

EGAN

BEGOÑA SARRIONANDIA
Justo Garate eta Arriola
Doktorearen biografia

PAKO SUDUPE
Belaunaldi tirabirak 50eko hamarkadan

JUAN LUIS ZABALA
2000 bibliografia

Kritikak eta erreseinak

2001-1/2

AURKIBIDEA

AZTERKETA LITERARIOAK

Begoña SARRIONAMEDIA. Justo Garate eta Arriola Doktorearen biografia	5
Pako SUDUPE. Belaunaldi tirabirak 50eko hamar- kadan	19
Patxi EZKIAGA. Iratzederren funtsezko poesia	39
Maite ZULAIKA. "Barren ibarrak" (1977), tematika, sinbolo eta alde literarioak	59
Javier DÍAZ NOCI. Euskal kazetaritza 50eko hamar- kadan	97

HAUR ETA GAZTE LITERATURA

Iñaki ZUBELDIA. "Liburu gazteak". Liburu batzuk promozionatu eta gehienak baztertzeko bidea	127
Xabier ETXANIZ ERLE. Ideologia haur literaturan (emakumearen irudia gure haur eta gazte literaturan)	137

SORKUNTZA

BIDE-ERTZ. Nire itsaso ohartuak	161
Koldo ZUBELDIA. Hiru poema	173

ITZULPENAK

Harkaitz CANO. Hitlerren lehen argazkia	177
Harkaitz CANO. Prospektua	179

ADABAKIAK

Juan SAN MARTIN. Nafarroako Gobernua bere ja- torrien aurka?	183
Juan SAN MARTIN. <i>Lingua Navarrorum</i> , Europako hizkuntza jatorren urtean	187
Juan SAN MARTIN. Kornotz Erromatar jatorrizko lekuizena	187

EGAN

Mari, Salvador Carreras fidi

EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETINA"-REN EUSKARAZKO GEHIGARRIA

Idazkaritza: Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Salla
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA

Gipuzkoako Foru Aldundiak
eta
Eusko Jaurlaritzaren Kultura Sailak
diruz lagundutako aldizkaria

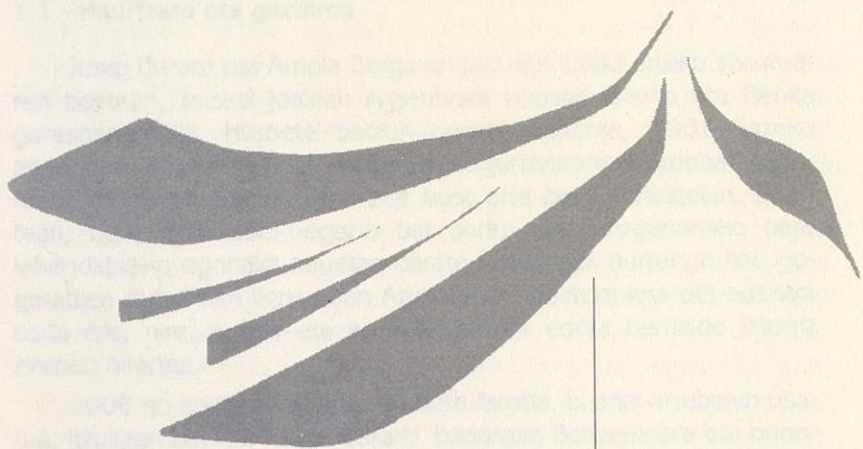
Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteak
ez du derrigorrez bat etorri behar
EGAN aldizkarian agertzen diren edukiekin.

ERREDAKZIO BATZORDEA

Zuzendaria:	Luis Mari Mujika
Zuzendariordea:	Iñaki Zumalde
Idazkaria:	Gillermo Etxeberria
Administraria:	Jesús Ferro Larequi
Bokalak:	Jose M ^a Urkia Juan Garmendia Larrañaga Abel Muniategi

ISSN: 0422 - 7328. EGAN
Legezko Gordallua: S.S. 289/1958
Inprimategia: BIZKER, S.L. - Lasarte-Oria

Justo Garate eta Arriola Doktorearen biografia

AZTERKETA
LITERARIOAK

Justo Garate eta Arriola Doktorearen biografia

Begoña SARRIONANDIA

1.1.- Haurtzaro eta gaztaroa

Justo Garate eta Arriola Bergaran jalo zen 1900 urteko abuztuaren bostean, euskal joaleak Argentinan zirenen Benito eta Benita gurasoengandik. Hilabete batzuk pasatu ondoren, 1901. urteko abenduan, Argentinarentz jo zuen bere gurasoekin "Córdoba" baporean. Tandil gunean bizi izan zen bost urte bere senideekin. Bitartean, bere aitak abel-negozio bat sortu zuen. Argentinako bere lehendabiziko egonaldi hauetaz Garate Doktoreak hurrengo hau gogoratzen du¹: "Han ikasi nuen Argentinako gaztelaniera eta euskara baita ere, nire guraso eta euskal bisitalari edota herrialde jatorriz zirenen bitartez."

1906.go apirilean Garate eta bere familia, bi anal-arrebekin osatua, itzultzen da, eta "José Gallart" baporean Bartzelonara eta ondoren Euskal Herrira jotzen dute. Lehendabizi Zarautz eta Eibarren bizi da Garate familia, eta gero, 1907.go irailaren erdian, Bergarara dute haien bizileku, Zubieta kalean, eta bertan jaiotzen dira Justo Garate-ren hiru anal-arreba txikiak.

Justo Garatek Angel Elustiza, aintzinako komandante karlistak zuzendutako eskola pribatuan ikasten du. Ikastetxe honetan hiru urte ikasi ondoren, 1910. go urrian, Aita Domingotarren Ikastetxean,

(1) Garate, Justo. "Un crítico en las quimbambas", Bergara, 1993, 11 orr.

aintzinako Bergarako Mintegiaren egoitzean kokatuan, sartzen da (gaur egun Urrutiko Hezkuntzarako Unibertsitate Nazionalaren (UHUN) egoitza dago bertan). Epealdi honetan goi mailako ikasketak egiteko prestatzen da Garate gaztea eta Bilboko bigarren hezkuntzarako Institutuaren sarrerako azterketak gainditzen ditu. Hezkuntza aurre-unibertsitari honen aldia gure pertsonalaren nortasun humanista eta jakintsua indartzen da, Garatek berak bere autobiografia laburrean² gogoratzen duenez, bere bokazio linguistikoagatik frantsesa eta latina ikasten hasten da.

Hau dela eta, Bergarako ikastetxearen ikastaldi hauek oso alpagarriak dira bere hurrengo ikerketan. Bergarako ikastetxea, XVIII. mendean eraikia, (eta Karlos hirugarrenaren ardurapean) Bergarako lehendabiziko Mintegiaren eraikuntza izan zen. Eraikuntza honetan lekzioak ematen zituzten Proust kimilari handi eta ospetsua bezalako irakasleek, adibidez, Tunborg minerologo suediarrek eta Fausto eta Juan José Elhuyar anaiek. Hauek izan ziren wolframio edo tungstenoa lehendabizi isolatu zutenak (1783). Halaber, 1780. urtearen inguruan Bergaran hainbat hizkuntza irakasten ziren (euskara, gaztelania, frantsesa eta ingelesa).

Goiko bigarren hezkuntza amaletuta, eta Unibertsitateko ikasketak egiteko momentua heltzen denean, Garatek zalantzak ditu Medikuntza, gero berak aukeratuta, eta Filosofia eta Letren artean (Aita Domingotarrek aholkatuko diotenez). Gogoeta honek Garate Dokto-rearen bi alderdiak erakusten ditu, alderdi medikuntzazkoa eta, bestalde, Garateren alderdi humanista. Etapa honi dagokionez, Garatek berak komentatzen du bere gaztaroan behin galdetu ziola bere buruari zein zen bere bizitzaren helburua³: "Haien helburua betetzeko asmoz, besteei zaintzea izango litzateke? Ala nik neuk beste helburu bat izango nuke? Nik baitez pentsatzen nuen, Medikuntz ikasketak osatzearekin nire helburu zientifiko, literario eta humanitario bete nahi nituelako, negozio gizona ez izateko eta nire bizitzaren "erabilgaitza" ongi zaintzeko".

Beraz, Garatek medikuntza ikastea erabakitzen du, eta Valladoli-

(2) Ibid. 12 eta hurrengo orrialdeetan.

(3) Garate, Justo: "Reflexiones antes los nuevos médicos". Medikuntz Klinikaren Katedra. Medikuntz Fakultatea. Mendoza, 1961, orriald. 25.

den hasten ditu bere ikasketak. Bigarren ikastaroan ohorezko matrikula lortu zuen alemanierazko ikasgaietan, berak esaten zuen bezalaxe⁴, eta bere dedikazioa autodidakta dela kontsideratzen du: "Nire bokazio linguistikoa egiaztatzen zen behin eta berriro".

Hurrengoan, 1919. go. udan, Bartzelonara jotzea erabaitzen du bere ikasketak jarraitzeko asmotan. Hantxe beste bergatarra jakintsu batekin ditu harremanak Garate Doktoareak, hots, Botanika eta Antropologjaren irakasle zen Telesforo Aranzadirekin. Bartzelonako prestakuntza honen zehar Angel Apraizekin, Literatur Estetikaren irakaslearekin, elkartzen da, eta baita ere Angel Irigarai, euskalzale handiarekin, Lapurdiko euskalkia ongi ezagutzen duen Medikuntza irakaslearekin. Irigaraiak "Gure Herria" aldizkaria eskaintzen dio, argitalpen honetan ekarpen linguistikoak ematen ditu Garatek, eta baita ere "Euskaldun" astekarian. Aldizkari hauen bitartez ikasten du lapurtera Garatek.

1920. go. otsailan hil egiten da Justo Garateren ama. Urte honen udan Elgoibarren dago Garate Doktoarea ingelesa ikasten. 1921. urtean medikuntzaren laugarren kurtsua egiten du, eta, berak egindako hausnarketak dioenez⁵, bere irakasle-bokazioa erakusten du, garai hartako irakasleen metodoak kritikatzeko baititu, egiten dituen ikasgai batzuk lar teoriko eta zentzu praktiko eta deskriptiboaren falta dauden argudioak emanez. Ikastaro honen amaieran, eta bere bokazio linguistikoa jarraituz, 1921. go. udan euskara ikasteari ekin dio, Arrigarainen gramatikaren bitartez.

1921. urtearen udaren bukaeran Basurtuko Ospitaleko barne ikasle izateko lehiaketara aurkeztzen da, postua lortuz. Urologi eta Kirurgi Orokorren klinika batera sartzen da, Areilza mediku eta irakasle ospetsuaren ardurapean. Edozein modutan ere, azken bi kurtsuak aske egiten ditu. Konpostelako Santiago aukeratzen du azterketa hauek betetzeko. Azterketa guztiak amaitu ondoren Mañarian, Durangotik hurbil dagoen herri batean, Itziar ezagutzen du, bere emaztea bihurtuko dena.

1923an Garatek mediku titulua lortzen du Madrilen, eta, honela,

(4) Garate, Justo: "Un crítico en las quimbambas", Bergara, 1993, orriald. 17.

(5) Ibid. orriald. 19.

1923.go ekainaren 25ean medikuntz litzentziatura jasotzen du. Garate Doktore berriak doktoregoaren lau ikasgaiak aurreratzea erabakitzen du. Hauen artean, bi derrigorrezkoak izaten ziren, hau da, Medikuntzaren Historia eta Análisi Kimikoa. Garatek beste bi ikasgai aske aukeratzen ditu, Hidrologia (Euskal Herria bainuetzez beterik baitzen) eta Psikologi Experimentalak.

Doktorego kurtsoak gainditu ondoren Bilbora jotzen du. Freiburg (Alemania) eta Arellza Doktorearen ardurapean, Basurtuko Ospitalari esker, beka bat jasotzen du Doktorego Tesia egiteko. Aldi berean, Gipuzkoako Diputazioak beka bat eskaintzen dio Garate Doktoreari; urte osoa ikertzen du Freiburgen. Egonaldi honetan Garatek Guillermo von Humboldt, filologo alemaniar handiaren lana ezagutzen du, eta filologo honi buruzko liburu bat idazten du "Guillermo de Humboldt. Estudio de sus trabajos sobre Vasconia". Garateren lehendabiziko egonaldi honen asmoak "alemaniera ongi ezagutzea" eta "tesi on bat egitea" dira⁶.

Bergararà itzultzean, 1925.go otsailaren 28an, eta hilabete batzuk bere jaloterrian egon ondoren, Garatek Parisera bidaiatzea erabakitzen du. Hiri honetan martxotik irallera dago. Frantziako hiriburuan Miguel Unamuno ezagutzen du Justo Garatek. Garate Doktorea filologo bilbotarrak parte hartzen zuen batzarretara joaten da. Topaketa hauek markatzen ditu ikertzaille bergararra eta Unamunoren arteko hurrengo harreman adiskidetsu eta kritikoak.

1925.eko urtearen irailean, Bergarara Itzullita, Franzisko Belaus-tegigoitia, Guimon eta De Miguelekin batera Bilboko Institutu Onkologikoaren sorreran parte hartzen du Garate Doktoreak. Garatek Berlinera jotzen du hiri alemaniar honen Institutu Onkologikoaren funtzionamendua "in situ" ezagutzeko, eta bederatzi hilabete bizitzen da leku horretan. Hurrengoan, Heidelbergera doa bere tesia idazteko asmotan. Alemaniako egonaldi hauetaz hitz egingo du bere "Ensayos euskarianos" liburuaren "Dos años en Alemania" atalean.

1926.go urtarrilean "Dos variantes en la reacción de Alberhal-

(6) Garateren hitzaldia Euskal Herriko Unibertsitatean. 1982.go abenduan. BIAEV, Buenos Aires, 1986. Hitzaldi honetan Garate Doktoreak Basurtuko Ospitaleak emandako bekarekin zerikusia zuten gorabeherak komentatzen ditu.

den" izenburua duen tesia defenditzen du, Hirshfield, Hirsh eta Blumenthal irakasleen zuzendaritzapean, gaur egungo zeluloterapiaren oinarri den gaia, alegia, bikain emaitza lortzen du. Bere tesia irakurri ondoren Helderbergera bueltatzen da bere ikerketa jarraitzeko asmotan. Era berean, eta hizkuntzak ezagutzeko duen interesagatik, bere ingelesa hobetzen du Ingalterrerako egonaldi labur baten ondorioz. Paris, Brusela eta Londreseko zerbitzu klinikoetara joaten da, hainbat erakundek emandako bekei esker⁷.

1927.go azaroan Bergarara itzultzen da, ezkondu eta Bilbon lan egiteko asmotan.

1.2.- 1927-1937 hamarkada. Bilbo eta politika.

Mediku bergararraren hainbat alderdi eskaintzeko asmoz, eta bere bizitzaren berri kronologiko batez emateko zentzuz, 1936.go Espainako Guda Zibilaren hasierako aurreko lehendabiziko urteak aztertuko dira atal honetan.

Garate Doktorearen alderdi polemista, eta 1927an Bilbon medikuntza pribatua praktikatzen duen⁸ hiriburu bizkaitarrean zirkulu politiko eta sozialeen artean bere izena zabalduko duen ekintza bat gertatzen da. 1928.go otsailean Garate etortzen da Aita Laburu jesuitaren Psikologi Animalari buruzko hitzaldi batera. Aita Labururen prestakuntzaren hutsuneak komentatzen dituen artikulu bat idazten du Garate Doktoreak. Kontu honek ondoriak ditu eta gobernadoreak parte hartzen du, iskanbilak amaituz. Polemikari lotua ezagutzen zen Garateren izena, eta, honetaz aparte, beste polemika batzuk izan zituen Garatek. Honi dagokionez, Garateren erizpide argi eta garbia izaten zen: "Menperatzen ditudan kontuetan ez naiz beldur"⁹.

1930.go maiatzatik abuztura Bilboko Aurrezki Kutxak beka bat ematen dio Garateri, eta Munichera jotzen du bere mezenas Belaus-

(7) Barriola, I: *Diccionario de médicos vascos*, Bilbo, 1993, orriald. 79.

(8) Garate Doktoreak Urkixo Zumardia kalean, 24 zk., zabaltzen du bere kontsulta, diabetesa eta barneko sekrezioetan espezialista gisa.

(9) Garate, Justo: "Un crítico en las quimbambas", Bergara, 1993, orriald. 32.

tegiogitia Doktoareen Institutu Onkologiko bat sortzeko proiektuan parte hartzeko.

Aldi honetan hainbat medikuk Garateren izena ematen du hautagai gisa, alderdi ezkertiarren aldeko Kongresuaren diputatua izateko. Zerrenda honetan Garate Doktoorea beste hautagai errepublikar sozialista batekin agertzen da. Primo de Rivera diktaduraren osteko epealdiaren politika instituzionalisten lehendabiziko partaidetasun aktiboa suposatzen du. Garateren alderdi politiko hau ulertzeko Garate ikaslearen denboraldia eta Euskal Komunio Abertzalearen Kidetza (1920.go irailean) lotu behar dira¹⁰.

Bestalde, Basurtuko Ospitaleko barne ikasle denean, Garate Euskal Ateneo Abertzalera sartzen da, eta inguru honetan hainbat zuzendari komunioistekin harremanak izaten ditu, besteen artean, Ramón de la Sota eta Leizaolarekin. 1924an gertatzen da, eta hori Euskal Ekintzaren ondorengo mugimenduaren oinarri kontsidera daiteke. Garate berak 1930ean Euskal Ekintza Abertzalea alderdia sortzen dela gogoratzen du¹¹. Talde hau Eusko Alderdi Jeltzalea alderdiaren zisma bat da. Orduan alderdia karlista, integrista eta aberrizaleez osatua zegoen, eta hauek guztiek Sabino Aranaren hutsezintasunean sinesten zuten. Beraz, eta Garatek dionez, "ez dut inoiz inoren hutsezintasun zientifiko eta politikoan sinesten"¹². Honen ondorioz, eta Garateren nortasun kritikoa jakinez, Bergarako medikuak mugimendu berri honetan parte hartzen du.

1923.go irailean, eta Primo de Rivera diktadurarekin batera, abertzaletasunaren jazarpen eta zentru abertzale guztien itxiera hasten dira. Aldi honetan Julio Urkixo, lagun handi, maisu eta mezenasekin elkartzten da Garate Doktoorea. Urkixo Jaunaren ideia karlistak Garateregandik desberdinak diren arren, Garatek bere adiskide eta lagun bezala hartzen du Urkixo, eta hitz hauek ditu hari buruz:

(10) De la Granja irakaslearen artikuluan "Justo Gárate y el nacionalismo vasco", Garatek garai hartako pertsonal abertzaleak ezagutzen zituela baieztatzen da (Sabino Arana, Arturo Kanpion), ikuspuntu politiko eta linguistikoaren aldetik.

(11) Garate, Justo: "Un crítico en las quimbambas", Bergara, 1993, orriald. 35.

(12) Ibid. orriald. 26.

"Euskaralogiaren maisua, hauteskundeetan arerio eta denetan lagun maite"¹³.

Diktaduraren azken urteak ere (1928-29) aipatzekoak dira; adibidez, Indalezio Prietok zuzenduriko "El Liberal" egunkarian argitaratutako polemikak. Epealdi honetan, Marañón Doktoreak, Medikuntzaren historialari handiak, Errepublikako Zerbitzuaren Elkartearen kidetza eskatzen dio Garateri. Elkarte hau Marañón berak, Ortega y Gasset filosofoak eta Pérez de Ayala nobelistak zuzentzen dute.

Primo de Riveraren desagerpenaren ondoren, eta II. Errepublika sortu ostean, Euskal Ekintza Abertzalea udal-hauteskundeetara aurkeztzen da. Garate Doktorea Gipuzkoako zerrendetan agertzen da (1931.go ekainaren 28an), Asubiaga eta Amillibia errepublikarrak eta De Francisco sozialistekin batera. Hauteskundeetako kanpainan talde ezkertiar honek koalizio eskuindarraren aurka egiten du (EAJ, tradizionalista eta katoliko independenten aurka), azken hauek Lizarrako Estatuaren defenditzaileak¹⁴. Talde eskuindarrak gehiengo lortzen du (4 postu), eta ezkertiarrek 2 postu, baina Garatek botu portzentaia gutxigatik ez du jesarlekua lortzen. De la Granja irakaslearen eritziz, "Garate Doktorea diputatua izan balitz, EAJren ahots klerikalarekin konparatuz, berea ahots abertzale berezia izanen zen"¹⁵.

Errepublikaldian Garate Doktorea ikertzen hasten da, euskal kulturaren alorrean batez ere, Eusko Ikaskuntzaren partaide gisa. Batzar Iraunkorren partaide da, hizlari eta hainbat argitalpenaren autore (RIEV eta beste aldizkari batzuetan idazle, hauen artean, "Tierra Vasca" aldizkarian, eta EEA (ANV) alderdiaren argitalpen bozeramaile). Momentu honetan euskaralogiari buruz egindako ekarpenei esker, Humboldt dagozkienak batez ere, ospe handia lortzen du. Epealdi honetan, 1933. urtetik 1936. urtera, Txahoren "Viaje a Navarra" liburua itzultzen du, eta hiru lan aipagarriak idazten ditu, baita ere "Guillermo de Humboldt. Estudio de sus trabajos sobre Vasco-

(13) Ibid. orriald. 37.

(14) Eusko Ikaskuntzak bultzatu zuen Autonomi Estatutu hau. 1931.go malatzean onartu zen.

(15) De la Granja, J.L.: "El Dr. Gárate y el nacionalismo vasco", MUGA, 1983, 25 zk., orriald. 50.

nia", "Ensayos Euskarianos" eta "La época de Pablo Astarloa y Juan Antonio Moguel". *Lan ikertzaile* handi bat eskaini arren, EEA (ANV) alderdian parte hartzen du oso osorik, hizlari edota propagandista politiko gisa.

Epealdi honetan Eusko Jauriaritzak bultzatutako Bilboko Medikuntza Fakultatearen sorrera aurkitzen dugu (1936.go udazkenean). Garate Doktorea proiektu honen bultzatzaileetako bat dugu, eta Patologi Orokorra ikasgaiaren katedradun dugu eta Bergarako ikertzaile (1936-37). Jesús Leizaolak, Euskal Herriko Unibertsitateko sortzaileak, batzordearen partaide izendatzen du Garate. Julián Guimón eta Juan Bilbo alderdi eta lankideekin batera irakasten du.

Besteak beste, 1936.go urtarrilan, EEA (ANV) alderdian erradikal bihurtu ondoren, politika sindikalista eta sozialista hartuz, eta aintzinako planteamendu moderatuak utzita, Justo Garatek alderdia uzten du. Egun hauetan Franko jeneralaren altxamendu militarra hasten da, eta Garate Bilbon dago, Medikuntza Fakultatean irakasten eta Basurtuko Ospitalean. EEA alderdiak parte hartzea eskaintzen dio, baina, Garatek proposamen hau arbulatzen du.

1936.go irailean, eta Bilboko lehendabiziko bonbardaketa jaso ondoren, Garate familiak Areetara jotzen du, eta geroxeago Sopelara. Baina, 1937.go maiatzaren Sean Gernikako bonbardaketaren ostean, bere emazte eta seme alabek Euskal Herria uzten dute "Habana" trasatlantiko espainarrean. Bidaia gaitz bat jasan ondoren Brusselara heltzen dira.

Momentu honetan Franko jeneralaren tropek Bilbo hiria okupatzen dute, 1937.go ekainean, eta Garatek Eusko Jauriaritzak ordaindutako ontzi britainar bat hartzen du Bilbotik.

1.3.- Erbeste aldia

Bilbo hiria okupatu ondoren Garate Doktorea bostehun ume euskaldunen mediku izendatzen dute. Ume hauek Donibane Garazi herrian Gobernu frantziarrak eskainitako eraikuntza batean ostatatzen dira. Bordelen Barriolarekin, Eusko Jauriaritzaren ordezkariarekin eta Jose Miguel Barandiaranekin elkartzten da. Uztailaren hasieran batzen da Garate bere familiarekin.

Argentinara jotzen du Belgikatik, eta 1937.go azaroaren 13.an

ontzi bat hartzen dute Garatetarrek Rotterdamen. Buenos Airesera heldu ondoren Medikuntza praktikatzeko azterketa gainditzen du Garatek eta barneko glukopenia sindromeari buruzko bigarren Doktorego tesia defendatzen du. Tandilen dago eta Santamarina Hoteleko mediku bolondresa da. Hiri honetan hasten ditu bere ikerketak Garate Doktoareak, eta izenburu batzuk argitaratzen ditu, "Viajeros extranjeros en Vasconia" eta "Cultura biológica y Arte de Traducir", alemaniera eta ingelesatik itzultitako hainbat libururekin batera.

Sánchez Guisande Doktoareak, Argentinan erbesteratua eta Mendozako Unibertsitateko irakaslea, 1939. urtean sortua, Garate Doktoareen laguntza eskatzen du. Garate Doktoareak Medikuntza Fakultateko Klinika ikasgaia erakusten du. Garateren alderdi humanistagatik Goetheren Elkartekeo presidente bihurtzen da hamar urtean. Era berean, Sarmiento, Ameguno eta Mendozako Antropologi eta Etnologi Elkartearen presidentea dugu Garate Doktoarea. Garatek Mendozako Euskal Etxea sortzen du, eta hainbat erakundek emandako bekeei esker, hitzaldiak ematen ditu Europa eta Hegoamerikako hainbat herrialdetan.

1.4.- Idearium politikoa

Justo Garateren euskal abertzaletasunari buruzko ideiak aipatzekoak dira. Ikertzaile bergararrak hainbat aldizkaritan argitaratzen ditu bere ideia politikoak, eta honi dagokio, bere lan historiografiko interesgarria. Bere ekarpen eta ikerketen artean garrantzi handia dute Joseph Augustin Txaho zuberotarrari buruzko analisisiek. Garatek pertsonaia hau lehendabiziko euskal abertzalea dela baieztatzen du. Abertzale eta historialari denez, euskal abertzaletasunari buruzko izenburu batzuk ditugu: "El viaje a Navarra de Chaho y el nacionalismo vasco" (Bilbo, 1933), eta "El carlismo de los vascos" (1980). Garateren iritzi, EAJk Txahoren pentsamendu abertzalea ezeztatzen du, Arana Goiri anaien aurreko euskal ideia abertzaleak arbuizatzeko asmoz. EEA alderdian nabarmendu egin da, aditu batzuk diotenez, "abertzaletasun ezkertiarren aita" dela Txaho. Edozein modutan ere, Garatek baieztatzen du inork ez dituela ezagutzen Txahoren idazkiak, programa politiko gisa har ditezkenak. Era berean, Lapurdiko idazlearen eliz eta gaztelanen kontrako sentimenduak kritikatzeko Garate Doktoareak. Hau dela eta, Txahoren ideia erepublikarrak eta Euskal

Herriko kontzepzio unitarioa azpimarratzekoak dira, baina, 1936.urterarte Txahok jainkogabetasuna, gaztelanizaletasunaren kontrako eta sozialismo erradikalaren ganean planteatutako aspektu politikoak EEAk dituen planteamendu moderatuekin konparatuz, diferentiek aurkitzen ditugu. Horregatik, Txahoren lanek euskal abertzaletasuna lehendabizikoz planteatzen dutela pentsatzen du Justo Garatek. Gai hau sakonduz, bigarrenik aipatutako izenburuari dago-kio "El carlismo de los vascos" Garatek euskal separatismoaren kontra dagoela aitortzen du¹⁶.

Honela Txaho "lehendabiziko euskal sozialista", iraultzale erromantiko eta karlista dela esan genezake, hau da, tradizionalista eta iraultzaren kontrakoa. Horretaz gain, XIX. mendeko lehen aldean euskaralogorik aipagarriena izan zen Txaho, Astarloa eta Humboldt-ekin batera.

Garateren bigarren aspektu politikoa, bere ideologia ez-sabiniarra baieztatu daiteke, baina kontutan hartu behar da Garate Doktorea ez dagoela ideologi sabiniarraren kontra, baizik eta Sabino Arana, EAJren sortzailearen ideia politiko eta linguistikoen kontra. Garatek ez du sinisten Arana lehen abertzalea izan zenik, baina aipagoratzten du Aranaren meritua Euskal Herrian subironatasun politikoaren eta euskal lurraldeen batasunaren aldeko alderdia¹⁷.

Edozein modutan, Garatek ez du loturarik bere gaztaroaren Komunio Abertzaleko kideztza eta Bilboko Ateneo Abertzalearen partaidetasunarekin. Bestaldetik, Garate Doktoreak ez du erlijio konfesional, nekazal ideia, maketismo kontrako politika, separatismoa eta probintziartasunean sinesten, hots, ideologia jeltkideetan, azken finean.

Beraz, Justo Garate abertzalea ez da konfesionala, errepublikarra eta liberala da, eta dogma hauek EEA alderdian eman ziren. Honela, Justo Garate EEAko ideologo eta propagandistarik handiena izan zela baieztatu genezake.

Errepublikara garaiaren EEA alderdiaren praktika politikorik interesgarriena Autonomi Estatuaren aldeko borroka da, baina Euskal He-

(16) Kruzalegi, J.K.: *El carlismo de los vascos* liburuaren alpmena, BIAEV, 1982, orriald. 97-102.

(17) De la Granja, op. cit. orriald. 56.

rriak ez zuela behar zen kontzientzia Estatua lortzeko pentsatzen zuten Garatek, eta, egitez, EEAK ez zuten bere helburua lortu: Eusko Jauriaritzan parte hartzea.

1.5.- Sari eta goraipamenak

Garate Doktorearen ekimen ikertzailea goraipatua izan da hainbat sariri esker. Era berean, Garate Doktoreak merezitako omenaldiak jaso zituen bere bizitzan zehar:

- Goraipamenen artean hurrengoak dira aipagarrienak:
- Bilboko Medikuntz Zientzien Akademiaren Ohorezko kidea.
- Eusko Jauriaritzaren Batzar Iraunkorren kidea.
- Amerikako Euskal Institutuaren kide osoa.
- Euskalerrriaren Adiskideen Elkartearen kide osoa (1977.go urria).
- EHUKo Medikuntza Fakultateko ohorezko irakaslea (1977.go uria).
- Euskaltzaindiaren ohorezko euskalzaina (1978.go otsaila).
- EHUKo Honoris Causa Doktorea (1982.go abendua).
- Manuel Lekuona Saria (Eusko Ikaskuntza, 1987).
- Mendozako Unibertsitateko Kultur Espainarraren Institutuak emandako Isabel Katolikaren Ordenaren Zalduna (1991.go urria).

1.6.- Justo Garate eta Arriola. Bibliografia

- A. de L.: "Homenaje a Leloi, Gárate e Ibarbia", BIAEV, 1986, 146 zk., orriald. 97-102.
- ALZOLA, N.: "Justo Garate jaunarentzat", *EGAN*, XII, 1963, orriald. 230-231.
- AMEZAGA, E.: "Un crítico de críticos. Temas Vizcaínos". BBK. 262 zk. Bilbo, 1996. orriald. 1-69.
- ASCUNCE, J.A.: *Un crítico en las quimbambas. Autobiografía y escritos*. Bergara, 1993. Epilogo, orriald. 283-289.
- ASKOREN ARTEAN: "El Doctor Gárate miembro de honor de la Universidad", BIAEV, 1982, 128 zk.; 129, orriald. 25. Premio Lekuona, nº 149, 1987.

- : *Enciclopedia General del País Vasco*, Donostia, 1974, IV, orriald. 52-53.
- ASKOREN ARTEAN: *Enciclopedia General del País Vasco*, Donostia, 1983, XV, orriald. 185-186.
- ASTIGARRAGA, A.: *Abertzales en la Argentina*, Ediciones Alberdi, 1986, orriald. 92-93.
- BARRIOLA, I.: *Diccionario histórico de médicos vascos*, Bilbo, 1993, orriald. 77-80.
- BEL: "Historiografía vasca", *Enciclopedia General del País Vasco*, Donostia, XVIII, 1985, p. 446.
- BOZAS URRUTIA, R.: "Contribución a las contribuciones de Justo Gárate", *BRSBAP*, 1963, orriald. 374-378.
- BURGO, J.: *Bibliografía de las guerras carlistas*, II, orriald. 139.
- EGA: "Escritores y conferenciantes vergareses", *ARIZ ONDO*, 2 zk., 1976, orriald. 68-69.
- ESTORNES, I.: "La Sociedad de Estudios Vascos", Donostia, 1983, orriald. 60, 63, 69, 72, 114, 133, 136, 166, 190, 222, 229, 232, 260.
- ETXENAGUSIA, D.: "Apostilla a la carta del Dr. Justo Gárate a D. Bonifacio Echegaray". *EUSKERA*, XIX, 1974, orriald. 105-115.
- EUSKO IKASKUNTZA: "Premio Manuel de Lekuona para el Dr. Gárate". *RIEV*, 28 zk., 1987.
- GALLASTEGI, M.: "Justo Garate Jaunari", *ARIZ ONDO*, 5 zk., 1980, p. 68.
- GANDIA, E.: "El misterio de la Covada", *BIAEV*, 140 zk., 1985, p. 19.
- GARATE, J.: "Mi deuda con Bilbao, con motivo de la recepción del doctorado Honoris Causa de la U.P.V.". *BRSBAP*, 1986, orriald. 126, 186.
- GOTI, J.L.: "Aportación al conocimiento de la vida y obra del Dr. Justo Gárate". *RIEV*, 2 zk., 1988, orriald. 372-377.
- GOYETCHE, P.: "Ensayos euskarianos". *GURE HERRIA*, XV, 1935, orriald. 278-280.
- GRANJA, J.L.: "El Dr. Justo Gárate y el nacionalismo vasco". *MUGA*, 1983, 25 zk., orriald. 53-60.
- : *Nacionalismo y II República en el País Vasco*, Madrid, 1986.
- GUIMON, J.: "Discurso de investidura de Dr. Honoris Causa en la Universidad vasca", *BIAEV*, Buenos Aires, 1986.

- IDAZKETA: "Premio Manuel de Lekuona para el Dr. Gárate", *BIAEV*, nº 149, 1987, orriald. 87-88.
- IRIGARAY, A.: "Ensayos euskarianos". *RIEV*, XXVI, 1935, orriald. 383-385.
- IRUJO, A.M.: "Cumplió 90 años el Dr. Gárate", *BIAEV*, 162 zk., 1990.
- KRUZALEGI, J.L.: "El carlismo de los vascos del Dr. Gárate", *BIAEV*, 1982, orriald. 74-77.
- LA GRAN ENCICLOPEDIA VASCA: "Tres intelectuales vascos en América", 1982, XVIII, orriald. 455-469.
- LAKARRA, J.Mª: "El carlismo de los vascos", hitzaurrea, Donostia, 1980.
- LITERATURA VASCA EN EL PAIS VASCO: Editorial Moguer, Madril, 1987, orriald. 118-120.
- LOPEZ SAINZ, C.: "Cien vascos de proyección universal", Bilbo, 1980, orriald. 75-77.
- MANTEROLA, A.: "Su contribución a los estudios vascos". *RIEV*, 2 zk., 1987, orriald. 366-372.
- MITXELENA, L.: "Siquiera prescripción". *BRSBAP*, 1971, orriald. 405-406.
- NOËL, M.: "Homenaje al Dr. Gárate", *BIAEV*, 1985, orriald. 141.
- SAN MARTIN, J.: *Escritores euskéricos*, Bilbo, 1968, orriald. 84.
- : "Un humanista, Justo Gárate". *BIAEV*, 168 zk., 1992, orriald. 31-32.
- SANCHEZ GRANJEL, L.: *Historia de la medicina vasca*, Salamanca, 1983, orriald. 263.
- SARRIONANDIA GURTUBAY, B.: *El Doctor Justo Gárate y Arriola. Médico y filólogo. Su aportación a la Vasculogía. Doktorego tesia*, EHU, Donostia, 1999.
- SORALUZE, A.: "Arrantzaes en la Argentina", Bilbo, 1984, orriald. 92-93.
- TELLETXEA, J.I.: "Acto de entrega del premio Manuel de Lekuona". *RIEV*, 2 zk., 1987, orriald. 372-377.
- : "Cartas a Miguel de Unamuno de Justo Gárate". *RIEV*, 2 zk., 1987, orriald. 315-361.
- UGALDE, M.: *Historia de Euzkadi*, Barcelona, 1984, VI, orriald. 51-52.
- URKIJU, J.: "Doctor Justo Gárate, Guillermo de Humboldt. Estudios de sus trabajos sobre Vasconia". *RIEV*, XXIV, 1933, orriald. 698-699.

Belaunaldi tirabirak 50eko hamarkadan

Pako SUDUPE

Gaingiroki aztertuko dugun lehen eztabaida literatur euskara batzeko aukeratu beharreko euskalkiarena da. Horrela esanda ematen du gauza simple samarra jorratu behar dugula eta erraz mugatzekoa, baina ez da hala, berehala ohartuko gara zer asko korapilatzen direla. Zer horiek batzuetan kulturarekin dute zerikusia, hau ulertzeko moduarekin nagusiki, eta horiekin batean ikuspegi politikoekin. Kultura eta politika ez dira inoiz zehatz bereziak egon, ez egun ez eta 1950eko hamarraldian ere, artikulu honetan garbi gertuko den bezala.

Denboran atzera egin baino lehen, bi hitz egungo egoeraz. Euskaldunok hain premiazko dugun euskara batuak 1968-78ko hamarraldian egin du urrats erabakigarria, eta handik aurrera kontraktasunak gorabehera aurrera etorri da gaurdaino. Aurrera bai baina ez norabide aldaketarik gabe, batez ere lexikoaren aldetik. Hegoaldeko —iparraldekoel frantsesa bezala— nolabaiteko konplexutasuna duen idatzia eraikitzen hasi orduko, normalizatuago dugun erdal fraseologia etortzen zaigu burura euskal testua lardaskatzen lagunduz, eta batuaren lehen urratsetan horrek arranguratzen ez bagintuen, egun bai. Lanak ematen dizkigu euskaldun guztiontzat ulergarri gerta litekeen hitz kate txukuna biribiltzeak, gaztelaniaren eta frantsesaren gehiegizko morrontzapean jausi gabe. Fraseologiaren arazoarekin batean, lexikoari helduz, burura datorkigunaren eta Euskaltzaindiaren hiztegi batuak proposatutakoaren artean gatazkan ibiltzen gara, oreka lortuko ez lortuko. Estatu bereko herritar bagina iparraldekoak eta Hegoaldekoak hain segur bestelako indarra har-

tuko luke batze prozesu honek, euskal kultura nazionalak hartuko lukeen bezala. Baina egin dezagun atzera eta koka gaitezen 1950eko hamarraldiaren hastapenean, Federiko Krutwigek lapurtera klasikoa proposatzen duenean eredutzat lantegi idatzietarako?

Kultura modernoa. Lapurtera klasikoa

Egiten zuen arrazoiaketa labur-zurrean adieraziz, Koldo Elizaldek Euskaltzaindia sortu zeneko garaian oso ongi adierazi zuen gizarteko klase gidariek euskara utzi eta erdara hartu zutela adierazpidetzat jarraibide txarra emanez populuari, eta jokaera makur hau aldatzeko eransten zuen getxotarrak: euskotar kulturadunek beren jokabide okerra zuzenduko badute, garbizalekeria zapuztu beharra dugu noraezean. Leizarraga, Axular, Sarako Etxeberri, eta Haraneder, hots, lapurtera klasikoa, gurean aitzindari izan direnen literatur tradizioa arbulatu, eta garbizalekeria antzuaren bila ibili dira gerra aurrean euskal idazleak: Europaren kultur batasuna hautsi eta bi gudatarra eramán duen naziokeriaren gehiegikerien ondorioz. Euskal Herria Europan dago, mendebaldeko zibilizazioaren barruan, eta ez dugu bakartu behar; izan ere, menderatu ezin dugun etsala, europar kultura, gurea ere bada; eta, hau geureganatzeko kultura moderno landua euskara batuan egin beharra dugu, literatur tradizio handiena eta egokiena duen lapurtera klasikoan —Urkixo famatuaren ildotik—. Grafia etimologikoa erabili behar dugu jatorri greko-latindarra duten hitzak idazteko, beren jatorri kultua estali gabe¹.

Idazkera ez ohikoa erabili zuen ideia hauek argitara zituen artikuluan, eta arrazoiaketa ere ez ohikoa eta eztabalda piztekoa. Ez da harriztekoa liskar iturri eta birmoldaketa sortzaille gertatzea. Orixek ez zuen ezer berririk hauteman Krutwigen adierazpenetan, ezpada euskaraz hasi zela kultur bidean barrena, beste batzuek ez bezala. Eta egia da, banaka hartuta ideia berririk ez zegoela, baina getxotarrak akademia eraberritzeko ideiak ez ezik boterea zuen aldaketak egiteko, eta, jakina, eragina izan zuen.

Euskaltzaindian hasiera-hasieratik egon ziren euskara batuaren

(1) Ikus: Iztueta, Paulo: *Orixek eta bere garaia*, Etor, Donostia, 1991, 811 or. eta ond.

beharra garbi ikusi zutenak. Gogoratu behar da Broussain hazpandarrak eta Kanplon iruindarrak akademia sortu eta berehala aurkeztu zutela euskara batzeari buruzko txostena, non guztien gainetik batasunaren premia gorria azpimarratzen zuten; batez ere, lapurtarrak ideia hori eguzkiaren argia bezain garbi zekusalako. Baina batzeko bidea erabakitzeko orduan, ez zuten adorerik izan bide zehatza proposatzeko; besteak beste, kontrako giroa sumatzen zutelako euskaltzaleen inguruan, batez ere jeltzaleenean. Nahiz bide zehatzik proposatu ez, espresuki baztertu zuten lapurtera klasikoa. Haren garrantzia aitortzen zuten: *Si hubiésemos de mirar sólo a la importancia lingüística del dialecto, ni discusión cabría: habríamos de preferir el labortano antiguo u arcaico, teñido de bajo-navarro oriental, y sobre todo, de suletino: el dialecto del Nuevo Testamento de Leizarraga²*; baina, aukera honi zailegia irizten zioten: *¿Es aceptable esta solución de la dificultad? De ninguna manera: la Academia apetece enseñar al uso público un dialecto que se divulgue y propague, y no es manera adecuada de satisfacer tal deseo, proveerle de un dialecto arcaico que la gente común labortana entiende hoy con dificultad y que los Señores Académicos habrían de estudiar previamente*. Getxotarrak ez zuten gupidarik izan gerra aurreko garbizalekeria errotik eta zorrotz arbuizatzeko, eta euskalki arkaikoa hautatzeak sor zitzakeen zailtasunek ere ez zioten atzera eragin. Arrakastatxoak lortu zuten, eta bere eragina ukazina da euskara batuan, nagusitu dena lapurtera klasikotik urrunxe badago ere.

Aita Villasante frantziskotarra, gerora, euskara batuaren gurasoetako bat izan dena, guztiz bereganatu zuen getxotarrak, euskaltzain izendatu zutenean (1952) egin zuen sarrera-hitzaldian erakutsi zuenez. Etxetik bertatik, ordena beretik sortu zitzaion Villasanteri aurkaria, fraidekide eta herrikide zuen Inazio Omaetxebarria. Honen iritziz, hizkuntza bat indartzeko garrantzizkoena ez da jakintza modernoetako hizkerak garatzea baizik eta literatura eta estetika-rekin zerikusia duten galak, horietan islatzen direlako nazioen ezau-garri bereziak. Funtsean, 1936ko gerra aurrean bezala, literaturari ematen zion garrantzi gehien: testu literarioari eta ez pragmatikoari. Baina, har dezagun gaia zabalgotik: zer birmoldaketa eragin zuen Krutwigen ikusmoldeak?

(2) *Euskera* III, 1922, 8. Or.

Euzko-Gogoa-rekiko aldeak

Ordurako edo orduantxe *Euzko Gogoa* aldizkarikoak hasiak ziren 1936ko gerra aurrean baino hagitzez bortitzago eta praxiari emango euskara kultur hizkuntza bihurtu nahiko ahaleginean. Batetik 1936ko gerra aurrekoaren jarraipen gisa zetozen. Jokin Zaitegi zuzendariak adierazten zuenez, eurena Aitzolen belaunaldia zen bera izan zutelako era batera edo bestera eragile, eta belaunaldi honen ezaugarri nagusia olerkariena izatea; baina, berritasunik ere bazekarren, gorago esan duguna, kultura landua euskara hutsez egin nahia-rena, gerra aurrean hain noraezeko edo hain egingarri jotzen ez zena. Kulturaren ikusmolde honek batu egiten zituen Krutwig eta Villasanteren eskolakoak *Euzko Gogoako* Zaitegi eta Ibiñagabeitia-ekin eta, baina grekozale bizkaitarraren proposamena eta ikusmoldea ez ziren inondik ere *euzko gogoatarren* harikoak, oso ere kontra-harikoak baizik. Batu baino banatzen zituzten puntuak pisutsuagoak ziren: Aitzolen gizaldikoez Azkuek proposaturiko gipuzkera osotua aldeztu zuten; garbizaletasunaren gainean bestelako irizpideak zituzten, eta halaber, kulturari buruz.

Eztabaida idatziaren protagonistetara etorrita, Jokin Zaitegik Aitzolen belaunaldikotzat zituen Orixez (1888), Andoni Mari Labayenek (1898), Aingeru Irigarai (1899), Justo Mokoroak (1901) Andima Ibiñagabeitiak (1906), eta Inazio Omaetxebarriak (1909) hartu zuten parte zuzenki eztabaidan. Piarres Lafittek (1901) eta Etienne Salaberrik (1903) ere agertu zituzten beren iritziak. Hauek lapurtera modernoa ari ziren proposatzen, behe-nafarreraz zirtatua, beti ere *Herria* eta *Gure Herria* aldizkarien irakurleak gogoan, eta Villasanteri Krutwigengana makurtuegi iritzi zitoten, eta beren kritika zehatzak ere agertu zituzten Krutwigek hitz kultuak idazteko egindako proposamenel. Hauek, funtsean, zalantza gogorak zituzten klase gidariak euskarari begira jartzea egingarri zitekeenaz.

Aipatu ditugun guztiak Krutwig (1921) eta Villasanteren (1920) aurreko belaunaldikoak ziren. Irigarai nafarrak bien alde egin zuen nolabait, erabat inorengana makurtu gabe; eta gainerakoek, nork bortitzago nork etorkorrago, kontrako iritzia agertu zuten. Gainera, horrelakoetan gertatu ohi denez, lehen oso trinkotuak ez bazeuden gipuzkera osotuzaleak, lapurtera klasikozaleen erasoak elkartu eta gehiago tematu ere zituen euren irizpidearen aldeko lehian.

Lapurtera klasikoaren sustatzalleek Jon Mirande (1925) eta hainbat bizkaitar biltzea lortu zuten: Mikel Arrutza (1887), Bernardo Garro (1891), Eusebio Erkiaga (1912), Berriatua (1914). Gabriel Arestik ere (1933) esan liteke joera hori hartu zuela.

Eztabaldaren bi aldeak batzen zituen puntura etorritz, hots, kultura euskaraz lantzearenera, *Euzko Gogoako* idazleek bazituzten kritikariak euren belaunaldikoen artean; batzuei ez zitzairen iruditzen euskara zegoen bezala egonda, egoera urrikgarrian, goi mailako kultura lantzeak zuenik lehentasuna. Esaterako, Justo Mokoroa edo Nemesio Etxanizentzat, axolazkoena euskal herritar xehearengana iristea zen; Justo Mokoroarentzat Orixeren *Euskaldunak* poema bezalakoak edo Iparraldeko *Herria* aldizkariaren gisakoak ziren sustatu beharrekoak euskara indartzeko; Nemesio Etxanizentzat berriz, jendeak atseginez irakurriko zuen literatura egitea: nobelak eta ipuin jostagarri eta zirrikagarriak eta; eta ez, beste inori bainoago idazleari berari atsegina sortuko zion literatura egitea, banaka batzuentzakoak soilik. Literaturaren ikuspegi utilitaristagoa zuten. Lafitte eta Salaberri ere ildo honetan lerratzen ziren, beren ñabardurekin. Orixe, Zaitegi eta Ibiñagabeitiarentzat, aldiz, dena zen beharrezkoa, baina beharrena goi mailako kultura euskaraz egin zitekeela praktikan erakustea. Eta ikuspegi honek Krutwig eta Villasanterekin elkartzan zituen.

Eta banatu? Esan berri dugu *Euzko Gogoakoak* Azkueren gipuzkera osotuaren alde zirela. Ibiñagabeitiak zioen gipuzkera osotuak ere tradizioa bazuela, berria baina orain arteko tradizio guztiak baino sakon eta zabalagoa, kopuruz zein kalitatez. Honako idazle zerrenda aurkezten zuen zioenaren sendogarri: Lizardi, Orixe, Labaien, Zaitegi, Olabide, Azkue, Salvatore Mitxelena, Lekuona, Etxaniz, eta Mirande. Axular eta Etxeberri gaurkotu baino ez zituztela egin autore horiek, eta hizkera horretan egin zirela lanik onenak, eta eginen ere zirela aurrerantzean. Orixe ere, Sabino Aranaren eta Azkueren eraginpean azken berrogeita hamar urteetan egindako lanak gorailpatzen zituen. Baina lexikoari dagokionez, zer jokaera zuten gipuzkera osotuaren aldekoek?

Hautentzat garrantzizkoena euskarak hitz berriak sortzeko duen erraztasuna ongi ustiatzea zen, eta nork uka oso irizpide zilegla zela eta dela. Baina bazuten egungo begiez ikusita oso zuzena ez zen irizpidea: hitz bat erdal jatorrikoa bazen, nahiz arras zabaldua egon hitzunen nahiz idazleen artean, baztertzekoa zen, baldin eta han edo

hemen euskal jatorriko ordaina aurkitzen bazitzaion; konparazio baterako: *kolore* baino nahiago *margo*, eta *fruitu* baino *arnari*, nahiz *kolore* eta *fruitu* mila aldiz errotuago egon nonahiko eta noiznahiko euskaldunen artean. Eta lapurtera klasikoaren aldekoek? Gaurko egunez begiratuta kultura greko-latindarrari kasu gehiegi egiten zioten eta Europako hizkuntza moderno zabalduenek egindako aukerari gutxiegi.

Teoria eta praxia. Aldeak

Hala eta guztiz ere, ez dugu gauzen benetako perspektiba galdu behar. Teoria eta praxia bereizi beharra dago. Zaitegiren eta Ibiñagabeitiaren prosa ez dira berdinak, ez berdintsuak ere sarri-askotan, idela bertsuak izanagatik; gainera, euren idatzi batzuetatik besteetara ere aldeak daude. Krutwigen eta Villasanteren prosa ere ez dira berdinak, ez berdintsuak ere azaleko antzekotasun batzuk gorabehera. Bi joeren muturreko adibideak alderatuz gero, aldea handia da, euren jarreretan neurritsuagoak direnen testuak erkatuz gero, ez hainbeste. Krutwigen edozein idatziren eta Olabide edo Zaitegiren edozein idatziren artean aldea gaitza da; ez horrenbeste Villasante eta Ibiñagabeitiaren artean, konparazio baterako.

Azkenean nagusituko dena ez da izango ez bata ez bestea. Oro har, Krutwigen proposamenaren eraginez, idazle zaharren prestigioak gora egingo du. Deklinabidean, aditzean eta, XX. mendearen lehen zatian izan ez zuten maisutza eta eredugarritasuna aitortuko zale ezari-ezarian. Lexikoari dagokionez, Euskaltzaindiak 1959an euskal hitzel buruzko erabaki famatua hartzen duenean, euskal jatorrikoak ez baizik erdaratik hitzak hobetsiz, hauek zabalduago daudenean, zapuztuak sentituko dira oro har azkuezale edo gipuzkera osotuzaleak. Erabaki honek, zuzena izanagatik, bazekarren zuzengabekeriarik; izan ere ez zuen ezagutzen azkuezaleek euskararen harrobia lantzen egindako lana. Igaro berri dugun mendearen azken hamarkadan aitortu zale hein batean, zuzen onez, euskal harrobia lantzen eta zabaltzen egindako lan eskerga.

Garbitasunarena alpatu dugu. Auzi honek, hizkera hutsarenaz gain, bazituen eta baditu beste osagal batzuk. Krutwigen salaketa oso zen gogorra, eta bidegabekoa. Frogatu zuelako Krutwigek bere

xedea ez zela agintari frankistei losintxak egitea —gogora 1952an erbestera jo behar izan zuela Villasante euskaltzain berriaren sarrera-hitzaldiari egindako erantzunagatik—, bestela motiboak ematen zizkigun pentsatzeko agintari frankistei balakuak egiteko helburua zuela naziokeria alemana eta frantsesa Aranaren nazioalismoarekin bate-ratzean. Antonio Arrue eta gainerako karlista frankozaleak ez ziren gutxi poztuko getxotarraren iritzia irakurrita.

Kulturaren ikusmolde desberdinak

Nolanahi ere hor bazegoen beste azpiko arazo bat: Aranaren garbizaletasunak bazuen kutsu erlijioso nabarmena. Euskotar garbi ereduak ez zuen beste arrazekin nahastu behar: garbi odolez, garbi hizkuntzaz eta garbi erlijioaz iraun behar zuen; izan ere, Jainkoa hobeki zerbitzatzeko Jainkoak berak egin omen gintuen bezala irau-tea zegokigun: nahasi gabeko fededun garbiak. Jakina, ikuspegi honek kultura ulertzeko modua erabat baldintzatzen zuen.

Krutwigentzat, aldiz, kultura ez zen Jainkoa zerbitzatzeko erarik hoberena. Honentzat kulturaren zatiak: Mitoa, Filosofia, Jakintza, Erli-jioa, Poesia, Musika, Arkitektura eta, ziren; baina, hauek bere bizian, bere bilakaeran ikertzekotan: beste hitzez, bere existentzian eta ez esentzian. Esentziari zegozkion oinarri tinko eta irmoetan sinetsirik zeudenentzat astindu gogorra! Ikuspegi desberdintasun honek, or-dea, une hartan ez zuen eztabaidarik piztu. Geroago bai, existentzia-lismoaren eragina gazteen belaunaldian hedatuz zihoan eran. Baina existentzialismoaren inarrosaldia baino lehenago liburu lizunen gai-neko ika-mika gertatu zen, hortxe 1952ko bukaera eta 1953ko hasiera bitartean. Eztabaida eraiki zuena Andima Ibiñagabeitia.

Liburu lizunak

Egun Internet-eko orriak pornografiak mukuru dira, eta edono-ren eskura. Idazten ari naizen lurralde historiko honetako egunkari salduenak orri osoak argitaratzen ditu egunero mezu lizunez eta harremanetarako telefono zenbakiz josiak, eta oso jarriak gaudenez, inoliz kexuren bat agertzen bada, berehala estaltzen da. Pederastia eta gisakoak salbu, gainerako erotismoak, eta are pornografiak, ez

gaitu asaldatzen. Baina 1952an, erlijiosoek lagundutako Frankoren diktadurapean Hegoaldean, eta Iparraldean, euskal gizartea nagusiki laboraria eta erlijiosoen eraginpekoa zenean?

Harrigarria, txundigarria gertatzen da zer irrika zuten Andima Ibiñagabeitiak, Nemesio Etxanizek, eta Salvatore Mitxelenak euskal baratzera lili berdeak, lizunak, likitsak, ohiz kanpokoak ekartzeko. Hain itoa zekusaten euskal literaturaren arloa, hain elizkoi eta kandelazaleen ghetto, eta bizkitartean euskaldunak erdalduntzen ari gero eta lasterrago.

Auziari hasiera eman zion artikuluan Andima Ibiñagabeitiak zioen zeinahi aberriren barruan giza talde ezberdinak izan ohi direla, eta edertasunak bezala arinkeriak; eta maitasunak bezala maitakeriak: bi hitzetan "tasun" eta "keria" guztiak, eta Euskadin ere bai; eta euskara landu zutenak orduraino "tasun"ak lantzen aritu zirela, eta ez "keriak". Eta horiek ere landu beharra zegoela euskarak gizajende guztiak elika zitzen. Eztabaida zein aldizkaritan bideratu zen ere esan beharra dago, argigarria baita kultura eta politikaren arteko sartu-irteenez jabetzeko: aldizkari nagusia Pariseko Singer kalean egiten zen *Euzko Deya* izan zen, erbesteko Jaurlearitzak ateratzen zuena, *Ekin* organizazio politiko berria sortuko zutenak irakurtzen zutena, hain zuzen³.

Berehala atera zitzaizkion aurkariak. Euskara gauza txarretarako erabiltzea gaiztakeria zela zioen Zeferino Xemein jeltzaleak. Plarres Lafittek berriz —Baionan argitaratzen zuen *Herria* aldizkaritik—, euskara eta euskaldunak ez zituela bereizten, euskalduna nahi zuela norbait izan zedin, gorputz eta arima, sendo eta garbi egonez edo bilakatuz, egjari eta ongiari emanez. Eta, hortaz, ezin zutela besterik onar, euskaraz panpinaturik ere. Ez zekiela zertaratuko litzatekeen fedea galduz gero. Mozkorren pare jotzen zituen aldekoak.

Zer pentsa ematen dute Lafitteren adierazpenok. Uztaritzeko seminarioko irakaslea ez zen bere inguruak baino hertsialagoa. Orixerekin izan zuen eztabaldan frogatu zuen ez zebilela Hegoaldeko apaiz edo sinestunak baino gibelago Elizaren dotrinaren eraberritzea

(3) Honetaz, ikus: Sudupe, Pako: "Olerki erotikoak eta hauen inguru-nea (I) eta Olerki erotikoak (II)" in EGAN 1992, 39-77 orr., eta 1993-1, 45-71 orr.

onartze eta sustatze kontuan. Zergatik zitzaion erokeria, gaizpide eta galbide mundu ikuskeran aski kideko zituzkeen Andima Ibiñagabeitia edo Nemesio Etxanizen jokaera, hots, euskararentzat bide berri bila, bide guztien bila, are erotismoarenaren ibiltzea?

Jon Mirandek uztariztarrari erantzun ziona ulergarriago egiten da: orduko euskaltzale eta abertzaleen artean bazirela panteistak, neopaganoak, bai eta jainkogabeak ere, eta halaber kristau-teistak baina Vatikanozaleak ez zirenak, herri orotako intelligentsian bezala; hots, bazirela heterodoxoak nahiz ordurainoko euskaltzale gehienak apaizak izan, eta euskal abertzale gehienak alderdi konfesional batego kide.

Gainera, kontuan hartu behar da gorago zirriborratu dugun eztabaida teorikoari praxia aurreratu zitzaioela edo bestela esan, praxiaren ondotik etorri zela eztabaida teorikoa. Jon Mirandek idatziak zituen hainbat olerki erotiko eta filosofia aldetik oso heterodoxoak. Andima Ibiñagabeitiak itzulia zuen Ovidioren *Ars Amandi* famatua, eta Salvatore Mitxelenak eta Nemesio Etxanizek idatziak ez bazituzten olerki "lizunak" idaztear zeuden. Azken honek hainbat euskaltzaleri erakutsi zizkien bere olerki gordinak, errealistak nagusi zen idealismoaren aldean, eta hainbati ausartegiak begitandu zitzaizkien, are apaiz batenak izateko ezin onartuzkoak.

Baina, berriro galderara gatzoz: zergatik mutur batean Lafitte eta, eta bestean Andima Ibiñagabeitia, Nemesio Etxaniz eta?

Nemesio Etxanizentzat Eliz agintariek agintari zibil frankozaleekin bat egiteak euskaldunen endekatze morala erakarri zuen. Fedearen eta katolikotasunaren izenean, euskaltzaletasun eta euskal herritasun guztiari gerra egitera prestatu ziren, eta ordurarteko Euskal Herria Salvatore Mitxelenaren gurutze-bideko herri, Arantzazuko santutegira erromes doan galtzaleen herri bilakatu zuten. Egoera hura izanik, ezin zitzaion eutsi gerra aurrean Lizardik *Euskaltzaleak* taldean sartzeko jarritako oinarriak. Dirlako oinarriak ziren: *Jainkoa ta bere lege zuzenak ez oinperatu: Euskalerrria biotzean euki*. Lizardik, Aitzolek eta, bi oinarriok ezarri zituzten, batez ere sozialista-komunistak eta uxatzeko, eta euskotarren arteko elkartasuna sustatzearen, jeltzale izan edo karlista. Baina aldeak alde, handik hogel urtera (Lizardik 1930ean) Nemesio Etxanizek, eta Andima Ibiñagabeitiak eta, bestelako jokaeraren premia ikusten zuten. Eta hori Frankoren "Gurutzada"k ezpata eta gurutzea bat-bat egin zituen garaian.

Euskaraz egindako literaturak ez zuen ordurarte bezala apaiz edo sinestunen esparru, ghetto, izan behar; aitzitik, zabaldu beharra zuen arlo guztietara, arlo laiko guztietara, eta bereganatu era guztietako jendea. Iparraldean, aldiz, ez zuten honen beharririk sumatzen.

Ez zuen berehalako arrakastarik izan euskal literaturan erotismoari leku emateko gurariak. Izan ere, egindako olerki erotikoak askoz geroago argitaratu dira; hala ere, kontuan izanik honen aurreko eztabaida, lapurtera klasikoarena, eta hau garaikideak direla: garai bertsuan jazo zirela; bistan dago, gerra ondoko gogo giroaren isla dela euskara eta liburu lizunen eztabaida hau ere, arrakastarik eza gorabehera.

Honen hurrengo etorri zen existentzialismoarena, batez ere, Txillardegiren eskutik. Hau uste dut ezagunagoa dela⁴.

Ekin-en sorrera

Denboran bateratsu gertatu ziren euskal kultura sustatu eta lur moderno berrietara zabaltzeko ahaleginak eta eztabaldak, eta Ekin talde politiko abertzalearen sorrera. Sortu 1953an sortu zen, sendotu 1954-58 urteetan PMVren Euzko Gaztedirekin bat eginda, eta urte horretatik aurrera hautsi EAJrekin, eta 1958-59an ETArri eman zion abiadura.

Bateratsu gertatu zirela esan dugu, bien artean sartu-irtenik egon ez balitz bezala, euskararen aldeko kultur borroka eta borroka politikoa paraleloki eta halabeharrez jazo izan bailiren, baina ez, ez zen horrela. Txillardegiren lekukotasuna dugu horren froga argiena.

1949ko urtearen udazkenean ezagutu zuen Krutwig Txillardegik -Ingeniaritza ikastera Bilbora joana urte hartan bertan-bere Bilboko etxean. Honek euskara batu eta gaurkotzearen premia azaldu zion. Fisiko Teorikoa normaltasunez euskaraz irakatsi beharra. Eta gorago aipatu ditugunak: Europar kultur iturrietatik ausarki edan, batere lotsarik gabe, garbizalekeria suntsitu, eta kultura greko-latindarreko hitzak geure egitea. Hau guztia lapurtera klasikoak mintzatzen zitzaio-

(4) Honetaz, gauza labur bat nahi izanez gero, ikus: Sudupe, Pako: "Euskal kultura gerraondo minean" in HEGATS 27, 58-62 orr.

la. Eragin handia izan zuen honek guztiak Ekin-en fundatzaileetarik izan zen Txillardegigan.

Baina Krutwigez gain, beste euskaltzale eta abertzale askorekin egin zituen harremanak Txillardegik Bilboko ikasle garaian. Ekin-ekoengan eragin handia izan zuen Iñaki Gaintzarainek harremanetan jarri zuen Bilboko abertzaleekin. Gipuzkoako eta Bizkaiko ikasle abertzaleen arteko harreman horien ondorioz, talde txiki batek ikusi zuen 1953an organizazio bat antolatu beharra zegoela, isileko erakunde politiko bat, ez kulturala soilik, eta horretarako sorrera-bilera izkutu bat egin zuten Jose Mari Benito del Valleren etxean, zin eginez ez ziotela inori erakundearen berri emango. Zergatik ikusi zuten beste organizazio politiko baten beharra, EAJrenaz kanpo?

EAJ-ren egoera

Duela gutxi atera da liburu argigarri bat, alderdi jeltzalearen politika eta garai honetako egoera zein ziren jakiteko⁵. Gauzak sinplifikatuz, eta gehiegi laburbilduz, 1945etik 1960ra doan aldi-bitartea hartuz gero, bigarren mundu gerra bukatu zenetik J.A. Agirre hil zen urterainoko aldia, 1951ko urteak markatu zuen inflexio puntua: orduraino Franko botatzeko Itxaropenak zutik bazirauen, harrezkero etsipena gailendu zen, eta alderdiaren eraginaren gainbehera.

1950eko urrian jadanik Juan Ajuriagerrak, EAJren buru agintadun eta karismaduna zenak, ez zuen Eusko Jauriaritzaren politikan usterik, eta lehendakariak Venezuelara joateko egindako gonbitari, gobernuarentzat dirua biltzeko, uko egin zion.

Juan Ajuriagerra ekintza gizona zen. Espetxetik beretik hasita (1937-1943), eta 1943an kalera atera zenetik, lan handia egin zuen deseginda zeuden alderdiaren egiturak berregiten eta birmoldatzen. Euskadi barneko lanari irizten ziolako garrantzitsuen, Baionako EBB barneko EBBren mende jartzea lortu zuen. Garai honetan idazkaritza ere sortu zuen alderdiak, besteak beste, erabakiak hartu aurretik argibide-txostenak behar bezala egiteko, eta Baionako EBBkoek nahiz barnekoek kontrako norabidean egiten zituzten muga-igarotze

(5) Santiago de Pablo, Ludger Mees, José A. Rodríguez Ranz: *El Péndulo Patriótico*. Ed. Crítica. Barcelona. 2001. 2. eta 3. atalak

usuel esker, Donostiakoak Balonara eta Balonakoak Donostiara, hartu beharreko erabaki garrantzizko guztietan EBBk bakarra ballitza funtzionatzen bide zuen, zailtasunak zailtasun, 1945etik 1951 bitartean. Eta hartu beharreko erabakiak asko izan ziren bost urteko urte-bitarte labur baina bizi-bizi horren buruan. Nagusiki hiru arlotan: Frantzia, Erresuma Batua eta EEBBekiko harremanak, Frankoren kontrako alderdi espainiarrekikoak, eta azkenik, barruko erresistentzia bultzatzeko lantegiarekikoak.

Frantzia garrantzizkoa izan zen oso arrazoi askorengatik, 1937an Bilbo galduta jeltzaleak hara ihesi joan zirenetik. Baina 1945etik 1951rako aldira mugatuz, batez ere, bostehun bat jeltzalek, gizon gailen gutxiz gehienak barne, bertan hartu zutelako aterre. Hitz batean, Iparraldeko abertzaletasuna ez suspertzeko baldintzapean, babesleku izan zuten Frantzia, eta gogora bedi Pariseko Avenue Marceau-n egon zela Jauriaritzaren ordezkariak, eta Quentin Bouchard-en informazio zerbitzuak, eta Balonako Beyris auzoan alderdiaren agintaritzak Frankoren diktadurak iraun zuelako. 1951n Avenue Marceau-ko eraikina Espainiako Enbaxadari eman zitoten, eta Eusko Jauriaritzakoak presaka alde egin beharra izan zuten. Frantziak Franko onartua zuenaren seinale argi, eta De Gaulle-en alde egindako lanak espero zen emaitzarik lortu ez zuenarena.

Britainia Handiari dagokionez, Londresen sortu zuen Manuel Irujo nafarrak Euzkadi'ko Batzar Nagusia (Consejo Nacional Vasco) 1940ko uztailen, eta urte eta erdiz subiranotasunarekin egin zuten amets, Ingalaterraren babespeko Euskadi burujabearekin. 1946an Isilpean Baker diputatu laborista etorri zen Bilbora informazio zerbitzuetakoek gonbidaturik, eta Ajuriagerrarekin eta ibili zen, besteak beste, hemengo gazte armatuak ikuskatzen. Amerikarrei bezala, ingelesei ere eskuratzen zieten zerbitzuetakoek bildutako informazioa, harik eta 1951n Ajuriagerrak Ingelesei ez pasatzeko agindu zuen arte. Ez dago oso garbi zergatik, baina segur aski Ajuriagerrak Ingelesen susmo txarra egin zuen, haien esker lortzen zuela polizia espainiarrak barneko erresistentzian zein zebiltzan jakitea, eta atxilotu eskergak egitea. Hortaz, frantsesek ez ezik ingelesek ere huts egin zieten nabarmen.

Apustu gogorra, ordea, indartsuenarekin egin zuen EAJK, hots, EEBBekin. 1941ean naziengandik ihesi bizi izandako abentura epikotik onik Amerikara iritsi zenetik, J.A. Agirrek espioi-sarea eratu

zuen hainbat estatu amerikarretan barna ordezkariak eta informazio biltzalleak jarriz, estatubatuarrei interesatzen zitzaizen informazioa eskuratzeko. Ordainetan, jakina, amerikarregandik kobratu egiten zuen hilerro, eta bestalde ordainketa nagusia: Franko eraisteko laguntza eskuratzeko itxaropena erne zen. Baina 1950ean jadanik ONUk 1946an Frankoren kontra hartutako erabakia atzera bota zuen, eta lehen kreditua eman zioten amerikarrek Espainiari. 1951n hasi ziren jeneral amerikarrak Frankorekin negoziatzen, eta 1953an sinatu zuten hitzarmena. J.A. Agirrerentzat 1951 izan omen zen urterik mingarriena. Honaino labur-labur aliatuek jeltzaleek eskainitako laguntzari emandako ordain eskergabea.

Bigarren arloari dagokionez, Frankoren aurkako oposizioarekiko harremanez, eta Baionako Itunaz bestalde —1945eko martxoan euskal alderdi politiko eta sindikal guztiek sinatua. Autonomi Estatu-tua eta Errepublikaren Gorteen legezkotasuna zituen ardatz—, 1946ko urtarrilean Madrilera joan ziren Rezola, Ajuriagerra, Solaun eta, hots, burukide nagusienak ANFDn —Alianza Nacional de Fuerzas Democráticas— parte hartzera. Ordutik aurrera Frankoren gobernuaren hautabidea izateko sortutako gobernu eta itun guztietan parte hartzen saiatu ziren jeltzaleak. Gerran hartutako jarreraren eta Baionako Itunaren ildoan, sortu ziren bi gobernu errepublikanoetan aktore papera jokatu zuten, Irujo ministro izan zela, Justiziakoa baiten eta sailik gabekoa bestean, eta Prietoren monarkiaren aldeko planean askoz zalantza eta erreparatu gehiagorekin bada ere, azkenerrako esan liteke prest zeudela tranbia horretara ere igotzeko, eta ligo ez baziren izan zen tranbiak ez zuelako inolako aukerarik geltokitik ateratzeko. 1950erako hautabide izan nahian sortutako itun guztiok erreka joa zuten.

Azkenik, barruko erresistentziari dagokionez, urte aski biziak izan ziren. Era askotako protestak, pintadak, ikurrinak, Bilboko Arenalen zegoen Molaren omenezko monumentuaren leherketa 1946an, irrati-interferentziak, eta batez ere, bi lanuzte garrantzitsu 1947an eta 1951n jeltzaleek bultzatuak. Batez ere lehenengoak zabalera handia hartu bazuen ere, ez zuen lortu Espainia guztira hedatzea, eta bigarrenaren oihartzuna txikiagoa izan zen, eta halaber bere kutsu politikoa. Bietan errepresioa latza, eta atxilotetak sailean, batez ere azken honetan. 1950ean Franko Bilbora etorri zenean, populuak ez zuen protesta axolazkorik egin. Beraz, erresistentzia lan

honek izandako emaitza ere ez zen ona izan. Gainera, 1951n Ajuri-gerrak eta Solaunek barneko jeltxide garrantzitsuenek alde egin behar izan zuten poliziak atxilotuko ez bazituen.

Garai honetan hasi zen Ajuriagerraren kalbarloa. Amerikar eta ingelesen laguntzan uste osoa galdua, errepublikaren bidea irtenbiderik gabe, barnera sartzeko modurik ezean, Baionako ordezkartzako geldotasunarekin gogaiturik eta beraz zeregin taxuzkorik ez zuela, urte goibela gertatu zitzaion 1952a. Salatu zen barnera sartzeko baimena lortzen baina 1953 arte ez zuen lortu, eta alderdia utzita Lyonera jo zuen lanera. Alderdiaren barruan ez zen kargu uzte bakarra izan. Lasartek 1952an alde egin zuen, Monzonek hurrengo urtean, handik bi urtera Zarrabeltia diruzain izandakoak. 1951 arte EBBk, arazo eta guzti, baina aski ongi betetzen bazuen bere egitekoa, aurrerantzean desegina gertatu zen, eta berriro batzeko ahalgintzak eginagatik ez zen lehengoratu 1950eko hamarraldian.

Gorabeherok gidaritza politikoa abertzalearen eskasia nabarmena eragin zuen Hego Euskal Herrian, nahiz eta J.A. Agirrek eta erbestean, errepublikaren aldeko bide autonomistari eutsi, eta Europa batuaren aldeko politikan ahalegin handiak egin 1951z geroztik ere, baina politika honetan ere benetako lorpenik eskuratu gabe, erakitzen hasi zen Europa estatuetan oinarriturik hasi zelako, egun jarraitzen duen bezala, eta ez nazio gutxituenganako begiramenean.

Arrazoi politikoez bestalde, ekonomia eta gizartea aldatzen hasiak ziren Hego Euskal Herrian. Bizkaian eta Gipuzkoan bigarren industrializazioa jarri zen abian, eta oraingoan Araba eta Nafarroa ere harrapatuko zituen. Gaztela, Extremadura, Galizia eta Andaluziatik jiniakako etorkin oste handiak, eta erdalduntze azkarra hedatzen hasia zen are landaguneetara ere. 1952an, 1956an eta 1958an egin ziren lanuzteek ez zuten apenas kutsu politikorik izan, eta jeltzaleek ere ez protagonismorik aurreko bietan bezala. Lehen borrokalari agertutako nazionalista asko negoziu pribatuetara bildu ziren.

Gorago esan bezala, abertzaleen etsipen giro hits honetan agertu ziren euskal politikaren plazara ikasle abertzaleen belaunaldi berriak.

Ekin-ekoek zekarten berritasuna

Nazionalisten familietatik zetozen gehienak, eta oro har burges

txikiak ziren, Bilbon Deustuko Unibertsitatearen, La Casillako Ingeniari eskolaren eta Bilboko Ateneoaren nahiz San Antongo talde eta "Koral"aren inguruko giro abertzalean, Aita Klaudio Gallastegiren inguruan eta, elkartzen ziren ikasle eta ez ikasle abertzaleak⁶.

Batzuek espetxea probatua zuten. Txillardegil, besteak beste, erori egin zen 1950ean Josu Arenazari bere datuekiko txartela eman ziolako. Hura Valladoliden ari zen ikasten, eta EIAkoa —Euzko Ikasle Alkartasuna, Bilbon 1942an sortua. Apolitikoa eta akonfesionala baina filonazionalista— zen. Bilbotik Donostiako Amarako tren geltokira iristean poliziak zituzten zain; atxilotu eta Martuteneko espetxe estreinatu berrira eraman zituzten 30 bat lagun. Gero laster desagertuko bazen ere, organizazio berriaren sorreran garrantzi handia izan zuen. Iñaki Gaintzarain ez zen organizazio berri bat sortzearen aldeko, poliziak jakin eta dena suntsitu egiten zuelako. Bi aldiz eroria zen 1947an eta 1949an, eta ezin zuen jasan Donostiako Alde Zaharreko Agote tabernan egoten zen giro folkloriko arduragabea. Euzko Gaztedikoak elkartzen omen ziren bertan, denak poliziak fitxatuak eta giro hartatik "Huyamos" esaten omen zuen "como de la peste", hots, folklokeria zuhurtzia eta eragin gabekotik. Folklokeria has-tio zuen bezala, hitzak kontu handiz ibili beharra aldarrikatzen zuen: gu ez gara "nazionalistak" —nazionalsozialismoa aita santu Pio XI.ak gaitzetsia zuen, eta giro ultraerlijiosoan bizi ziren—, gu abertzaleak gara. Hau Donostian, eta Bilbon? Bilbon ere bazegoen folklokeria, kalkuak eta abar; eta batez beste Sabino Aranaren ideologiak indar gehiago zuen Donostian baino.

Organizazioa sortu baino lehen, gogotik ikasteari eman zioten. Beren buruak hezitzeko bi iturri nagusi izan zituzten: bata, euskal harrobia: Sabino Aranarenak, Engrazio Aranzadi, Aita Estellaren *La Historia de Euskadi*, J.A. Agirrereren *Las Cinco Conferencias* eta *Un lustro*, Anakleto Ortueta-aren *Navarra y la Unidad Política Vasca* eta *Vasconia y el Imperio de Toledo*, Arturo Kanpion, Karmelo Etxegarai, Hermilio Oloriz eta Juan Iturralde y Suit eta Buenos Airesko *Ekin* argitaletxeak atereak eta abar; eta aldizkariak, besteak beste, *Euzko-Gogoa* eta Parisko Singer kalean egiten zen *Euzko Deya*, Jaurlearitzak

(6) Ikus: Iñaki Egaña, Luis Nuñez: *De Ekin a ETA (1952-1965)*. Ed. Txalaparta. Tafalla. 1993. 21 or. eta ond. Eta: Txillardegil: *Euskal Herria Helburu*. Txalaparta. Tafalla. 1994. 125-267 orr.

ateratzen zuena; eta bestea, autore frantsesak: Teilhard de Chardin, Maritain, Mounier, Bernanos, Sartre, Camus. Frankopeko askatasun intelektual falta itogarripean, goizeko freskura arnasmagria autore abertzale eta Frantziako hainbat intelektual aurrerakoirengandik zertorkien.

Beren buruak jantziak ikusi zituztenean, Jose Mari Benito del Valle, Julen Madariaga, Manu Agirre, Alfontso Irigolen eta Txillardegi elkartu ziren 1953ko udaberrian Bilbon, eta *Gudari* gerratean Euzko Gudarosteak fronteko gudarientzat ateratzen zuen aldizkariaren ale bat mahai gainean pausatu, azalean ikurrinaren koloreak zituena, eta zin egin zuten bostok, J.A. Agirrek 1936an bezala <zin dagit> esanez, ez ziotela zer gerta ere inori organizazioaren berririk eman-go. Aberriaren aldeko gudarien oinatzen jarraitzailetzat zekusaten euren burua.

Mahiz zin-egite horretan bostek parte hartu, dozena bat inguru bizkaitar eta gipuzkoar baziren haste-hastetik organizazioan sartu, eta prestakuntza-hitzaldiak ematen hasi zirenak. Sei hilabetetik urtebetera irauten zuten hauek, eta hamar bat lagunekin hasi, eta haue-tatik motibazio gehien ageri zutenei zina eginarazi eta prestakuntza berezia ematen zitzairen, jadanik militante izatera igarotzen zirela.

Prestakuntza hitzaldiak

Hitzaldiak egiteko fotokopiez baliatzen ziren; izan ere, ikasleak izanik, baliabide urriak zituzten. 1950eko hamarraldiaren azken alde-ra, haustura gertatu ostean segur aski, liburu zuria argitara zuten, han eta hemen, honek eta hark egindako hitzaldiak eta bilduz. Liburu arduradun nagusien baimenaz argitara zen⁷. Laburki jaso ditza-gun direlako hitzaldion punturik nabarmenenak —laburregi eta sinplifikatuegi—.

Segurtasun arauak. Organizazioaren oinarrietako bat. Segurta-sunarenak jarrera iraunkorra behar zuen izan, ez noizbehinkakoa, eta naturala. Honek berekin zekarren lagunartea aldatzea, hainbatekin haustea eta estalgarrien bila ibiltzea. Oso jakitun ziren arriskuaren

(7) Liburu gisa ez, baina dokumentu moduan: Jon Nikolas: *Documentos ETA*. 1 vol. 1952-62. Lur. Donostia. 1979.

handiaz, eta erortzeko aukera guztiak saihestea nahitaezkoa zuten. Premiazkoa zena baino gehiago ez jakitea komeni zitzaizen gero poliziari zer esanik ez izateko. Ezizenak erabiltzea. Telefonoa, eta posta saihestea. Oso garbi jakitea momentuero zein zen organizaziokoa eta zein ez, eta ahobero zuhurtzia gutxikoetarik ihes egitea. Multzo-argazkiak ekidin behar zituzten. Mola jokatu adierazten zitzaizen atxilotua izanez gero, eta itaunketetan. Hitz batean, segurtasun arauak zehatz eta zorrotz betetzeko eskatzen zitzaizen.

Erantzukizuna. Erantzukizuna Jainkoaren eta aberriaren aurrean. Lehenago Sabino Aranak, gudariek, atxilotuek eta eraildakoek izan zuten bezala eurek ere halaxe izatea. Fede biziaren beharra, eta erantzukizunarena etsipena garaitzeko, eta frankismoak susperturiko ergetze eta ezjakin bihurtzeko prozesuari aurre egiteko. Proselitismoaren eta informazioaren premia.

Ekintza metodoak. Espresuki adierazten zen hitzaldiaren hasieran, doktrinak alde batera utziko zirela, eta erreparatu ekintza metodoei erreparatuko zietela euren organizaziorako ikasbide gerta zitezten. Komunismoarenak eta JOCen (Juventudes Obreras Católicas) metodoak aurkezten eta azaltzen ziren. Gisa denez, egungo begiez irakurtzen dugula, atentziora ematen du zer-nolako erakarmena zuen komunismoak, ez doktrina aldetik baizik organizazioaren aldetik, eta militantziaren mistikaren aldetik. Urte gutxi batzuk beranduago, marxismo-leninismoak izango zuen goraren lehen zantzuak, zalantzarik gabe.

Nazio erresistentziaren morala. Lehenengo gure herriak besteekiko dituen aldeak ezagutu beharra aldarrikatzen zen, kontzientzia nazionala sortzeko. Hauek aintzakotzat hartu, eta hauei eusteko erabaki sendoa hartzea. Frantses eta espainolekiko aldeak aztertzen ari, erlijiotasunari dagokionez azpimarratzen zen euskaldunen tradizio antikerikala eta sakonki erlijioso, espainolen prozesio-erlijiotasunaren eta frantsesen giro erlijioso epelaren aldean. Politikoki gure tradizio demokratikoa. Ekonomiari eta gizarteari dagokionez ere, euskal ekonomiak eta gizarteak frantses eta espainolarekiko izan omen dituen aldeak nabarmentzen ziren. Eta honen guztiaren ondorio bezala, batez ere gure foruetan eta euskaran gauzatu den ondare bikaina aintzat hartzearen premia adierazten zen.

Honekin batean benetako erresistentziaren morala finkatzeko bitartekoak. Bereizketa bat egiten zen moralitasunaren aldetik norbe-

raren probetxurako edo nazioaren onerako egindako ekintzen artean. Bazitekeela norbere intereserako eginez gero, etikoki ezmorala zena morala gertatzea nazioaren onerako bazen. Esate baterako, izena faltsutzea. Azken buruan, eta azken arrazoi bezala momentu egokian indarra erabiltzea onartu beharra zegoela, eta gainera sartu beharra euskal kontzientzian, erresistentzia bitarteko guztiak erabiliz egin behar zela, Euskal Herria jasaten ari zen zapalkuntza itzelari kontra egiteko. Azkenik, obediencia eta disiplina, apaltasuna eta talde lana goraiatzaren ziren landu beharreko bertutetzat erabateko erresistentziari aurre eginez nazioaren burujabetza lortzeko.

Ondoren Tunez eta Irlandako nazio berpizkundeak aztertzen ziren.

Euskarekiko jarrera pertsonala. Euskarari nazio hizkuntza izatea opa zioten. Suediera, suomiera, edo txekiera diren bezala, nahiz eta beste zenbait beharretarako elebitasuna edo eleaniztasuna ere beharrezkotzat jo. Bazela garaia euskara gaurkotzeko, eta egungo euskaldunen hizkuntza bihurtzeko. Baserri-gai eta herri-gai soilletatik haratago, euskaraz literatura unibertsala egitera igaro beharra aldarrikatzen zuten. Nola berritu euskara? Beste hizkuntzak bezalaxe, garbizalekeria eta asmatu behar hutsala baztertuz. Ahozko hizkuntzari garrantzi erabakigarria aitortzen zitzaion, eta neurririk gogorrena: agintari izan nahi zuenari euskaldun izan beharra eskatzen zitzaion, eta ez bazekien bi urteren buruan ikastea, eta abertzalea kontsekuentea izatea familian eta ahal zuen egokiera guztietan. Burutik hasita etsenplu ona. Abertzale erdaldunak desagertu egin behar zuen.

Alderdi sozialari dagokionez, greba eskubidea eta sindikatzeakoa alpatzen zituzten. Kapitalismoa kritikatu eta langilea soldatapeko izatetik enpresako kide izatera igarotzea aholkatzen zuten, enpresaren zuzendaritzan eta mozkinetan parte hartzea gomendatuz. Egia esateko, elizaren doktrina sozialetik oso hurbil: espresuki alpatzen ziren aita santuen entziklikak.

Gure helbururako aski dugu. Irakurleak baditu EAJ eta EKIN-ekoen arteko adostasun-desadostasunak juzgatzeko hainbat argibide, ondoko hamarkadetan gertatutako hainbat gorabehera politikoren aurretikoak. Alderdia lotua zegoen Espainiako Errepublikaren eta 1936ko autonomi estatutuaren legezkotasunari, eta honen bitartez Frankoren diktadura desagertu orduko Hego Euskal Herriak autode-terminatzeko eskubidea bermatua izango zuela uste zuen, edo hori bermatu behar zela behinik behin. Eta horretarako alderdi espainol

antifrankista demokraziazaleekin bat jokatu behar zuen. Ekin-ekoez ez zuten lotura historikorik ez itzalik, ez onerako eta ez txarrerako. Erresistentzia moral gotorra aldarrikatzen zuten eta bitarteko guztiak erabil beharra. Frankoren diktadura erori arte zain egon barik, ekintzak ziren beharrezkoak, ekintzek egiten baitute historia. Eta ekintzetara lgarotzeko kontzientzia aldatu beharra. Indarra erabiltzearen zilegitasunari dagokionez, ez dugu ahaztu behar Frankoren diktadurak iraun zuelino zilegitzat jotzen zela, Frankoren errepresio bidegabearen aurkako erantzuna zenez. Eztabaidan zegoena zen indargintza eraginkorra eta aukerakoa momentu bakoitzean zein zen, baina ez beronen zilegitasuna. Orduko —1950-60-70— piztia beltza komunismoa zen, eta ez diktaduraren aurkako erantzunezko indarraren erabilera.

Euskararen kontuan ez zuten bikoiztasunik EKINEkoez. Garbi asko nazio hizkuntzaren estatusa aitortzen zioten euskarari, eta zailtzarrik gabe aurrerapena zekarten. Bestalde, euskararen gaurkotze eta eraberritzeari buruz, Krutwigien arrastoan zebiltzan, gorago aztertu dugun ikusmoldearen harian.

Gipuzkoan 1955etik 57ra bitartean elkarturik egon ziren Euzko Gaztedikoak eta Ekinekoak, eta Bizkaian sei bat hilabetez. 1957tik 1958ra artean urtebete inguru liskar bizian eman zuten. Alderdiko agintarien eta Euzko Jauriaritzaren mendeko ziren zerbitzuetako jendearen artean —J.A. Agirre eta kexu ziren alderdiarekin, barruan ez zuelako dinamika aski agertzen— ezinikusiak zeudela garbi dago, eta gazteez ballatu edo nahi izan zutela ere hortxe-hortxe, euren liskarrei aterabidea aurkitzeko. Ez zait iruditzen istilu horien nondik norako zehatza jakitea erraza izango denik, eta axola gehiegi ere ez duela deritzot. Hala ere alpatu nahi nuke gauza bat: orduko hainbat protagonistekin izandako elkarrizketetatik ezer garbi atera badut izan da Ekin-eko gazteek amore eman zutela alderdiaren erasoaren aurrean. Alderdiak pisu eta itzal historiko handia zuen. Ahal zela ez zuten alderditik bereizi nahi, eta J.A. Agirrek barkamena eskatzeko agindu zirenean, azkenean amore eman eta eskatu egin zieten alderdiko agintariel. Alderdiak ez ziren onartu barkamen eskaera.

J.A. Agirrek ETA laburduraz sinaturiko gutun bat jaso zuen 1959ko uztaillean⁸. Lehena zen organizazio berriak lgoritzen zuena.

(8) Ikus lehen oin oharrean deskribaturiko liburuan: 236. or

Horra zer zioen amaieran: <Por considerar que el Gobierno Vasco, hoy en el exilio, es el depositario de la fé (sic) y voluntad de nuestro pueblo, libre y legalmente manifestado, ha quedado E.T.A. Integrado en la trayectoria y principio que de él dimanar>. Ez zuen alderdia kritikatzeko, eta bere lana Eusko Jaurlaritzaren oinatzetan ikusten zuten. Azaltzen zuten gutunak EUZKADI (sic)rekin ulertzen zutela: <implica para nosotros la salvación de las esencias vascas a través de un cauce estrictamente patriótico, y por ende apolítico y aconfesional, pues entendemos que lo político, lo partidista, tan sólo es viable en un marco de libertad nacional>; eta AZKATASUN (sic)arekin <los poderes mínimos para la autodeterminación del destino de nuestra Patria>.

Oso tonu neurritsua duen gutuna, eta ez al du ematen J.A. Agirrek alde-aldera bere egiteko modukoa zela? Agian, artean ere alderdiarekin adiskidetzeko aukera ez zutelako baztertzen, eta lehen-dakariaren laguntzarekin lor zezaketela uste zutelako ote? Laster aterako zituen ETAk askoz agiri gogorragoak eta inongo mendetasunik gabeak alderdiarekiko, baina jadanik guk azterlan honi ezarritako mugetatik kanpo.

Funtsean, eta labur-zurrean, 1950eko hamarraldiko berritasun kultural politikoa izan dugu aztergal.

Bibliografia

Alvarez Enparantza, Jose Luis: *Euskal Herria Helburu*. Txalaparta. Tafalla, 1994.

———: *Euskal Herritik Erdal Herrietara*, Txillardegi, 1978.

Azurmendí, Joxe: *Oraingo gazte eroak*. Enbolike. Irun, 1998.

Iztueta, Paulo: *Orixe eta bere garaia*. Etor. Donostia, 1991.

Larrea, Jose Mari: *Miranderen lan kritikoak*. Pamiela, Iruñea, 1983.

Lafitten gutunak.

Nuñez, Luis; Egaña, Iñaki: *De Ekin a ETA (1952-1965)*. Txalaparta. Tafalla 1993.

Iratzederren funtsezko poesia

Patxi EZKIAGA

Iratzederren poesia aztertzean badira zenbait kontzeptu hasiera batetik ongi jaso beharrekoak bere lanaren nondik norakoa ulertu nahi bada. Gaur gure ustez funtsezkoenak direnak bakarrik aztertuko ditugu, bere poesiaren ardatzik nagusienaren inguruan koka daitezkeenak: iratzeder, gauza guztien gaineratik, traszendentziaren poeta baita. Jainkoari, herri baten, Euskal herriaren, koordinatu erreferentzialetan emandako gizona; iratzeder poeta erlijjoso euskalduna.

Iratzeder traszendentziaren poeta

Ez dut uste horretaz inolako zalantzarik egon daitekeenik. Berak honelaxe ikusten du bere zeregina, poeta gisa:

*Ez naiz, ez naiz poeta
Dena hitz eder eta petenta.
Ez naiz, ez naiz poeta;
Bainan Jainkoak nitan
Hats egin eta
Banintz, oi baintz profeta!
(J.H. or 519)*

Hori definitu ahal izateko badira **zenbait kontzeptu definigarri**.

a) *Behin-behinekotasuna*

— Iragankortasuna da, denboraren horizontea, bukatu gabea, osa-

tu gabea. Eta, sortze prozesuan dagoenez, behin-behinekotasuna etengabeko **exodoa** da, **erromesaldia**.

Honela dio **Pindar eta Lano** liburuan:

... Jainkoak berak deiturik
guziak utziz hegaldatu naiz sort-herri urdin hartarik... (or 176)

Edo modu askoz iradokikorragoan oraindik **Jaunaren Hegalako** poema batean

Itsaso, mendi, begi, bihotzen
Zirimoletan igerika,
Ibilki nintzen bila-bilatzen:
Ametz nukena noiz besarka. (or 553)

Iratzederrek bat egiten du Rilkeren pentsakerarekin, heriotzeko ordua gure orduen arteko ordu bat besterik ez dela, bereziena izan daitekeen arren. Gure izaerak etengabeko aldaketak pairatzen ditu eta atzean uzten ditu aldaketa horiek bizitzak aurrera egin ahala eta aldaketa hauetan azkenera iristen garenean elkarri agur esan beharrean gauden bezalaxe, utzi beharko genioke uneoro elkarri joaten, batak bestea lotu ordez.

b) Poesia

- Poesia **sinboloa** da, **itzala**, **tximista**, **ahots isila**, paradoxaren eta Ezerezaren **bipolaritatearen eritmoa**. Poesiak gogaltasunetik salbatu behar gaitu, hori baita malenkonia modernoan datzan dilemaren arrazoietakoa bat: ilustrazioak gauzak gero eta ulergarriagoak zirela saldu zigun eta Demokratismoak, berriz, gero eta eskuragarriagoak direla. Ez batak ez besteak ezin izan digute ezkutatu den-dena izanda, den-dena interpreta daitekeela sinetsi ondorengo gabezia sentsazioa. Azken batez, Iratzederrek ere badu halako ukitu erromantikoa –handi samarra esango genuke-eta oso da gabezia horrekiko sentibera: antzeman egiten du argibide ustez behin-betikoen azpian datzan misterioa, gauzen munduaren gainean metatzen dena, izanda ere ezin daitekeen gabeziaren gainekoa. Poesiak ez du esaten, adierazi egiten du misterioa eta, bete-beterik dago behin-behinekotasunean, bere hegalez jainkotasunaren ertzak ukitzen dituen arren, ezin baltitu atzeman. Poesia **exodo kanta** da, **itzulera oihua**.

Iratzederrek oihartzun bibliko handiko eskalearen figura alegorikoaren bitartez adieraziko digu:

Jainkoak barnez barne

Guziak badazki;

Ez du nahi halere

Bortxatuz ideki.

Eskale baten pare

Atean lañoki,

Bera zabaldu arte

Da gaupez egoiki. (J.H. or 549)

Azken batez, zera esan nahi digu, arimak beti duela esparru bat inork ezin eskura dezakeena. Eta esparru horrek "barrura" egiten duela, eta zenbat eta handiagoa izan kanpoko presioa, orduan eta bortizkiago egiten dutela arimaren mugek barrualdera.

Edo **Bere neurriak** poeman:

Ahalak baino urrunago

Badabil karraskan aintzina

Eta bet-betan hortxet dago

Ezindu eta hil etzana. (or. 558)

Eta hala behar du izan, zeren den-dena uniformearen denean ez baitago gogaltasunari eta akidurari lhes egiteko modurik.

c) **Ezereza**

- Ez da eta ez denari buruz ezin da hitz egin.
- Hala ere, ezin dugu ukatu gure barruan **presentzia-ausentzia** misteriozua daramagula, etengabe **deserrotzea, zalantza eta nahasmena** sortarazten diguna.

Orduan, barruko tristezia ikustezin hori minbizi baten modura hedatzen da. Eta presentziaren kontsolamendua hartu izanaz ohar-tzen ez bagara, edozelari momentuan, gutxien espero dugunean, leherketa izugarri baten indarrez joko gaitu ausentziak

Zure ustez zu zinen zu

Jainkoaren Makila;

Eta orain badakizu

Xahartu eta deus ez zarela. (J.H. or 501)

Zer da espazioa, zer denbora? Ba al dago denborarik eza, espaziorik eza? Iratzederren ustez, hori denok egin behar dugun galdera da, horri sorbalda emanda bizitzea nortasunaren burutze negatiboa baillitzateke. Galderarik egiten ez duenak besteek baino nabarmenago ikusten du nola joaten zaion denbora, inork baino modu samina-goan ikusten ditu eskuratu ez dituen aukerak. Denboraren poderioz hustutzen doa. Horregatik, galdera horiek egiten ez dituenak negatibozko erliebe baten modura bizl du bere nortasuna, kamafeo baten antzera.

Iratzederrek hodeiak jartzen dizkigu gure bizitzaren norantza ezezagunaren sinbolo gisa.

Zer zolan emeki emeki

Zenbat hedoi ibilki ibilki...

Morat goazin nork daki, nork daki? (J.H. or 534)

- Ezerezak gure mundu razionaletik ateratzen gaitu, beste mundu baten ertzetara eramaten, **Zeru Menditik** liburuan dioen bezala:

Noiz othe nauzu osoki

Mundukeriz hustuko?

Eta noiz bero beroki goi argiz zoratuko? (or. 142)

Era antzekoan egiten zuen Montesquieuk gogoeta bera. "Eguzkeri, behin eta berriz pentsatzen dut sakoneko isiltasun honi buruz, nire mina eta nire barru-barruko malenkonia areagotzen dituen nire bakardadeaz."

- Ezereza, **hastapeneko tokia** bezala, poeta ororen, mistiko ororen oinarritzko esperientzia da, atzeman ezineko horizonteetara eramaten gaituelako. Iratzederrek paregabeko Indarrez aitortzen digu:

Hire pean hortxet zagok aspaldian gizona,

Lan, min, amets eta guduz kraskaturik etzana.

Lur barnean urtu zaiok itxurekin izena..(J.H. or 531)

Hilkor den ororen hauskortasunez ohartzeko guregan ezin baitugu ilusio handiegirik egin gure baitan. Eta horretarako ez dugu historiaren filosofiak eskain diezagukeen ikuspegi handiosik behar. Hori uste dut Iratzederrek, topaketa frustratu bat, haur baten edertasunak sortarazten digun zirrararen nahikoa dugula ohartzeko zein ez segu-

rua den, gure bizitzak, betirako ballira bezala, antolatzeko erabiltzen dugun oinarria.

+ **NOLA BIZI DITU GIZAKIAK ezereza, behin-behinekotasuna eta poesia?**

- Gizakiari dagokio heriotzaren, mugaziaren kontzientzia eta, une berean, zeruertz infinitu, ireki baten Intuizioa dagokio, betetasu-nean bizituriko bizitza. Boteretsua da oso poetak hori adierazteko erabiltzen duen iruditeria:

*Deslotzen zaizkit hezur guziak, urtzen ari zait gorphutza;
Eta, ezkoa balitz bezala, chorta chortaka
Hertzetaratzen bihotza...
Indarrak joanak, mihia idor,
Hil-erhautsean urturik natza. (Z.M. or 103)*

Azken batez, Kleistek zioena: "gizon adieraztezina naiz", Iratzederren hitzetan.

Edo **Jaunaren Hegala** liburuko **Eta nundik hezi** poeman:

*Gogor dagon bihotza
Nola kraskarazi?
Itsutuaren eza
Argiz nundik hazi?
Zabal dezaken hitza
Nola sar-arazi? (or. 548)*

- Gizakiak **osotasuna eta ezereza** pentsatzen ditu. **Osotasunaren** bila diharduenean **ezerezaren** itzalarekin topo egiten du eta beldurrak eragiten dio. Ez da posible ez bata ez bestea pentsatzea, baina hauteman egiten ditugu. **Hautemate** hori dago materiaren iragankortasunaren eta traszendentzia-irritsaren ulermenaren sustraletan. Honela dio **Uhaineri Nausi** liburuan:

*Ostoak histen, adarrak hiltzen
Ari zaizkion haitzari
Bizi dadien, berpitz dadien,
Ez etor, otoil Dantzari.
Sineste-garrak behar zaizkio
Erro barnetan ixuri:*

Saindu berriak behar ditu bai

Oraiko Eskual Herriak. (or. 82)

Existentzia atzemateko ezintasun-sentipenak gizateria hartzen duenean, beldurraren mende gelditzen gara. Orduan presazko lhesaldia izaten dugu gure erreakziorik arruntena. Destinotik itzurian joatea. Haatik, ezin dugu aurretik erabaki zein izango den helmuga: existentzia mehatxulariari ihes egiten diogunean, gure indarra beste laguntzarik ez dugula izango konturatzen gara; eta gure bihotzaren baitan bakea aurkitu aurretik, gure asmoen etxea gainera erortzen zaigu. Olerkari donibandarrak behin eta berriz kantatu duen bizitza-esperientzia da, funtsezkoa.

- **Osootasunaren eta ezerezaren intuizio esentzialean** egiten dute bat erlijiosotasunak eta poesiak, biak baitaude gure bizitzaren sustraletan. Horrek zer suposatzen du?
- a) Denborak eta espazioak jarri nahi dizkiguten mugetatik haratago joan nahi izatea, misterioaren hatsa iragazten duen artesía arakatzea, besteak beste, gu guztion salbamen esperantza olhukatzeke:

*Azken goiz hartan, zelai mendi hauk bilakaturik hil-herri,
Jautsiko dire, dena iduzki, hezur erhautsen pizgarri,
Irrin zin eta irrintzinaka eskual lurpeko hileri;
Pitz gaiten eta airez aire joan, hek zerurat aintzindari...*

(Z.M. or 150)

Hauxe izan liteke gure kultura europarraren punturik sentibere-netakoa. Banakotasun edo indibidualitatea guk ulertzen dugun modura garatzeak askatasuna suposatzen du: ustez, bederen, hesi metafisikoetatik, gizakion "atzetik" dauden botereetatik askatzea. Askatasunak, ordea, badu bere prezioa, eta prezio hori **adierazte zintasuna** da. Arrazola oso da sinplea: ezin dugu infinitutasuna adierazi edo imajinatu mugatua bihurtu gabe; era berean, norberaren askatasuna eta kanpoko hesiak proportzio zuzenean hazten dira.

Iratzederrek maixuki islatu du intuizio hori.

- b) Egiptioarrek bezala, ezerezaren beldur garelara eta gure **erai-kuntzen** bitartez salatzen garelara urruntzen ezerezaren, herlotzaren horizontea. Honek esan nahi du gizaki ezagutzallea eta ezagutu behar duena bereiztezinak direla. Hau da, ez gara inoiz

kanpoko errealtatearekin lotuko baldin eta erralitate horren arduradun egiten ez bagara. Nik uste dut, bere poesiako zenbait momentutan Iratzeder Fichteren filosofiarekin jolasean bezala ari dela. Filosofari alemandarrak berdin-berdin jotzen zituen izatea eta ekitea eta, horregatixe, errealtatea ez zuen ikusten konkistatu beharreko zerbait bezala, gizakiok sortu behar dugun zerbait bezala baizik. Honen arabera, posibilitatea errealtatea bezin inportantea izango litzateke eta gu ez ginatke, besterik gabe, mundua onartzeko jaioko, gure mundu propioa sortzeko baizik, eman zaiguna eta sortu duguna bereizi ezineko batasunean baitaude.

Rig-Vedako kreakuntzaren gorazarrea, gizakiak berea izanik, ezin atzemana kantatu nahiaren lekuko ederra da. Bertan aparteko harmonian agertzen dira **ezereza, behin-behinekotasuna eta poesia**.

"Kreakuntza sortu zenean, agian bakar-bakarrik sortu zen, agian ez; hori zeru-goienetik begiratzen duenak bakarrik jakin dezake edo, agian, ezta berak ere".

c) Tradizio judu-kristauan, Genesis liburuaren hasieran ez da **ezereza** hitz egiten, lurrean nagusitzen ziren **kaosaz** eta **ilunbeaz** baizik, Ezerezaren eta Osotasunaren arteko tentsio misterioetsuaren adierazpen poetikoa.

San Joanen ebanjelioaren sarreran egilea gorazarre batez baliatzen da Hitzaren aitortpena egiteko. *"Gauza guztiak beronen bidez egin ziren, eta egindakotik ezer ez da berau gabe egiten. Hitzarengan zegoen bizia eta bizia gizakien argia zen; argi honek ilunbetan egiten du argi, baina ilunbeek ez zuten onartu"*. Hitz hori haragi egingo da eta gure artean biziko; hots, behin-behinekotasun egingo da, Jainkotasunaren sabela utzi gabe.

d) Ez dago kultura bakar bat ere hiru kontzeptu hauen batasuna azpimarratuko ez duenik: Ezereza, Behin-behinekotasuna eta Poesia. Novalisek modu ederrean adierazi zuen: "Edonon absolutuaren bila gabilta eta gauzak baino ez ditugu aurkitzen".

Honek guztiak zenbait seinale oso garbiak utzi ditu Iratzederren poetikan. Besteak beste:

a) Hutsalari, pobreaki, kontatzen ez duenari begira bizitzea, bertan aurkitu ahal izateko Osotasuna, Izatea, Edertasuna, Misterioa. Iratzederrek puntu hau ukitzen duenean, gizakiak unibertsoan

duen tokiarri buruzko gogoeta egiten du. Ez da gogoeta batere samurra. Iratzederrek behin eta berriz azpimarratzen du ezin dugula etsi eta ezin dugula bizitzaren helmuga oraingo errealtatearen baldintzak onartzera murriztu. Hori handi-mandien jokabideetara makurtzea izango litzateke, Iratzeder erlijiosoaren sinesmenik sakonenaren kontrako zerbait. Beraz, gizon-emakumeok sorturiko baloreak betiraundekoak ez badira, irrigarria deritzo bizitzaren azken xedea egokitze jardunean jartzea. Adierazpen ugari ekar genezake honi buruz. Bi baino ez ditugu alpatuko. Honela iradokitzen digu gizateriaren egiazko neurria:

Ainitz jaun handi dut ikusten:

Heiek mintzaldi, nik izerdi.

Bakotxaz nago: ez ote den

Amaren ume, ume handi... (J.H. or 479)

Eta obra bereko Hortzetan poeman, Iratzederren irudirik gordinenetako baten bidez:

Hortzetan sentitzen dut

Nigarren kiretsa:

Hertzetarat zait jausten

Hil amaren hutsa... (or. 516)

- b) Adi egote hori ezinbestekoa da gauza guztiak izan ere, begirunez, poztasunez, destinoa eta esanahia emateko ahalmenez bizitzen direnean bakarrik baitira. Hortik kanpo ez dute existentziarik. Kontzeptu guztiz erromantikoa da. Badakigu poeta erromantiko handiak gazte hil zirela. Iratzederrek urte asko ditu, baina, uste dut, kontzeptuotan behintzat, bat datozela. Badakite gizon-emakumeok mugatua bezainbat daukagula mugarik gabea. Erromantikoak hil ziren ezin izan zituztelako bi termino hauek bateratu. Iratzederrek behin eta berriz errepikatzen du bere poesian, batik bat aberriarekin loturiko poemetan, banakotasunak, norberaren bizitzak, singularra, bakarra delako, bereberezko izaera daukala, bere-berezko egia, behin-betikoa, ezeztazina. Nahikoa genuke Txiki eta Otaegi hil zituzten egunean Otaegiren amari idatzitako poema ikaragarria irakurtzea. Hori horrela dela adierazteko eskaintzen digu, ere, hil-harriaren sinbolo hain biblikoa:

*Ez dik nehoiz amor eman, hillik ere gorputza.
 Harri xutaz, gora zioz sekulako ezetza:
 Haren poza, hauts-errautsak geroak pitz baletzal
 Ez dik nehoiz amor eman, hillik ere porputza.
 Ezarri naik berak xutik,
 Amor eman ez baitik. (J.H. or 532)*

- c) Bizitza lorea bezalakoa da, loretu eta ihartu egiten da.

*"Gizaki oro belarraren pareko da,
 landako lorea bezain sendo:
 ihartzen da belarra, zimeltzen lorea,
 Jaunak haizeari joaraztean.
 Bai, belarraren pareko da gizateria:
 Ihartzen da belarra, zimeltzen lorea;
 Gure Jainkoaren hitzak, ordea,
 Betiko dirau" (Isaias 40, 6-8)*

- d) Bizi gaituen heriotzak oihu egiten digu. Ez dago zalantzarik Iratze-derrek gai hau erabiltzen duenean, gogoan dituela XX. Mendea-
 ren lehen erdian gertatu diren bi prozesu antagoniko, heriotza-
 rekin zer ikusirik dutenak. Alde batetik, filosofia berreskuratu
 egin du heriotza arazo eta eginkizun gisa; bestetik, gizarteak
 egotzi nahi izan du gertakari eta mehatxu bezala. Bi Mundu
 Gerretako esperientzia masibo eta kontinentalek bultzatu egin
 zuten filosofia gizon-emakumeak heriotzarekin eta heriotzak bi-
 zitzarekin duen zerikusia aztertzer. Mugazia, hilkortasuna, larri-
 mina, egitasmoa, esperantza, mendea-erdialdiko filosofia-
 rentzat aztergai bihurtuko dira; poesiarentzat, inspiraziorako
 iturri.

Iratzederrengan ikus daitekeen bezala, gizakia bizitzarako den
 arren, ezin daiteke uka heriotzean dagoela, Heideggeren formulazioa
 erabiliz. Zera esan nahi du: gizon-emakumea bere heriotzaz dakien
 izakia denez, zentzurik zorrotzenez, bera bakarrik hil daitekeela.
 Heriotzaz ez dakien animalia ezeztatu egingo litzateke. Uste dut
 bereizketa hau nahiko garbi agertzen dela Iratzederren poesian.

Haatik, ez da hori bakarrik. Iratzeder Jainkoak harekin duen
 harremanean oinarriturik mintzatzen da heriotzaz. Hau da, Jainkoa-
 ren krekuntzari buruz idazten du, zer-nolakoa den gizakiaren hasta-
 penetako harremana bizitzarekin eta heriotzarekin (kosmologia); eta

zer-nolakoa den gizon-emakumeak Jainkoarekin eta sortutako munduarekin duen askatasunezko harremana (antropologia). Baina, Iratzederrek garbi adierazten duen bezala, gizon-emakume biziaren eta hilaren Jainko sortzaile, adiskidetzaille eta glorifikatzailea da heriotzaz kristau estilora hitz egiteko giltzarria eman behar diguna.

Iratzederren poesiak ez du Jainkoa nor edo zer den, gizakia nor edo zer den bakarrik galdetzen; ni Jainkoarentzat nor naizen galdetzen du batik bat, Jainkoa nor den niretzat, zein izango den nire geroa, nola bizi dudan heriotza bizitzan, nola bizi ahal izango dudan bizitza heriotzan eta nola den Jainkoa nire hurkoaren eta kreakuntza osoaren salbatzaile, san Paulok zioenaren arabera: "*Badakigu, izan ere, izadi osoa erdiminetan intzirika dagoela orain arte. Eta hura ezezik, geu ere bai; Izpiritua lehen dohaintzat hartu dugunok intzirika gaude geure barruan, Jainkoak noiz askatuko eta bere seme-alaba noiz egingo gaituen zain*".

Iratzederren poesian ikusten da, sufritzen duenean gizon-emakumeari kosta egiten zaiola mundua modu zeharo objektiboan ikustea, distantziak bakarrik eman diezagukun perspektiban. Batzuetan "egjarik ezak" gure barrura murgiltzera eramaten gaitu, ihesbide baten bila. Halakoetan, barruz kanpo dagoen trikuaren antza hartzen dugu: kanpoko aldera haragi hutsa, nerbloak ezin sentiberago; eta hortz-arantzak barrualdera. Iratzederrek oraingo honetan Ezekiel Igarlearen ametsa erabiltzen du, hezur lehoren berbizitze ametsa, gure izaera erori eta ilunaren sinbolo. Gutxienez bitan irakurri dut sinbolo hau eta eta ez dirudi gauza oso normala Iratzederrek sinbolo bera bitan erabiltzea, benetako garrantzia eman nahi ez badio bederen, hain da aberatsa bere sinbologia. Bere poetikaren gallurra jotzen duen Zokorri poeman eskaintzen digu. Honela dio:

*Hauts, erhauts, hezur ez da gelditzen, ez da ikusten bertzerik.
Ai, bainan sarri itsaspe, lurpe eta ilhunbe hoitarik
Denak uhainka jinen zaizkitzu, goi-deihadarrak pizturik...
(or 127), edo Jaunaren Hegala* liburuko Hori bakarrik poeman:

*Bortxarik gabe bizitzeko da
Egina gizon-bihotza
Eta bortxazko lokarrietan,
Fedez husturik gabilta... (or 488)*

Eglazko fedea zalantza baitu bere berezko elikadura, Unamu-

nok zioen bezala. Hori bera esaten digu Iratzederrek, egiazko bizitzak heriotza duela elikagai eta horrela berriztatzen dela, unez unez, eten-gabeko sorkuntza eginda. Heriotzarik gabeko bizitza, etangabeko heriotza izango litzateke, harrizko atsedena. Hiltzen ez direnak ez dira bizitzen; ezta uneoro hiltzen ez direnak ere berehala bezpizteko.

- e) Paradoxa izugarria: Ez al da Jainkoaren haizea bera belarra ihartu eta lorea zimeltzen duena? Beraz, poetak ez gaitu galdera bakar batetik ere libratzen; ez digu erantzun bakar bat ere ematen. Baina, horizonte berri baterako bidean jartzen gaitu, inor ez baitago pozik bide ertzeko lorea soilik izatearekin. Horretarako gariaren eta pindarraren sinboloak erabiliko ditu, **Xorta-xortaka** poeman ikus dezakegunez:

*Xorta-xortaka naiz ni
Egun oroz hiltzen,
Lurperaino dertaman
Heriorat urtzen.
Pindar-pindarka naiz ni
Egun oroz pizten,
Zeruraino deraman
Bizitzerat sortzen. (J.H. or 528)*

Eta objektuek aurpegi bat, geruza bat baino gehiago dutenez, sufrimendua konpontzen da. Ikus ditzagun, alde batetik, objektuaren aurpegi ugariak, eta, bestetik, existentziaren izaera polifazetikoa. Iratzederrek berehala ateratzen du bere ondorioa: aurpegi asko dituenarekin era askotan erlazionatu behar da.

- f) Orduan, existentziara, argira eta edertasunera eramango gaituen begirada behar dugu, horrela, IZAN gaitezen. Honela kantatzen du **Pindar eta Lano** liburuko **Sototik** poeman, mozkorraldi mistikoak suposatzen duen maitearen ardoaren sublimazioa kantatuz, San Joan Gurutzekoaren estilorik aratzen:

*Banoa goiz guzietz zeruko sotora
Hartarik begia pitz naiz beti athera.
Ai, Janpier, mozkor gaiten edanez Jaun hura
Jauzika eta Kantuz gateko zerura. (or. 76).*

Unibertsoan zehar bidaiatzearekin amets egiten dugu, Novalisek zioen bezala, baina Iratzederrek sarritan galdera bera egiten digu: ez

ote dago unibertsoa gure baitan? Ez ditugu ezagutzen gure izpiritua-
ren sakontasunak. Bide misteriotuak, ordea, barrura garamatza.
Beatirundea bere munduekin, iraganarekin eta etorkizunarekin, gure
barruan dago, ez beste inon. Kanpoko mundua ilunbeetako mundua
da eta bere itzalak botatzen ditu argiaren erreinuaren gainera.

Antzeko moduan adierazten digu hori bera **Ezinbertzez hiltzean**
poeman.

*Zenbatez gorago doan,
Merabilan ametsal
Zenbatez barnago dutan,
Bihotzean hutsal*

*Maitasun goseak jana
Goiz arrats naiz ibilki,
Neretzat egokiena
Nun eta noiz aurki. (J.H. or 552)*

- g) Etxea behar dugu, sua, berotasuna, aterbea, jαιο eta hazteko
ama baten sabela, dinamikoaren eta estetikoaren arteko har-
monian egotea. Iratzederrek modu hunkigarrian erabiltzen du
iratze ostoa Afrikan dagoen bitarteko urrutiko aberriaren irudi
nostalgiko gisa.

*Noiz agertuko zait berriz neri
Euskal-lurreko iratze ostorik
Haizean eta uripean dantzari,
Haizez hanpaturik, uriz mozkorturik
Mendi gainetan dantzari? (J.H. or 535)*

Kleistek beste hitz hauekin esaten zuen gauza bera:

*"Ezer gutxi izateak munduan bakarrik egiten du min;
mundutik kanpo ez du minik egiten."*

- h) Baina ez dago gure Ezereza beteko duen ezer. Iratzederren
poesiak ez du alboratzen giza egoeraren pobrezia. Badaki maita-
sunak berak ezin gaituela estalperik ezatik, bakardadetik, libratu
eta maitasunaren zuntzek beteekiko topaketaren harian jartzen
gaituenean, guban sinfonia kosmikoa jalo ordez, berriro jotzen
gaituela bakardade gaindiezinaren oihuak. Esperientzia hau giza-
diaren ondarea da eta ez dago ezereza dezakeen erlijiorik, ez

mistikarrik. 1975ko **Gaurko aldatzekin** poeman modu oso go-
rrian islatzen digu halako egoera. Ez da erraza iluntasunak sor
diezagutzen kezka indar handiagoz adieraztea.

*Gaurko aldatzekin
Mozkor gaituk mozkor,
Ez gehiago jakin
Zer garen edo nor.*

*Errak bainan errak:
Nungo edaritik
Hire bihotz-karrak
Su hartzen ote dik?*

*Gaurko aldatzekin
Mozkor gaituk mozkor,
Ez jakin zer egin:
Agur ala gogor.*

*Edari eta su
Ez dituk denak on:
Edanari kasu,
Buruz argi egon.*

*Gaurko aldatzekin
Mozkor gaituk mozkor,
Nahi eta ezin
Mende berria sor... (J.H. or 522)*

- i) Hor jartzen du Iratzederrek hurrengo urratserako oinarria. Or-
duan, norbaiten bila dihardugu, gure bakardade infinitua eta
gure aberri-irritsa jasoko dituen. Iratzederren poesian, hi-
lezkortasunaren esperientzia da, oso-osorik izan nahiaren irritsa,
Jainkoaren hazia arimaren barruan. Orduan, INOR hori hitz poe-
tiko bihurtzen da, NORBAIT horrenganako bidea markatzen due-
na. NORBAIT horrengan bizitzak erakutsi egiten digu bere poe-
siazko aurpegia, poesiazko ibilbidea eta bere azken destinoa:
Betetasun denarekiko komunioa. Berriz ere bihotzaren iluntasu-
na izango da gure olerkariarentzat Traszendentziaren delaren
momentu ezezaguna.

Bihotza zoin ilun

*Deitzen ninduzun;
Eta nik, tuntulun,
Ez zaitut entzun. (J.H. or 529)*

- j) Iratzederrek JESUKRISTO izenarekin bataiatzen du NORBAIT hori, beste izenik ere izan dezakeen arren jainkotasun haziak. Ez dago dudarik arlo honetan ia bere poesia osoa jar genezakeela. Aipu bat bakarrik egingo dugu, **Ez banaiz** poemarena.

*Ez banaiz, Jauna, Zu
Zer naiz ni?*

*Osoki nitzaitzu
Eskaini.*

*Ez banaiz dena Zu,
Zer naiz ni?*

*Jendek Zu zaituzte
Bilatzen;*

*Eta, nun emana
ez naizen,*

*Ni baizik ez dute
Aurkitzen.*

*Ez banaiz dena Zu,
Zer naiz ni? (J.H. or. 473)*

- k) Orduan, poesia tentsio baten adierazle bihurtzen da: alde bate-tik, gure erromes egoera dago, mugatua, miserablea; gure aintzazko destinorako, gure hilezkortasunerako bokazioa, beste-tik. Oreka lortzea da benetan zaila eta Iratzederrek askotan eskaintzen dizkigu porrotaren adibideak bere poemetan. Batzuetan badirudi sentimentalismoa dela horren aurreko erreak-zioa, baina ez sentiberatasun gaiso bat, baizik hitzak duen esa-nahi filosofikoarekin lotua. Sentimentalismo hori nortasun ma-lenkoniatsuaren gozamina da, isolamenduak sortarazten duen autojustifikazioa, pertsona barrura begira bizi beharrean au-rrkitzen denean. Desilurapen horren motiboen azterketan has-ten denean, badirudi Iratzederrek industrializazioa eta sekulari-zazioa lotzen dituela Euskal Herria **arcadia** imajinatu batetik aldendu balute bezala. Honela dio burdina eta dirua horren guz-tiaren irudi gisa ikusten dituen **Geroko gizonak** poeman.

*Molda ditzala Jaunak
Geroko gizonak,
Gaurko bihotzen minak
Ixilik erainak. (J.H. orr 521)*

Edo **Bihotzean nork ez du** poemaren ahapaldietan, izugarrizko malenkoniaz.

*Ametsetan zaukana
Nork ez duke galdu?
Ez da nehoiz mundua
Nahi dugun mundu. (J.H. or 559)*

Iratzederrek ez digu askotan eskaini posmodernitateari dion iritzia, baina, nire ustez, soberan dira adierazgarriak aurreko bertsoak, besterik gabe, ez baita gure gaurko xedea arlo hori aztertzea.

- l) Poesia, Misteriorako bideaenez, behin-behinekoa da eta gure errealitate sakonenaren isla: INOR ezin daitekeela izan INO-RENTZAKO azken etxe absolutua. Orduan egingo du poesiak bere azken urratsa, "*Jainkoa guztietan guztia izango denean*", san Paulok korintotarrei esaten zien bezala. Poeta doninbandarrak ote-sua erabiliko du gure hilezkortasunaren sinbolo modura.

*Ote-suko pindarra
Zeruan izarra:
Gure gorputz hilkorra
Zerutu beharra. (J.H. or 523)*

Urrats erabakior eta salbagarri horri kontrajarrita, esango genuke, Walter Benjaminen hitzak erabiltzeko, eternitate tristeena lipar hutsarena izango litzatekeela. Orduan, hiru lirateke horretatik aska gaitzaketen jakitearen agintzari satanikoak, izugarri erakargarri zaizkigunak: askatasunaren dirdira debekuaren arakaketa; independentziaren dirdira jainkozaleen elkartean; infinitutasunaren dirdira gaitzaren leize hutsean. Iratzederrek poesia mistikoaren bitartez ihes egiten die hiru arriskuei. Batez ere, **Jaunaren hegala** liburuko poemak horrelako esperientzia erlijioso beteta daude. Baina ez da bitarteko bakarra.

Errealitate horretaz jabetu ondoren, berriz bizitzaren bideari, to-

paketari egin beharko diogunez, **ETIKA** ere bada beste lrtzenbide bat. Bere poesian garbi ikus daitekeen bezala, **gizona gizonarentzako ZERU** izango da gure poetak egiten duen kristau utopiaren interpretazioa .

... Ageriko da zoin den gizona
berdin-gabeko mundua,
zoin garen denak elgarren bete,
denak elgarren zerua. (J.H. or 560)

Egiazko poesia ez baita, lrtzederrentzat, azterketa bat, ikasketa bat, **itaunketa existentziala** baizik, **harridura** forma bat, edo, Socratesen hitzak erabiltzearen, **heriotzarako prestakuntza**.

Iratzederren funtsezko poesia

Iratzederren poesia aztertzean badira zenbait kontzeptu hasieratik ongi jaso beharrekoak, bere lanaren nondik norakoa ulertu nahi bada.

Kontzeptu horiek dira lrtzeder **transzendentziaren poeta** egiten dutenak.

a) Zenbait kontzeptu definigarri

— Behin-behinekotasuna

- Ideia honek adierazten duen **iragankortasuna** da lehenengo oinarria; denboraren horizontea, bukatu gabea, osatu gabea.
- Eta, **sortze-prozesuan** dagoenez, behin-behinekotasuna eten-gabeko **exodoa** da, **erromesaldia**.

— Poesia

- Poesia **sinboloa** da, **itzala**, **tximista**, **ahots isila**, paradoxaren eta ezerezaren **bipolaritatearen erritmoa**. Poesiak ez du esaten, adierazi egiten du misterioa eta bete-beterik dago behin-behinekotasunean, bere hegalez **jainkotasunaren ertzak** ukitzen dituen arren, ezin baititu **atzeman**. Poesia **exodo** kanta da, **itzulera oihua**.

— Ezereza

- Ezereza ez da, eta ez denari buruz ezin da hitz egin.

- Hala ere, ezin dugú ukatu gure barruan **presentzia-ausentzia** misteriozua daramagula, etengabe **deserrotzea**, **zalantza** eta **nahasmena** sortarazten diguna.
- Orduan, zer da **espazioa**? Zer da **denbora**? Ba al dago denborarik eza, espaziorik eza?
- Ezerezak gure mundu razionaletik ateratzen gaitu, beste mundu baten ertzetara eramaten.
- Ezereza, **hastapeneko tokia** denez, **poeta** ororen, **mistiko** ororen oinarriko esperientzia da, atzeman ezineko horizonteetara bideratzen gaituelako.

b) *Nola bizi ditu gizakiak "Ezereza", "behin-behinekotasuna", "poesia"?*

- Gizakiari dagokio heriotzaren, mugaziaren kontzientzia eta, une berean, zeruertz infinitu, ireki baten intuizioa dagokio, **betetasunean** bizituriko bizitza.
- Gizakiak **Ezereza** eta **Osotasuna** pentsatzen ditu. Osotasunaren bila diharduenean, ezerezaren itzalarekin topo egiten du eta **beldurrak** eragiten dio. Bata nahiz bestea pentsatzea ezinezkoa denez, **hauteman** egiten ditugu. Hautemate hori dago materia-
ren iragankortasunaren eta traszendentzia-irritsaren ulermena-
ren sustraletan.
- Osotasunaren eta Ezerezaren **intuizio** esentzialean egiten dute bat **erlijiosotasunak** eta **poesiak**, biak ageri baitira, Iratzederren **kosmologian**, gure bizitzaren sustraletan. Honek zer suposatzen du?
 - a) Denborak eta espazioak jarri nahi dizkiguten mugetatik haratago joan nahi dugula, misterioaren hatsa iragazten duen artesia arakatu nahi dugula. Horra hor **gizakiaren** irritsik biziena, Iratzederren ustez.
 - b) Orduan, egiptziarrek eta beste herri askok bezala, ezereziari beldur diogunez, **erainkuntzen** bitartez, edonolakoak direla ere, salatzen gara urruntzen Ezerezaren, heriotzaren horizontea, materialki nahiz espiritualki ulertuta. **Rig-Vedako** kreakuntzaren gorazarrea ezin atzemana kantatu nahiaren lekuko ederra da. Horregatik aztertzen dugu: bertan aparteko **harmonian** agertzen direlako, Iratzederren

obran bezalaxe, funtsezko hiru kontzeptuak: Ezereza, behin-behinekotasuna eta poesia.

- c) Iratzederri hurbilago zaion tradizio **judu-kristauan**, Genesis liburuaren hasieran ez da Ezerezaz hitz egiten, **kaosaz** eta **ilunbeaz** baizik, Ezerezaren eta Osotasunaren arteko tentsio misteriotsuaren adierazpen poetiko gisa.
- d) Ez dago kultura bakar bat ere, kontzeptu hauen batasuna azpimarratuko ez duena. Nahikoa dugu Iratzederren Afrika-ko poemak irakurtzea.

c) Ondorio gisako aztarnak

Honek guztiak zenbait seinale oso garbiak utzi ditu donibandarraren poetikan. Besteak beste, honako hauek aztertuko ditugu:

- Hutsalari, pobreak, kontatzen ez duenari begira bizi beharra, bertan Osotasuna, Izatea, Edertasuna eta Misterioa aurkituko badira. Beraz, **konpromiso etikoa**.
- IZAN nahi badugu, adl egote hori ezinbestekoa da, gauza guztiak begirunez, poztasunez, destinoa eta esanahia emateko ahalmenez bizitzen garen neurrian bakarrik existitzen baitira. Hortik kanpo ez dira.
- Loretu eta ihartzen den **lorea** izan dalteke hori hobekien adierazten duen sinboloa, Biblian bederen, Iratzederrengan **iratzea**-ren forma hartuko baitu.
- Hain zuzen, bizi gaituen heriotzak oihu egiten digulako.
- Baina paradoxa izugarria da: Ez al da Jainkoaren haizea bera belarra ihartu eta lorea zimeltzen duena? Kreatzaile, beraz, eta suntsitzaile. Galdera honek, orbandu gabeko zauri baten itxura hartzen du Iratzederren poesian. Eta poetak ez gaitu galdera bakar batetik ere libratzen; berez, ez digu erantzun bakar bat ere ematen. Haatik, **horizonte berri baterako bidean** jartzen gaitu, inor ez baitago guztiz pozik landako lore, iratze sollik izatearekin.
- Orduan, existentziara, argira eta edertasunera eramango gaituen **begirada** behar dugu, horrela **izan** galtezen.
- Etxea behar dugu, sua, berotasuna, aterbea, jaiotza eta hazteko ama baten sabela, dinamikoaren eta estetikoaren arteko harmonian bizitzea ahaleginduko diguna.

- Baina ez dago Ezereza beteko duen ezer. Esperientzia mingarri hau gizadiaren ondarea da eta ez dago guztiz ezereza deza-keen erlijiorik, ez mistikarik.
- Hor jartzen du Iratzederrek hurrengo urratserako oinarria. Orduan, **norbaiten** bila dihardugu, gure bakardade infinitua eta gure aberri Irritsa jasoko dituen. Bere poesian hilezkortasunaren esperientzia da, oso-osorik izan nahiarena, Jainkoaren hazia arimaren barruan.
- Iratzederrek, san Joan Donibanekoak bezala, **Jesukristo** izenarekin batalatzen du **norbait** hori, beste izenik ere izan dezakeen arren jainkotasun hazi horrek.
- Beraz, poesia tentsio baten adierazle bihurtzen da: alde batetik, gure erromes egoera dago, mugatua; gure aintzazko destinorako bokazioa, bestetik.
- Poesia **misteriorako bidea** denez, behin-behinekkoa da, gure errealtaterik sakonenaren isla: inor ezin daitekeela izan inorentzako etxe absolutua, baldin eta ez badu egiten bere azken urratsa, san Pauloren "*Jainkoa guztietan guztia izango denean...*" hitzekin adierazten dena. Iratzederren ia poetika guztia horren zerbitzura jarrita dago.
- Eta errealtate horretaz jabetu ondoren, berriz ere bizitzaren bideari, topaketari egin beharko diogunez, Iratzederrengan poesia **etika**, konpromiso etikoa ere bada. Donibandarraren poesian, gure ustez, bigarren urratsik nagusia egin behar izango bagenu, arlo honi dagokiola esan beharko genuke, dudarik gabe. Horrek bere **herriarekiko** ardurakizuna ekarriko baitigu gogora, **SINBOLOGIA HISTORIKO** boteretsu baten bitartez adierazten diguna.

Hau guztia aztertzeko bere honako obra hauek hartu ditut oinarritzat:

- .- Pindar eta Laino
- .- Zeru-Menditik
- .- Argiz Argi
- .- Uhaineri Nagusi
- .- Jaunaren Hegala

Hona hemen beste zenbait liburu gure lanaren ildotzat jo dugun gaiarekin zerikusirik dutenak.

Lain Entralgo, Pedro, *Esperanza en tiempos de crisis*, Círculo, Barcelona, 1935

Aranguren, José Luis, *Estudios Literarios*, Gredos, Madrid, 1976

West, Thomas, *Ted Hughes*, Methuen, London and New York, 1985

Valente, José Angel, *Fulgor*, Círculo, Barcelona, 2000

Cavafis, C.P., *Poemas*, Círculo, Barcelona, 1999

“Barren ibarrak” (1977), tematika, sinbolo eta alde literarioak

Maite ZULAIKA

“Barren ibarrak” izeneko olerki liburua, 1978.ean urtean argitaratua izan bazen ere, 1977. urtekoa da. Olerki ekoizketa berri honek isladatzen duen izaera gogoetatsua, oreka eta kera existentzialistak “Zortziko hautsiak” izeneko olerki liburuaren mugetatik hareago eramango dute irakurlea. Ohiko mugak gainditzean, gizabanakoaren sentimendu izkutuko mundu barnerakoiena ezagutzera bideratuko gaitu Luis Mari Mujikak. Olerkigintza landuaren ildo jarraituz, metaforismo surrealista, bere aniztasun osoan, harrotuko du. Ballabide literario eta iruditeria somatikoaren bidetik, gaztelanar literaturak hainbestetan agerian utzitako olde irrazionalarekin bat etorriko da.

Olerki liburu hau hiru zatitan banatua azaltzen da:

- a.- “Ukitzen dudana...”: Olerki bildumaren lehenengo atalari dago-kio. Kera existentzial eta barrutikoa aniztasun tematiko aberatsez agerian uzten du, ondorengo gaiak harrotuz: galdera filosofikoak “Zortziko hautsiak” izeneko olerki bilduman (1975) isladatutako aldikotasun edo denboralitate bere iragana eta oraina kontrajarriaz); Lizardi eta Jon Miranderen olerkigintzan hainbatetan behatutako paisaiaren trataera animikoa... Dena den, tematikari buruz aipaturiko guztia ez da deus berririk izango Luis Mari Mujikaren olerkigintzan; garaietako ildotik, bere teknika literarioak, ordea, landuago bilakatuko dira.
- b.- “Zentzunon leihoa...”: Hemen olerkiaren kontzientzia estetikoak

da nagusi. Hau dela eta, esan daiteke Luis Mari Mujikarengan estetikotasunak ez duela entitate animikorik atxikitzen, baldin eta gizabanako kontenplazaillearen kontzientzia tartekatzen ez bada. Edertasuna ez da ezer, ikusleak bere harriduraz parte hartzen ez badu. Landuriko estetikotasunaren kontzepzio hau aski etengabe bilakatzen da olerki bilduman, edertasunaren izatea kontenplazaillearen menpe egonez. Orain arte alpatutako guztia, "*Barren ibarrak*" olerki bilduman, aurreko garaletan (bai gaztelaniar bai euskal literaturan) harrotutako iruditeria irrazional eta paisaiaren adierazpen sinbolizatuaren aztarnetatik, maisutasun handiz, doa.

- d.- "*Mintzo gaitzak...*": Kera gogoetatsua alde batera utzirik, "*Zortziko hautsiak*" olerki bilduman landutako tragikotasuna bereganatzen du poetak. Luis Mari Mujikak, frankismoaren diktadurapean euskal gizarteak sofritutako zapuzketen lekuko izanik, garalko Euskal Herriaren alderdi bihurrena agerian uzten digu: batetik, guda zibilaren lorratzak ("*Urbasa-ko lezean*", "*Amezkoa Zudaire*"), eta bestetik, geroztiko euskal borrokaren zertzeladak (Garmendiaren amari eskainitako "*Fingabeko iturria*" olerkia eta "*Etzanda zutik Ergobin*" poema). Metafora surrealisten aldeari aurrezantzu eta saredura konplexuzko pasarte poetikoak isladatzen doazkio. Gure herriaren borroka mistika eta idealismo aunitzez betea dago olerkariarentzat. Mujikak atxikitutako jarrera kritikoa, 80 hamarkadan emango den indarkeriatik hareago joango da.

Eragin zenbait

"*Zortziko hautsiak*" izeneko liburuan, "*Barren ibarrak*" olerki bilduman bezala, García Lorca-k bere garaian landu zuen iruditeri primitiboarekin loturiko sinbolismoaz (*ilargia, kutxiloa, zezenak,...*) jarraituko da. Eragin posible hori urrutikoa dela pentsa badaiteke ere, Luis Mari Mujikarengan ez da bakarra, aberastasun literarioa iturri ezberdinetatik datorkiolarik. Gimferrer, V. Montalban eta 70. hamarkadako zenbait olerkari espaniarrak harrotutako surrealismoaren ildo gure olerkariak nabaria du bere bilakabide poetikoaren sorkuntzan, nahiz eszenatoki euskaldun baten inguruan oinarritu oro.

Metaforen erabilera basati eta bortitza suertatzen da tragikota-

sunak gaitzat duten olerkietan. Beste aldetik, "Zortziko hautsiak" anitzetan landutako bertso barrutiko etenak lantzerantz etorriko da (olerki neurtuek eta horien barnean errima errepikakorrek sortzen duten ohikotasunetik ihes egin nahian). Horien artean adibide batzuk aipa daitezke: "...(*Isil nadin!*)..." (167.or.), "...(*ederrago ezin ager!*)..." (129. or.), "...(*ausaz, ez al dakizute, / denak nirekin zoazte!*)..." (146. or.)... Alpaturiko adibide guztiek, bertsoen barruan, kontrastapena dute helburu. Lizardik eta Jon Mirandek joera bera azaldu zuten olerki batzutan, parentesi eta gidioen bidez, hari kontzeptuala beste olde batez hautsiz.¹

Esan den bezela, Mujikak bere ekoizketa poetikoan iturri ezberdinetako eragina jasotzen duen. Espainian 70. hamarkadan olerkariaren eskutik jasotako eragin garrantzitsuenetakoa Pablo Nerudarena aipa daiteke, bereziki irudiek luzadura handiagoa jasotzen dutenean. Hau guztia hamarkada hartan landutako olde surrealisten barnean (eta, noizean behin, haraldukoan) sartzen da. Hala eta guztiz, 70. hamarkadan bai Euskal Herriaren borroka eta lehenagoko euskal gizarte monolitikoaren krisia, eta bai estatu espaniarrak bizitako egoera larria aintzat harturik, gure olerkariak ez zuten bide erreza izan kanpotik jasotako eraginei berezko interpretapena emateko (*euskal* kontestualizazioa, alegia).

Metafora somatiko eta tresnazkoel dagokienez Miguel Hernández-en eragina ez da gutxietekoa. Olerkari honen ibilbide poetikoan beha daitezkeen elementu berak atzematen dira, maiz, Mujikaren sorkuntza poetikoan. Horien artean, nabariak bi: "*uñas*" (azkazalak) eta "*dientes*" (hortzak). Gainera, metafora begetatiboetan eta pertsonifikazioetan jarrera irrazional bera hauteman daiteke, euskal etnografiatik eta laborarizatik hartutako irudiez profitatzean. Honez gain, esan beharra dago, gure olerkariak erabilitako iruditeria euskal olerkariak landutako metaforismotik hareago joaten dela, hots, exotismoa eta surrealismoaren malla gorenetarantz euskal liririk ezarritako

(1) MUJIKA, L.M.-k liburuan; "Miranderen poesigintza" (II. alea): "*Elkarriketak eta etenak ez dira falta Miranderen poesigintzan. Baina bai batean, bai bestean, Lizardi (berriz diogu) Mirande baino zorrotzagoa eta arkitektoagoa da*". Honen arabera, Luis Mari Mujikaren joera Mirandek erabiltzeko hobeto erka daiteke. Olerki landuaren barruan koka badaiteke ere, konplexutasunetik ihes egiten du, maiz, testuen ulermena ez oztapatzearen.

ohiko mugak gainditzen saiatzen dela. Bere sorkuntzarako ereduak maiz atzerritik datozkio, eta handik edango du bere jakintza-egarrria asetu arte.

Metaforismo arrotz hori guztia garaian garaiko Euskal Herriko egoerara egokituko du, hau da, beste Iturrietatik jasotakoa bere olerki ekoizketan plasmaturiko du zailtasun anitz gaindituz; euskal borrokaren tragedian ahokaturako du ikuspegi berri bat. Euskal paisaia (Santigomendi, Ergobi, Urbasa, Amezkoa, Azpelti) hainbeste urtetan diktaduraren eskuetatik sofritutako zapuzketaren lekuko zehatz bilakatuko da. Hona hemen "*Barren ibarrak*" olerki bilduman jasoriko hainbat adibide: "...*Urbasa mendi gainerik / hamaika sufre dantzan...*" (149. or.), "...*Bardoiza-ko leze hezean / bekatu bera zutik...*" (159. or.).

Beste aldetik, aldikotasuna ere nabaria da. Aipatu dugunez "*Zortziko hautsiak*" olerki-bilduman gauza bera ikus daiteke. Lizardi eta Jon Miranderen olerki-gintzan teknika hori asko garatu zen. *Arratsak* heriotzaren ordu izaten jarraituko du, eta gertaera honekin loturiko zoritxar guztiak tindagai gorrixka biketsu batez koloreztatuko dira.

Mujikaren ekoizketa poetikoa iruditeria modernoaren barruan bildua badago ere, olerki erromantzeatuetan, euskal balada zaharren ildo arina ere ez da ahanztekoa; gauza bera hauteman daiteke Antonio Machado edo Federico García Lorca-ren olerkietan, hau da, erta-roko erromantzeen eragin ukaezina. Honetaz gain, gure olerkariaren ekoizketa poetikoan, eragin klasiko baten aztarna batzuk atzeman daitezke. Olerki sorta hau irakurtzean, behin baino gehiagotan, idazlearen paisaiaren deskribapenetan (Machadok, anitzetan, erabilitako bisemi-teknikan) pentsatu dugu. 27.ko belaunaldiaren eragina daiteke, batez ere, gure poetak, idazteko orduan erabiltzen duen inprezioso eta surrealisismoaren aztarrena. Bere lirika ez da erabat kanpotikoa, pasarte asko barruko oldean oinarritzen baita. Honek guztiak Mujika paisaia irudikatzean irrazionalismo estetikoaz balliatu dela adierazten du.

Ekarpen literario zenbait

Orain arte aipatu den bezala, Luis Mari Mujikaren metaforismoak

surrealismoaren bidetik jarrera estetiko irrazionala bereganatu du, batez ere, paisajismo kromatikoari dagokionez, garalan garalko egoera politikoa aintzakotzat harturik. Euskal Herriak jasandako errepresioak bide berriak bilatzera bultzatuko du gure olerkaria. Horretarako, olerkigintzak eskaintzen dizkion baliabide literarioak aiposekin lagungarri zaizkio. Metaforismo sinbolikoak irrazionaltasunaren bidetik aukera anitz emango dio. Gogoeta filosofikoak ere joko sinbolikoetan bilduko ditu, askotan, *mintzo poetiko* bihurtzeko aitzaki izanik. Honen adibidea "Asekaitz" izeneko olerkian aurki daiteke. Gure olerkariaren eskutik metafora-mota ezberdinak gero eta konplexuagoak bilakatzen dira, A>C tipologiazko irudiak eta A>C, D, E ereduak, alegia.

Olerki guztiak neurtzaren barruan kokatzen ditu Olerkariak "Zortziko hautsiak" bilduman hasitako bide berdinak jarraituko du, hots, neurgintzaren balioztapenetik. Gai tragikoak eta datualak harrotzen diren olerkietan neurriak eta puntuak ahapaldi indar berezia eransten die, mugimendua eta adierazpena bizilagotuz.

Erromantze moderno diren olerkietan 8-7, 8-7-koa da neurkera nagusia, baina, beste neurkera zaluagoak ere kausi daitezke, adibidez, 5-5, 8-5, 5-8, 7-4, 4-7, 7-7-4 modukoak. Ondorioz, esan daiteke, Luis Mari Mujikak, gehienetan, neurri zaluak bilatzen dituela, hamar silaba goragokoetatik ihesiz. Hau dela eta, olerkariak erabilitako neurgintza-eredu asko euskararen eremutik at dagoela azpimarra daiteke, euskal olerkigintza, ohiko formak ekidituz, berritu nahian baitabil.

Alderdi tematikoa

Poetak "Barren ibarrek" olerki bilduman erabilitako tematika "Zortziko hautsiak"-ren baino trinkoagoa bilakatzen da. *Natura* eta *edertasunarekiko kontzientzia* estetikoaz gain, *alditasuna* eta *alderdi existentzialista* dira nagusi. Bere olerki batzuek zama filosofiko handia dute ("Ase naiz eta egarriz", "Natura naturago", "Ezera eta osoa" eta "Gogapenak", batez ere); beste batzuk, berriz, paisaiaren iradokizun bidetik doaz ("Kromatismoa" eta "Araxes Lizartza-n").

Alderdi tematiko sakonena *alditasuna* eta *naturaren oharren estetikoari* datxekie. Alditasunarekin *lehenaldia* eta *orainaren arteko*

dialektika existentziala azaltzen da. Dena den, goikoak ez dira gertatzen bakarrak sorkuntza poetiko horretan, ezen "*Mintzo gaitzak*" izeneko atalean Euskal Herriaren tragikotasun lorratzak isladatzen dira "*Zortziko hautsiak*" bilduman harrotutako bortizkeriarekin jarraituz. Oharmen estetiko nabaria da, adibidez, ondorengo ahaaldian:

"...Kontzientziak izate
 izadiari damaio,
 gauzek begiotan giro,
 ederrik ez begi gabe
 (itsuak ederra hutsune!),
 ah, natura naturago
 zenbat ta ni bideago!..."²

Mujikak agerian uzten du naturaren ederrak ez duela funtsik kontenplazaillearen oharpenik gabe barik; izadiaren izatea olerkariaren menpean datza.

Atal honetan poeta olerkigintzaren barne-mulina hurbiletik aztertzen saiatuko da. Horretarako, ezinbestekotzat jotzen du paisalari ematen dion erabilpen estetiko, eta, era berean, heriotzari eta naturaren zikloei (urtesasoiei) emaniko garrantzia. Bere eder-mundua, anizteta, hain ederki ezagutzen duen Euskal Herrian kausitzen da. Mujikak, alderdi tematikoaren barruan, agrarismoa harrotzen duela askok pentsa badezake ere, *estetika naturista* batez mintzatzea da egokiena.

Gure olerkariak gizarte industrializatu batean bizi arren, gizarte horretatik ihes eginda, ekoizketa poetikorako edergailuak naturan bilatuko ditu, eta haletaz ballaturik, sinbolismoari, sorkuntza tekniko bezala, mintzo poetikoa izaditik eskainiko dio. Bere ekoizketan iturri estetiko sakonenak naturan (*paisajismoa*) kausituko ditu, eta natura hori *paisalari* eta *fenomeno kosmikoei* loturik, batez ere, isladatuko da. Alpaturikoa XX. mendeko gaztelaniar olerkariaren konstantea kontsidera daiteke. Adibide bat Pablo Neruda³ edo Antonio Machado baten metaforismoa eta irudi-mundua izanen litzateke, besteen artean.

(2) "*Natura naturago*" (130. or.)

(3) Ikus: ALONSO, A.: *Poesía y estilo de Pablo Neruda*.

Beste aldetik, tematika aberats horren barruan *alditasuna* kausitzen da. Mujika, nolabait, denbora tinkatzen saiatzen da, hau da, aurkikuntzaren momentua eusten. Ez da gertakarien data zehatza alpatzen, ezta egunik ere, baina bai, zenbaitetan, unea. Esan daiteke arazoa *oralna* zehazten, *denborazko eremua* irmotzen, eta, hone-taz gain, *sekuentziaren* nolabaiteko kronologia iraunarazten datzala. Zenbait gertakari denboran kokatzea zaila izanik ere, ordena, bertan gertatuaren gutxi gora-beherakoa adieraztera dator.

Bestalde, *alditasunak* denboraren ihesa, naturaren azalbideetan, adierazten du. Sarritan, *ura, erreka, ibaia, ...* iragankortasun horren sinbolo bihurtzen dira.

Gizabanakoak bizitza ez dezakeela erabat kontrola isladatzen da. Gizakiak, jaiotzen denetik, etorkizuna idatzia dauka, eta, gizakiok *hilkor* gara. Horregatik denboraren joan-etorria arazo existentzial bila-katuko da Mujikaren eskutik. Gizabanakoaren heriotza, -hilketari bu-ruzko olerkietan- olerkariak sorturiko ingurugiroaren ikuspegiari errotzen da. Dena den, olerki hori ez da olerkariaren berezko izakera eta gertaera pertsonalaren fruitu, soilik, Euskal Herriaren ingurugiro sozio-kulturalak ezartzen dituen baldintzen ondorio baizik. Mujikaren lan poetikoa zuzen interpretatu nahi bada mende honetan bizi izan-dako esparru zabalean kokatu behar da.

Alditasunarekin jarraituz "*Zortziko hautsiak*" bilduman egiten zen bezala, jarrera animikoak txertatu beharko liriateke. *Arratsa, goi-za, gaua, eguerdia, ...* zentzu horretaz ukituta daude, nolabait. Eta, halaxe, *gauak* eta *arratsak*, denboraren neurtzaille direnez, subjektibismo irrazionalaren bidetik barnekoitasun handiagoa lortzen dute. Olerkariaren aballdura psikikoa eguna joatearekin etorriko da, hots, iluntasunarekin. Alditasun horretan, barneko oldarrak, dolorea eta gordintasuna isladatzen dira. Azken finean, sentimendu negatiboan agerpena ez da kasualitate huts izanen, olerkariaren barne-muina adieraztera etorriko da baizik.

Denbora *iragankortasunean* datza, hori balta giza-existentziaren sentipen trinkoena. Momentu gihartsuenetarikoak "*Barrengo iba-rreran*" olerkian azaltzen dira, denborazko partikula eta aditzen bidez:

...Lehen izaten, etsitzen ez
nekien. Bizitzen,
ekiten, zartatzen, hausten

*ikasia nintzen,
orain zezenak t'ekaitzak
isil, makur daude..." (100. or.)*

Aldiak joanaren giro nahigabetsua eskaintzen du. Gauzak ez dira etengabeak, suntsikorrak baizik. Oro igaro egiten da. Eta denbora-rekin batera, anizteta, ahazmena dator gizakiaren harremanak korapilatzerara. *Existenziaren* zalantza isladatzen da galdera bortitzen bidez: "...(*natura gordin honi / izate nork dio?*),..." (115. or.).

Izadia, egoera beltz eta hitsean pulunpaturik, *heriotzaren* menpe azaltzen da, hau da, bizitzaren itzalpen ilun eta garratz da. Anizteta, olerkariaren egoera mingarri eta ezkorraz mintzo daiteke, gauekotasuna mintzo poetikoaren abiapuntu izanik. Izpiritu minduak emandako erantzun poetikoa barnetiko garratzasunaren ondorio da. Hurbileko eta barrutiko mundua nahastuz, ekoizketa poetikoak errealitatea eraldatzen du.

Heriotzaren aurrean olerkariak bere burua etsipenean eta larritasunean itotzen uzten du. Une samingarriak barne protesta azaltzera datoz; izadia ez dago heriotzatik aske. Sarritan, irudi-sinbolikoen joan-etorrian, tankera irrazional edo ezlogikoa hautematen da.⁴

Heriotzaren trataera tematikoaren barruan, hiru azpi-genero hauteman daitezke: bata olerkariari arazo existenzialak eragiten dizkion heriotzar loturikoa; bestea, bere herria eta hizkuntzaren suntsipenarena; eta azkena, egoera sozio-politikoa aintzakotzat harturik, gizabanakoaren hilketarekin saretua, herriaren etsaien eskutik gertatua. Azken trataera hau tragikotasunaren alderdi latzenari datxekio. *Tragikotasun* hori isladatzen duten olerkiak "*Mintzo gaitzak*" izeneko atalean ikus daitezke. Inguruko zehaztapenak olerkariaren garratzasun eta bortiztasun guztia kaleratzera datoz, eta, gehienetan, zorigaiztoko gertaera guztien lekuko bezala, natura bera izanen da:

*"...-''Ah, ah, ah, harkaitzok, entzun,
atera ni hemendiki'',
hilargi hotzak euskaraz*

(4) Luis Mari Mujikaren izadiarekiko poesia gaztelaniar eta frantses olerkariaren sorkuntza poetikoarekin ere harremanetan jar daiteke. Horien artean P. Verlaine, J.R. Jiménez, A. Machado eta Azorin gogoratzeak dira.

*negar nagia dagi,
malko gazi-urkatuak
fagoek begitatik...⁵*

Naturaren elementu guztiak iradokigarri dira Mujikaren iruditeria sinbolikoaren munduan. Gehienak tragikotasunaren aurrezantzu gisa isladatzen dira. Sinbolo hauek guztiek, emeki-emeki, heriotzaren ordua adieraztera datoz.

Herria eta hizkuntzaren heriotza tragikotasun tematikoaren azpi-genero gisa aintzakotzat harturik, abertzaletasun hertsiaz mintzo daiteke. Garai hartan Euskal Herriak frankismoaren diktadurapean bizi izandako egoera sozio-politikoa nabaria da. Adibidez, euskara, herriaren hizkuntza bezala, ukatua zegoen etsaien eskutik. Ukatze horrek hizkuntzaren nolabaiteko galera suposatu zuen, nahiz mintzaira nekazal giroetan zutik iraun. Gaur egun, euskara berreskuratzeko ahalegin zenbaitek, hala ere, hizkuntzari artifizialtasun-itxura ekarri dio. Abertzaletasun horren aztarrenak "Isil ta larri" olerkian, dotoretasun handiz:

*"...Hizkera da hatsa...
Aih, ahal balitza
lehen berbihur orain!
Gure hizkuntza
euskaran datza,
gaitezen lehenaren dina...⁶*

Alde tematikoan aniztasun handia eman arren, gai bakoitzak arazoa trebeziak gairiditzea lortzen du. Aniztasun horrek olerkariaren aberastasun literarioa agerian uzten du. "Barren Ibarak" bilduma zazpi eremu tematikotan (*alditasuna, existentzialismoa* bakardadearekin batera, *natura* eta *edertasuna, oharren estetikoa, paisajismoa, heriotza* eta *abertzaletasuna*), batik bat, banatua dago, eta alderdi bakoitzean beste azpi-genero zenbait kausi daiteke. Tematika sentimenduen munduan murgildurik dago, surrealismoaren ildotik iruditerian interpretapen askeari bidea emanez.

Olerkigintza honetan irudi sinboliko, metafora eta prosopopeiek

(5) "Amezkoan Zudaire" (159. or.).

(6) "Isil ta larri" (111. or.).

ezinbesteko zeregina betetzen dute. Erabilitako baliabide literarioak ez dira edergailu huts. Prosopopeiek izaki bizigabeei bizia ematen die. Antzaldaketa irakurlearen azpi-kontzientean komunikazio giroa sortzera dator, Irudimenaren agerraldiak iradokizun aske bihurtzen dira. Esan daiteke gure olerkariaren ekoizketa poetikoa balore adierazkorrez hornitzen dela, Iruditeria olerkigintzaren zutabe izanik.

Baliabide literarioen azterketa hurbila

Atal honek Mujikaren olerkigintzak isladatzen duen baliabide literario zenbaiten azterketa egitea du helburu. Mintzo poetikoa herri xumearen mintzairatik eraikitzen hasten da, euskarak jasandako artifizialtasunetik ihes egin nahian. Iturri ezberdinetatik edan arren, molde poetiko pertsonalera taxutzen du, garaian garaiko egoerak eskatzen dituen eraldaketak maisutasunez lortuz. Behatutako baliabideak olerkariaren aberastasun literarioa isladatzera datoz.

Ondorengo orrialdeetan, ballabide literario garrantzitsueneñ panoramika eskaintzen saiatuko gara. Horien artean, kromatismoa, idazkera-adierazpenak, sinbollismoa, bisemia, metafora, errepikak...

a.- Mugimendua

a.1. Mugimendu adierazkorren erregulaketa

"Zortziko hautsiak" bilduman bezala, poetak dinamismoaren teknika erabiliko du, neurtitzaren lantzeak sorturiko terrentatik ihes egitearren. Ohikotasun hori gainditzeko ballabide askotara jotzen da, Iturri ezberdinetatik jasorikoa molde poetiko pertsonalean egokituz. Beste olerki bildumetan ikusi dugunez, liburu hau mugimendu mekanikoaz gain (neurtitzari dagokionez) alde psikologikoaz ere mintzatzeko gune aparta bilakatzen da. Errealitatea ordezkatzeko duen gertakizunak geroaren baldintzatzaile bihurtzen dira, hau da, tragikotasuna adieraztera datoz:

*"Lizarren begiak makur,
gauak senartzak laban,
soro hori-iharretan zaunkak
(ez dakit zer pasa dan...),
Urbasa mendi gainetik*

*hamaika sufre dantzan,
Olazti-tik gora (aih, aih, aih)!
itzalak mozkor gisan,
azkazal horiek ez, ez,
galde zertarako diran ..."*⁷

"Urbasako lezean" olerkiaren hasierako ahapaldi hau mugimendu psikologikoaren lekuko da, olerkian garatzen den bilbearen giltzarrari da.

a.2. Mugimendua olerkien metrikari egokitua.

Aipatzen genuenez, ohikotasunetik ihes epiteko, poetak, zenbaitetan, mugimenduaren teknika erabiltzen du. Horretarako, neurri ezberdinetako ahapaldiak lantzeko joera isladatzen du. Joera mota hau "Barren ibarrak" bilduman ez da "Zortziko hautsiak" poemarioan bezain ugari gertatzen. Esan beharra dago, luzera ezberdineko ahapaldien erabilpena ez dela agertzen "Mintzo gaitzak" ataleraino. Baiteste mugimenduaren erabilpena tragikotasuna jorratzen duten olerkiekin hobeto ezkontzea. "Urbasako lezean" olerkian, adibidez, ahapaldi laburrenak lau bertso-lerrotakoak dira, baina sei, zortzi, hamar eta hamaseikoak ere aurki daitezke. "Amezkoan Zudaire", "Txirila iduri", "Etzanda zutik Ergobin" eta "Fingabeko iturria" olerkietan antzeko teknika hauteman badaiteke ere, ahapaldien luzera aldatuz doa olerki batetik bestera. Antzeko trataera aztertzea litzateke Antonio Machadoren "Campos de Castilla" (1907-1917) olerki bilduman.⁸

Mugimenduaren arintasuna olerkien irakurketa baldintzatzeraz dator. Hala nola, neurri ezberdinetako ahapaldien erabilpenak —eta bere dinamismo positiboak— kera antzekotsuek eragiten duten galdotasuna saihesten du. Badirudi, alde tematiko existentzial eta filosofoak lantzen direnean alderantzizko dinamismoa (dinamismo ne-

(7) "Urbasako lezean". (149. or.)

(8) POESIAS COMPLETAS (189. or.) "Campos de Castilla": "La tierra de Alvargonzález" (Los asesinos). Selecciones Austral (1985). Luzera ezberdineko ahapaldiak ikus daitezke bertan. Tragikotasuna alde tematikotzat hartzen da. Ahapaldiek hurrengo luzera azaltzen dute: 4-8-6-4-4 // 4-4-8 // 6 // 4-12 // 4-4 // 18.

gatiboa) atzematen dela. Hau ez da harritzekoa aintzakotzat hartzen badira olerkariaren barne sentimenduak, gogoetak, kezkek, ezinegoak...

a.3. Mugimendua sortzeko beste baliabide zenbait.

Olerkariak teknika ezberdinez ballaturik, eta orain arte alpaturikoak alde batera utzita, dinamismo positiboa ala negatiboa sortuko du: dinamismo positiboaren kasuan aditzak, gehienetan, adizlagunik azalduko dira; eta, negatiboaren kasuan, izenlagunak (epitetoak, batak bat), adizlagunak, aditzondoak, erreplikak, paralelismoak, anaforak, pleonasmok, perifrasiak, enumerazioak,... eta abar.

Mugimendu positiboari dagokionez, aditz jokatugabeen erabilpenak mugimendua arindu arren, ez da beti modu berean suertatzen, kontrako eragina ere sortaraz dezakeelarik, zenbaitetan, aditz hori beste aditz baten menpe azaltzean. Nahiz bi aditz baino gehiago eman, ekintza bat bakarria isladatzen da. Horren adibidea "*Barrengo ibarreak*" olerkian, aditz nagusiak inguruan dituen gerundioen funtzioa beraganatzean:

"...*"Bizitzen",*
"ekiten", "zartzaten", "hausten"
ikasia nintzen,
orain zezenak t'ekaitzak
*isil, makur daude..."*⁹

Dinamismo negatiboaren kasuan, ballabide zenbaiten erabilpena alpatzen genuen. Kasu nabarmenenak erreplikapenen erabilpen dira. Bai "*Zortziko hautsiak*" bildumako "*Pena berdetan*", bai "*Barren ibarrak*" bildumako "*Birjaioko naiz*" olerkian, ugaritasun antzekoa, eta bietan bertso-egitura bera:

"Birjaioko naiz, herri,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz, argi,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz, txori,
eta maiteko zaitut berriz,

(9) "*Barren ibarrak*" (100. or.)

birjaioko naiz, euri,
eta maiteko zaitut berriz,
berrilgo naiz, nire herri,
eta berbiztuko naiz berriz...¹⁰

Poema Federico García Lorca-ren "El llanto por Ignacio Sánchez Mejías" eresiarekin pareka daiteke, antzeko dinamismo eta egitura aurkitzen delarik.¹¹ Olerkiaren indarra heriotzaren etengabeko errepikapenak lortzen duen efektu plastikoan datza. Dena den, ez da kasu bakarra, izenlagun eta aditzen metatze-puntuak bestetan ere aurki daitezkeelarik.

b.- Etenak

Ohikotasunetik ihes egiteko mugimendua ez da teknika bakarra; etenak helburu berakin datoz. Honela, bertsoaren gorputzean parentesiak, aposizioak, marraz, esklamaketak, galderak... ager daitezke, eta gogoetak, aldi berean, olerkiaren barruan txertatzen dira. Olerkigintza landuaren lekuko bezala enkabalgamenduak ere aurki daitezke, hots, geldiune sintaktiko eta erritmikoaren desloturak; bertsoak egitura sintaktikoarekin hausten du, hurrengo bertso-leerroan jarraituz. Hurrengo kasuan eten erritmikoak hitzaren zatiketa eragiten du:

"Joanaren hautsaz nere
bidea iragana,
joana (noiztikan, esan)
ez zaida oraina...?..."¹²

(10) "Birjaioko naiz" (109. or.)

(11) "El llanto por Ignacio Sánchez Mejías" eta Manrique-ren "Coplas a la muerte de mi padre" gaztelaniar literaturaren eresien gailurrean koka daitezke. Lorca-ren olerkia lau zatitan banaturik azaltzen da. Guillermo Díaz-Plajak esaten duen bezala, mugikortasun dramatikoarekin hasten da bizitza. Eta heriotza tarteko, deskribapena, emeki-emeki, erritmo geldoagoa eskuratzen doa: "...Las heridas quemaban como soles / a las cinco de la tarde, / y el gentío rompía las ventanas / a las cinco de la tarde / A las cinco de la tarde, / ¡Ay, qué terribles cinco de la tarde! / ¡Eran las cinco en todos los relojes! / ¡Eran las cinco en sombra de la tarde!..."

(12) "Zuk asma" (121. or.). Enkabalgamenduak, hitzen doinua eta inten

Hala ere, enkabalgamenduaren teknika literarioa ez da ballabide bakarra, eta, "Zortziko *hautsiak*" bilduman bezala, aspergarritasunaren terrentatik ihes egiteko bestelako errekurtsioak ere erabiliko ditu poetak. Parentesiz eta marraz itxitako bertsoak, besteen artean, etengabe azalduko dira. Geldiune hauek olerkariaren barneko samin, dolore eta gogoeta sakonak irudikatuko dituzte.

Etenen sorkuntzan ez da, inolaz ere, alde tematikoa ekiditu egiten. Hori dela eta, bakartasuna estuki lotzen da samin handiko krisialdiekin, eta horrek nolabaiteko barne-elkarrizketarako beta ematen dio gizabakoari. Poetak, parentesiak eta marraz itxitako bertsoez gain, esklamaketak, hiru puntuak eta galderak erabiliko ditu:

- Esklamaketak: Harridurazko adierazpenekin amaitzen da ahapaldi asko, barnean daraman dolorezko sentimenduak areagotzearen. Malz, dolore-oihuak erregu baten zantzu izan daitezke:

*"Goiza, noiztik zera gau?
(Eguerd
geldi adil),
ze latza bizibehera haul..."*¹³

- Parentesiak: Barne-mulnetako gogoetak eta egonezina irudikatzen datoz. Zenbaitetan, adierazpen baten eginkizuna islatzen dute.

*"...Ah, gauzak, gauzak, gauzak
barneko ballo
(natura gordin honi
izate nork dio?)..."*¹⁴

tsitatea areagotuz, ballabide adierazkor suerta daitezke. Bere erabilpena nabari gaztelaniar literaturan, adibidez, Antonio Machadoren olerkigintzan: "Y cuando llegue el día / del último viaje / y éste al partir la nave que nunca ha de tornar, / me encontrareis a bordo ligero de equipaje, casi desnudo, como / los hijos de la mar.". Euskal literaturan ez dira gutxi izan enkabalgamenduen teknika landu dutenak. Horien artean Oihenarte eta Jon Mirande, nagusiki. Miranderen poesian, hala ere, enkabalgamenduak ez dira konplexutasun handikoak.

(13) "Lehen huts" (120. or.)

(14) "Gauzetan naiz jalotzen" (115. or.).

Gehienetan, Lizardik egin zuen bezela, parentesiak pasartetan tartekaturik aurkitzen dira.

- Galderak: Poetak munduari buruz sortzen zaizkion zalantzak eta ziurgabetasuna galdera irekien bidez isladatzen ditu. Anitzetan galdera horiek ez dute erantzun zehatzik, kera existentziala baitute.

d.- Antitesiak

Damaso Alonsok esan zuen bezela, antitesia, irudi logiko bezala, garai guztietako ballabide estilistikoa da; herri-poesian ohitura handikoa zen eta, maisutasun handiz erabilia izan zen eskola kulto eta gortesauetan. XVI. mendearen bigarren erdialdean, petrarkismoak eta kantutegietako testuek bultzaturik, indar handia jaso zuen, bere garapenaren gailurra, ordea XVII. mendean kontzeptismo eta gongorismoarekin bat dator.

Hemen paralelismoak, antitesiaren aldetik, ikustea komenigarritzat jotzen dugu. Poeman zenbait gai antitesi modura emana da. Besteen artean ondorengoak aurki daitezke:

- 1.- Bizitza / heriotza, jalo / hil.
- 2.- Zaharra / berria.
- 3.- Gaua / eguna.
- 4.- Lehena / oraina.
- 5.-Negua / uda, udazkena / udaberria.
- 6.- Betea / hutsa.
- 7.-Gozoa / mikatza.
- 8.-Joan / etorri.
- 9.-Izan / ez izan.

Olerkariaren etsipen eta dolore zaharrak orainaldian asetzen dira. Gauza oro giro animikoan txertatu behar da poetak hartzen duen jarrera hobeto ulertu ahal izateko. Gauza bera *gaua* eta *egunaren* arteko aurkakotasunaren trataeran. Gaua zorigaitzoko aurrezantzuz betetzen da; eguna arazo guztien ebazpen bezala sortzen da, eta, askotan, egunaren itxaropena gauaren etsipenekin itzaltzen da:

"Negu-ahazmenak bildu nau
gauzen **goiza** bihurtu **gau**..."¹⁵

(15) "Barrengo ibarrean" (100. or.).

Gaua eta egunaren kontraegoera mintzo soil-existentzialista batean kulunkaturik, bada. Era berean harrotu zuen Lizardik gaua eta egunaren aurkakotasuna: "Oi, zein dan ituna / beera-bear aul / Nik ez nai eguna / biurtzerik gaur". Beste aldetik, lehena eta orainaren arteko trataera Calderón de la Barca-ren olerkigintzan adibidez: "Cuna y sepulcro en un botón hallaron. / Tales los hombres sus fortunas vieron: / En un día nacieron y espiraron; / Que pasados los siglos, horas fueron". Bilduma honetan antitesiak sendotasunez garatuta, eta "Zortziko hautsiak" delakoan hasitakoari gogor ekiten dio. Antitesiak erruz erabiliko ditu sentimenduen egia gailentzeko. Helburua anitza izan arren, gehien nagusitzen dena bi idela edo sentimenduen aurkakotasuna da. Noizean behin, mundu fisiko eta espiritualetan arteko kontraesana edo paradoxa aurkako mundua eta gizakiaren argia eta gaua adieraztera dator. Antitesi nabarmenenak denboraren iragatean azalduko dira, hots, alditasunari lotutakoetan. Lehena orainarekin bezala, txertaturik zaharra berriarekin:

"...Barrengo bolkan **zahar** hura
gaur zaida ibar **ume**,..."

Lizardiren eragina, aski nabaria da, gaztelaniar literatuko beste zenbait idazleena baztertu gabe. Egoera animiko eta datual desberdinen azalpena "Egun bereko alharguntsa".

"Zazpi urtez etxeke dizüt gizon hila khanberan:
egünaz lür hotzian eta gaiaz bi besuen artean".

Antitesia garrantzia, alditasunean txertatu arren, beti ez da horrela suertatzen. Gehienetan, antitesira sortzeko bi sustantiboen aurkakotasuna ageri da, baina badira bi izenlagun arteko kontrajarre-
ra profitatzen duten ahapaldiak:

"...Sakana-ko ibar zabalak
gaur ez arto, ez aran,
ah, aran **gozoen** ordez
mikatz mila basaran!..."¹⁶

Baita bi aditzen artean sorturikoa:

"...Gure izana uren gisa,

(16) "Urbasako lezean" (151. or.)

*nire izana itsasoa
(izanaz ez naiz, ez izanaz naiz)...*¹⁷

Azken adibide honek William Shakespeare, dramaturgo eta olerkari ingelesaren, olde soil-existenzialistaz mendeetan zabaldua-ko "Hamlet" obraren esaldi unibertuala ("Ser o no ser") gogora dakar. Tragikotasunaren barruan olerkariak naturaren elementu kontrajarrienak aztertzen ditu trebezia handiz. Poetak erabilitako zolitasun poetikoa agerian geratzen da. "Zortziko hautsiak" bilduman hari existenzialista nabarmen bazen ere, "Barren ibarrak" poemarioan askoz barnerakoiagoa bilakatzen da. Existenzialismoa harrotzen duten olerkiek zalantza dute nabardura nagusi.

Poetak eskainitako antitesi gehienetan, barne lotura areagotzearen, kontrakotasunak bata bestearen ondoan ipintzen dira:

*"Ase naiz eta egarriz,
egarriz nago eta ase
(egarri hau bukagabe),
zure ederrean, izadi,
osoro asetzen naiz ni..."*¹⁸

Hemen alpaturikoa ez da bakarra; teknika bera errepikatzen da zenbait olerkitan, anitzetan korapiloa osatuz. Teknika honek olerkietan ulermena ilun dezake, beti hala ez suertatu arren.

Aipua merezi dute ondorengoek: "...Lurrean zaude (ah, nola?) / zutik-tente, nahiz etzanik..."(133. or.), "...(gaur plazer, bihar desplazer)..." (146. or.). Zutik / etzan joko antetikoaz tragikotasunaren gaia harrotzen da olerkietan, batik bat. Honetaz gain, kateamendua doltasun handiz landatuz "Galdezka bidean" olerkian:

*"...Ikus-desikus
(haruntz-honuntz)
Ikusiak dit atsegin,
-ez ikusiak, orde, min-
Horrela asetuz
beste guztia huts!..."*(127. or.)

(17) "Gogapenak" (103. or.)

(18) "Ase naiz eta egarriz" (140. or.)

Antitesi garatuena, zalantzarik gabe, *hutsa/betearena* da. Beti ez du antitesi modura jokutzen, anitzetan *hutsak* positibotasuna du.

“...*Hutsa niretzat ez da huts,
hutsa euskaraz osoa,
egia hutsa egia guztia...*” (104. or.)

Olerkariak, antitesien bidez, sentsazio bortitzagoak bilatzen ditu. XVI, XVII eta XVIII. mendeetako zenbait testutan kera estilizaturik antzekoak aurki daitezke.

e.- Hitz-jokoak

Hitz jokoan erritmoak lehenetasuna du olerkariarentzat. Hitz-jokoak sortarazten dituzten hotsak muturreraino ekoizturik daude. Zerbait eman orde, sentsazio formal zenbait piztu nahi da, teknikak barnean daraman plastizitatearekin jokaturik. Hitz-kateamendu bereziak olerki barruan mugimendua nabarmentzera datoz. Horien artean hurrengoa aipa daiteke:

“...*Asé naiz eta egarriz
(egarriz nago eta ase),
haitzak, hitzak (gauzak ere)
osoagoak gaur neri
(ederra hain eder zergatik?)
eder honen goia bizkor
izadi lerdin honi zor...*” (140.- 141. or.)

Olerki berean beste hitz-jokoak kausi daitezke. Olerki modernoaren barruan errutina handirik egon ez arren, bertso barneko erritmoaren arintasuna nabarmen jarri nahi da.

“*Isil ta larri*” olerkian mugimendu honen adibide bat:

“...*Bai, isil nabila
isil bat bila,
baina herri hau lo dago.
Bizi zena hilda
(poza samina),
Euskal Herriak herio...*” (110. or.)

f.- Hiperbatona

Gure poetak ere hiperbatonera jotzen du harridura sortzearen.

Gehienetan, perpausa orden sintaktiko lineal batetik ateratzen da, sintagma distorsionatuak eskainiz.

Desbideratze horrek adierazgarritasuna handiagotzea bilatzen du.¹⁹ Besteen artean, "Barren Ibarrek" bilduman hurrengo adibideak:

*"...Ederra dabiltz kreatzen
asmok, begiok, zentzunok
paisajeen nagola so..." (129. – 130. or.)*

"Kromatismo" izeneko olerkian beste hau:

*"...Paisajeaz -xorakor-
begiok ditzadan ezkon!..." (144. or.)*

g.- Oihuak edo esklamazioak

Poetak ballabide hauek sentimendu sakonen garratzasuna kanporatzeko erabiltzen ditu. Gehienetan, mintzo sinboliko garratzez, barneko erritmo geldoen aspergarritasuna gainditzera dator. Alpatu beharrean gaude ballabide hauek tragikotasuna harrotzen duten olerkietan, batik bat, nagusitzen direla. Oihuak gizabanakoari sorturiko zalantzekin bat etorriko dira :

*"...Ase naiz eta egarriz
(aseaz egarriago,
egarria sekulakol),
ederra dut barruegi,
eder hontaz ezin etsi,
natura hau ote den Jainko
galdez nabil egunero..."²⁰*

(19) Latin eta gaztelaniar literaturan hiperbatonaren erabilera askotan ematen da. Gongorarena alpa daiteke, aldarenzeta sintaktikoaz, testuaren ulermena zailagotzen duela: "...Era de el año la estación florida (era la estación florida del año) / en que el mentido robador de Europa / -media luna las armas de su frente, / y el sol todos los rayos de su pelo-, / luciente honor del cielo,..." (Góngora : Soledades).

(20) "Ase naiz eta egarriz" (142. or.)

h.- Konkrezioak

Konkrezioak plastizitate handia dute olerkietan, batez ere, unearren larriadura girotu eta bikoiztu nahi denean. Zehaztapen geografikoaz gain zenbakiz osaturikoak ere kausi daitezke. Hala eta guztiz, zenbakiei loturiko zehaztapenak subjektibitatearen ildotik doaz, gehienak alde psikikoarekin ezkonduz. Zenbakiek, elementu datual gisa, pasarte lirikoel kera simetrikoa eransten diete. Estilizazio baten adierazle izan daiteke hurrengoa:

“...Behingoz izanak urruti,
orain direnak ihesi,
-geroa kezka
hitz **baten** ezaz-
elortzurian orri **bi**...”

Zehaztapen geografiko nabarmenenak “Amezkoan Zudaire” olerkian ematen dira. Euskal Herrian txertatzen dira; eta, batetik, aberriak jasandako aspaldiko zapuzketa oinperatzailearen eskutik da, goterla zibila zela, eta, bestetik, Euskal Herriaren irudi basati dira:

“...**Amezkoan**, hots, **Zudaire**,
Gollano, **Artaza**, **Allin**.
Haruntzago **Artabia**,
Eultz (**Lizarra** ere hurbil).
Herio-oroiak edonon
(oroiek triste zaizkit!),
gorrotozko ekaitzetan
mila basurde dabil...”²¹

Poetak erabiltzen duen konkretizazio oro beti ez da halako argitasunez ematen; anitzetan, iruditeria subjektibitatearen ildoari atxikitzen zaio, kasuan kasu lorratz tragikoak isladatuz:

“...**Urbasa** mendi gainetik
hamaila sufre dantzan,
Olazti-tik gora (aih, aih, aih)
ltzalak mozkor gisan...”²²

(21) “Amezkoan Zudaire”. (155. or.)

(22) “Urbasa-ko lezean”. (149. or.)

Beste zenbaitetan, zenbakien bidez,⁶ zehaztapenak atari ilogiko sinbolikoen olatuan bildurik azaltzen dira. Horrela azter daiteke "Urbasako lezean" olerkia: batetik, hasierako bertsoetan, subjektibitatearen eremutik murgildutako zenbakiaren erabilpena; eta, bestetik, gertaera horrekin loturiko zehaztapen datualak:

*"...Zazpi kutxilo beltz hoska
irrintziak bailiran,
ah, hortz harroak jeikita
mozkorti Nafarroan...
Hogeamaseiko urtea
(arren, isil naitean!)" (150. or.)*

Zirkunstantziel edo egoerel itsatsirik ondorengoak ere kausitzen dira: "...Bihotz hontan haritz mila..." (134.or.), "...herio gaitz-hase-
rra / zai kilometro bian..." (152. or.), "...bost tenazek heltzen dute / gure herria lepotik..." (159. or.), "...hogeia euskaldun ontzian / olatuen mendeko..." (161. or.), "...horra, horra sei gizonen / soinak hondartzan seko..." (163. or.), "...iturriak hamabi... / ...zuloak bederatzia..." (169. or.) ... Badaude denbora eta paisaiari loturikoak ere: "...Sei arrantzaleek gurdian / bidea etxerako, / (gurdi makal-nagiaren / pisua beraldiko), / arrantzaleen begietan / izoztuta herio, /erlek, korkoi-
nek, lanpernek / instantean bi malko /..." (164. or.)

Paisaia dela eta, "Ezanda zutik Ergobin" olerkiaren bertso bat jartzea komenigarritzat jotzen dugu, bertan nabarmen baita zehaztapenen erabilera:

*"...Lizarrek dolu gordea,
zumeek intziri busti..."²³*

Aipaturiko oro ez da errealitatearekin zuzenean etortzen; sentimenduen kopurua isladatzean, gure olerkaria irrazionaltasunaren eremura kulunkatzen da, garaian garaiko zentsura-mozloek ezarritako oztopoetatik ihes joanez.

i.- Errepikak

Euskal lirika zaharrean, ikus daitekenez, errepiken teknika etengabekoa da. Antzinako literaturan ballakizun berezia da bortiztasuna-

(23) "Ezanda zutik" (168 or.).

ren aldetik. Zalantzarik gabe, Gaztelako, zein Galiziako, lirika zahar-
rean modu nabarmenez azaltzen dira errepikak. Era berean, gure
poetak errepikak erabiliko ditu sentimendu baten inguruan testuaren
zama areagotzeko. Olerki bilduma honen azterketaren hasieran Gar-
cía Lorca-k ibilbide poetikoan utzitako lorratz zenbait ikusi genuen.

Gure poetaren olerkigintzan mota ezberdineko errepikak aurki
daitezke. Zenbaitetan, errepika horien funtzioa, oharkabea da, eta,
hospidetasunezkoa edo musikala kontsidera daiteke.

"...Hezur hotz zait itzuli,
zakur makur (uzkur -beltzak)
ibar beheruntz aihuriz,..."²⁴

Hospidetasun bera azken kontsonanteei begira era. Ballotasun
horren funtsa azken bokalean bortiztasun fonikoa kargatzeko joeran
datza, -tzen / -ten gerundioak erabiliz. "Barre ibarrean" olerkian:

"...Lehen izaten, etsitzen ez
nekien. Bizitzen,
ekiten, zartatzen, hausten
ikasia nintzen..." (100. or.)

Gauza bera "Amezkoan Zudaire" olerkian:

"...Hemen txikitzen, astintzen,
zanpatzen, hausten (isill),
makurtzen, zapaltzen, jotzen,
hiltzen (esan!) nork dabil..." (158. or.)

Errepikapenaren teknikak kadentziaren gozotasuna eta errit-
moaren prozedura bilatuko du, maiz. Honen helburuarekin bat
"Lehen huts" olerkia. Bertan pilaketa bokaliko bereziek (au / ei / ei-ai
/ eea-au / eea-ai-au / ai-ai / ei-ai / ei-eea-au) eginkizun bera betetzen
dute; fonema horien errepikak etengabeko aliterazioei bidea eman-
go diete:

"Goiza, noiztik zera gau?
(EguerdiR geldi adil),D
ze latza bizi behera haul

(24) "Asekaitz" (102. or.)

Lehe na orainaren jaun
(orainald i,
geldi adil),
ezin, lehen ak lehen huts nau...! (120. or.)

Errepikak sortzeko elementu ezberdinez ballatzen da poeta. Horretarako, bokalek eta silabek sor ditzaketen hoskidetasunaz aparte, sustantiboak, epitetoak, bertsoen errepikak eta atzizkiak erabiliko ditu. Askotan, errepikapenen bidez sorturiko paralelismoaz mintzo daiteke. Konstante bera García Lorcak idatzitako poemetara jotzen bada. Kasu anitzetan, bertso baten erabateko errepikapena eman arren, aldaketa murriztagoa suertatzen da amaieran. "Birjaioko naiz" olerkia aipa daiteke:

"Birjaioko naiz, herri,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz argi,
eta maiteko zaitut berriz,
birjaioko naiz, txori,
eta maiteko zaitut berriz,..."
birjaioko naiz, euri,
eta maiteko zaitut berriz,
berrilgo naiz, nire herri,
eta berbiztuko naiz berriz... (109. or.)

Errepikapena anaforarekin identifikatzen da hitz bat edo hitz-multzoa bertso bakoitzaren hasieran, gauza ezberdinak adieraziz:

"...Nire hitza zehatza,
nire hitza hau, hura
(ez-eta bestea),
nire hitza
mintza tresna..."²⁵

Besteetan, hitz baten errepikapenak kateamenduak, maisutasunez landuriko hitz-jokoak osatzen ditu. Dena den, esanahi ezberdinak bereganatzen ditu. Adibide bakarra emango dugun arren, ez dira era isolatuan gertatzen bilduma honetan, modu etengabea balizik. Teknika honen isladapen argiena "Gogapenak" olerkian:

(25) "Nire hitza" (108. or.)

“...*Hutsa* ezaren pare?
Hutsa tasun ezin diteke itzull
 Bainan *hutsa hutsik* ez da,
hutsa tasun litzateke
 tasun horren muina *huts* batez gainduz...” (104. or.)

Errepikak olerki tragikoetan, bereziki, iradokikorrek dira, beren funtzio nagusia espresioa bortiztea izaki. Zenbaitetan, elementu bera bizpahiru bider errepikaturik azalduko da bertso berean, leloaren funtzioa betez. Helburu horretara bideraturik ondorengo olerkiak: “*Kitarra darit*” (123.-124. or.), “*Natura naturago*” (129.-131. or.), “*Urbasa-ko lezean*” (149.-154. or.), “*Amezkoan Zudaire*” (155.-160. or.), “*Txirla iduri*” (161.-166. or.), “*Etzanda zutik Ergobin*” (167.-172. or.).

j.- Epitetoak

Olerkigintzaren kasuan epitetoen erabilera ezinbestekotzat jotzen da, hizkera aberats eta oparo baten ezaugarria izaki. Epiteto batzuen erabilera metafora munduan ahokatzen da, aniztetan. Epitetoaren funtzio nagusia izenaren kualitatea, une zehatz batean, handiagotzea da, hots, izen horren espresibitatea areagotzea sentimenduen arabera. Epitetoaren erabilera olerkariaren ikuspegi pertsonala adieraztera dator.

Izenak epitetoarekin (eta bera gabe) ez du gauza bera adierazten. Epitetoaren adierazkortasunak garrantzia bereganatzen du, testuaren balio estilistikoa areagotuz. Gehienetan, epiteto subjektibo ez mintzo gaitzke.

Epitetoaren erabilerak, idazkera kultu batean, sentimenduen espresioa bilatzen du.

“...*Lizartza-tik behera Araxes*
kopla, soil, sakon, gaziak
euskal penetan bustiaz...”²⁶

Koloreak epitetoari atxikita aurki daitezke. Epitetoak une bortitzak isladatzera datoz, sentimendu ezkorrenak azaltzera:

(26) “*Araxes Lizartzan*” (145. or.)

"...Likore gaiztoak dira
baso **beltzaren** zauri,
(ah, gangrena soroetan
garrisika datorkit)..."²⁷

Hemengo epiteto anitz metafora eta irudi sinboliko irrazionalen esparrutan kausitzen da, "Zortziko hautsiak" olerki bilduman ikusten den bezala. Nabarmenen artean ondorengoak aipatuko genituzke:

- "**Bildu**": "...zuen begitan **bilduta** / arrats bat fingabe...." (99. or.).
- "**Mahasia**": "...fagoen loa ardo gaziz / instantean da **nahasi** ..." (157. or.).
- "**Banatuak**": "...Dolu luze-**banatuak** / etzanda Ergobin..." (167. or.).

Hiru epitetozko kasuak ematen badira ere, bikoak ugariago agertzen dira. Esan daiteke Mujikarengan epiteto gehienak metaforismoaren esparruan subjektibitatez txertatuta daudela. Hemen, modu zabalago batez, beste teknikak zehaztasun hertsia goz aurkitzen ditugu: "...Pagadi nag-i-horiak" (99. or.), "...idi nag-i-nekatuak..." (99. or.), "...artaburuak hotz-asper..." (106. or.), "...bidea isil eta eder..." (129. or.), "...zentsunotan lerdien-eder..." (130. or.), "...zutik-tente..." (133. or.), "...paisajea zakar-hozti..." (133. or.), "...ur hotz-gordinetan..." (137. or.), "...gaitza ene edergose" (143. or.), "...bihotz honek umil-makur..." (146. or.), "...zekor beltz-isilak..." (150. or.), "...azkazal beltz-urkatuak..." (156. or.), "...gorroto beltz-kosmikoe..." (157. or.), "...malko gazi-urkatuak..." (159. or.), "...apar gaitz-erotikoak..." (162. or.), "...gurdi makal-nagiaren..." (164. or.), "...zain beltz-luzeak..." (167. or.), "...muino goi-altu..." (168. or.), "...paisaje umil-urkatuak..." (170. or.), "...lizar makur-lotsatuek..." (171. or.), "...ur amildu-gazia..." (173. or.) ...

Orain arte bizpahiru epitetozko metaketa eskaini dugu. Baina, zenbaitetan, laukoitza suertatzen da espresio handiagoa lortzearren. Epitetoen metaketa ori hau, ordea, dinamismo negatiboz hornitzen da, erritmoa motelagotuz; bestalde, epiteto bakoitzak barnean dara-

(27) "Asekaitz" (102. or.)

man zama bisemikoaz aparte, garratzasun barnerakoa duen sentimenduen isladapena nabarmen. Honetaz aparte, epiteto bakarreko kasuak ugaritasunez ematen dira, eta, gehienetan, sustantiboaren laguntzaila bezala, batzuetan, izenaren funtzio sustantibatzailea dute-larik.

k.- Paisajismoa eta naturaren elementuak

Mujikaren poetikak natura eta paisaleari behar duen tokia ematen dio. Pasarte naturistikotan kokatzen da, batik bat, bere atari ilogiko sinbolikoen zeregina. Olerki bilduma honen barruan paisajismoak bi funtzio bereganatzen ditu: batetik, funtzio bisemikoa gertakizun animiko modura; eta, bestetik, zehaztapen datuala gauzak bere egitatean kokatuz. Hala ere, maila datuala, maiz, bisemia hutsaren funtzioan ematen da, olde animikoa atxikiz:

*"...Urdian-go gariek, aih,
metrailla-hautsa loretan,
Olazti-n ihintzak ozpina
Azpitik dager garratz,
Sakana-ko ibar zabalak
Gaur ez arto, ez aran,
Ah, aran gozoen orde
mikatx mila basaran!..."²⁸*

Aurkezturiko paisala, maiz, surrealista da. 98.ko belaunaldiaren idazle gehienen ekoizketa poetikoan paisajismoak balio berezia bereganatzen zuen.²⁹ Barne egoera psikologiko eta animikoa kanporatzean, gure olerkariak arima erantzten du. Paisala horren barnean giza malenkonía eta herstura, beste zenbait sentimenduekin batera, agerian:

*"...Haritza gorpua iduri,
ohiu ta uluen artaldez*

(28) "Urbasa-ko lezean" (151. or.)

(29) Unamunok, Azorinek eta A. Machadok, paisajismoa erabiliz, edertasun handizko orriak utzi dizkigute. A. Machadok trebetasun handia Gaztelako paisalak bilduriko zentzu bisemikoa jasotzean. Gure poetak sentimendua paisalera egokitu du.

*paisajea zakar-hozti,
herdoila garraisiz, orbel
latzak behera (ah, ah, zaudete!)
bainan alferrik, herio...,
basoak etsipen-giro..."*³⁰

Pasarte hau irakurri ostean, irakurlea malenkoniako sentipen batez tindaturik senti daiteke. Irakurlearen kontzientzia zehaztu ezin den sentimendu ezkor baten giroaz nagusitzen da. Sintagma ba-koitzean zentzu bisemikoa duten intuizioak jaiotzen dira. Bisemia ebokazio baten mesedetan azaltzen da. Anitzetan, teknika bisemiko horren erabilpena aurrezantzuen lekuko da, heriotzarena, adibidez. "Udazkenez dabil" olerkian, urtesasolen agerpenaz, naturaren hilzoriaz mintzo da. Arimaren egoera barnetiko zalantzakin ezkontzen dago. Guzti hau, askotan, kromatismoarekin loturik da. Paisajismo hutsaz hitz egin ordez, paisajismo kromatikoaz mintzatzea da ego-kiena:

*"Udazkena beherak dolumin,
bihotz hau udazkenez dabil
-zergatik orbel
zarata hain zimel?-,
lizarraren pena gorri,
intxaurretan herdoil zazpi..."* (105. or.)

Paisajismo kromatiko honek, zenbakialaren esanahia baino, zerbait bereziagoa adierazten digu.

Paisajismoa hobeto ikusi ahal izateko naturaren elementuak al-patzea komeni da. Naturarekin loturiko elementuen zerrendaketa eginen dugu segidan.

k.1.- Ilargia

Ilargia naturaren zikloetan ahokatzen zaigu. "Zortziko hautsiak" bil-dumako trataerakin batera, ilargia elementu sinboliko eta animiko beza-la isladatzen da. Ilargiaren erabilpena aski joria da, batik bat, tragikotasu-na lantzen den poemetan. Askotan heriotzaren edo tragediaren aurrezantzu modura ageri da: "...-(*"Zeru goian hilargia, / Amezkoak*

(30) "Hus ditzadan" (135. or.)

han behean, / zuek herioa gaur zai / leze horren ahoan"... (153. or.), "Ah, ah, ah, harkaitzok, entzun, / atera ni hemendiki", / hilargi hotzak euskaraz / negar nagia dagi..." (159. or.).

Bestetan, bortxakerizko biktima baillitza agertzen zaigu: "...Baspiztiak Urbasa-n / kolpatu dute hilargi..." (156. or.), "...mozkorak lehen hamar ziran / orain, berriz, hamabi, / hilargia ibiltzen dute / gurpiltzat (bitez ibill)..." (176. or.).

Ilargiaren bitartez, olerkariak irakurlea mundu fantasmagoriko batean barneratzen du, hots, areriaz beteriko gauaren maindirepean.

K.2.- Ibarra

Gure poetak *ibarra* barne sentimendu bortitzenen gordeleku bilakatzen du, oro paisaian txertaturik:

"...Barrengo bolkan zahar hura
gaur zaida ibar ume,
ibar hau zapaltzen dabiltz
mila harri ta basurde..."³¹

k.3.- Zuhaitzak eta landaretza orokorrean

"Zortziko hautsiak" bilduman nabarmen zen zuhaitz zenbaiten alpuia. Horien artean, lizarra, pinua, altza, sagarrondoa, haritza. Naturren elementu bezala azaltzen dira bilduma honetan ere. Dena den, gure olerkariak gustokoen duena, zalantzarik gabe, "lizarra" da. Bes-teen artean hurrengoak: pagoa, Intxaurra, urkia, gaztaina, gorostia, mahastia, sahatsa, zumea.

Gehienetan zuhaitzen alpuia modu isolatuan egiten bada ere, maiz, enumeraketa modura agertzen da, beste begetatiboekin bate-ra. Hona adibide bat "Gauzak gauzago" olerkiatik:

"Nigan dut gordetzen oro
eder, zelai, berde,
mendi, ibar, sagar, gerezi,
soro, zilar, urre,
nigan lizar, gaztain, urki,

(31) "Barrengo ibarrean" (100. or.)

*ur, elur, ihintz, belar, arto,
gari, izar, zapore,
madari, aran, hilargi..." (138. or.)*

Pasalarekin loturiko elementuak espazioaren zehaztapen datua-lean txertatzen dira. Zehaztapen datual horiek Euskal Herrian ahokata. Horrela, zenbait paraje ezagun zaigu: Amezkoa (Zudaire), Gollano, Artaza, Allin, Artabia, Eultz, Oriamendi, Urbasa, Olazti, Urdian, Sakana-ko Ibarra, Lizarra, Bardoiza, Altsasu, Iruña, Getari, Urumea ibaia, Loiola-Donostia, Xantiomendi.

k.4.- Itsasoa, ibaia eta ura

Ura, modu sinbolikoz, irrazionaltasunaren ildotik dator. Urak, paisala higitzen duen heinean, pertsonaren etengabeko zikloa isladatzen du. Ez dago atzera joaterik. Gauza bera suertatuko da *ibaia* eta *itsasoarekin* naturaren elementu bezala erabiltzean. *Ibaiak* gizabanakoaren bizitza irudikatzen du, eta *itsasoak* bizitza horren amaiera, hots, heriotza.

Ibaia, trataera horrekin, "Araxes Lizartza-n" olerkian nabarmen:

*"Ah, hibai ene, hibai ene,
zure behe-bidea isila,
zurekin kantuz nabila,
lehen-orainak zugar daude
(barnean gelditu gabe),
ur hotz hoiek soro ispilu,
paisaje gaitzen gatilu..." (145. or.)*

Itsasoa ere, atari ilogiko-sinbolikoetan, gizabanakoaren heriotza psikologikoa adieraztera dator; gizonak beldurra isladatzen du. Trataera ezberdinaz olde existentzialista nabarmen gizabanakoaren inguruan; gizakia, zalantzakorra da existentziaren aurrean:

*"...Nire begiak busti,
(zeinek nahi du edan?)
itsaso aunitz darit..."*

*Arren, arren, etorri,
begi isil hauetan
Itsaso berdeak min..."³²*

k.4.- Soroa eta harkaitzak

Soroa atari ilogikoen iturri gerta daiteke, eta tragikotasunaren lekuko. Harkaitzek ere protagonismoa eskuratuko dute. "Barren ibarrak" poemarioan aparteko garrantzia beraien. Tragikotasunaren klimax gorena heriotzarekin bat dator, garratzasun handienak irudikatuz. Subjektibitatea edonon nagusi:

"...Arranoen atzaparrak
harkaitzetan dantzari,
gorroto beltz-kosmikoeak
birao ta garraisi..."³³

k.5.- Urtesasoiak

Bisemia eta ebokazio-ahalmenaren aldetik paisaiaren edozein isladak ezinbesteko garrantzia du. Paisajea bisemi-zamaz hornitua goa azaltzen da urtesasoiaren irudikapenean. Halako tratamendu soil poetikoa lortzen du poetak transposizio sugerenteak sortuz.

Urtesasoiak naturaren zikloan ahokutzen dira:

k.5.1. *Udazkena*.- Heriotzaren aurrezantzu bezala ageri da, naturaren eta gizabanakoaren existentziaren adierazpen berezi modura:

"...Haritzak urretan
(urrea isil, baldan),
udazkena barruegi..."³⁴

k.5.2. *Negua*.- Naturaren heriotza gizabanakoaren heriotza psikologikoarekin bat dator:

"...Negu-ahazmenak bildu nau
gauzen golza bihurtu gau..."³⁵

k.5.3. *Udaberria*.- Bizitza eta jaiotzarekin batera dator, Itxaropenez betea:

(32) "Itsasoa begietan" (136. or.)

(33) "Amezkoan Zudaire" (157. or.)

(34) "Hartan nadin" (113. or.)

(35) "Udazkenez dabil" (107. or.)

"...Udazkenak ondoretik
izango bere udaberri..."³⁶

k.5.4.Uda.-Urtesasoen zikloa betetzen du:

"...Udaran nik nuen osoa
(oroa, harroa, gozoa)..."³⁷

I.- Kromatismoa

"Barren ibarrak" poemarioko "Kromatismoa" olerkian, koloreen jokia ez ezik, koloreei buruzko gogoeta estetikoa lantzen da. Kolore ezberdinen alpua, beste literaturetako autoreen ekoizketetan isladatzen den bezala, urteen poderloan, ematen etorriko da Mujikaren olerkigintzan. "Zortziko *hautsiak*" bilduman paisajismo kromatikoak ikaragarritzko garrantzia bazuen, bilduma honetan beheranzko joera du. Gauza bera suertatzen da "Aire *neurtuak*" poemategian. Hala ere, ez da inoiz erabat desagertzen.

Bilduma honetan nabarmen olerkariaren koloreekiko jarrera animikoa: "...Koloretaz nadin ase, / aunitz okre, urre, hori..."(144. or.). Olerki osoa kolore ezberdinetako margo-jokoa kontsidera daiteke. Gauza bera euskal eremuan Lizardik, kromatismoarekiko zuen markureraz: "...Damasko-oialki urdin yoriak / ertzeko litsean urre..."³⁸

Mujikaren kromatismoa desberdina da, alde surrealista daramala askatasunean eta trataera malguan sortua. Bilduma honetan *ederraren* eta *naturaren* kontzepzio estetikoa, anitzetan, koloreen dastamen eta begiztapenarekin nahasturik irudikatuko da. *Odola, burdina, kobaltoa, herdoila, urrea, zilarra* eta *kobrea* zentzu subjektiboan erabiliko dira: "...*Han intxaurrak du burdina... / ...ze gorria nik neurtitz!*" (144. or.), "...*Euskal Herrian / morea beti more...*"(160. or.).

Poetaren paisajismoa, sarritan, Azorinengan, eman zen oparotasun sentsualera iritsiko da. Koloreak, zenbaitetan, epiteto huts dira. Hala ere, esan beharra dago *urrea eta herdoila* zentzu kromatikoz erabiltzea originalagoa gertatzen zaiola olerkariari:

(36) "Udazkenez dabil" (Ibidem)

(37) "Udazkenez dabil" (Ibidem)

(38) "Maitea". (Lizardi).

"Bidean nijoalarik
begiok aunitz urre,
(hainbat margo nondik nigan?),
gaitza ene eder-gose..."³⁹

Aipaturiko ahapaldian motibo kromatikoaren taldea seira igoko da, hots, *malba, more, hezesumin, okre, beilegi* eta *urdir* koloretara. Ahapaldia harridurazko espresio batekin amaitzen da, klimax kromatiko emozionala duen doinu batez:

"...Koloretaz nadin ase,
malba, more, heze sumin,
okre, beilegi eta urdir...
Udazkenez nik betel..."⁴⁰

Mujikaren kolore zenbait exotikoa da, *okrea* eta *sepaloa*, batik bat; Nafarroaren erdialdeko lurak (Gares, Iltzarbe, Amezkoa, Allin) euskal paisaiaren lekuko dira, Gaztelako paisaiaren antzekoak, nolabait. *Urrea, gorria, urdira* eta *berdea* Euskal Herri heze eta basoaldekoaren kolore kontsidera daitezke. Aipatu behar da, hala ere, García Lorcak *berde* kolorea ere heriotzarekin loturiko uneak girtzeko erabili zuela. Hau aintzakotzat harturik, olerkariaren koloreak zehazten salatuko gara, zenbait pasarte aipatuz:

- 1.1. Morea: "Amezkoan Zudaire / Euskal Herrian / morea beti more..." (155.-160. or.)
- 1.2. Urdina: "...Begiotan (hotz eta urdir) /zenbat ur dagoan, / itsa-soa zait gordin..." (135. or.)
- 1.3. Urrea: "...(goiz, arrats, ilun, eguzki / -urrezko kolore-)..." (138. or.)
- 1.4. Zilarra: "...lizarra beti lizar / (aih, zenbat urre dager!)... / Urrea ez da zilar..." (122. or.)
- 1.5. Okrea eta malba: Koadro piktorikoaz mintzatzean aipatu genituen.
- 1.6. Gorria eta odola: "...Begiak dira oro odol / (gorriago ez leikel), / odol-tantaka mila arbol /..." (144. or.)

(39) "Kromatismoa" (143 or.)

(40) "Kromatismoa" (143. or.)

- 1.7. Metaleak kolore gisa (kobaltoa, brontzea, burdina): "...Kobaltoko zeruan / putreak jirabiran..."
- 1.8. Berdea: "Arratsaren kloroformo / gaitzak min berde dagi..." (176. or.)
- 1.9. Herdolla: "...herdolla garraisiz, orbel / latzak behera (ah, ah, zaudetel)..." (134. or.)
- 1.10. Zuria: "...hagin zuriak zutik..." (156. or.)
- 1.11. Beltza: Kolore beltza, dudarik gabe, bilduman nagusitzen da. Beltzez tindaturik azaltzen dira olerkariaren kezka sakonenak, baita une tragiko eta bortitzenak ere. Beltza, beti, sentimendu ezkorrekin ezkontzen da. Hala ere, salbuespen bat alpatu beharrean gaude, poetak alabari eskainitako "*Nola diren berri!*" olerkia, non begiak deskribatzeko beltza kolorea erabiltzen den:

"...Alabaren begiak
beltz, gordin, erantzi!" (112. or.)

m.- Sinestesiak eta sasi-sinestesiak

Olerki bilduma honetan sinestesiak oparoak dira. Ballabide honen ugaritasunak poetaren kera sentzuala eta kromatismoaren nagusitasuna agerian uzten ditu. Jokorik nabarmenenak *ikusmena/uki-mena* eta *entzumena/ ukimenezkoak* dira. Sentimen ezberdinen nahasketak irakurlearengan sortzen ditu. Joko poetiko hau ekoizketa literario sakona aberastera dator, elementu ezberdinen artean lotura harrigarriak eraikiz. Sentimen nahasketak –sentsazioen gainezarke-tak– orotariko elkarketak baimentzen ditu.

"Zortziko *hautsiak*" bilduman sinestesien garapena oparoa baze-n, "Barren ibarrak" honetan ez da gutxiagokoa. Irudi ederren bi-dez, sentzazio nabarrak sentzazio gainezartzen dira, sinestesien jato-rria mozarrotuz. Hona adibide zenbait:

- m.1. *Ikusmena / entzumena, entzumena / ikusmena*: "...Orain atza-parrek ez oihu..." (100. or.), "ah, gangrena soroetan / garraisika datorkit..." (102.or.), "...zarata hain zimel?..." (105. or.), "...lizarrek sumin-garrais..." (106. or.), "...bidea isil eta eder..." (129. or.), "...herdolla garraisiz, orbel..." (134. or.), "...margo ozenak..." (134. or.), "...begi isil hauetan..." (136. or.), "begi barruok (*isil-baldan*)..." (139. or.), "...zekor beltz-isilak..." (150.

- or.), "...laban hain luzeen algarak..."(157. or.), "...sufre-irria..."(174. or.).
- m.2. Ikusmena / ukimena, ukimena / ikusmena: "...Herdollaren azkazalak arboletan hozkari..." (102. or.), "...urrezko paisaje leuna..." (102. or.), "...hezur hotz zait itzuli..." (102. or.), "Pinuen beltzean, pinuen hotzean..."(113. or.), "...Urre hezez mahatsmordo..." (117. or.), "...Adar hotzak dira azkazal..."(133. or.), "...ur hotz horiek soro ispilu..."(145. or.), "...hailargiak keinua hotz..."(145. or.), "...Lizarraren begi hotzak..."(152. or.).
- m.3. Ikusmena / dastamena, dastamena / ikusmena: "...Pena mingotsa hain luzea..." (99. or.), "...alabaren begiak / beltz, gordin..."(112. or.), "...Bidea gazia, bizia jaiotzez..." (119. or.), "...Objektoak zaizkit gordin..." (128. or.), "...begiok daude gazil..."(135. or.), "...hondar beroz estali..."(135. or.), "...garratz hori, gozo, gorri..."(146. or.), "...malko gazi-urkatuak..."(159. or.).
- m.4. Entzumena/ dastamena, dastamena /entzumena: "...Kopla soil, sakon, gaziak,..."(145. or.), "...birao gordin guri,..."(160. or.).
- m.5. Ukimena / dastamena: "...Ur hotz-gordinetan..." (137. or.).
- m.6. Entzumena / ikusmena / ukimena: "...Ezpain /beltzetan irria hotz"(165. or.).
- m.7. Entzumena /ukimena: "Kitarra darit, kitarra / kopla beroz eta antsiz,..." (124. or.), "...kitarrak ahula du hotsa..." (124. or.), "...hariok bero daude gaur,..."(125. or.), "zumeek intziri bus-ti..."(168. or.).
- m.8. Usaimena /dastamena: "...Usaina nik gaziegi..." (113. or.), "...Soroak hats gozoz..." (117. or.).

Poetak badaki, sentimenen bidez, bere oharmenera Iristen den oro adierazten. Eta, sentsazioetatik areago, ia sumatuezina, entzutezina... hautematen du. Normalean, ikusmenezko metaforismoa entzumenezkoarekin tartekatzen da, beste motatako sinestesiak ere ugari direlarik. Ikusmena eta entzumenarenak, armonikoki kontrastatzen ditu. Batzuetan, ukimenezko esperientziak gehitzen zaizkie, eta maiz, heriotzaren presentzia sentsazio hauen bitartez atzematen da.

n.- Konparaketak

Besteetan bezala, konparaketaren giltzarria *bailitz*, *ballira* eta *bezala* gisako juntagailuen bitartez azaltzen da. Baita *iduri*, *gisa* eta *antzean* delakoen bidez ere. Elementu hauek parekaketa sinbolikoa bideratzen dute. Konparaketa-mota ezberdinak daude:

- n.1. Konparaketa somatikoak: "...*Ikazkinaren aizkorak / jo zaitu hagi-na bailitz...*"(133. or.), "...*Harriak eta amildegiak / zintzilik hortzak gisan...*"(152. or.).
- n.2. Animallaz baliaturik egindako konparaketak: "...*Iruñan Mola (ihe-na gisa)...*"(156. or.), "...*Bekatua zulo behera / sugegorria bailitz...*"(159. or.), "...*Fosforo ernegatuak / suge beltzak balliran...*"(151. or.).
- n.3. Konparaketa animikoak: "...*Haitzek gangrena ta pasmo / arratsaren damuan antzo...*"(146. or.).
- n.4. Konparaketa begetatiboak: "...*Susmoak lurrera / hosto hotzak ballira...*"(114. or.).

Konparaketen arloa zabala izan arren, ez da atal hau gehiegi luzatzekoa; konparaketa gehienak atari ezlogiko-irrazionalean txertatzen dira, subjektibitatearen eremua sakonduz. Hala eta guztiz, esan behar da estilistikaren aldetik konparaketak eta metaforak es-tuki erlazonaturik daudela, eta ulermenaren aldetik metaforak konplexuagoak suertatzen direla.

ñ.- Metaforismoa

Metaforen mundua ukitua dugu sinestesiaz hitz egitean. Mujikaren mintzaira poetikoa irudiz betea dago. Bere ekoizketa poetikoaren mintzo sinbolikoa sugerigarria suertatzen, bada. Paisajismoaren aurrean, funtsean, eder-mintzoak eratzen ditu, beste idazleen eragina hauteman arren. Bestalde, mintzo mitologiko nabarmena duten zat-kiak daude, eta horien artean, elementu begetalak.

Hemengoak ere "*Zortziko hautsiak*" bilduman atxikitako jarrera surrealistari darraio, joko metaforiko ez-ohizkoak eskainiaz. Tragedia-ren giltzarria lortzeko, anitzetan, transposizio bidetik abiatzen da, hau da, elementuen aldaketatik bizigabeak pertsona bezala, eta elemen-tu materialeak bizidun modura azalduz; eta, alderantziz, gizabana-koaren kualitateak eta atributuak desgizaturik (deshumanizaturik) aurkeztuz. Sarritan, paisaia pertsonifikaturik azaltzen da; zuhaltzak

eta gauzak giza eta animalien kualitatez horniturik daude eta elementu estatikoak bizirik ageri dira... Hona adibide zenbait: "...*Hilar-giak keinu hotz...*" (pertsonifikazioa, 145. or.), "...*anisaren azkazalak / valtsean salto ugari...*" (likore baten somatizazioa, 178. or.), "...*lizarren begiak makur...*" (pertsonifikazioa, 149. or.), "...*arratsak eta instanteak / gogoa guztiz nagl...*" (pertsonifikazio animikoa), "...*Gauzek begiotan giro...*" (dinamizazio psikologikoa, 130. or.), "...*herdoila dabil musuka / emagaldua bailitz...*" (konparaketa pertsonifikazioaren bidez, 102. or.), "...*Gauzetan naiz jaiotzen, / gauzek naute jai...*" (105. or.), "...*zentzunok eginda lehio...*" (deshumanizazioa).

Maiz metaforismoaren erabilpenak, ulermenaren aldetik, konplexutasuna dakarkio irakurleari. Hainbatetan pertsonifikazio eta dinamizazioak metafora bilakatzen dira, eta, ondorioz, iruditeriaren harietan barneratzen da poeta. Metafora horietan sailkapen bat egi-tekotan, hurrengo komenigarria litzateke:

Ñ.1.- Irudi somatikoak: *azkazalak*, *hagina*, *ukabilak*, *kaskoa*, *begiak*.

Elementu hauekin loturiko metafora somatikoek kera surrealista nabaria dute: "...*Azkazal / asesinatuak hoska / haritzen dolo-rean...*" (154. or.), "...*ikazkinaren haizkorak / jo zaitu hagina bailitz...*" (133. or.), "...*ukabilen artaldea / haserre ta harro Urbanan...*" (153. or.), "...*Hankak, besoak, kaskoa / apurtuta (edi-hilik)...*" (159. or.), "...*Arratsaren begiak, / aih, alaba iduri...*" (112. or.).

Ñ.2.- Animaliez osaturiko irudiak: Animalia exotikoen artean *hiena*, *tigrea*, *lehoia* eta *marrazoa* egon daitezke. Euskal Herriko animalien artean, berriz, *zezena*, *zekorra*, *idia*, *sugea*, *putrea*, *arranoa*, *korkoiak* eta *putreak*. Animalia hauek giro tragikoaren une bortitzenetan ahokatzen dira. Gehienak arerioaren pertsona irudikatzen datoz. Euskal Herriko animalien artean batzuk herioren aurrezantzu bezala azaltzen dira (putrea, arranoa, sugea, zezena), eta gainontzekoak biktimarekin identifikatzen dira (zekorra, idia, korkoiak): "...*lruña-n Molak (hiena / gisa) begiak zikin...*" (156. or.), "...*marrazo iraulien zintzur / beltzek handia zulo...*" (161. or.), "...*arrantzaleen begietan / izoztuta herio, / erlek, korkoinek, lanpernek / instantean bi malko...*" (164. or.), "...*Bai, bai, gure zekor hilak / burua, muinak (isillik) / saihetsa, bihotza, hortzak...*" (169. or.), "...*Mikel, ez axola hiri, zezen gorien adar-ekaitzek...*" (171. or.).

Ñ.3.- Irudi begetatiboak: Mujikaren olerki ekoizketan irudi hauek biltzen dute gozotasun handiena. Kontutan izan behar da euskal lirika zaharrean zuhaitz eta landarekiko erreferentzia bizia eta iradokikorra izan dela, eta erromantze eta lirikazko olerkietan *arana*, *bioleta*, *mertsika*, *gerezia*, *lizarra*, *elorría*, *otea* bezalakoak sarritan azaltzen direla. Gure olerkariak *artoa*, *mahatsa*, *arana*, *basarana*, *lizarra* eta *haritza* (besteen artean) gehituko ditu. Hona kasu zenbait: "...**Artabizarra** harro / (urre eta zilar), / ze gozoa azarol..."(117. or.), "...**Elortzurian** orri bi / (ausaz,zaudete ahazturik?)..."(105. or.), "...**Sakana**-ko ibarzabalak / gaur ez **arto**, ez **aran**, /ah, aran gozoen orde / mikatz mila **basaran!**..." (151. or.), "...-"(Aih, **mahats** gaiztozko hats hauek / ken, albo-ra ahal banintzan!),..."(152. or.).

Ñ.4.- Metale, tresna eta beste elementu gaitzezko irudiak: Metaletan erabilienak *altzairua* eta *burdina* dira: "...**Burdinek** dabiltz ausardiz, / metalek setakeriz" (168. or.). Tresnen artean, *mailua*, *tenazak*, *kutxiloa* ("Zortziko hautsiak" bilduman tresna hau maiz agertzen da) eta *aizkora* daude: "...Bost **tenazek** heltzen dute / gure herria lepotik..." (159. or.), "...zazpi **kutxilo** beltz hoska / irrintziak bailiran,..." (150. or.), "...**mailu** erdituen biraoek..."(171. or.). Hala ere, sail honetan irudi irrazionalenak *alkohola*, *likorea*, *sufrea*, *kloroformoa* eta *fosforoa* lirateke. Honetan olerkariak kanpotiko olerkigintza surrealista eta onirikoaren ballabideak profitatu bide ditu. Hona adibideak: "...**Alkohol** gaitzak dabilta / pena beltzak jan da jan..."(154. or.), "...**likore** gaiztoak dira / baso beltzaren zauri,..." (102. or.), "...**Urbasa** mendi gainetik / hamaika **sufre** dantzan,..." (149. or.), "...arratsaren **kloroformo** / gaitzak min berde dagi..." (176. or.), "...**fosforo** ernegatuak / suge beltzak bailiran,..." (151. or.). Iruditeria exotiko bortitz hau guztia euskal eszenatokian txertatzen da, eta Mujikaren iruditeria honek, bereziki, euskal aberztaletasunaren borroka isladatzen du.

Euskal kazetaritza 50eko hamarkadan

Javier DÍAZ NOCI

Sarrera

Gerra aurreko euskal kazetaritzak, mugak muga, garai oparoak ezagutu zituen. Espainiako Gerra Zibilak muga bat ekarri zuen: aurreko kazetaritza bere gailurrera iritsi zen Gudaldian, aspaldiko egitasmoa gauzatzen denean: euskar hutsezko egunkariarena, Gerran, lehen Eusko Jauriaritzaren denboran, 1937ko urtarriletik ekaina arte kaleratu zen *Eguna*. Ordurako, euskarazko kazetaritzak mende bateko bidea egina zuen, 1834an agertu baitziren Donostiako *El Correo del Norte* euskarazko lehen kazetaritza-testuak. XX. mendeko 20ko eta 30eko hamarkadetan, euskarazko kazetaritza unerik hobereenak bizi zituen, *Euzkadi*, *Ekin*, *Zeruko Argia*, *Euzko* eta batez ere Donostiako *Argia* (1921-1936) astekariarekin.

Ezin dugu ahaztu, bestalde, Ipar Euskal Herriko historia oparoa. Joseph-Augustin Chahok Euskal Herri osoko euskara hutsezko lehen aldizkaria, *Uscal Herrico Gasete*, 1848an argitara eman zuenez geroztik, almanakek hasieran eta gero astekariek gorri eta xurien arteko lehien testigantza plazaratu zuten. Gorri edo errepublikazaleen Paueko *Le Réveil Basque* argitaratu bezain laister, xurien erantzuna Euskal Herriko historian gehien iraun duen aldizkaria den *Eskualdunan* bideratu zen. 1887tik 1944. urte bitartera argitaratu zen Baionako astekari hau, Ipar Euskal Herriko irakurleria euskaldun gehiena bilduz.

Garai aberatsa, dudarik gabe, Hegoan Espainiako Gerra Zibilak eta Iparrean Munduko II. Gerrak moztu zutena. Hortik aurrera, dikta-

dura ezarri zen, euskaldun asko eta asko erbestera joan ziren eta euskararen gainean isilaldi luze bat amildu zen: liburugintza, kazetaritza, hezkuntza, jendearteko elkarrizketak ere euskaraz egitea, debekatu egin zuen Estatu frankistak.

Gerra ondorengo kazetaritzari buruzko historia, baina, ez da bakarrik hondamendiko kronika bat. Hondamendia gertatu zen, jakina, baina erbestean hasiera, kanpotik eta barrutik gero, berpizte baten historia ere bada. Hasiera hasieratik, garalrik latzenetan ere, euskaldunek beren kulturari eusten jakin izan zuten. Ipar Euskal Herrian, Europan, Ameriketean, euskara hutsezko zein elebidunezko kazetak sortu zituzten, beti ere Hegora begira, noiz itzuliko zain.

Erbesteko bidea, hala ere, luzea izan zen. Batzuk, urteak pasa ondoren, itzuli egin ziren; beste batzuk, aldiz, erbestean hil. Geratu zirenak ere, Gerra ondorengo garai zailenak igarota, berriz ere euskaraz argitaratzeari ekin zioten.

Historia honen alde handia Gerra garaiari garatzen da: hasieran Espainiako Gerran, laister Munduko II. Gerra. 1936tik 1944. arte, euskaldun asko (Hegoan Frankoren matxinadari aurre egin ziotenak, gero Frantziar nazien erasoaldiaren lekuko izan zirenak) bi gudalditan egon ziren. Garai nahasiak, aldaketa politiko eta ekonomiko sakonak ekarri zituen, euskal kazetaritzan ere bere isla izango zutenak.

Periodizazio guztiak arbitrarioak direla argi dago. Gurea ere bai. Hala ere, gure ibilbidetxo hau 1949an hasiko da, eta 1959an bukatu, 60ko hamarkadaren atarian, Hego Euskal Herrian industrializazio handia gertatzeaz zegoela. Moskai, 50eko hamarkadan Euskal Herria, batez ere Gipuzkoa eta Bizkaia, industrializatzeko bilakaera batean murgildu zen; hala ere, benetako industrializazioa hurrengo hamarkadan gertatu zen, *desarrollismo*aren garaiari alegia. Aurreko hamarkadetan nabarmentzen hasiak ziren aldaketak sakonago egiten dira 60ko urteetan: etorkinen etorrera handia, hiritartze bilakaera punta-puntakoa, politizatze zabala, abertzaletasunaren erradikalitzea, e.t.a.ren sorrera... Ekonomian, politikan, kazetaritzan, egoera piska bat baretuta, aldaketa nabarmenak gertatzen dira. Hego Euskal Herriko bigarren industrializazioaren lehen urratsak dira. Lehen ahots kritikoak, batez ere elizgizonen artean, altxatu ziren. Erbestean eta Hegoan, euskal kulturaren lumak biltzen saiatu ziren, erbestean *Euzko Gogoa* eta barruko *Egan* aldizkarien eskutik. Elizgizonek izugarriko garrantzia izan zuten garai hartan: aldizkari erlijiosoekin batera, tokian

tokiko prentsa ere bultzatu zuten, eta euskal kulturaren inguruko aldizkari batzuk ere argitara eman zituzten.

Gure interes nagusia Hegoan, edo, hobeto esanda, Hegoko euskaldunek egindako prentsan jarriko dugu. Horrek ez du inolaz ere esan nahi Iparreko prentsa alde batera utzi behar dugunik, ezta gutxiago ere. Hala ere, aitortu behar dugu hobeto ezagutzen dugula mugaz honuntzako historia, mugaz harantzakoa, Frantzian administratiboki kokatua denez gero, desberdin samarra delako.

1. Gerretako aurrekinak

Espainiako Gerra Zibilaren garai bere gailurrera iritsi ondoren, batez ere euskara hutsezko lehen egunkaria izan zen *Egunarekin*, Bilbo asaldatuaren menpe erori zenean, eta Euskadiko autonomia hutsala desagertuta, euskal kulturarentzat eta euskal komunikabi-deentzat ere sasoi latzen atea zabaldu zen. Hondamendia eskerga izan zen: lehen momentuan, dakigunez, 1936ko uztailean alegia, Nafarroan agertzen ziren euskarazko aldizkariak desagertu ziren, hala nola Euzko Alderdi Jeltzalearen *Amayur* eta Iruñeako kaputxinoek 1919tik argitaratzen zuten *Zeruko Argia*. Gipuzkoako asko eta asko ere desagertu ziren, garrantzitsuena euskara hutsezko aldizkarien artean irakurle gehienak zituen *Argia* astekaria. Hilabete batzuk geroago asaldatuak Gipuzkoa osoan eskuratu zutenean, hondamendia handiagoa izan zen.

Idazle giputzak laister Bizkaira joan ziren, hura baitzen asaldatuaren menpe ez zegoen Euskal Herriko lurralde bakarra. Madrilgo Korteek Euskadiko autonomi-estatutua eman zutenean, Bilbon euskarazko aldizkari batzuk argitaratu ziren. Gerra aurrean argitaratzen ziren batzuk ere desagertu ziren, esaterako Zornotzako Jaungoiko-Zale Bazkunak kaleratzen zuen *Ekin*, baina beste batzuk ere agertu ziren. Garrantzitsuena, esan bezala, *Eguna* izan zen.

Asaldatuak, Estatu berria inposatzean, gatzelania ez ziren hizkuntzak zapaldu egin zituzten, euskara ere barne. Euskarazko egunkari guztiak -eta erdarazkoak, Estatu berriaren aldekoak ez bazirendesagertu egin ziren, beren orde ezarritzen ziren aldeko komunikabideak ezarriz. 1936ko abenduaren 23ko Legeak ez zilegia deklaratu zuen "la producción de libros, periódicos, folletos y toda clase

de impresos y grabados pornográficos, de literatura socialista, libertaria y, en general, disolvente"¹. Hurrengo urtean, 1937ko urtarrilak 14ean alegia, dekretu baten bidez Salamancan Delegación del Estado para la Prensa y Propaganda sortu zen, zeinen lana zera zen: "Emplear toda la prensa diaria y periódica y los demás medios de propagación de noticias sea en España, sea en el extranjero, para hacer conocer los hechos del Movimiento Nacional"². Hurrengo pausua Falangeren eskuetan prentsa jartzea zen, eta hori borobiltzeko, 1938an Barne Ministerioa sortu eta Serrano Súñer -Francoren koinatua-ministrari izendatzea izan zen. Honek 1938ko apirilaren 22an Prentsari buruzko Legea promulgatu zuen, Dirección General de la Prensa eta Dirección General de la Propaganda zirelakoak bere agindupean hartuz. Antonio Tovar -gero euskal gauzetan interesatua, eta Mitxelenari Salamancako Euskara Katedra eskaini ziona- eta Dionisio Ridruejo buru ziren. Ridruejo izango zen, denboraren poderioz, Francoren erregimeneko ahots kritiko bat. Tovar eta Ridruejoren ordeztu laister Arias Salgado eta Juan Aparicio jarri ziren.

Erregimen berriaren aldeko ez ziren komunikabide guztiak desagertuta, guri interesatzen zaigun arloan euskarazko egunkari eta aldizkari guztiak, eta irratiko euskarazko irratsaloak ere -Gerra aurrean Donostiako Irratian astero Ander Artzeluzek eta Joseba Zubimendik bat egiten zuten³, eta Gerra garaian Bilbotik ere zenbait irratsalo euskaraz alderatu ziren-, euskararen aurkako propaganda kanpainia bat antolatu zen (beste lurralde batzuetan, esaterako Katalunian, hizkuntza propioaren aurka), "Español, habla español".

Zentsura liburuaren gainean ere erori zen. Sutara joan ziren pentsamolde ofizial berriarekin bat ez zetozen guztiak. Euskarazko guztiak hor zeuden, jakina.

Euskal idazle eta kazetariak hilda (Aritzimuño edo Lauaxetaren kasuak), gartzeleratuak (Ander Artzeluz, adibidez) edo erbesteratuta,

(1) Terrón Montero, J.. *La prensa de España durante el régimen de Franco*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1981, 50. orrialdean alpatua.

(2) *Ibidem*.

(3) Díaz Noci, J. Euskara Irratian: Gerra aurreko lehenenego urrasak. *R.I.E.V.*, XXXVII, 2. zenbakia, 1992.

euskarazko literaturaren ekoizpen inprimatua ez zen berpiztu 1950. urtera arte, Tomas Agirre *Barrensororen Uztaro* liburua berrargitaratu arte (lehen argitalpena Gerra piztu zen urtekoa dugu). Erbestean ere, 1946. urtera arte ez zen hasi kritikoek "erbesteko belaunaldia" deitzen dutenaren ekoizpena⁴, eta 1950.ean argitaratu zen Ameriketara euskara hutsezko Gerra ondorengo lehen elaberria, Juan Antonio Irazustaren *Joanixio*. Giro hartan hasi zen piska bat berriz ere arnasa hartzen euskal kazetaritza.

2. 1950-1959 bitarteko komunikabideak

50eko hamarkadan, batez ere Hego Euskal Herrian, aldaketa kualitatibo nabarmen batzuk gertatu ziren ekonomian, politikan eta, nola ez, baita kazetaritzan ere. Ekonomian industri-ekintza areagotu zen batez ere Bizkalian eta Gipuzkoan, hiritartze-bilakaera bat sortuz, alde batetik -beraz euskararen gordeleku zen herri eremuan ere aldaketa handiak sortu ziren-, eta beste alde batetik ere Euskal Herritik kanpoko jendetza hasi zen etortzen. Demografiaren aldetik ere, biztanlego-kopurua handitzen da: 1950etik 1960ra Gipuzkoan 374.000 biztanletik 478.000 biztanlera pasatu zen; Bizkalian 569.000tik 754.000ra. Araban, Gipuzkoan eta Bizkalian, guztira, hamar urtetan 310.000 biztanle gehiago zeuden⁵.

Hazkuntza bilakaera hori ez zen berdina lurralde bakoitzean; Bizkalian hiriburuen inguruko zonaldean bildu zen industrializazioa eta biztanlego gehiena; Gipuzkoan aldiz bazeuden ardatz batzuk. Araban industrializazioa ez zen artean handia. Eredutik, beraz. Gainera, kontuan hartu behar dugu euskararen presentzia atzera zihoala industrializazio handia zuten lekuetan, etorkin erdaldunen ezarreragatik. Bestalde, euskara gordetzen zuten herrietan ere hizkuntza ez zen nonahi mintzatzen, errepresioarengatik ia familiarengan bakarrik hitz egitera mugatuta, eskola eta komunikabideetatik at. Euskara mantendu eta garatzeko Elizak, lehengo mendeetan

(4) Kortazar, J. *Literatura vasca siglo XX*. Donostia: Etor, 1990, 100. orrialdea.

(5) Tejerina Montaña, B. *Nacionalismo y lengua*. Madrid: Centro de Investigaciones Sociológicas, 1992.

bezala, oso betebeharrak izango zuten. Elizak bultzatuko zituen, neurri handi batean behintzat, ikastolen eta euskarazko komunikabide askoren sorrera. Elizak, edo Elizaren sektore batzuk hobeto esanda, piztuko zituzten erregimenari lehenengo kritikak⁶. Euskal Herriko apaizgoaren kasuan, kritikak are handiagoak izango ziren. Gerra garaian, apaiz asko abertzaletasunaren aldekoak ziren, eta errepresioa handia izan zen. Asko eta asko erbestera joan ziren, Ingalaterrara, Frantziara, Belgikara, Ameriketara batez ere. 1944an horietako batzuk Aita Santuari gutun luze bat bidali zioten, eskatuz apaizek Estatuak Elizaren erregimenean parte hartzeari uko egin ziezalotzen, Gerra garaian eta ondoren beren kargutik botatakoak berriro onar zitzaten, arrazoi politikoengatik, hau da, frankismoaren alde egoteagatik kargua lortu zutenak hain gabe gera zitezeten, eta "que sean puestas en vigor en la diócesis de Vitoria [garai hartan Gipuzkoa eta Bizkaia ere barruti hartan sartzen ziren] las normas generales de la Iglesia relativas al uso de las lenguas indígenas a fin de evitar graves males en la enseñanza religiosa, de no agravar el pavoroso problema del abandono de la religión por el pueblo y de poner término al gran escándalo que siempre ha constituido en el pueblo vasco el hecho de conducirse la Iglesia como si en estas cosas obrara al dictado de una política antivasca"⁷. Ez zuten erantzunik jaso. 1946an batzuk Hegora itzuli ziren, kargu eta enplegurik gabe. Erbesetik, baina beti ere barrura begira, elizgizon batzuek aldizkari kritiko batzuk argitaratu zituzten.

Hego Euskal Herrian, bitartean, elizgizonek Gerra aurreko argitalpen batzuk berriro kaleratzeari ekin zioten: Iruñeako kaputxinoek, esate baterako, *Zeruko Argia* argitaratu zuten bigarren aldiz. Aldizkari batzuk erlijioso hutsak ziren, hau da, kasu askotan ordenuari buruzkoak; beste batzuetan Informazioa (herri batekoa, adibidez), sartu zen. Beste batzuk kulturalagoak ziren. Baina, gauza gutzien gainetik, nabari da nola Elizak berriro *custodios linguae* izateko betebeharrak berreskuratu zuten.

(6) Ikus Lannon, F. *Privilegio, persecución y profecía. La Iglesia católica en España 1875-1975*. Madrid: Alianza Editorial, 1987.

(7) Iztueta Armendariz, P. *Sociología del fenómeno contestatario del clero vasco (1940-1975)*. Donostia: Elkar.

Bestalde, kazetaritzan ere 50eko hamarkada hau beste garai bat dugu. Periodizazio guztiak, Terrón Monterok gogoratzen duenez⁸, arbitrarioak izaten dira, baina badago arrazoirik 50eko hamarkada hartan desberdintasun batzuk gertatu zirela esateko. Irekitze bat badago, mamian ez bada ere, baina lehengo urtetako gogortasuna piska bat arindu zen. Elizak ere izan zuen zerikusirik aldaketa honekin: Terrónen ustez, *nacional-catolicismotik catolicismo-nacionalera* pasatu baitzen, zera hau azpimarratuz, "que a partir de ahora serán los componentes del catolicismo social los que priven de manera definitiva sobre los del falangismo-fascista"⁹. Erregimen frankistaren bi Ideologi-zutabetik bat nagusitu zen, beraz. Arrazoi ekonomikoak ere baziren, autarkismoak porrot eginda, eta nazioarteko panoraman ere Espainia sartu zen, amerikarrek eta Nazio Batuen Erakundeak onartuta.

Egoera berri hark bere isla izango zuen euskarazko kazetaritzan, noski, bereziki Hego Euskal Herrian. Euskaraz gauzak argitaratzeko aukera, zaila bazen ere, bazegoen, lehen ez bezala. Erakunde batzuk, batez ere Euskaltzaindia, bizitzara itzuli ziren. Hezkuntza munduan ere gauzak, poliki-poliki, mugitzen hasi ziren. Gerra aurrean egin zen bezala, hezkuntza munduari erantzuna emateko edo, irakurleria zabaltzen saiatu zen, eta umeentzako aldizkariak ere argitaratu ziren. Barrutik eta kanpotik euskal kulturaren inguruan zebiltzanak biltzeko ahaleginak egin ziren. Bitartean erbesteko ekoizpena ere bazegoen, kasu gehienetan Hegoari begira, klandestinitatetik, nazioarteko laguntzari esker itzultzeko aukera galdua zegoela ikusirik. Iparreko euskaldunek bere aldetik, kazetaritzan beren urratsak ematen zituzten.

2.1. Aldizkari erlijiosoak

Aurreko atalean esan dugu nola 40ko hamarkadako azken urteetan Hego Euskal Herrian elizgizon euskaldunek aldizkari batzuek sortu zituzten. Horietako bat, urteetan zehar garrantzitsuenetariko bat izango zena, frantziskotarren *Anaitasuna* dugu. Hasiera batean

(8) Alpatu liburuan, 83. orrialdetik.

(9) Ibidem.

Tolosan sortua, gipuzkeraz, gero Bizkalko frantziskotarrek ere beste *Anaitasuna* bat argitaratzeari ekin zioten, bizkaieraz. Lehenengoa aita Eugenio Agirretxek zuzendu zuen. Bizkaierazkoa aita Imanol Berriatuak, 1953tik, hasieran Gipuzkoako *Anaitasunaren* gehigarri moduan. Bi ziren beren helburuak: alde batetik, kristautasuna bultzatu, garal batean non "prensa den munduaren errege"¹⁰, eta bigarrena euskara erabiltzera animatu, leku guztietan: "baserrikoak, kalekoak, fabrikakoak, unibersidadekoak, futbolekoak, zinezkoak, ezkontzakoak, gaztarozkoak", berri mota horiek¹¹. Horrela, lehen bezala, fedea eta euskara ("euskaldun-fededun" berdintze hori) berriztatzen zuten, balna orain, industrializazioa zela eta, hirira ere joanez.

Aldizkariaren atal nagusiak hauexek ziren: lehen orrialdean, Berriatuaren editorial bat, normalean erlijioari edo euskarari buruzkoa. Erlijioari buruzko zalantzak "Esaidazu!" izeneko atalean erantzuten ziren. Beste atal fijo bat "Or, an, emen" izeneko zen: berri laburrak, gehientsuak erlijioari buruzkoak. hala ere, ez ziren falta berri orokorrak. Azken finean, Gerra aurrean ere holako aldizkari erlijiosoek zuten egitura. Komikiak ere sartzten zituzten, atzeritarrak (iparamerikarrak, batik bat), euskarara itzuliak (*Felis katua*, *The Katzenjammer Kids*, eta abar.). Umeegan berriro konfidantza jartzen zen.

Esan bezala, *Anaitasunaren* bi argitalpenetan euskalki bana erabiltzen zen: gipuzkera eta bizkaierazkoa. Helburu nagusia euskaldunek hitz egiten bultzatzea zenez gero, hurbilen zegoen euskalkia erabiltzea erabaki zuten. Horrek ez du esan nahi Euskaltzaindiaren aldekoak ez zirenik: are gehiago, 1955etik harpidetzak Akademiaren egoitzan jasotzen ziren, Bilboko Ribera kalean. Zer esanik ez, 1956ko Euskaltzaindiak Arantzazun antolatutako bileran hartu erabakiak bete-bete onartu zituzten frantziskotarrek. Are gehiago, hurrengo hamarkadetan, 60ko eta 70eko urteetan alegia, *Anaitasuna* euskara batuaren defendatzaile porrokatu bilakatu zen.

50eko hamarkadaren hasieran, 1950ean bertan alegia, mugaz bestaldetik ahots kritikoek bere bozeramailea kaleratzea erabakitzen dute. Martxoan apaiz batzuk *Egiz* argitaratzen hasi ziren, euskaraz eta gaztelaniaz (euskararen portzentala ez zen handia), mimeografiatua,

(10) *Anaitasuna* (Bizkalkoa), 1. zenbakia, 1953ko ekaina.

(11) *Ibidem*.

aldizkatasun finkorik gabe ("la publicación saldrá cuando pueda"), hala ere 1952ko abuztua arte gutxi gora-behera hilerro agertu zen. Hasiera-hasleratik argi eta garbi zegoen zein zen beren helburua: "Egiz no tiene pretensiones de revista. Su apariencia es modesta, y lo será su contenido. Es una publicación que sale a la calle para ser eco de sentimientos y de aspiraciones que no pueden expresarse libremente bajo el régimen del general Franco"¹². Batez ere, bi gauza salatu nahi zituzten: euskararen galaraztea eta sindikatu langileen debekapena, haien artean e.l.a. 1950eko abuztuko zenbakian, Juan de Arandik artikulua luze bat idatzi zuen euskarari buruz, Euskal Herriko Elizak erabiltzea eskatuz. Oinarria 1920ko *Congreso de Propagatio Fide* izenekoa zen: "Los misioneros deben evitar la propagación del idioma de su patria entre los indígenas (...) y ahogan siempre en dicha lengua nativa de los indígenas las prácticas religiosas, las instrucciones catequísticas y toda alocución pública en las escuelas y demás centros análogos (...)". "Burugabekeri orren errua [hau da, euskara ez erabiltzea] Madrid'eko agintariei bizkarreratu bear ote zaie? Erru guzua ez", zioten beste zenbaki batean¹³. "Euskel-apaiz guziak euskeraren alde bat egin ba'lute, Eleizaren aginduak eta irakaspenak eskuan, letorkieken zigorra jasateko gertu, erri-agintariei gogor egin ba'lieke, euzkera etzan gure errietan galdu dan bezela galduko". Urte hartan bertan Bilboko gotzaiak, Morcillo gotzaiak, euskaraz zenbait gauza argitaratu eta irakurri zuen¹⁴, apaiz kritikoei txalokatu zutena. Baina aldi berean, Espainiako prentsaren egoera gaitzesten zuten: "Egiz siente una profunda satisfacción ante esta consigna del ilustre obispo de Bilbao ['la verdad ante todo... la verdad nos hace libres'], pero la prensa española está sometida a rígido control estatal (...). El carácter católico o laico no influye nada en este caso (...). El periodista español sencillamente no es libre (...)".

Barrutik ere bazeuden kritikak. 1950eko abuztuan, Gipuzkoako apaiz batzuk gutun kritiko bat bidali zioten beren gotzaia zen Jaime Font Andreuri. Kritikak areagotzen ari ziren, eta 1951n José María

(12) *Egiz*, 1. zenbakia, 1950eko martxoa, 1. orrialdea.

(13) 1950eko ekaina, 2. orrialdea.

(14) *Egiz*, 1950eko azaroa-abendua, 5. orrialdea.

Bueno Monreal Gasteizko gotzaiak, Morcillo González Bilboko gotzaiak eta Font Andreu Donostiako gotzaiak dekretu baten bidez *Egizen* klandestinitatea azpimarratu ondoren, apaiz guztiei aldizkarian testurik argitaratu edo argitalpena zabaltzea galarazi zieten, "por ser políticamente partidaria y por sus nada infrecuentes insidias contra la Jerarquía Eclesiástica". 1952ko martxoaren 20an, beste dekretu episkopal bat: honetan, ikusirik *Egiz* kaleratzen jarraitzen dutela, zera erabaki zen: "Los sacerdotes de esta diócesis residentes dentro o fuera de la misma, que intervengan en lo sucesivo como directores, redactores o colaboradores de la revista titulada EGIZ, ya siga apareciendo esta publicación con el mismo título o con otro distinto. quedarán 'ipso facto' incurso en la censura de suspensión a *divinis*"¹⁵. Hemezortzi ale atera ondoren, *Egize*koek besterik ez argitaratzea erabaki zuten.

Hala ere, 1954ko abenduan beste aldizkari bat argitaratu zuten, taxuera handiagokoa, *Egi billa* izenburuarekin. "Mintzo-bearrez", zioten lehen ale haren fronteko orrialdean, "azpitik datorkizu, ez gero nai genuken eraz, argi-argitan; azpitik baño. Eta ez gure erruz, jakiña; ainbeste urtetan menpeturik gauzkatena ez dute nai". Aldizkari honek, *Egizen* bideari eutsi ziona, 1955eko ekaina arte iraun zuen. Zazpi ale kaleratu ziren.

Garai hartako aldizkari erlijioso gehienak, aldiz, legalitatean zeuden. 1951n Larreako karmeldarrek *Karmel*, egunotara iritsi den aldizkari erlijiosoa, argitaratzen ekin zioten. Erlijioari buruzko berriak, batez ere ordenu honi dagozkionak, literatur-lanak, olerkiak, bertsoak eta abar agertzen ziren bere orrialdeetan. Nolabait, Gerra aurreko *Jaungoiko-Zalere*n bideari jarraitzen zioten. Euskaldun amorratuak, behin eta berriro "Ikasi euskeraz" esaldia errepikatzen zuten. Hasieratik, Euskaltzaindiaren aldekoak izan ziren. 1959an, Santiago Onaindiak gehigarri bat argitaratu zuen: *Oleri*.

Urteetan zehar, erlijioarekin zerikusirik zuten beste aldizkari batzuk agertzen hasi ziren: 1952an *Eibar*, bertako berriak zekartzana. Iparrean ere elizgizonek beren argitalpenak ateratzen zituzten: hala nola, Belloc-eko *Othoizlari*. 1954an Iruñeako kaputxinoek berriro plazaratu zuten Gerra aurreko beren aldizkaria: *Zeruko Argia*. Urte

(15) *Egiz*, 1952ko abuztua, 18. zenbakia, 1. orrialdea.

haletan, erlijioso hutsa zen; azpizenburuak berak zioenez, "Erljiozko aldizkari edo errebista, edergarriduna, euskeraz egiña, Aita Kaputxi-noek argitaratua" zen. Bi zuzendari zituen: zuzendari-gerentea Hondarribiko Bonifacio de Belzama, eta zuzendari artistikoa Aurelio de Echarri-Aranaz, Iruñean. Laister arrakasta handia lortu zuen, eta 1956an 4.000 harpidedun zituen. Idazleak kaputxinoak, kaputxinoak ez ziren beste erlijiosoak (Gabriel Manterola, esate baterako) eta laikoak ziren (Inazio Eizmendi *Basarrik* aldizkari honetan ere "Nere bordatxotik bildutako sortatxoak" izeneko atala argitaratzen zuen). Bizkaiko idazleek ere bazuten parte hartzerik, 1955etik "Bizkaiko euskeraz" izeneko atalaz *Bitáño* eta Manterola arduratu zirelarik.

Lehen bezala, hilero kaleratzen zen *Zeruko Argia*. Aldizkariak zituen sailak: Kristau-ikasbidea, Abesti edo kantuak, Hirugarren Ordenuari buruzko berri eta galak, olerki eta bertsoak, nekazarientzako galak, lan aukeratuak (munduko liburu eta aldizkarietatik hartutako zatitxoak), eta abar. Gerra aurreko aldizkaria bezalakoa zen. 1956. urteaz geroztik, gainera, berriro "Ikusi eta ikasi" izeneko komikia (haiek egiña) agertzen hasi zen, irregularki, *Zeruko Argiaren* orrialdeetan. Guztira, 16 orrialde izaten ziren. Bizitza luzea izango zuen *Zeruko Argiak*, gero Informatiboagoa bihurtu zena, hainbat eta hainbat euskaldun kazetarientzako eskola, 80ko hamarkadan kaputxi-noek utzita eta kooperatiba bihurtuta gaur egun ere argitaratzen den *Argia* bihurtuta.

50eko hamarkadako euskarazko kazetaritza erlijiosoarekin jarraitzearen, aipatu behar ditugu 1955eko bi aldizkari. Bata, kaputxi-noena baita ere, *Irun da Ondarribiko kaputxinoen irugarren ordenako orria* dugu, hango aita Karlos Argaiak zuzendua. Euskara hutsezkoa, erlijioa zen gai bakarra. Bestea *Nora?* zuen izena, *Irun'go Salletarren Nobiziaduko Illeroko Aldizkaria*. 1. zenbakia 1955eko azaroan agertu zen. Lau orrialde zituen. Hango ikastetxearen berriak nagusi ziren. Euskara hutsezkoa zen.

Garai hartako beste aldizkari erlijioso batzuetan ere euskara noizbehinka agertzen zen: hala nola *Gipuzkoa Misionera* (1955), Nafarroako Arizkun herriko *Elkartasuna. Boletín de la Asociación de la Caridad* (1955), Donostiako Santa María parrokiak argitaratzen zuen *La Voz de la Madren* (1955), eta abarretan. 1956an Hondarribian *Ondarribiko izparrak* aldizkaria agertu zen, herriko berrien informatzaille, beti ere gogo eliztarra mantentzen zuelarik.

Urte hartan ere Elizarekin, frantziskotarrekin alegia, zerikusi handia zuen beste aldizkari bat, gure egunotara iritsi dena, eta euskal kulturarako ezin garrantzitsua izan dena eta orain ere badena hasi zen: *Jakin*, 1956ko urte hartan mimeografiatua eta *Yakin* izenburupean argitaratu zena.

1956an sortutako beste aldizkari hau, aldiz, erabat erlijjiosoa dugu: Loiolan kaleratu zen *Ekin*. Euskaltzaindian gordetzen dira 2. eta 3. aleak, makinaz izkribatuak. Dirudienez, gaur egun beste gauza batzuegatik hain ezaguna zaigun Xabier Arzalluzek zuzentzen zuen: Loiolan zegoen jesuita.

Ataltxo hau bukatzeko, 1959an argitaratzen hasi ziren bi aldizkari erlijjioso aipatuko ditugu: *Arnas* eta *Laiaketan*. *Arnas* Villaroko Sakramentinoen Ikastetxe Nagusian agertu zen. Lehen alean Bernat Dechepareren bertso ezagunak lema moduan erabiltzen zituzten: "Heuskara, heuskara/jalgi adi kanpora/habil mundu guzira". 76 orrialde ditu aldizkari honen lehen zenbakiak, euskara hutsezkoa. Kutsu intelektual nabaria bazeukan, atariko testua baino ez da irakurri behar:

"Ez nintzan. Ba naiz. Ezerezean erreñuan nintzan. Lozorro batean nenkusan.

ARNAS zer ari zera, zer? Muxinka, lotsati plazaratu bear al dezu? (...). Gazte leialak dituzu. Indartsu dira. Kultur gose dira (...). Erlijjioso ta apaiz-gai dira. Erromatik oiur egiten digute: esanaz alegia, apaizak kultura zabala bear dula (...). Ta ori dana euskeraz (...). Plazara Irten baño len, ordea, taxutu egin nai dute, zailldu. Zuregana jo dute 'Arnas' laguntza eske. Ez dator malxuarena egitera (...).

'Arnas' ez dezu errebista; ez, lan metatze-bat baño ez da. Ez du, beraz, noizkorik (...). Errebista ez izan eta...

Orixe da 'Arnas' zure egitekoa (...). Euskalduna lotsati da, egin ba arnas!!"

Aldizkatasun ziurrik ez izan arren, gure ustez *Arnas* aldizkaritzat hartu behar dugu, hauxe baita hain zuzen garai honetako euskarazko kazetaritzaren ezaugarri bat: euskararentzat egoera larria baitzegoen, ondo taxututako aldizkariak ateratzea baino gehiago inporta zuen euskarazko testuak kaleratu eta zabaltzeak. Zeregin hartan elizgizo-

nek izugarrizko garrantzia izan zuten, Hego Euskal Herriko hamarkada hartako kazetaritza-ekoizpen gehiena kontrolatzen baitzuten (eta ez aldizkari erlijiosoak bakarrik, kultur-aldizkari edota tokian tokiko aldizkari asko eta askotan ere apaizen eskua nabaria baitzen). Elizgizon euskaldunen artean euskara kulturarako hizkuntza bilakatzeko asmoa oso zabaldua zegoen, eta neurri handi batean, haiek lortu zuten berpizte hori hain latzak ziren egun haietan.

Laiaketan antzekoa zen, hasieran behintzat (denboraren poderioz, 70eko hamarkadan Urretxuko Pasionisten Ikastolaren bozeramaile bihurtu zen, bertan umeez idazten zutelarik). Lehenengo alea, mimeografiatua, ikusi ditugun beste guztiak bezala, 1959ko maiatzekoa da. Urretxuko pasiotar gazteek Euskal Akademia bat sortu zuten (sakramentinoen artean ikusi dugun antzeko grina, frantziskotarrek ere berdin egin zuten *Yakin* aldizkaria ateratzean), eta bere bozeramailea aldizkaritxo hau zen.

Ataltxo hau bukatzeko, zera azpimarratu nahi genuke: nola Euskal Herriko Elizak, edo behintzat Euskal Herriko elizgizon askok (gehienak gazteak) euskal kulturaren interesa azaldu zuten, Eliza Katolikoaren aholkuak aintzakotzat hartuz, hau da, norberaren hizkuntza errespetatu eta erabilu behar zela¹⁶. Horretan oinarriturik, elizgizon euskaldun gazteak, frankismoaren Eliza ofizialetik gero eta gehiago urrunduz, euskal kulturaren zutabe bihurtu ziren. Fenomeno horren eragina gure egunetara arte iritsiko da.

2.2. Aldizkari politikoak

Elizaren sektore batzuk, ikusi bezala, politika egiten hasi ziren, eta gehiago sakonduko zuten bide hau 60. eta 70eko hamarkadetan. Eliza Katolikoak, frankismoaren zutabe ideologiko bat izan zena, erregimen militarra irekitzeko beharra lehen aldiz plazaratzen salatu zena izan zen. Hego Euskal Herrian, jakina, Francoren aurkako politika egitea ezinezkoa zen, izkituaz ez bazen. Nolabait, zeregin hori apaizek lepoan hartu zuten. Erregimenaren aurkako politika kanpotik

(16) "Studeant vernaculum illius gentis sermonem", "erriari bere izkeran egin bear zaio" gogoratzen da *Laiaketa*, 1. zenbakia, 1959ko maiatza, 15. orrialdean, "Erri-izkera Elizaren begiz" izeneko artikuluan.

egin behar zen, hau da, erbestetik. Horregatik, prentsa politikoa atzerrian argitaratzen zen, beti ere barrura begira, zer esanik ez. Garai hartako aldizkari politiko asko, beraz, klandestinoak dira: tamal-na txikikoak (hobeto izkutatu ahal izateko), multikopistaz edo mimeografoz eginak... Beste batzuk, ordez, erbesteratuen artean bantzekoak ziren, kalitate handiagokoak; Eusko Jauriaritzaren argitalpenak (*Euzko Deya*) edota alderdi politikoei lotutako aldizkariak.

Euzko-Deya Parisen inprimatzen zuten; baina inprimatutako aldizkaria kaleratzeaz gain, Eusko Jauriaritzakoek 1950etik mimeografiatutako gehigarri batzuk ere ateratzea erabaki zuten. Euzkadi Irratia 1947.ean sortu zen, Eusko Jauriaritzaren bultzadaz, eta 1950.ean egunero bi aldiz behintzat bere irratsaloak, erdarazkoak zein euskarazkoak, alderatzen zituen. Euskarazko irratsaio askoren testua ezagutzen dugu *Euzko-Deyaren* gehigarriari esker, zenbaki guztietan argitaratzen baitzituzten. Urte hartan sortu zen *Euzkadi-Irratiaren izparringija* edo *boletina* argitaratzeko asmoa, "euzkel-irratikixunak bertan jarri ta euzkeldun guztijak jakin-erazoteko, Euzkadi-barruko euzkalduna!"¹⁷. Guk dakigunez behintzat, ez zen inoiz berripaper hori argitaratu, eta euskarazko testuak, esan bezala, *Euzko-Deyan* agertzen ziren. 1954.ean, Mitterrand Barne-Ministraria zenean, Mouguerreko Euzkadi Irratiaren egoltza itxi egin zuen Frantziako Gobernuak.

Pariseko aldizkari ofizialaren gehigarrian euskara protagonista izaten zen: euskara irratian, euskara ikastoletan, kristau-ikasbidea euskaraz, euskararen persekuzioa, euskarazko aldizkarien berri. Horri esker badakigu Gerra aurrean noizbehinka argitaratu zen beste aldizkari bat berriro agertzen hasi zela: *Lan Deya*, e.l.a. sindikatuaren bozeramallea 1950eko urrian berriro kaleratu zena¹⁸. Gehigarri honetaz aparte, *Euzko-Deya* aldizkarian "Euzkel Atala", orrialde batetako, agertzen zen.

Euzko-Deya Eusko Jauriaritzarekin lotuta bazegoen ere (baina jeltzaleak Gobernuan gehiengoa izanik, aldizkaria abertzalea zen), bazegoen beste aldizkari bat: *Alderdi*. Aurreko hamarkadan sortua,

(17) *Euzko-Deya*, 1950eko martxoak 15, 321. zenbakia, 12. orrialdea.

(18) *Euzko-Deya*, 1950eko azaroak 15, 11. orrialdea.

1949tik mimeografoa alde batera utzi eta inprentaz argitaratua agertu zen, Jullo de Jaureguiren zuzendaritzapean, hilabetero, Baiona-Beyriseko Villa Antoinetten bulegoa zeukala. Euskararentzat bazegoen lekurik, erdara nagusi bazen ere. Euskaraz erbestean zein Hego Euskal Herrian zeuden batzuk idazten zuten Alderdi jeltzalearen bitzizaren berri ematea, bere ekintzak erbestean eta Hegoan, zuten helburu.

Abertzale jeltzaleek ezezik, beste talde politikoeak ere kazetagintzari eman zitoten. a.n.v.k bi aldiz berriro bere *Tierra Vasca* aldizkaria argiratu zituen, bigarrena 1956tik. Ameriketara, Mexikon zehazki, non beste *Euzko-Deya* bat argitaratzen zen Yakinda Suárez Begoña abertzaleak *Euzkadi Azkatuta* izeneko aldizkaria argitaratu zuen. Mexikon ere beste abertzale batzuk *Euzko Izketa*, *Diálogo vasco* bihila-betekaria argitaratzen hasi ziren 1956ko uztaillean. Alderdi politikotatik at zeuden abertzale batzuek egiten zuten, erdara hutsez, izenburu edo titular gehienak euskaraz badaude ere. Informatibo eta politikoa (Hego Euskal Herriko berri asko dakartza), argazkiak, kirolak eta bazituen.

Komunistek ere bi aldizkari argitaratu zituzten: *Euzkadi Obrera* eta *Euzkadi Roja*. Paper fin-finean egina (Hegora izkutuan hobeto pasatzeko edo), azken alea euskara hutsez idatzia da, izenburu orokor honekin: "Españi'ko komunist alderdiak agerbidea. Españi'aren azkatasuna eta demokratizazioa lortzeko burrukan, eta España'tar erriaren bizibidea osorik obetzeko". Zortzi orrialdeetan Espainiako Alderdi Komunistaren programaren puntuak zehazten dira, gipuzkeraz. Beste bi alpatu aleetan, euskaraz testu bana dago: "Sobietar batasuna: erri azke loresorta bat" eta "-Arrantzale etsaien asmoak".

Baina, abertzaletasunera itzuliz, hamarkada honetan talde batzuk ortodoxia jeltzaleetik urruntzen hasi ziren. Hurrengo hamarkadan, talde horiek bereizi egingo dira e.a.j.tik, eta e.t.a. sortu zen 1959an. Baina hori orain aztertzen ari garen garaitik nahiko urrun geratzen zaigu, e.t.a.ren historia, nahiz eta 50eko hamarkadan hasi, hurrengoetan gauzatu zen. Kazetaritzari dagokionez ere, talde hau 60ko hamarkadan bere aldizkariak argitaratzen hasi zen. Beraz, ez dugu hemen horretaz hitz egingo.

Baina interesatzen zaiguna da nola 50eko hamarkadan e.a.j.tik bertatik ahots batzuk altxatu ziren, erradikaltze bat proposatu edo exigituz. Esate baterako, 1957. urte inguruan sortu zen Euzko Aberri

Alkartasuna edo Frente Nacional Vasco (beste batzuetan Frente de Resistencia Interior). Izen harekin orri solteak agertzen hasi ziren, Aberri Eguna ospatzera bultzatuz. 1958.ean beste bi orri agertu ziren: "Euzkotarrak! Vascos! Compatriotas!" eta "Euzko Abertzaleen laguntza" izenburupean. 1959.ean ere, "Euzko Abertzaleen laguntza" izenburupean, liburuska bat argitaratu zuten. 60ko hamarkadan ere, Caracasen, Frentearen beste argitalpen batzuk agertu ziren noizbehinka.

Caracasen bertan, non Andima lbinagabeitia bizi zen, Frente Nacional Vasco delako honek aldizkari bat argitaratu zuen 1958tik 1962. urtera arte: *Irrintzi. Erri azke baten. Euzkadi'ko azkatasunaren alde*. Euskaraz eta gartzelaniaz, erdibana, abertzaletasunean erradikalitze bat zen:

"Odei illun eta busti bat ari zaigu aspalditik euskotarron abertzale-tasunaren zañak usteltzen eta makaltzen (...). Batzuk Monarkiari begira larri zalzkigu (...), beste batzuk Errepublikari begira (...), danak mendeak mende gure zapaltzalle izan ditugun españarrai so (...)"¹⁹.

Bere deklarazioan, fronte honek onartzen zituen "las concesiones de circunstancias que el Partido Nacionalista Vasco, en momentos difíciles para la República española, le hizo a ésta", bainan 1958an uste zuten Estatutua ez zela nahikoa, "porque le honra más a la República Española que a nosotros los vascos"²⁰. Euskara kontuetan ere berdintsu mintzatzen ziren: "Zer da analpabetu izatea? Norbere jatorrizko izkeraz (gurean euzkeraz) ez idazten ez irakurtzen ez jakitea da analpabetu izatea"²¹. Europatik zetozen testuak ere nahiko bortitzak ziren: ikusi baina ez dugu egin behar Parisetik Jon Mirandek bidalitako "Frantzitar Errepublikaren menpeko erriak" izeneko artikulua²². Eta lbinagabeitiak bera "Odol gabeko matxinada" bat proposatzen zuen, egitarau oso bat emanez.

(19) *Irrintzi*, 1. zenbakia. Ez da datarik agertzen (1958).

(20) *Ibidem*.

(21) lbinagabeitia, A. Azkatasuna eta euzkera. *Irrintzi*, 2. zenbakia.

(22) *Irrintzi*, 4. zenbakia.

2.3. Kultur aldizkariak

Hego Euskal Herrian, piskanaka piskanaka liburuak eta aldizkariak argitaratzen hasi ziren, literatur mundura mugatuak. Aldizkarien artean, euskara hutsezko *Egan* dugu garrantzitsuena. Ikusi dugunez, hasieran *Boletín de la Real Sociedad Vascongada de Amigos del País*n gehigarria zen, eta gero bere bizitza propioa lortu zuen. Koldo Mitxelenak (laister Antonio Tovarrek Salamancako Unibertsitatean sortu berria zen "Manuel de Larramendi" Euskara Katedra eskaini zion, eta berak onartu egin zuen) eta Manuel Agudek zuzentzen zuten aldizkaria. Euskal kulturean izan zuen garrantzia ukazezina da, egoera politikoak inposatutako pobrezian euskarak arnasa hartu ahal izan zuelako. Hamarkadaren bukaeran, 1959an, beste aldizkari literario hutsa erantsi zitzaion: Larreako karmeldar batek, alta Santiago Onaindiak, atera zuen, hiru hilabetetan behin, Karmengo Ordenakoek argitaratzen zuten beste euskara hutsezko aldizkariaren gehigarri moduan (*Karmel*): "Gure euskera 'zernaitarako', Lizardi zanak Iñoanez, gaitu bearrean gagoz", zioen Onaindiak lehen zenbakian. Literatur aldizkaria zela esan dugu, baina gehiago zehaztu egin beharoko nuke: olerkiari buruzkoa, olerkiak bakarrik argitaratzen baitziren, "neurtua naiz itz lauz". Itzulpenak ere onartzen ziren.

Euskal kulturean, Paulo Iztuetak dioenez²³, frontea bikoitza zen: alde batetik, Hegoan, barruan, *Egan* zegoen; beste alde batetik, erbestean, Ameriketara hasieran eta Ipar Euskal Herrian gero, *Euzko Gogoa* zegoen. Kulturalki, hamarkada hau ezin inportanteagoa izan zen, eta eztabaidak ere sortu ziren, euskararen ereduari dagokionez esaterako: "Nikolas Ormaetxea sueña con una lengua depurada de neologismos extraños y primordialmente elitista, Amilaitz (N. Etxaniz) aboga por una expresión cultural sobre todo popular y con temas de actualidad, Koldo Mitxelena juzga indispensable la adaptación de la vieja cultura pastoril y rural a las nuevas condiciones creadas por la sociedad industrial y urbana, Krutwig y Andoni Urrestarazu insisten, cada cual desde su óptica, en la ingente necesidad de politizar el elemento cultural"²⁴. Urte haletan Euskaltzaindia berriro lanean hasi zen, eta erbestean, euskal kultura mantendu eta

(23) Alpatu liburua, 172. orrialdea.

(24) Iztueta, P., alpatu liburua, 174. orrialdea.

sustatzeko ahaleginak egin ziren: 1948an Eusko Ikaskuntzen VII. Kongresua egin zen Biarritzen, Barandiaranen Gernika taldeak antolatua, eta 1956an Eusko Jauriaritzak I. Euskal Batzar Orokorra antolatu zuen Parisen²⁵.

Itzul gaitezen orain kazetaritzara. Hamarkadaren hasieran Mexikon beste kultur aldizkari bat argitaratu zen: 1950ean hasi zen kaleratzen Andoni Ruiz de Azua *Ogoñopek* zuzendutako eta Editorial Vascak argitaratutako *Ekin*. "Euzkera alde", bere azpizenburuak zioen bezala, lan egin nahi zuen. Zabalkunde gutxi edo zeukalako, guk dakigunez 1950.ean bertan utzi zion agertzeari.

Ameriketan ere argitaratu zen *Euskalduna-El Vasco* aldizkaria. Normalean, euskaraz bazeukan orrialde bat. Argentinan agertu zen *Euskaltzaleak*, euskara hutsezkoa, 1954an.

*Euzko Gogo*a, esan bezala garai hartako euskal aldizkari garrantzitsuena, 1950ean agertu zen lehen aldiz Guatemalan, non bere bultzatzaile nagusiak bizi ziren: zuzendaria, Jokin Zaltegi, eta Andima Ibinagabeitia. Laister Nikolas Ormaetxea ere hasi zen lanean. Euskararik gabe ez dago Euskal Herririk, horixe da oinarritzko lema. Aldizkariak erbestean zein barruan sakabanatutako eta elkarrekiko kontaktu handirik gabeko idazleak bildu nahi zituen (Jemein, Leizola, Altube, Labaien, Villasante, Monzon, *Txillardeg*i, Urrestarazu, Insausti, Ziarso, Jon Etxalde, Kapanaga, Etxaniz...); euskararen bizitza ziurtatu (eta Euskal Herri osora hedatu), eta hizkuntza kultur-lanabes bihurtu. Etorkizunerako bidea prestatu nahi zuen *Euzko Gogo*ak, beti ere Euskal Herrira noiz itzuliko eta han Unibertsitate bat noiz eratuko zain.

*Euzko Gogo*a-k bi aro izan zituen: lehenengoa Guatemalako, 1950etik 1955era, 1953an argitaratu gabe egonik. Bigarren aroan Biarritzen inprimatu zen, 1956tik 1959ra. Guztira, 44 ale. Taxuera ere desberdina zen: Guatemalan, ballabide tekniko gutxi zeudelarik, neurriak aldakor samarrak ziren, hala ere formato handian kaleratzen zen. Ipar Euskal Herriko garaian, aldiz, taxuera beti berdina da, neurriak txikiagoak direlarik.

Nahiz eta harpidedun gutxi izan, *Euzko Gogo*aren itzala handia

(25) Badago horri buruzko kronika bat, Batzarraren 25. urtemugan Eusko Jauriaritzak argitaratua.

izan zen.²⁶ Bere garairik eraginkorra bigarrena izan zen. Etxetik gertuago, Andima Ibinagabeitia gabe (Ameriketan geratu zen, Guatemalatik Venezuelara joanda), betiko zutabeetan oinarriturik ("euskaldunenak egin du, euskera galdu ezker, euskerak egin balaikaitu euskaldun"²⁷, zioen Zaitegik Miarrizkeko lehen zenbakian), adorre berriekin ("bagatoz gu, olu ta irrintzi, euskeraren alde lan egitera, len bezain balkor ta kementsu"), literaturarako joera nagusia zelarik, *Euzko Gogoa* euskal kulturaren zebiltzanentzat ezinbesteko erreferentzia bihurtu zen. Urte haletan literaturaz, filosofiaz (honetan Zaitegi malsua zen), historiaz, erlijioaz eta idatzi zuten askok eta askok. Literatur testua nagusi ziren, ordea: itzulpenak (*Otarriren* "Bergill'ren Enea'rena", B. Larraskoetxeak Shakespearen *Macbethen* itzulpena, esate baterako), euskal eresi zaharrak, belaunaldi berrien lanak (*Txillardegiren Leturariaren egunkari ezkutua*, 1956), eta abar agertu ziren haren orrialdeetan.

Euzko Gogoa ia ia lehendakari Agirrerekin batera hil zen, 1959an.

1950ean ere hasi zen berriro agertzen Ipar Euskal Herriko *Gure Herria* aldizkaria, Louis Dassancek eta Mgr. Saint Pierrek zuzendua. 1939an utzi zion argitaratzeari, eta orain ikertzen ari garen hamarkadaren hasieran berriro frantsesez eta euskaraz kaleratzeari ekin zioten St. Pierrek eta Ipar Euskal Herriko kultur munduan zebiltzanek. 1951.ean St. Pierre hil zen, Gile Eppherre *Gure Herria* erakundearen presidente eta aldizkariaren zuzendari bihurtuz. Aldizkariak Ipar Euskal Herriko kultura, ekonomia eta ohiturei buruzko ikerketa eta artikulu asko argitaratu zituen, seriotasunez, zuzen eta artez. Horrela, 1939an moztutako bideari jarraitu zioten.

1953an Bordeleko Eskualdunen Biltzarrak bere bozeramaille kaleratu zuen: *Agur. Bulletin de l'Eskualdunen Biltzarra de Bordeaux*. 1948an sortua, Pierre Ellichondok zuzendua, bere helburuak ziren "créer à distance l'atmosphère du Pays Basque; étudier son histoire, sa langue, les mœurs de ses habitants; faire revivre ses coutumes ancestrales, ses belles traditions; et développer entre ses

(26) Ikus Velez de Mendizabalen liburua, 111.-112. orrialdeak.

(27) *Euzko Gogoa*, 1956ko urtarrila-otsaila, 1. orrialdea.

membres l'amour de la petite patrie"²⁸. Aldizkaria frantses hutsez idazten zen.

Euskal ikaskuntzak berpiztuz zihoazen. Hego Euskal Herrian, berriro Mitxelena-ren kemenez, argitaratu zen da lehen aldiz Donostian *Anuario del Seminario de Filología Vasca Julio de Urquijo*. Gaur egun argitaratzen da, oraingoan Eusko Ikaskuntzaren eskutik. Nolabait, euskara berriro sartzen zihoan goi mailako kultur munduan, errepre-sio frankistaren garai gorrienen ondoren. Urte bat lehenago, 1953an, agertu zen Gerra ondorengo Euskaltzaindiaren bozerama-learen lehen zenbakia: *Euskera*. Hala ere, ez zen berriro kaleratu 1956. urte arte, handik aurrera erregularki agertuz gure egunetara arte. Lehenagotik lanean bazegoen ere (1941ean R. M. Azkue, Julio de Urquijo, Juan Carlos Guerra, Pablo Zamarripa, Juan Irigoyen eta Nazario Oleaga bildu ziren), Euskaltzaindia 50eko hamarkadan bene-tako ekintzak antolatu ahal izan zituen. Lehen presidentea, Azkue, hilda zegoen, eta askoren susmoak sortzen zituen Ignacio Mª Echalde presidentea zen²⁹. 1953an hasi ziren Gipuzkoako Foru Aldundian euskarari buruzko hitzaldi batzuk, antzinako euskal idazleak gogora-razteko, Aingeru Irigarai euskaltzainak antolatutak. Euskaltzaindiak, gainera, idazle zahar batzuen liburuen berrargitalpenak prestatzen zituen: Axular, Dechepare, Olhenart... Ordurako euskaltzain berriak ere sartuak ziren: Krutwig, Lekuona, Dassance. Gorostiaga, Villasan-te. Jarrera nahiko desberdinak mantentzen zituzten, eta laister Krutwig-ek berezienak azaldu zituen.

1956. urtean Euskaltzaindiak abiada berri bat hartu zuen. Urte hartan egin zen Arantzazuko bilera, eta 1959an, Bilboko Batzarrea-ren ondorioz, zera erabaki zen, "euskararen baitan sustraituriko hitzak euskal hitzatzat jo behar direla"³⁰. Batasunerako bidea pre-satzen hasia zen, eta hurrengo hamarkadan burutuko ziren Mitxele-nak, Villasantek eta beste batzuek zerabilzkiten idelak.

(28) *Agur*, 1953eko azaroa, 1. zenbakia.

(29) Echalde, 1884an Donostian jaioa, Ingeniari Industriala zen, eta 1952an Euskaltzainburu egin zutenean, Gipuzkoako Telefono-Sarearen zu-zendaria zen. Askorentzat, erregimeneko gizona zen.

(30) Ugalde eta Martija, aipatutako *Euskaltzaindiaren historia laburra*, 27. orrialdea.

1956an ere frantziskotarren kultur aldizkari oso eraginkorra argitaratu zen: *Yakin*, geroxeago *Jakin* izena hartu zuena, eta gaur egun ere argitaratzen dena, orain frantziskotarren ardurapean ez bada ere. Aurreko atal batean ikusi dugunez, elizgizonen artean euskal kultura eta hizkuntza berpizteko nahia pizten da. *Jakin* haruntzago doa, eta goi-mallako aldizkari izan nahi du. Apalki hasieran (beste aldizkari asko bezala, mimeografitua egiten zen), Arantzazutik Iñaki Baztarririk, Yon Balerdik, Iñaki Bereziartuak, Fernando Mendizabalek, Joakin M. Sueskunek, Xabin Berasaluzek, Ixidor Bastarrika, Imanol Urbietak, J.M. Osak eta beste batzuk euskaldunei beren emaitzak eskaintzen zizkioten. Aldizkari irekia, frantziskotarrek ez ezik sakramentinoek (esate baterako Luis Mari Mujikak, artean Villaroko komentuan zegoena) eta beneditarrek ere idazten zuten. Beste elizgizonentzat nahiz laikoentzat ere irekita zegoen *Yakin*: Urrestarazuk, Ibinagabeltiak, Patxi Altunak, adibidez, beren testuak argitaratu zituzten aldizkari honetan. Teologiaz, filosofiaz, historiaz, literaturaz idazten zen, elkarriketak ere agertzen ziren... astronautikaz ere idatzi zen *Yakinen*³¹. 50eko hamarkada *Jakinen* lehen garaia da. Mimeografiatua kaleratu zen 1959. urtera arte, 60ko hamarkadan inprimatua argitaratu zen, beste aro berri batean sartuz.

Hezkuntza munduan ere gauzak mugitzen hasiak ziren. Ipar Euskal Herrian Euzko Ikasle Batza elkartu zen berriro, eta jeltzaleengandik gertu zeuden gazte horiek 1957-1958. urteetan *Ikasi* izeneko aldizkaria kaleratu zuten. Aldizka kaleratzen ziren "koaderno" batzuk dira. Lehenengoa (1957koa) euskara hutsez agertu zen, bigarrena aldiz erdara hutsez.

Iparreko euskaldunek ere *Ikas* aldizkaria argitaratu zuten 1959an. Hiruhilabetekaria zen, *Ikas* elkarteak sortua ("créée pour l'enseignement régional dans les écoles du Pays basque"). Elkarte hau Balonako Musée Basque-ren inguruan bildu zen. Bi gerente zituen, horietako bat Pierre Lafitte. Euskara ikasteko kahierak dira, aldizkari didaktiko bat azken buruan.

Azkenik, aipatuko dugu kultur aldizkarien artean Bilboko *Bizi nai*. Hamarkada honetan, dantza eta musika taldeak sortu ziren Hego Euskal Herrian, ohitura zaharrari eutsiz. Gazte abertzaleak biltzeko

(31) Esate baterako, 8. zenbakian, 1958ko Gabonetakoa.

zeregina ere bete zuten, euskal kolektibitatearen sozializazioa nolabait bilatuz³². Lazkaon ikusi ditugun aleekin batera, dirudienez talde haren partaidea zen Gentza delako baten eskutitza dago:

“Promovido por el grupo de Danza Bizí-Nai de la parroquia de San Antón de Bilbao, promovido por José Antonio Retolaza (cuando era sacerdote) y D. Claudio Gallastegui (párroco). En la época de esta revista, hubo muchas tensiones, ya que aparte del grupo de danzas se deseaba que fuese de teatro, de canto, conferencias, etc... y hubo una escisión de casi todos los de danzas, fundándose el grupo Oñaztarri”.

Euskaraz bakarrik gauzatxoren bat agertzen da. Tirada ere murritza da: 100-150 bat ale, antza denez. Baina hau Hegoan gauzak nola zebiltzen adibide bat da: errepresioari aurre egiteko, Elizaren babesean zenbait ekintza kultural, abertzaletasunarekin lotuak, loretzen hasi ziren pausuz pausu.

2.4. Ipar Euskal Herriko prentsa

Ikertzen dugun garaian, Ipar Euskal Herriak (Laburdik, Behe-Nafarrak eta Zuberook) 180.000 bat biztanle zituen³³. Horietatik 77.000 bat euskaldunak ziren. Ekonomiaz, nekazaritza nagusi zen. Industrializazioa oso txikia zen, Hegoan ez bezala. Beraz, ezberdintasunak nabariak ziren.

Urteetan zehar, Munduko II. Gerra arte, *Euskaldunak* biltzen zuen euskaldun gehienen pentsaera. 1944an desagertuta, *Herriak* hartu zuen zeregina hori. Irakurleria handia lortu zuen. Gaur egun ere argitaratzen da astero. 50eko hamarkadan euskara hutsezko astekaria bere gallurrean zegoen (euskaraz %90a zegoen, frantsesari txoko

(32) Horri buruz badago liburu bat, Luis de Guezalaren *Dindirri, resistencia cultural durante el franquismo* (Bilbo: Sabino Arana Kultur Elkargoa, 1991), dantza talde horietako baten bizitza kontatzen duena eta guk alpatzen dugun fenomenoaren ezin hobeto adierazten duena.

(33) *Problèmes économiques et sociaux du Pays Basque Continental. Gure Herria*, 1953ko ekaina, 3. zenbakia. Alpatzen ditugun datuak hemen-dik atereak dira.

bat utziz Frantziako legea errespetatzeko). 1956an eta 1957an, esate baterako, argazki ugari zituen, egunkari itxura zeukan. Egitura ere egunkariarena dugu. Nazioarteko gertakariak leku handia betetzen zuten lehen orrialdean. 2. eta 3. orrialdeetan, *Eskualduna* egiten zen bezala, Zuberoa, Lapurdi (berezikiki) eta Behe Nafarroako berriak datoz. Laborarien galak ere bai, ohikoa zenez (4. orrialdean ere ager zitezkeen). Tokian tokiko berri hauek, oso laburrak, argazkirik gabe agertzen ziren. 4. orrialdean frantsesezko testuak, Frantziako berriren bat, eta Gipuzkoatik eta Arabatik etorritako berriak. *Eskualduna*-ren egitura mantentzen zuten, pentsaera arinagoa bazen ere, beti ere Fedea-Euskara-Nekazaritza hirukotea Garai nahasiak, hala ere, Frantziak Aljeriaren aurkako gerra mantentzen baitzuen. Eta *Herriak* arazoren bat izan zuen. "Tribuen Libre" izeneko artikulu sortan Pierre Larzabalek kritika batzuk bota zituen, eta berehalaxe *Herriak*, bere betiko zuhurtziaz, egoera lasaitu egin behar izan zuen.

Herria zen, garai hartan, euskarazko kazetagitntzan aldizkaririk aurreratuena; baina hori arrazoi batengatik zen: Hegoan garapenerako aukerak moztuta zeuden Gerratik, eta 1937an gogoratu behar dugu Iparrak astekari bat zeukala (*Eskualduna*), Hegoan euskara hutsezko egunkari bat eta astekari asko (*Eguna*, *Argia*, *Ekin*) argitaratzen ziren bitartean. Hegoan pentsamolde propioa politikan gauzatzeko bazegoen alderdi bat baino gehiago, Iparrean, Frantziako egitura zentralistak oso baldintzatuta, indar politiko propiorik ez zegoen. Gerra ondoren, erregimen frankistak Hegoan isilaldi luze bat ezarri zuen; Iparrean, Munduko Gerren bitartea gairiditutua, gauzak bere onera itzuli eta lehengo egoera iritsi ziren. *Herriak*, beraz, *Eskualdunaren* bidean ibili, besterik ez zuen egiten. Horrek ez du esan nahi, noski, meriturik ez zeukanik: mantendu zuen euskaldunen kohesioa eta euskaraz baino ez zekiten askorentzako komunikabide bakarra izan zen, informatiboa eta garai berrietara ahal zen heinean egokitua. Baina garai berriak, frantsesezko hezkuntzak, komunikabide berriek (irratiak, telebistak), *Herriaren* garrantzia murriztu zuten hurrengo hamarkadetan. Hala ere, esan bezala, euskarazko astekariak bizirik jarraitzen du, astero astero Iparreko euskaldunengana iritsiz.

Hegoan bezala, neurri txikiagoa batean, elizgizonek aldizkari erlijiosoak argitaratzeari ekin zioten. Horietako bat Belloc-eko beneditarren *Othoizlari* dugu. 1954an hasi zen bidea egiten, Xabier Diharce

Iratzederren kemenez. Erljihoari buruzko gauzak, batez ere konbenturekin zuzen-zuzenean zerikusirik zutenak, eta laborantzari buruzko gaiak ere argitaratzen ziren. Hasieran mimeografiatua, 1955etik Inprimatu egiten zen.

Iparraldeko prentsari buruzko atal honetan, azkenik, aldizkari bat aipatuko dugu: *Sor Lekua*. 1955eko *Euskera* aldizkarian aipatua, N. Alzola-ren liburu, aldizkari eta edonolako euskarazko argitalpenen zerrendan, bertan esaten zaigu Ameriketara bizirik zirenen Iparreko euskalduneei zuzendua zela, bere jaioterriko berriak igortzea baitzuen helburu. Balonan argitaratzen omen zen. Aldizkari honek bazeukan aintzindariarik, XIX. mendetik Ameriketako euskaldunentzako aldizkariak (gehienak bizitza laburrekoak) argitaratzen baitziren (hala nola, *Gure Izarra*). Kanpoko ezaugarriak garai berrietara moldatzen baziren, Iparreko euskal prentsaren ezaugarriak aspaldikoak ziren.

2.5. Tokian tokiko aldizkariak

Jaioterriko berriak eskaintzen zituen aldizkari bat aipatu dugu, nahiz Ameriketarakoa izan. Orain aztertuko dugu Hegoan sortu zen beste fenomeno bat, aintzindariak ere bazituen (eta erdal kazetagitzaileekin ere asko zituena), hurrengo hamarkadetan garapen izugarria izango zuena, euskaraz bereziki³⁴: tokian tokiko prentsa ari gara, herrietan -herri txikietan, askotan- egina bertako biztanleentzat.

Gerra aurrean bazegoen horiek bezalako tokian tokiko aldizkariak: 30eko hamarkadako *Arrati'ko Deya* horietako bat da. 50eko hamarkadan, batez ere Elizaren (herriko parrokiaren) babesean, gazte jendea hara hurbildurik, horrelako kazeta mordotxo bat aurki dezakegu.

Kronologikoki, *Eibar* dugu lehena. 1952an hasi zen, eta 1956an bigarren garaiari hasiera eman zion. Erdaraz eta euskaraz (beti orrialde bat behintzat), 90eko hamarkadan ere Eibarren argitaratu eta banatzen den aldizkari dugu.

1956an agertu zen Hondarribian *Ondarribi'ko Izparrak*. Acción

(34). Gaur egun ere, herrietako euskal prentsa bultzada itzela izan da euskal kazetaritzarako.

Católica-ko gazteen bilera batean, Hondarribiko apaiza zen Joseba Ormazabali bururatu zitzaion atzerrian zeuden neska hondarribitarrentzako aldizkaritxo bat kaleratzea (neska gehienak Congregación de las Hijas de María-ko mojak ziren). Makinaz izkribatu eta gero mimeografoz kopia-tutako orri batzuk ziren, gero neska haei bidaltzen zitzaizkienak. Baina laister herrian bertan banatu zen aldizkaritxo, bertako berri asko, irakurlearentzat oso gertuak, baitzekartzan. "Noticiero trilingüe, que aparece cada quince días y se parece poco a una hoja parroquial", zioen Ormazabalek, "es un diario de cuanto acontece en Fuenterrabía". Mugatik hurbil, euskaraz, erdaraz eta noizbehinka frantsesez ere idazten zuen. 1959ko ekainean agertu zen azken alea.

Bizkaian ere horrelako aldizkari batzuk agertu ziren. 1957ko urtarrilean plazaratu zen Etxebarri-Barinagako *Gure Erria*, mimeografiatutako orri bat: Etxebarri eta Barinagako berriak (jaiak, ezkontzak, futbolari buruzko berriak, eta abar) zekartzan. Balta kontu zaharrak ere.

60ko hamarkadaren atarian, non tokian tokiko aldizkariak askoz gehiago garatu ziren, Zornotzan beste aldizkari bat agertu zen. 1959an argitaratzen hasi zen *Sirimiri zornozano*, hango parrokiako gaztediak aterea. Hau ere mimeografitua zen, hilabetekaria, euskaraz (%25a) eta erdaraz, (botsgarren zenbakitik, 1. orrialdea beti euskaraz agertu zen). Gernikako *Brisas Guerniquesas* aldizkarian oinarritu zen.

2.6. Nekazaritzari buruzko aldizkariak

Arlo honetan ere Gerra aurreko kazetagitza ditugu ereduak. Nekazaritzari buruzko aldizkariak (industrializazioa gero eta gehiago aurreratzen zen lekuan) hamarkada honetan ere mantendu ziren, eta beraletan euskarak zeregin garrantzitsua izan zuen. Alpatu baino ez dugu egingo: lehenengoa Lekarotzeko *Artzai Deya* dugu, hango kaputxino batek, aita Bonabentura Oyeregik, argitaratua. 1955ean agertu zen. Hilabeketaria zen, euskara hutsezkoa, mimeografiatua.

R.S.B.A.P.en *Boletín*aren eranskin edo gehigarri moduan (*Suplemento rural del Boletín de la r.s.b.a.p.* zuen azpizenburua), aldizkari Independentetzat hartu badugu ere (*Boletín* beraren eta aldizka-

ri honen itxurak ezberdinak ziren oso), *Luberi* 1954. eta 1955. urteetan argitaratu zen Donostian, Gipuzkoako nekazarientzat. Elebiduna zen (%40a euskaraz agertzen zen).

Iraunkorragoa izan zen *Goiz Argi*. Urte askotan argitaratua, hemen bakarrik 1958.-1959. urteetako aleak aipatu ditugu. Lehen urtean txikia, euskara hutsez, gero askoz ere handiagoa, euskaraz eta erdaraz, gaiak beti nekazaritzari buruzkoa ziren, noizbehinka bes-telako berriak bazekartzan ere. Arantzazuko frantziskotarrek argitaratzen zuten, argazkiekin, bi tinta erabiliz (beltza-gorria, urdin-beltza). Hasiera batean, *Aranzazu* aldizkariaren gehigarria zen, baina gero, "baseriak erakusleen bearra daukala ikusirik, asi genduan lengo urtean 'Baserriaren laguna' izena zuan atal berri bat gure illero ontan", eta gero "zortzi orriko illerokotxo bat ateratzea erabaki degu"³⁵. 1959an aurrerapausu bat eman nahi izan zuten, eta "GOIZ-ARGI'k baserritarrena ez ezik, euskaldun guzien errebista izan nai luke, euskaldun guzien periodikoa baltz bezela". Beti nekazaritza gaiak lkutu arren, "euskaldun guziak ulertzeko eran", 60ko hamarkada hastear zegoelarik "kaletar eta baserritarren arteko artu-emanak es-tutu nai lituzke GOIZ-ARGI'k"³⁶, agian industrializazioak berarekin batera zekarren hiritartze-prozesuaz jabeturik.

2.7. Haurrentzako aldizkariak

Gerra ondoren, lehenago Hegoan komiki asko kalera irten baitziren, haurrentzako prentsan Iparreko euskaldunek lehen pausua eman zuten. Egoera hobea zen beraientzat: nahiz eta euskara hezkuntza ofizialetik at egon beti, Hegoan errepresioak galarazten zuen edonolako euskarazko aldizkaririk argitaratzea. Iparrean *Herriak* haurrentzako gehigarri bat ateratzea erabaki zuen: *Pottolo. Eskualdun haurren agerkaria. Journal des Enfants Basques* zuen izena. Batzuetan astekariaren neurriko orri bat zen, beste batzuetan txikiagoa. Hiru kolorez egina (gorria, beltza, berdea), umeentzako testuak eta hurrek berek egindakoak zekartzan. Noizbehinka ere komiki-tira bat argitaratzen zuten, itzulia.

(35). *Goiz-Argi*, 1. zenbakia, 1958ko urtarrila-otsaila.

(36). *Goiz-Argi*, 1959ko urtarrila.

Hegoan ez zen komikirik argitaratu (Gerra aurrean ere, *Txistu* eta *Poxpolinen* esperientziak, diru aldetik, txarrak izan ziren). Aldizkari batzuetan, hala ere, komiki batzuk argitaratzen ziren: *Anaitasunan* Ameriketako komikiak, euskarara itzuliak, agertzen ziren; *Zeruko Argiakoak*, aldiz, kaputxinoek berek egindakoak (Oterminek marrazten zituen) izaten ziren, antzinako erara, hau da, *balloon* edo globorik gabe, haien ordez didaskalia edo marrazkien azpiko testuak jarriz.

Garai hartako haurrentzako aldizkaririk garrantzitsuena Iruñean apaiz batek, Felipe Murietak, argitaratzen zuena izan zen. *Umeen Deia* (hasieran *Umien Deia*) 1959an agertzen hasi zen. Urte hartako ekainean sortu zuen Murietak aldizkari hori. Zazpi urtetan zehar zuzenduko zuen. Guztira, 65 ale, bakoitzak 4 orrialdekoa (7 bikoitzak izan ziren). Euskararen egoera larriaz kezkatutik, Felipe Murietak erabaki zuen haurrentzako aldizkari bat ateratzea, ez aldizkari filologiko edo literariorik, euskarak bizirik iraun zezan hizlari gazteen artean. 1959ko maiatzaren 17an, Etxalekun ospatutako Euskal Jaialdi baten ondoren, Murietak Nafarroako Príncipe de Viana Instituzioko Pedro Díez de Ulzurruni proposatu zion, eta handik aurrera urteroko 5.000 pezeta jaso zituen diru-laguntza moduan. Euskaltzaleek sostengatua (Murietak dohain banatu nahi zuen umeen artean), aldizkaria umeek berek idatzia behar zen. Euskaltzale guztien zorianak jaso zituen aldizkariak, baita Euskaltzaindiarenak ere, bere bizitzaren zazpi urteetan³⁷.

2.8. Irratia

Gure ikerketa hau bukatzeko, laburki aipatuko dugu irratia. Honen beste azterketa luzeago eta sakonago bat mereziko lukeelakoan, hemen arin-arin arituko gara. Ikusi ditugu b.b.c.ko euskarazko irratsaloak, Gotzon Urrutiak eginak eta *Alderdi* aldizkarian argitaratuak. Baita Euzkadi Irratiak aideratzen zituenak eta Pariseko *Euzko-Deyaren* gehigarrietan argitaratuak ere. Orain Hegoan hasitakoak (Iparrean Frantziako Estatu-Irratiak aideratutakoak eskasak zira) aipatu behar ditugu.

(37). Aldizkari honetaz badago liburu bat: Torres, Ismael. *Umeen Deia*. Bilbo: Librería Claret, 1971.

50eko hamarkadako azken egunetan hasi ziren Donostiako *La Voz de Guipúzcoa*tik Irratsaloak alderatzen. *La Voz de Guipúzcoa*k, bere aldetik, astelehenero eta ostiralero alreratzen zuen euskal irratsalo bat. Hor zebiltzan Maria Dolores Agirre, Manu Oñatibia eta Inazio Eizmendi *Basarri*, besteak beste. Hiru ordu laurdeneko programak izaten ziren, arratsaldeko 8,15etatik 9etara. Igandeetan Baionatik meza transmititzen zen, frantsesez, predikua edo pronua aldiz euskaraz. *Radio San Sebastián*-ek, Gerra ondoren ere euskal salo batzuk egin zituen, Arantzazuko meza ere alreratu ohi zuen. Beste zenbait gauza ere euskaraz egiten zuen. 1958an, esate baterako, larunbatero, arratsaldeko 8etatik 8,30etara nekazaritzari buruzko irratsalo bat emititzen zuen Donostiako Irrati hark. Tolosan ere, Nemesio Etxanizek dioenez³⁸, astean hiru aldiz zerbait euskaraz egiten zuten. Bertan Izaskun Ugarte euskal hizlaria zen. Astearteetan, ostegunetan eta larunbatetan egiten ziren Irratsalo horiek, ordubietatik ordubi eta laudenera (laurdeneko irratsaloak, beraz). Eibarren Arrate Irratia lanean hasia zen, hango apaizei esker, eta Segura Irratia ere bai.

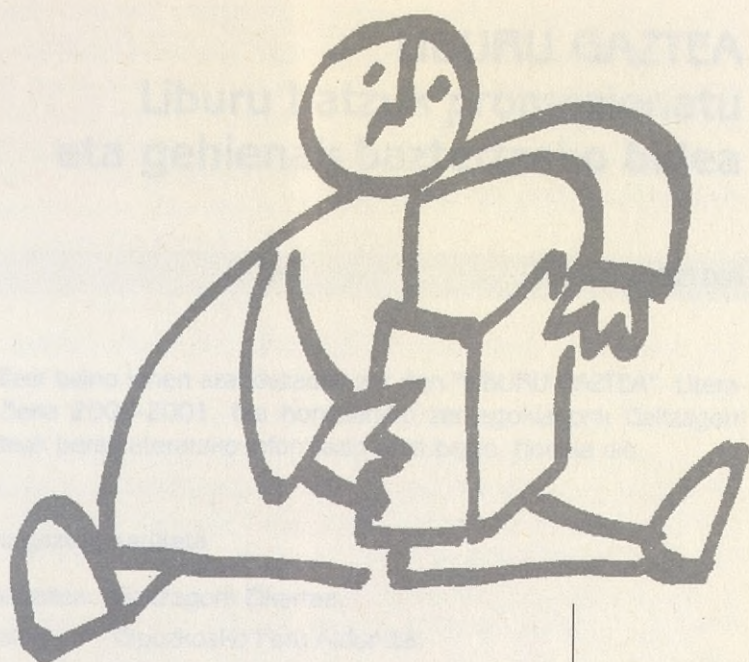
Segura Irratia hango apaiza zen Zesareo Elgarretak antolatu zuen, 1958an: "Makiñabat euskal-abesti eder jarri dituzte, baita bertako apaizgalak eta egindako bertso berri jator askoak ere (...)"³⁹. Seguratik alreratutako irratsaloak Eskoriatza, Loiola, Alegia, Orendain eta Leintz-Gatzaga herrietaraino iristen ziren.

Azkenik, Gasteizen bazegoen euskal irratsalorik. *Radio Vitorian* Andoni Urrestarazu zenak hiruan hirutan euskara eskolak ematen zituen, astelehenetan, asteazkenetan eta ostiraletan, arratsaldeko 6,30etatik 7etara⁴⁰.

(38) *Zeruko Argia*, 1958ko uztaila, 55. zenbakia, 120. orrialdea.

(39) *Aranzazu*, 1957, 93. orrialdea.

(40) *Zeruko Argia*, 1958ko uztaila, 55. orrialdea, 119. orrialdea, eta *Aranzazu*, 1958, I, 34.-35. orrialdeak.

HAUR ETA GAZTE
LITERATURA

LIBURU GAZTEA

Liburu batzuk promozionatu eta gehienak baztertzeko bidea

Iñaki ZUBELDIA

Ezer baino lehen azal dezadan zer den "LIBURU GAZTEA" Literatura Saria 2000-2001. Eta horretarako zer egokiagorik Galtzagorri Elkarteak berak ateratako informazio orria baino. Honela dio:

Liburu gaztea sariketa

Antolatzailea: Galtzagorri Elkarteak.

Babeslea: Gipuzkoako Foru Aldundia.

Helburua: Sari honen bidez, gazteen irakurzaletasuna sustatzeaz gain, beraiak epalmahalkide izatea bultzatu nahi da. Alegia, euren iritzia eta gustuetara hurbildu nahi dugu.

Jasoleak: Gipuzkoako Derrigorrezko Bigarren Hezkuntzako ikasleak.

Prozedura: 8 tituluko zerrenda bidaliko zaie, adin talde bakoitzeko 4 liburu izanik.

Liburu hautaketa hau Galtzagorri Elkarteak izendatutako aditu batzordeak egingo du:

Xabier Etxaniz Erle (EHUko irakaslea eta idazlea)

Manu Lopez Gaseni (EHUko irakaslea eta idazlea)

Asun Agiriano Altuna (Bibliotekaria eta Eskoriatzako Haur Liburu Mintegiko partaidea)

Mari Jose Olaziregi (EHUko irakaslea)

Nerea Alzola (Eskoriatzako Haur Liburu Mintegiko partaidea)

Leire Ugalde Lujanbio (Pedagogoa eta Galtzagorri Elkarteko idazkaria)

1999. urtean euskaraz argitaratutako liburuen artean egingo da hautaketa, nahiz jatorriz euskaraz sortuak, nahiz euskarara itzulita-koak. Zerrendatik kanpo geratuko dira liburuen berrargitalpenak.

Liburu bozkatuenak irakurleek beraiek osatutako epaimahaiak emandako sariaren ohorea izango du.

Oinarriak

- 1.- Ikastetxean parte hartzen duten ikasgela guztiek izango dute botua emateko aukera.
- 2.- Talde bakoitzak dagozkion 4 tituluak irakurriko ditu.
- 3.- Ikasle bakoitzak irakurri dituen 4 liburuen artean gehien gustatu zailona aukeratu beharko du. Horri emango dio botua. Irakasleak egin beharko du ikasgela bakoitzari dagozkion botu zenbaketa eta Galtzagorriara igorri.
- 4.- Emandako puntuaketa Galtzagorri elkarteari iritsaraziko zaila, jaso duten bozkatze orria behar bezala betez.
- 5.- Jasoko diren bozkatze orrien artean puntu bilketa egingo da, bozkatuena izan den liburua finkatzeko.
- 6.- "Liburu Gaztea Sarian" parte hartzen duen ikastetxe bakoitzak epaimahaikide izan direla ziurtatzen duen agiria jasoko du. Horretaz gain, parte hartu duten eskola guztien artean: 50 liburuko 2 sari zozketatuko dira eta Parisera bost eguneko bidaila bat 30 ikaslerentzat.
- 7.- Bozkatuen izan diren liburuen idazleek aipamen berezia eskuratu-ko dute, horretarako egingo den sari-banaketa ekitaldian.
- 8.- Epaimahaikide gazteek bidaliko dituzten bozkatze orriak jasotzeko epea, 2001 urteko malatzaren 15ean bukatuko da. Data horren ondoren jasotako orriak ez dira kontuan hartuko eta ikastetxe horiek ez dute parte hartuko sariaren zozketan.

- 9.- "Liburu Gaztea Sariaren Irabazlea" 2001 urteko ekainaren lehenengo asteetan ezagutaraziko da, sari-banaketa ekitaldian. Sari-banaketaren ekitaldia prentsez iragarriko da.

LIBURU GAZTEA 2000-2001: LIBURU ZERRENDA

DBH 1 - 2 (lehen zikloa):

1. Bernardo Atxaga: *Ternuako penak*. Erein
2. Felipe Juaristi: *Animalien inauteria*. Erein
3. Andoni Egaña: *Zaudete geldi piska batean*. Elkarlanean
4. Igor Elorza: *Margolana*. Alfaguara/Zubia

DBH 3 - 4 (bigarren zikloa):

1. Jaime Cela: *Isiltasuna bihotzean*. Elkarlanean
2. Christine Nsstlinger: *Ezta inola ere!*. Aizkorri
3. Daniel Pennac: *Otsoaren begia*. Ibaizabal
4. Juan Kruz Igerabide: *Helena eta arrastiria*. Elkarlanean

Horixe da Galtzagorri Elkarteak Foru Aldundiko Kultura Sailaren babesarekin martxan jarri zuen lehiaketa eta aldizkari hau argitaratzearako ziur asko jakingo ditugu bi sailtako irabazleak nortzuk izan diren.

Nik badakit, oso gertutik jarraitu dudalako prozesua, asmorik onenez eta literatura bultzatzeko asmoz egin dela lehiaketa hau. Badakit baita ere Galtzagorri Elkartearen Batzar Nagusian onartu egin zela lehiaketa honekin aurrera jarraitzea, adituen taldeak 8 liburu aukeratuz, hementxe baitago auziaren muina: lehiaketa irekia izan ala lehiaketa bideratua izan, adituek 8 liburu aukeratuz eta beste guztiak baztertuz. Batzar Nagusi hartan adituek liburuak aukeratzearen aldeko jarrerak irabazi zuen, nahiko garaipean "pirrikoa" izan baldin bazen ere. Batzar Nagusira bildutako jende kopurua 17 lagunekoa izan zen eta hauxe izan zen bozketaren emaitza:

Liburu hautaketarik ez egitearen alde: **3 botu**.

Liburu hautaketa egitearen alde: **8 botu**.

Abstentzioa: **botu 1**.

Falta dira: **5 botu**.

Hala ere, formalismo demokratikoari begiratuta, zortzi botu horiek irabazi zuten, horretaz ez dut dudarik egiten.

Orduan zertara dator nire artikulua eta jarri diodan izenburua? Hauxe argitu nahi nuke nire argudioak garbi azalduz.

1.- Irakurketa jarduera libre da, norberak bere esperientzia, gustu eta zaletasunen arabera egin behar duena. Gaurko gazteen zaletasunak eta gustuak, guk nahi edo nahi ez, ez dira duela 30 urte gazteek zituztenen berdinak. Gaurko munduak halako abiadura darama zaletasunak, gustuak, ezagutzak, mundua ikusteko eta sentitzeko erak guztiz aldatu direla eta guri gustatzen zaigun zerbaitek agian ez dio ezer esango gaurko gazteari eta guri gustatzen ez zaigunak agian izugarritzko zirrara eragingo dio.

Horregatik, aukera libre ematearen garrantzia. Gazteen artean ere "radio makuto"k funtzionatzen du oraindik eta esango diote elkarri: "Hau zozote hutsa duk, ez zegok ekintzarik..." edo "Hau oso polita duk... Ez zekiat zer daukan, baina barrura iristen zaidak..." edo "Hemen izugarritzko umorea eta ironia topatuko duk... Nik ederki pasa diat..."

2.- Aukeratu diren liburuak oso onak izango dira, horretaz ez dut dudarik egiten. Nik irakurri ditudanak, ez baititut denak irakurri, oso onak dira. Beraz, arazoa ez da liburu onak diren ala ez. Hau oso garbi utzi nahi dut. Eta hala gera bedi. Nik, hasteko, ez daukat ezertxo ere hor aukeratu diren liburuen aurka eta askoz gutxiago oraindik, aukeratu diren egileen aurka. Abiapuntua bera da okerra nire ustez. Gazteei ez diegula utzi aukeraketa zabala, osoa egiten. Eta hala egin izan balitz, gerta zitekeen ondorio berdinetara iristea, alegia, libururik onenak edo gustukoena bezala zortzi horiek aurreneko tokietan azaltzea. Huraixe izango zen benetako sariketa garbia eta zalantzarik gabekoa.

3.- Euskal idazleentzat oro har oso kaltegarria da sariketa hau, gehiengoa jokoz kanpo uzten duelako eta ikasleek euskal idazle gehienen liburuak irakurtzeko aukerarik ere ez dutelako izango. Obligazioz urtean lau liburu irakurri behar baldin badituzte eta eskola guztietan liburu horiek bakarrik irakurtzen badituzte, beste liburuak oso jende gutxi irakurriko ditu eta ez dute aukerarik izango jakiteko euren gustukoak diren edo ez. Badakigu DBHn ez dela gehiegi irakurtzen eta derrigorrez 4 liburu jakin horiek irakurtzera behartzen baditugu, beste liburuentzat apenas geldituko den aukerarik.

Esandakoaz gain, itzultitako liburuak ere sartzen baditugu lehia-keta honetan, oraindik gogorragoa da euskal idazlearen lehia, suposatzen baita munduko autore kotsagratuak direla lehia dauzkagun horiek: 2000 - 2001eko sariketan Jaume Cela, Christine N?stlinger eta Daniel Pennac sartu dira, hau da, 8 autoretatik 3. Beste modu batera esanda, % 37,5.

Honek zera dakar, lehiaketaz kanpo geratu diren euskal idazleen liburuak ez saltzea, beraz, ez irakurtzea eta aukerarik ere ez ematea jakiteko liburu horiek politak, literarioak, interesgarriak, gazteen gustukoak diren. Eta ez oso epe luzera beste hau ere ekar dezake: argialetxeek euskal obra gehienak ez argitaratu nahi izatea edo Galtzagorriko adituek esandako obrak bakarrik argitaratu nahi izatea.

Bide horri jarraituz, zergatik ez gauza bera egin Lehen Hezkuntzako eta Haur Hezkuntzako liburuekin ere? Orduan gehiago itxiko da inbutua oraindik eta ez dakit zenbat idazle eta zenbat argialetxe egongo liratekeen adituen "tirania" hori jasateko prest. Giroa asfixiante bihurtuko litzateke eta makina bat liburu polit, interesgarri, umeen gustuko, zabortegeian geratuko lirateke "bonzoek" esandako lau liburu zerutiar horietatik kanpo geratuko liratekeelako.

Atal honen hasieran esan dugu sariketa hau euskal idazleentzat oro har oso kaltegarria dela. Beste ikuspegi batetik ere aztertu nahi nuke baleztapen hau. Urtean 20tik 30 liburura argitaratzen dira gazteentzat. "II. LIBURU GAZTEA" Sariketa martxan jartzeko, 2000. urtean argitaratutako 24 liburu aztertu behar dituzte, horien artetik 8 aukeratzeko. Horrek esan nahiko du beste 16 liburuak ia-ia zirkulaziotik kanpo geratuko direla Gipuzkoan. Ikastetxeetan agindutako zortzi liburu horiek irakurriko dituzte, DBHko 1. zikloan lau eta 2. zikloan beste lau. Hortik kanpo oso zaila izango da ezer gehiago irakurtzea Gipuzkoako gazteek. Horrek uniformitate antzu bat ekarriko du eta 16 liburu baztertuak oso nekez hartuko ditu inork eskuetan. Aukera librea balitz, liburu guztiek gutxienez atea irekita edukiko lukete eta toki batzuetan liburu batzuk eta beste batzuetan beste batzuk irakurriko litzukete, denentzako aukera berdintasuna gordez.

"LIBURU GAZTEA" Sariketa honen parean bada beste sariketa bat Euskal Herrian, hau baino lehenago hasi zena eta modu demokratikoagoan egiten dena: JUUL egitasmoaz ari naiz. Nafarroako ikas-toiletako haur gehienek hartzen dute parte, adinen arabera sailkatura:

- 6 urte bitarte
- 6 urtetik 9 urtera
- 9 urtetik 12 urtera
- 12 urtetik aurrera

Hemen umeek nahi dituzten liburuak irakurtzen dituzte, elkarri liburu interesgarrien berri ematen diote, eskolako eta herriko liburutegiak bisitatzen dituzte, gurasoak inplikatuak daude egitasmoan eta umeei laguntzen diete... Badakit urte betean ezin dituztela liburu guztiak irakurri, liburu on batzuk ez dira batzuen eskuetara iritsiko, akats gehiago ere egongo dira... Baina, hala ere, urtetik urtera liburu aukeratuak aldatu egiten dira, ez dute beti liburu bera gustukoena bezala aukeratzen (beraz, eboluzio bat dago), liburu askoren artean barreiatzen da bozketa... Baina, batez ere, umeak dira liburu gustukoena aukeratzen dituztenak. Umeen gustua errespetatu egiten da eta liburu guztien aukera ere bai.

4.- Liburuak aukeraketa bera oso eztabaldagarria da. Zein irizpideren arabera aukeratzen dira liburu onenak edo egokienak? Nolatan ez dago gazterik aukeraketa hori egiterakoan? Helduen literatur jakituria derrigor markatu behar al du gazteen liburuenganako zaletasuna eta gustua? Gero, "gazte liburua" deituko diogu, "gazteen libururik gustukoena edo gogokoena", gazteek aukeratutako liburua balitz bezala, erdizka (edo herenka: 24tik 8 = herena) bakarrik egia denean.

Eta honaino heldu garenez, nork juzgatuko ditu juezak, nork epaituko ditu "bonzoak", nork jarriko ditu bere tokian kritikoak eta sasikritikoak? Agian, orduan beranduegi izango da.

Honetaz guztiaz pentsatzerakoan, "Descubriendo a Forrester" filma etortzen zait burura. William Forrester idazlea kokoteraino dago kritikoek bere obraz egiten duten interpretazioarekin eta, familia osoa hil zitzaizolako, bakardadean isolatuta bizi da, Bronx-era ematen duen leiho bat duelarik kanpoko munduarekin lotzen duen hari bakarra. Jamal Wallace izeneko 16 urteko mutil gazte beltza ezagutzen du eta haren lagun egiten da. Dohain bereziak ditu saski-baloirako eta literaturarako. Baina, beti dago jakintsu bat bidean zangoztraba egingo dizuna eta Jamal Wallace gizarajoak ere topatu zuen bere balioak gutxietsi eta bere beltz txiroaren konplexua sudurraren puntan jarriko ziona: Crawford literaturako profesorea zen tiparrajo hau.

Jamal Wallace gaztearen trebezia eta balioa eraman ezinik, eskolatik bidaltzen salatzen da. Orduan, William Forrester bakartia, bere isolamendutik ateratzen da eta eskolan ezustean azalduz, testu bat irakurtzen du eskolako zuzendaritzaren aurrean, testu hunkigarri eta ereduigarri bat. Eskolako zuzendaritzak txaloak jotzen dizkio halako maisu-lanaren aurrean txunditurik eta losintxak egiten dizkio haren adiskidetasuna eskolaren zerbitzura jarri nahirik. Baina William Forresterek apaltasun osoz esaten die hitz haiek bereak ez balizik eta Jamal Wallacerenak direla, jenio handi eta gazte batenak. Denak sinestu ezinik geratzen dira eta eskolako zuzendariak bere babesean hartzen du beltz gaztea, Crawford profesore bekaiztiaren eskuetatik salbatuz.

Berriro harira etorri, bere lekuan jarri dezagun kritikoaren lana. Askotan entzun izan dut: "Liburu txar asko argitaratzen da." "Honek literaturari ez dio ezer aportatzen." Eta hau kritiko ofizialen ahotik entzun dut. Baina, galdetzen badiezu, zertan oinarritzen diren liburua txarra dela esateko? Ez duzu erantzunik jasoko. Esaten dizute eztabaida horretan ez direla sartuko. Orduan zertan gelditzen gara? Liburua ez dakit txarra izango den, baina kritika bai benetan txarra da eta kritikoa ere bai. Bere baleztapena defendatzeko argudiorik eman ezin duen kritikoa, zer nolako kritikoa da? Intuitiboa? Subjektiboa? Kapritxosoa? Apetatsua? Fobiaz eta fillaz betetakoa?

Gal hau argitzeko ondo dator Jon Alonsok idatzi zuen "Bi hitz kalitateaz" izeneko artikulua bikaina. Oso gauza interesgarriak esaten ditu bertan eta hona ekarriko ditut Jon Alonsoren hitz batzuk:

"Kontu zaila da kalitatearena, inondik ere. Guztiz subjektiboa delako. (...) Nik ez dakit zer den kalitatea nire iritziaz haratago. Bide batez esanda, nagikeria galanta iruditzen zait lan bat epaitzea "ona" edo "txarra" dela esanda, besterik gabe. Lan baten alderdi positiboak, negatiboak, anbizioak, une historikoarekiko egokitasuna, asmoak, zer harreman klase sortzen den proposatzen duen irakurlearekin edo tradizioarekin, hizkuntzaren aberastasuna, narratzeko tekniken erabilera... horiek denak eta beste batzuk hartu beharko genituzke aintzat idazlan bati buruzko iritzia ematerakoan. Horiek —eta beste batzuk— guztiak neurtu eta gero, agian, mintza gintezke kalitateaz edo kalitate faltaz; bakoitzak —subjektiboki— horietako bakoitzean eskakizun-maila non jartzen duen. Honetaz guztiaz ezer esan gabe "on" eta "txar" batekin erabakitzen diren epai suma-

rioek errezeloz betetzen naute. Errezeloz kritikaren egileari buruz. (...) Kritikak esan dezake lan bat txarra dela, baina gero, ehun milaka ale saltzen badira... saltzeak ez du kalitatea egiaztatzen, baina sosa-
ren txintxinak ahots asko isilaraziko ditu. Aitzitik, kritikak lan bat ona
dela esan dezake, baina gero, publikoari ez bazalio interesatzen...
horrek ez du kalitatea ukatzen (ezta bermatzen ere, egia esan),
baina bestelako esplikazioak asmatu beharko dira gertaera argitzeko.
(...)"

Beste alpu hau ere Jon Alonsoren lanen batetik hartutakoa da,
baina ez dakit nondik: "Sariak eta objektibotasuna uztartzea ez-
inezkoa da. Zenbat eta sari handiagoa, orduan eta aukera gehiago
interesak kalitate literarioa gailentzeko. (...) Epaimahaikoen laguna
izatea da irabazteko biderik seguruenena."

Eta literatura modernoaz ari garenez ezin dut aipatu gabe utzi J.
K. Rowling-en kasua. J. K. Rowling da "Harry Potter" mago ikasle
paregabearen idazlea (ama figuratiboa), emakumea baita J. K.
Rowling hau. Editoreak esan zion historia horrekin eta ezezaguna
izanik ez zuela liburu askorik salduko. Eta, gainera, emakumea izan-
nik, arrisku handiagoa zeukala baztertua izateko. Horregatik emaku-
me izena J. K. Inizialen gerizpean gorde zuen. Eta gaur egun milioika
eta milioika liburu saltzen ditu, munduko ume guztien gozamenera-
ko eta zoramenerako. Bere obra, "Harry Potter" en lau liburu atera
dira dagoeneko, Britainia handitik mundu osora zabaldu da, euskaraz
eta txineraz ere argitaratu delarik.

Honek guztiak garbi adierazten digu aurreiritzi eta agian interes
ez oso zuzen ugari dabilela literatura munduan. Egin dezagun ahale-
gina desbiderazio horietan ez erortzeko eta euskal literaturan ari
diren el bidea errazteko.

5.- "LIBURU GAZTEA" izeneko sariketa hau irakasleentzat "txollo"
bat da, horrela ez baitaukate libururik irakurri eta aukeratu beha-
rrik. Lan hori kanpotik egiten zaie. Eta gainera, liburuak ez badira
gustatzen, errua aukeratu dituztenei bota eta kitted!

Horrez gain, lehiaketa kutsu bat ematen zailo jarduerari honi eta
ikasleak motibatuagoak daude irakurtzeko. Eta, azkenean, sariren
bat ere irabaz dezakete: Pariserako bidaiak. Zeren eta 50 liburu esko-
lari oparitzea ikasle gehienentzat ez baita horrenbesteko saria izan-
go. Baina Parisa joatea bai eta doan gainera!

Baina, honela, idazleei izugarrizko kaltea egiten zale eta ikasleei ere bai, ez baita norberaren gustua eta aukeraketa librea bermatzen.

6.- Diputazioaren jokabidea ere ez zait egokia iruditzen. Ez dut zalantzan jartzen asmo ona eta gazte literaturari lagundu nahia, baina asmoak prozedura zuzenez eta jokabide garbiz eraman behar dira aurrera. Modu honetan Diputazioak idazle eta argitaletxe konkretu eta mugatu batzuei ematen die laguntza aurreko urteko produkzio osoaren izenean. Diputazioak berak aukeratu nahi baldin badu gazte liburuaren lehiaketa bat, libre da hori egiteko eta biderik zabalenak eta garbienak erabili beharko ditu hori aurrera eramateko. Baina, Gazteen Libururik Gustukoena delitu eta 24 liburutik zortzi aukeratzea eta gazteen eskuetan jartzea, ez da jokabide garbia eta irekia. Hortik aterako diren gazteen libururik gustukoena, biziatuta datoz, ez dakigu benetan hala diren. Zergatik? Aurretik pertsona helduek egin dutelako aukeraketa bat, gazteek egin behar zutena. Eta kritiko heldu horien artean "norbait" idazle dexenterentzat susmagarri denean bere filla eta fobiak oso nabarmenak direlako, orduan lehiaketak bere garbitasuna galtzen du, eta bere eginkizuna ere bai, idazle eta argitaletxe batzuk kaltetuak suerta daitezkeelarik. Edonola ere zenbait argitaletxeren liburuak ez dira sartu zortzi aukeratu horien artean, eta arestian esan dugun bezala, liburu horiek nekez irakurriko dira Gipuzkoako ikastetxeetan. Diputazioak diskriminazio hau bultzatzen eta patrozina al dezake? Ez zait bidezkoa iruditzen. Merkatuak berak aukeratuko ditu onak edo gustukoak dituenak eta hain onak eta gustukoak ez dituenak baztertuko. Euskal Editoreen Elkarteak eta Euskal Idazleen Elkarteak zerbait esan behar lukete honetaz edo gutxienez kontsultatuak izan behar lukete.

Orain arte esandako guztia laburbilduz, ondorio hauek jarri nahi nituzke irakurlearen aurrean, bukaera gisa:

- Asmo ona ez da hemen zalantzan jartzen. Baina asmo onenarekin ere gauzak modu ez egokian egin daitezke.
- Liburuaren aukera gazteek egin behar lukete eta, ondorioz, egile eta liburu guztiei ateak irekita utzi behar zaizkie. Honela ez dago diskriminaziorik edo susmo txarretarako motiborik.
- Orain arte erabili den prozedura, hau da, aditu batzuek 8 liburu

- aukeratu eta beste guztiak jokoan kanpo uztea, oso kaltegarria da euskal idazleentzat eta uste dut argitaletxe gehienentzat ere halaxe gertatzen dela.
- Liburuaren aukeraketa sistema oso eztabaldagarria da: idazleen gehiengoak kanpoan uzteaz gain, nork epaituko ditu epalleak?
 - Irakasleentzat "txollo" bat da sistema hau, baina ikasleentzat ez, eta Irakaskuntzarentzat, instituzio bezala, ere ez, perspektiba oso itxia eta murrizta ematen baitzaie ikasleei.
 - Eta, azkenik, Diputazioaren jokabidea ere ez zaigu egokiena iruditzen, aukera mugatu, itxi eta baztertzaille bati dirulaguntza ematen zaiolako eta idazle eta argitaletxe dexente "a priori" laguntza horretatik kanpo uzten dituelako.

Ideologia haur literaturan

(emakumearen irudia gure haur eta gazte literaturan)

Xabier ETXANIZ ERLE

Ideologia literaturan

Gaur egun ia ezinezkoa da testu neutrala idaztea. Erabiltzen dituzun hizkuntzak, hizkerak, estiloak edo lexikoak ideia bat islatzen du, ideologia bat transmititzen du. Formala, lagun artekoa, kultura, hizkuntza batean edo bestean... horrek guztiak markatzen du testua. Orain ere, euskara erabiltzeak badu esanahi berezi bat itsatzia.

Baina, gainera, haurrentzako liburuetan beti egon da helburu morala. Haurra hezitu behar zenez gero, berari zuzendutako testuetan ideiak, irakaspenak, mezuak... sartu izan dira. Eta hori guztia bi modutan egin izan da:

- egilearen ideiak bultzatuz.
- ideologia pasiboaren bidez.

Lehenengo kasuan irakurleak badaki testuan ideia batzuk azaldu nahi dizkiotela, gai baten inguruan egileak ideia batzuk transmititzen dizkigula. Dela ekologiaren alde, dela biolentziaren kontra, askatasunaren alde, edo beste mila kontu. Baina irakurlea -edo irakurketaren bultzatzailea-jakinaren gainean dago.

Bigarren ideologia, pasiboa, berezko egoeren bidez azaltzen dena, askoz isilagoa da eta ustegabeen harrapatzen gaitu, apurka, konturatu gabe. Bigarren atal honetan aurkitzen da normalean emakumeari buruzko ideologia, egoera "naturalen" bidez aurkezten zailgun ideologia. EEBBetan egin izan diren ikerketa batzuetan ikusi denez emakumezkoen erdiak baino gehiagok lan egiten du etxetik

kanpo, baina haur eta gazte literaturako liburuetan hori ez da agertzen. Oraindik ere emakumea etxekoandre soilia da; erabakiak eta boterea aldiz, gizonen eskuetan daude haur liburuetan.

Euskal literaturaren kasuan Xabier Etxaniz eta Maite Mendiburu-ren lan batean (1990) gizon eta emakume idazleen portzentaiak aztertzen dira bai haur eta gazteen bai helduen literaturan, baina hori baino adierazgarriago dena, haur eta gazte literaturako bost liburu berritan sexu tratamendua nola ematen den ikusten da, ondorioak bistakoak dira, "berez"ko egoera horietan emakumea etxeko lanetan aritzen da eta gizona da etxetik kanpo lan egiten duena, pertsonaiak gizonetzkoak dira, rol garrantzitsua gizonetzkoari dagokio, e.a. Baina agian argiagoa da ilustrazioaren papera ideologia mezu transmisioan; aipatu artikuluan horren adibide bat agertzen da. J. Ormazabalak (1986) idatzitako *Maripertxenta* liburuiko ilustrazio bat dator, Arrastaluk eginia; bertan etxe bateko sukaldea agertzen da, ama afaria prestatzen, alaba mahaia jartzen eta aita irratia entzuten egunkari bat duelarik eskuan eta lasai-lasai eserita. Ilustrazio horrek ideologia bat transmititzen digu, pasiboki, baina ideologia bat. "Antza denez, etxeko lanak, euskal haur literaturan behintzat, emakumeen kontua dira; badirudi Euskal Herrian oso emakume gutxi lan egiten duela etxetik kanpo; ematen du lan garrantzitsuenak gizonetzkoen eskuetan daudela. Eta liburuak irakurtzean ez gara ohartzen, haurrek ez dute ezer berezirik nabaritzen, gu ez gaitu harritzen... normaltzat hartzen dugulako" (1990: 95).

Ondorio berberera iritsi ziren Etxaniz eta beste batzuk (1997) aldizkari honetan bertan S.M. argitaletxeko "Baporea" bilduman agertzen diren mezuak aztertzerakoan.

Izan dira beste azterketa batzuk haur literatura eta ideologi mezuak ikertuz (Mariasun Landa, F. Orquin, eta abar) eta horietako batean bere kezka planteatzen ditu Peter Hollindalek (1992) haur liburuak lantzerakoan. Era askotako galderak planteatzen ditu Ikerlariak, liburuetan agertzen diren baloreak, bukaera zoriontsuek duten eragina, liburu klasikoaren balore radikal eta subertsiboak,... edo bukaeran azaltzen duen galdera:

"Nortzuk dira nobela batean 'ez dauden' pertsonak?" (1992: 40), alegia, zergatik dira ikustezin zenbait pertsona, zergatik ager-

tzen dira beti ideologi dominatzaileko partaideak (ekonomi maila, arraza edo sexua kontutan izanik).

Azken finean, Peter Hollindalek proposatzen duena haur eta gazte literatur liburuen inguruko analisi bat da. Inuzentzia alde batera uztea eta liburu hauetan ezkututzen den ideologia ere aztertu beharra.

Helburu horri heltzen dio oraingo azterketa honek ere: euskarako produkzioan zer nolako ideologia transmititzen den emakumeari buruz alde batetik, eta bestetik azken urteotan gero eta garrantzi eta eragin handiagoa hartzen ari den "errealismo kritikoa" korronteren barnean ea noraino agertzen den islatuta Euskal Herriko gatazka politikoa, gure gizarteak eta biztanleak dituzten arazoak agertzen diren antzera. Horretarako, jakina, irizpide batzuk beharko ditugu emakumearen irudia aztertzerakoan.

Literatura eta sexismoa

Liburuak bi lengoia ditu, hitzen bidezkoa (testua) eta irudiak transmititzen duena (ilustrazioa). Sarritan bi lengoia horiek lan berean joan arren, pertsona batek baino gehiagok eginikoak ditugu edo bi mezu ezberdin dituzte. Alde horretatik interesgarria, eta baita komenigarria zaigu bi irakurketa horiek presente izatea liburuak transmititzen dituen ideiak aztertzerakoan.

Irudi liburuen inguruan ikerketa ugari egin dira, Adela Turinen lan batzuk edo L'Association Européenne Du Côté des Filles izenekoak 1998an kaleratutakoak adibidez. Eta aurrerago hitz egingo lasalago dugu horiei buruz.

Irakurtzeko liburuetan (irudi liburuen parean termino hau erabil balitezakegu testuak irudiak baino garrantzi handiagoa duen liburuetan) batez ere testua izango da aztertu beharrekoa, baina hauetan ere ilustrazioak nolabaiteko irudia, mezua, ideologia, transmititzen duela presente izanda.

Izan ere, hainbat eta hainbat elementu izan beharko genituzke kontuan liburuetan gizon eta emakumeen paperak nola islatzen diren aztertzerakoan. Hona hemen, horietako batzuk:

- Pertsonalak.
 - gizonezko eta emakumezkoen kopurua
 - pertsonaia nagusiak eta bigarren mailakoak (gizon-emakumezkoak)
 - pertsonaien deskribaketa.
 - Fisikoa: jantziak, gorputza (edertasuna).
 - Psikologikoa.
 - Izaera: Parte hartzailea, laguntzailea, pasiboa, bizkorra, indartsua, maitakorra, negartia,...
 - Ingurua: familiaren eredia.
- Espazioa.
 - Barnea=pribatua, emakumearena da?
 - Bereizketa markaturik dago?
 - Nola aurkezten da etxea eta pertsonaien betebeharra bertan?
- Gizarte irudia.
 - Lan banaketa.
 - Boterearen sexua.
 - Gizonezko edo emakumezko ezaugarri-betebeharren estereotipoak.
- Narratzailea.
 - Gizonezko edo emakumezkoa. Aldaketak.
 - Ikuspuntua. Historian duen eragina, transmititzen dituen baloreak.
- Irakurle implizitua.
 - Nori zuzenduta dagoen (hitanoa, testu barruko nahiz kanpoko irakurlea, e.a.)
 - Erreferentzia kulturalak. Pertsonaiak, gertakariak,...
- Hizkuntza.
 - Emakume eta gizonezko lanak? (etxeandrea, alkate jauna,..)
 - Pasibitatea adierazten duten espresioak: "eta joan ziren emazteak eta haurrak hartuta".
 - Joskera eta hiztegiaren erabilera: gizona = pertsona, etab.

Irudi liburuetan gainera, ilustrazioak duen garrantzi handia kontuan izanik, honako beste elementu hauek ere izango ditugu presente (Turin, 1995).

Sinboloa	Emakumea	Gizona
Amantala	Etxekoandrea	-
Kuboa, erratza	Etxekoandrea	-
Betaurrekoak	Pertsona itsusia	Pertsona azkarra
Irakurtzen	Ipuinak (fantasia)	Egunkaria (informatuta)
Kartera	-	Kanpoan lana
Lehioa	Zain dagoela	-
Animalla	Katua (etxekoa)	Zakurra (kanpoko)

Jakina, gure azterketa honetan bada aurrean izan behar dugun beste elementu bat: testu mota. Izan ere, literatur testuak dira aztertzen ari garenak eta gaiak, ikuspuntuak, istorioak,... kontuan izan behar ditugu irakurketa bat edo beste egiterakoan. Hots, istorio sinesgarria bada edo fantastikoa, antzinako ohiturak edo gaur egungo gertakaria, honelako elementuak presente izan behar ditugu literatur testuaren azterketa egiterakoan. Jakin badakigu istorioek ideia bat edo ideologi karga bat transmititzen dutela beti, baina era berean badakigu transmititzen den ideologia horrek pisu handiagoa edo txikiagoa izango duela argumentu sinesgarria den neurrian. Beraz, gerta daiteke, esate baterako, lan banaketa bera era ezberdinetan baloratzea, antzinako edo gaurko gizartean ematen delako, eta alde horretatik onartu behar da koloreen gama guztia dugula aurrean eta ez garela aurkitzen zuri-beltzeko gizarte/corpus/mundu batean.

Aztertutako corpora

Ikerlan honetan 1994an euskaraz sortutako haur eta gazte literaturako produkzioa aztertu dugu. Urte horretan 38 idazlan berri idatzi ziren euskaraz haur eta gazteentzat. Eta lan horien inguruan burutu dugu gure ikerketa.

Liburu kopuruari dagokionez hori da (40 bat inguru) azken urteotan sortzen den produkzio berria euskaraz. Ondorengo datu eta grafiketan argi eta garbi geratzen hori eta baita literatur arlo honek lortu duen oreka:

1994ko Haur eta Gazte literatur produkzioa:

Denetara: 302 liburu

Sorkuntz berria: 38 liburu

Itzulpen berria: 191 liburu

Berrargitalpenak: 73 liburu

1995eko Haur eta Gazte literatur produkzioa:

Denetara: 308 liburu

Sorkuntz berria: 41 liburu

Itzulpen berria: 174 liburu

Berrargitalpenak: 65 liburu

Bestelakoak (koedizioa bizkaieraz, etab.): 28

1996ko Haur eta Gazte literatur produkzioa:

Denetara: 294 liburu

Sorkuntz berria: 40 liburu

Itzulpen berria: 143 liburu

Berrargitalpenak: 77 liburu

Bestelakoak (koedizioa bizkaieraz, etab.): 34

1997ko Haur eta Gazte literatur produkzioa:

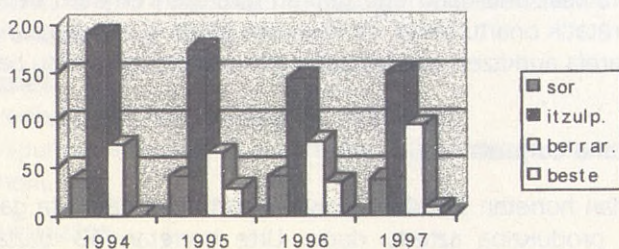
Denetara: 287 liburu

Sorkuntz berria: 37 liburu

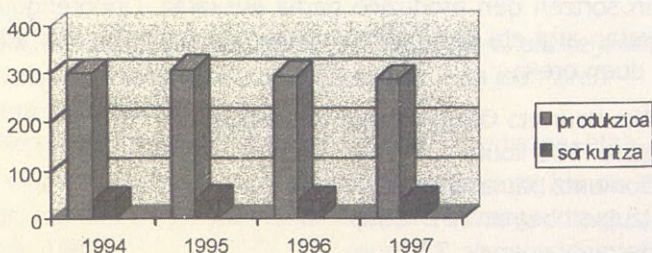
Itzulpen berria: 149 liburu

Berrargitalpenak: 94 liburu

Bestelakoak (koedizioa bizkaieraz, etab.): 7

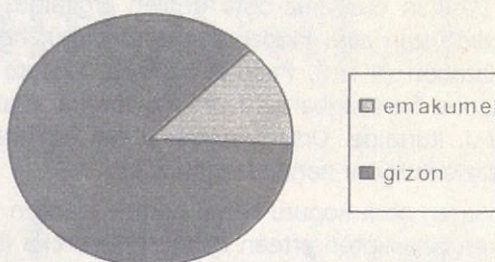
edo bestelako grafikari ikus daitezkeen bezala:

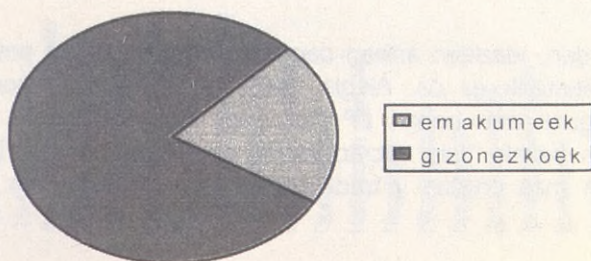
Idazleak

Emakumearen presentzia testuetan aztertuko dugu batik bat, baina interesgarria litzateke kontuan izatea idazleen artean ere emakumezkoek duten presentzia.

Esan bezala, beraz, 38 tituluk osatzen dute 1994an euskaraz sortutako haur eta gazte literatura. Liburu horietatik 8 dira emakumezkoek idatziak eta gainerako 30ak gizonezkoek; hots, argitaratutako guztiaren %21 emakumeek idatzia dugu. Hain zuzen, hiru idazleren artean eginak dira liburu horiek Piedad Ateka (6 ipuin), Mariasun Landa (liburu bat) eta Yolanda Arrieta Malaxetxebarria (liburu bat).

Gizonezkoek 30 obra idatzi dituzte (guztiaren % 79) 20 idazle-

ren artean. Hau guztia, argiago ikus dezakegu ondorengo grafiketan:
Idazleen portzentaia sexuen arabera 1994ko produkzioan:
produkzioaren banaketa egileen sexuen arabera:

Urte honetako produkzioa ikusirik, eta emakumeen presentzia ohikoa baino handiagoa edo txikiagoa izan den ikusteko, 1998ko udazkenean eginiko Euskal Haur eta Gazte Literatura Idazleen katalogoan emakumezkoek duten errepresentatibitatearekin konpora dezakegu. Aipatu katalogoan 22 idazle agertzen dira eta horietako 4 dira emakumezkoak (%18a gutxi gorabehera, baina katalogoan agertzen diren obren portzentaiaren arabera zenbait puntutan jaitzisko litzateke emakumezkoen errepresentazioa), 1994ko produkzioan emakumezko idazleen portzentaia %13a dugu, hots, normalean baino apur bat txikiagoa, hala ere, ez da ohiko produkzioa baino askoz txikiagoa.

Bestalde, 1994an euskaraz obra gehien argitaratu zituen idazlea emakumezkoa izan zen: Piedad Ateka (6 obra); honen atzetik datoz Antton Kazabon (4 lan), Patxi Zubizarreta (3) eta gero bi lanekin daude Karlos Santisteban, J. M: Etxebarria, Iñaki Zubeldia, Aitor Arana eta J. Iturralde. Urte horretan obrak argitaratu zituzten gainerako 15 idazleek liburu bana kaleratu zuten.

Piedad Atekaren obra kopuru handi horrek azaltzen du idazleen eta produkzioaren azterketen artean dagoen desoreka (bigarrenean emakumezkoen pisua nabarmenagoa delarik). Baina era berean, produkzio orokorrean ikustezinagoa da lan hori aipaturiko 6 liburuskak orri gutxiko ipuin ilustratuak ditugulako, denak bilduma berean eta oso publiko zehatzarentzat eginak (jakina, liburu ilustratua edo erdi ilustratuaren arloan nabarmena da P. Atekaren obraren garrantzia).

Dena den, idazleen artean dagoen emakumezkoen presentzia datu bat besterik ez da. Alegia, testu horiek ez dira horregatik femeninoagoak izan behar, Mª Mercedes Molina Morenok (1997. 870) dioen bezala "Las escritoras de esta colección -El Duende Verde- son más chistas y tradicionales que los hombres." gerta baitaliteke.

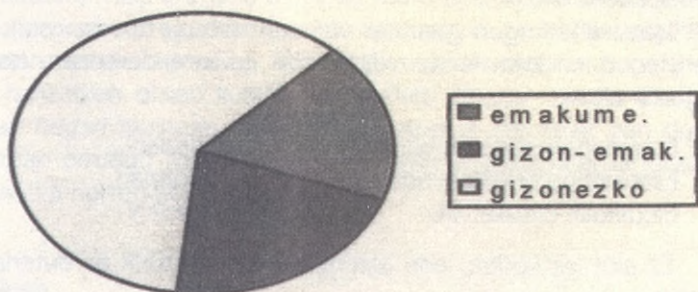
1994ko produkzioaren azterketaren eskema.

IZENBURUA	PROTAGONISTA	ESTEREOTIPOA	ILUSTRAZIOA	E.H.-GATAZKA
1948 uda	mutila	-	bai	
Ana, Kaster eta Benito	neska	bal/ez	gonak	ez
Andoni eta Maddalen	neska-mutilak	bigunduta	-	ez
Dinosaurio berezia	mutila	emak. ez.	-	ez
Eddy Merckwen gurpila	mutila	indartu (50ko hamark.)	-	bai/(inmigrazioa)
Egun bat baserrian	giz/emak/abere	-	-	
Eneko okerraren akerra	mutila/akerra	Ez da emaku m.	-	ez
Gabonetako Ipuinak	gizon	apur bat	-	ez
Gauetz zoo batean	mutila	giz/emak.	indartu?	ez
Gorbelatarrak	gizon.	bai	-	euskara
Haitzuloan galdurik	neska-mutil	ez	egokiak	ez
Hegaldiak	neska	apurtzen	-	ez
Hiltzak jostailu	-	?	-	euskara
Ilargi lapurra	animallak	?	-	ez
Ilargiaren ezula	neska-MUTIL	indartu?	indartu	ez
Ipuin arriskutsuak	mutil	indartu?	indartu?	ez
Ipuin eroa	mutil	indartu	-	arrazismoa
Ipuinkaria	nesk-mutil	biguntzen	-	ez
Itzasoko istorioak	gizon	emak. botere/indartu	-	ez
Jainko biklia	neska 1 /mutliak	indartzen	-	ez

IZENBURUA	PROTAGONISTA	ESTEREOTIPOA	ILUSTRAZIOA	E.H. -GATAZKA
Julieta, Romeo eta saguak	neska	apurtzen	feminis	ez
Lau bizikleta urrutira joateko	mutlatak	Indartu?	-	ez
Lazkao bikil, gizon...	gizon	Indartu	Ez dago emak.	ez
Lur zabaletan	gizon	(IX. mendea)	-	alpu bat
Marigorringoak hegari	neska	-	ondo	apur bat
Metak eta kometak	-	?	-	soldaduska/askatasuna
Ortzadarraren azpitik	mutila (neska oso 2. maila)	Indartu	-	ez
Pelu	mutla	Indartu	-	erdal. kontra
Pike eta Pitito	mutlatak	Indartu	ez dago emak.	BA
Pokina eskimala	neska	Indartu	-	ez
Sel lagun, sel sekretu	neska-mutil	?	-	ez
Sudur puntan mundua	neska	apurtzen	-	ez
Sute handi bat ene bihotzean	mutlatak	Indartu	-	ez
Tobiren arazo larri	animalla	bai?	-	ez
Txerrama errudun	animalla	Indartu	sexista (13. or.)	erdal. kontra
Txirri, mirri... eskolan	gizon	?	?	ez
Txirri, mirri... ligitsero	gizon	Ez dago emak.	-	ez
Urtegi misterioetsua	mutla	?	-	ez

Laburbildurik, esan dezakegu aztertutako 38 liburu horietan **protagonista** nagusien banaketa honela ematen dela: Bi liburutan (*Metak eta Kometak*, eta *Hitzak jostailu*) lanek dituzten ezaugarrien-gatik -testu labur, poemak, hitz jokuak, etab.- ez dago protagonista nagusirik, beste hiru liburutan animaliak dira protagonistak eta gal-nerako guztietan honako banaketa hau ematen da sexuen arabera:

-Emakumezkoa:	6 liburutan (pertsonen %18,18)
-Gizon-Emakumezkoak:	7 liburutan (pertsonen %21,21)
-Gizonezkoak:	20 liburutan (pertsonen %60,61)

1994ko produkzioko protagonista nagusien banaketa sexuaren araber.

Egindako beste azterketa batzuekin konparatuz gero, hona hemen zein den euskarazko protagonisten portzentaia sexuen arabera.

Teresa Colomer-ek eginiko 150 lanen inguruko ikerketaren araberako banaketa:

Protagonista nagusia:	Emakumezkoa: %29,5	gurean %18,18
	Gizon-Emakume: %7,7	gurean %21,21
	Gizonezkoa: % 62,8	gurean %60,61

Association Européenne du côté des filles delakoak (1998a) irudi liburuetako 2.396 protagonisten gainean eginiko azterketaren araberako banaketa:

Protagonista nagusia	Frantzia	España	Gurean
Emakumezkoa:	%39,7 - %40,4	%43 - %45	%18,18
Gizonezkoa:	%60,3 - %59,6	%57 - %55	%60,61

(Frantzia eta Españaiko datuetan lehenengoa haurrei dagokie eta bigarrena helduei; hots, haur eta helduen arteko bereizketa egin da).

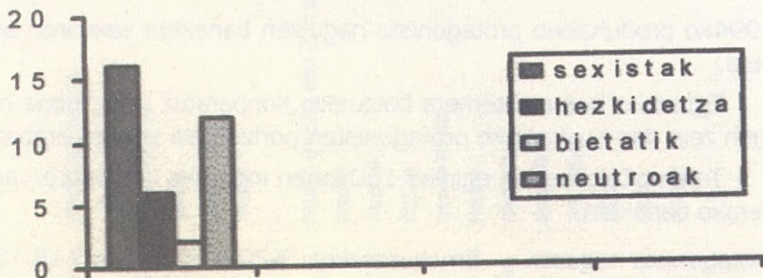
Kasu batean nahiz bestean argi eta garbi geratzen da euskarazko produkzioan txikiagoa dela emakumezko presentzia protagonista nagusien artean. Portzentala nabarmen txikiagoa da irudi liburuekin konparatuz gero eta pittin bat txikiagoa 1970etik aurrera argitaratutako 150 lan onenen aldean (T. Colomer Irakaslearen ikerketa).

Alpagarria da, era berean, hiru liburutan (eta zenbait lpuinetan) ez dela emakumezko agertzen, protagonista guztiak gizonezkoak direla. Hots, munduan sexu bakarra (gizonezkoena) balego bezala, agertzen zaigu.

Idazlanetan egun gizaratean dauden **estereotipo** sexistak indartzeko, apurtzeko edo ikusten diren edo ez aztertzerakoan, honakoa dugu emaitza:

Estereotipo sexisten kontra:	6 idazlan
Estereotipo sexistak indartzeko:	16 idazlan
Bietakoak dituztenak:	2 idazlan

Ez alde ez kontra, edo aztertzeko elementurik ez dutenak: 12 idazlan

1994ko produkzioak bultzatzen dituen estereotipoak.

Emakumeen figurarik agertzen ez diren lanak: 3 idazlan.

Bestalde ugari dira emakumea deskribatzerakoan, honen ezaugarriak ematerkoan, fisikoan soilik aritzea. Hots, horixe kontsideratzen da emakume baten ezaugarri nabarmen eta garrantzitsuena.

Ilustrazioari dagokionez, berriz, adierazgarria da egile berberaren bi liburuetan (*Ana, Kaster eta Benito, eta Haitzuloan galdurik, P. Ateka* idatzi eta ilustratutako liburuak) kontrako jarrerak aurkezten zaizkigula. Lehenengo lanean neska pasiboa, formala, gonarekin, etab. agertzen zaigu, eta bestean aldiz, ilustrazio oso egokiak, neska eta mutilak elkarren parean eta batak nahiz besteak parte hartzen.

Horretaz gain ez daude, edo ez ditugu aurkitu, balorazio asko egiteko elementurik aurkitu ilustrazioetan (egia da euskaraz sortutako liburuetan oso gutxitan ematen dela irudi liburua eta kasu gehienetan testuaren lagungarri gisa aurkezten dela ilustrazioa, bigarren maila batean). Hala ere, oso bitxia da liburu batzuetako ilustrazioetan emakumezkoak ez agertzea (*Lazkao txiki, gizon...* edo *Pike eta Pitito* liburuetan, esate baterako), horrez gain emakumearen papera eta irudia bultzatzen duten ilustrazioak aurkitu ditugun bezala (*Marigorringoak hegan* ipuinean, adibidez), kontrakoa ere ikusi izan dugu, *Txerraman errudun* liburuan agertzen diren emakume amantaladun ugariak dira horren adibide bat.

Lanbideak

Liburu ezberdinetan ageri diren lanbideen bidez ere ikus daiteke horietan islatzen den ideologia. Gaur egun, gizartean berdintasuna eskatzen eta neurri handi batean betetzen ari den bitartean; gaur egun, langileen artean emakumezkoen kopurua gora egiten ari den bitartean, liburuetan ez da errealitate hori azatzen, eta oso nabarmena da, orokorrean, ageri den lan banaketa.

Goikoa argiago ikusteko lehendabizi liburuz liburu ikusiko ditugu datuak eta ondoren denak batera.

Liburua	Emakum. lanbideak	Gizonez. lanbideak	Zehaztu gabekoenak
1948ko uda	etxeandrea	liburudendari morroia liburusaltzalea dendaria malsua erreblisorea argazkilaria mikeletea (polizia)	

Andoni eta Maddalenen komeriak

irakaslea	irakaslea	medikua
etxeakoandrea		

Eddy Merckxen gorpila

malstra	administradore
etxeakoandrea	zuzendariordea
	harakina
	langilea

Egun bat baserrian

baserritarra	baserritarra
--------------	--------------

Gorbeiatarrak

serora	kapitaina
	taxista
	baserritarra

Hegaldiak

dendaria	ejekutiboa	psikologoa
irakaslea	irakaslea	erizaina
ileapaintzailea	monlorea	
	dendaria	
	medikua	
	egunkari saltzailea	

Hitzak jostailu

alkatea
udaltzaina

Ilargiaren eztula

sendagilea
baserritarra

Ipuin arriskutsuak

liburuzaina	sendagilea
parrokoa	
frantziskotarra	
ziklista	
irakaslea	
misiolaria	
epallea	
funtzionarioa	
croupierra	
sikarioa	

Ipuin eroa

alkatea
animali-zaindaria
kamiolaria
zamarra

Ipuinkaria

andereñoa

marinela

albalaria

atezaina

erlojularia

oihantzaina

Itsasoko istorioak

emagaldua

kapitaina

marinela

gobernadorea

merkataria

kontramaisua

*Jainko txikia**

*Ipuin honetan bada fantasia hutsezko pasarte bat, emakumeak bakarrik biziren gizartea, eta ez da kontuan izan azterketa honetan.

baserritarra

ospital-zaindaria

sendagilea

ertzaina

Juliet, Romeo eta saguak

saltzailea

irakaslea

Lau bizikleta urrutira joateko

notarioa

tabernaria

ziklista

nekazaria

sukaldaria

Lazkao txiki gizon txikiaren handitasuna

etxeandrea

morroia

interbentorea

maistra

bilete saltzailea

sendagilea

erizaina

tabernaria

argazkilaria

tabernako andrea

futbolaria

dendaria

neskamea

pentsu saltzailea

maisua

arrantzalea

peola

saltzailea

igeltseroa

soldadua

erloju saltzailea

polizia

apaiza

baserritarra

alkatea

artzaina

ileapaintzailea

*Lur zabaletan***

**liburu honetan joan den mendeko istorioa kontatzen da eta hori kontuan izan behar da lanbideei dagokienez.

esklabu	artzaina
etxeoandrea	baserritarra
	esklabua
	polizia
	ostalaria
	nagusia
	ehiztaria
	soldadua
	marinela
	lapurra
	mehatzaria
	burniola langilea
	basamutila
	merkataria
	jantoki arduraduna
	okina

Marigorringoak hegan

telebistako aurkezlea artazi-zorroztaillea

Metak eta Kometak

homeopata	medikua
psikiatra	odontologoa
malstra	ofmatologoa
	traumatologoa
	kantaria
	eskultorea
	musikaria
	idazlea
	pintorea
	malsua
	aizkolaria
	soldadua

Ortzadarraren azpitik

Pelu

albaiteroa	musikaria
andereñoa	artzaina

Pike eta Pitito

malstra	baserritar	laborari
etxeoandrea		polizia

Pokima eskimala

<i>Sei lagun, sei sekretu</i>	etxeakoandrea saltzalea	sendagilea	
<i>Sudur puntan mundua</i>	optikaria	botikaria	okullista irakaslea
<i>Sute handi bat ene bihotzean</i>	neskamea dendaria eritzaintsa	injenieria sendagilea udaletxeko idazkaria alkatea serenoa notarioa alguazila erretorea etxe zaindaria erizaina	suhiltzalea ertzaina abokatua txoferra
<i>Tobiren arazo larria</i>	dendaria	alkatea	
<i>Txerrama errudun</i>	baserritarra etxeakoandrea andereñoa dendaria	baserritarra okina jubilatua alkatea tabernaria saskigilea sorospenekoa kamareroa udaltzaina	txoferra agoazila autobuszalea zerbitzaria taxizalea epailea
<i>Txirri, Mirri eta Txiribiton igeltsero</i>		igeltsero kontratista peoi	
<i>Txirri, Mirri eta Txiribiton eskolan</i>	andereñoa		
<i>Urtegi misteriotsua</i>	etxeakoandreaarkitektoa	eralkitzalea altxor-bilatzailea	egoitza-zuzendaria urpekaria psikiatra

Hona hemen berriz, emakumezkoen lanbide guztiak (parentesi artean daukagu lanbide hori zenbat liburutan agertzen den):

albaiteroa	etxeakoandre(9)	serora
andereñoa (10)	homeopata	tabernako andrea
baserritarra(2)	ileapaintzailea	telebistako aurkezlea
dendaria (4)	neskamea (2)	
emagaldua	optikaria	
erizaina (2)	psikiatra	
esklabu	saltzailea (2)	

Eta hemen gizonezkoen lanbideak (eta zenbat lanetan agertzen diren):

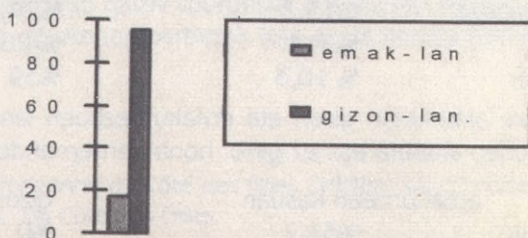
administradorea	burniola langilea	frantziskotarra
aizkolaria	croupierra	funtzionarioa
alguazila	dendaria (2)	futbolaria
alkatea (6)	egunkari saltzailea	gobernadorea
altxor-bilatzailea	ehiztaria	harakina
animall-zaindaria	ejekutiboa	Idazlea
apaiza	epailea	Igeltseroa (2)
argazkilaria	eraikitzailea	ileapaintzailea
arkitektoa	erizaina	Injenieria
arrantzalea	erloju saltzailea	irakaslea (7)
artazi-zorroztalea	erlojularia	jantoki arduraduna
artzaina (3)	errebisorea	jubilatua
atezaina	erretorea	kamareroa
basamutila	ertzaina	kamiolaria
baserritarra (8)	esklabua	kantaria
bilete saltzailea	eskultorea	kapitaina (2)
botikaria	etxe zaindaria	kontramaisua
kontratista	pintorea	
langilea	polizia (3)	
lapurra	saltzailea	
liburudendari morroia	saskigilea	
liburusaltzailea	sendagilea (6)	
liburuzaina	serenoa	
marinela (3)	sikarioa	
mehatzaria	soldadua (3)	
merkataria (2)	sorospenekoa	
misiolari	sukaldaria	
monitorea	tabernaria (2)	

morroia	taxista
musikaria (2)	traumatologoa
nagusia	udaletxeko idazkaria
nekazaria	udaltzaina (2)
notarioa (2)	zamaria
odontologoa	ziklista (2)
ofmatologoa	zuzendariordea
oihantzaina	
okina (2)	
ospital-zaindaria	
ostalaria	
parrokoa	
pentsu sailtzailea	
peoia (2)	

Zehaztu gabeko lanbideen alpamenei buruz, aldiz, euskaraz okulista bezalako profesionala aipatzean, ez dakigu gizonezko edo emakumezko bat den eta horixe da hain zuzen hainbat kasutan gertatu zaiguna (zenbaitetan ilustrazioak adierazi digu zein zen pertsona horren sexua). Hala ere, kontestuaren erreferentzia ez dugu erabili lanbide hauek gizon/emakume sailkapen hori egiterakoan, hala egin izan bagenu askoz nabarmenagoa zatekeen oraindik desoreka hori. Izan ere, sarritan "ezohiko" profesio batean ari denean emakumezko bat horixe dela azpimarratzen baita (albaltero emakumea, taberna bateko andrea, eta abar).

Baina datu errealeak aztertuz, desoreka nabarmenak ageri zaizkigu emakumezkoek eta gizonezkoek dituzten lanbideen artean. Desoreka kantitatean eta lanbide horien kalitate edo kategorian.

17 lanbide daude emakumeen kasuetan eta 95 gizonezkoenetan. Ondorengo grafikari argi eta garbi ikus daiteke desoreka kuantitatiboa:

Baina arestian alpatu bezala lanbideen artean ere ezberdintasun nabarmenak daude. Esate baterako, boterea gizonen eskuetan dago. Alkate guztiak (6) gizonezkoak dira, horrez gain kapitainak (2), gobernadorea (1), zuzendariordea (1) edo erretorea (1) gizonezkoak dira. Alegia, aztertutako corpusean ageri ziren boteredun kargu guztiak.

Bestalde, goi mailako ikasketak dituzten lanbideak aztertuz gero, honako emaitza hau dugu. Emakumeen lanbideen artean albaitea, andereñoa, erizaina, homeopata, optikaria eta psikiatra ditugu (telebistako aurkezlea zalantzan jarriko genuke, ez baita karre-raduna izan behar). Denetara 6 edo 7 lanbide.

Gizonezkoen lanbideen artean, aldiz, honako hauek ditugu: administradorea, apaiza, arkitektoa, botikaria, epailea, eralkitzaila, erizaina, injenieria, irakaslea, kontramaisua, liburuzaina, notarioa, odontologoa, ofmatologoa, sendagilea, traumatologoa eta udaletxeko idazkaria. 17 denetara.

Baina aurreko bereizketa horretatik kanpo geratu diren lanbideen artean dugu desorekarik nabarmenena, emakumezkoen gainerako lanbideak (baserritarra, dendaria, emagaldua, esklabu, etxeoandrea, eta abar) oro har lanbide ezkualifikatuztat hartu izan direnak (kasuren bat edo beste izan ezik); gizonezko lanbideetan alguazila, zaindaria, argazkilaria, langilea, eskultorea, erlojularia, liburusaltzailea, eta abar ditugu. Hots, lanbide arruntak (oso gol mallakoak izan gabe kualifikatuak direnak).

T. Colomerek lehenago aipaturiko ikerketan erdietsitako datuak gurearekin konparatuz gero, honako emaitzak dauzkagu:

Emakumezkoen lanbideak:

	T. Colomerren emaitzak	gureak
Etxeko lanak	%69,2	%31,7
Kualifikatugabeak	%13,2	%24,5
Artistikoak	% 7,4	%4,8
Kualifikatuak	% 10,3	%39

Eta gure azterketan gizon eta emakumezkoen lanen baneketa lau maila horien arabera eginez gero, hona hemen ondorioa:

	emakumeen kasuan	gizonezkoenean
Etxeko lanak	%31,7	%0

Kualifikatugabeak	%24,5	%60,3
Artistikoak	% 4,8	%8,8
Kualifikatuak	% 39	%30,1

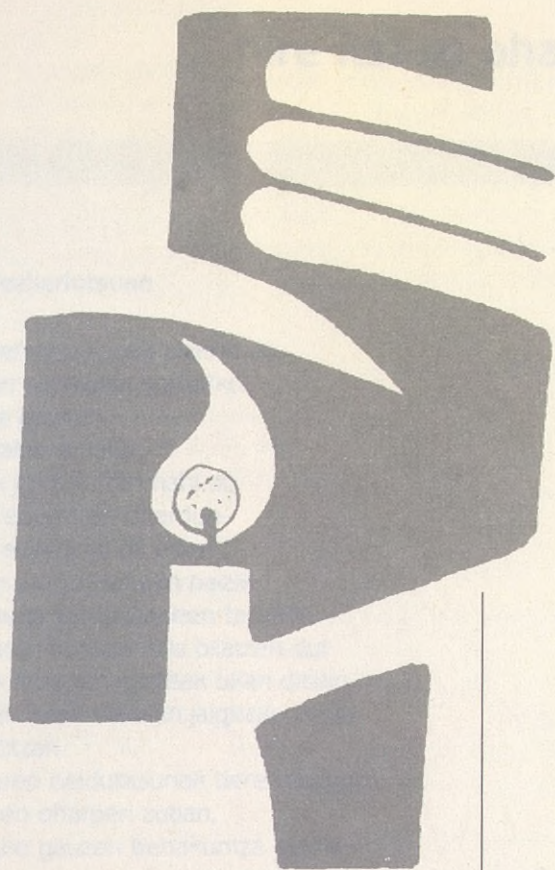
jakina, 16 emakume kualifikatueta kenduko bagenitu 10 irakasleak atal horretako portzelintala 14,6ra jaitsiko litzateke. Horrengatik ematen da T. Colomerren eta gure azterketaren arteko desoreka hain nabarmen hori atal horretan eta emakumezko kualifikatu gehiago egotea proporzionalki gizonezkoekiko konparazioan. Bestalde, euskarazko produkzioan ez baldin bazen alpatzen esplizitoki etxeoandrea zela ez dugu horrelakotzat hartu.

Beraz, eta 1994ko euskarazko produkzio osoa hartuta, oso irudi markatua ematen da lan banaketari buruz. Gizonezkoek egiten dute lan ordaindua kasu gehienetan eta gainera gizonezkoena da boterea. Emakumeek lan egin dezakete, baina normalean etxean geratzen dira etxeko lanak egiten. Oso kasu bakanetan ageri zaizkigu lan egiten duten emakumeak eta hauek normalean irakasleak (andereñoak) edo dendariak izaten dira. Adela Turinek dioen bezala (1995:94) "en los libros actuales la exclusión de las mujeres de la vida profesional es más sutil: es a través de la ausencia de imágenes que muestren *sin ironía* Ingenieras, médicas o astronautas y a través de la presencia de imágenes de ayudantes de laboratorio, enfermeras, cuidadoras de escuelas infantiles y técnicas subordinadas, que se sigue dando a las niñas el mensaje de la segregación profesional:". Euskararen kasuan, zoritxarrez, guztiz balioarriak dira Adela Turinen hitzak. Izan ere, ez dakigu Euskal Herrian zenbatekoa den etxetik kanpo lan egiten duen emakumezkoen kopurua (Frantziako langileen %44a emakumezkoak dira eta Espainian %35,8a), ez dut uste Frantzia eta Espainiakoa baino askoz gutxiagoa izango denik hemen presentzia hori. Liburuetan, hala ere, %15,2ra jaisten da emakumezkoek egiten dituzten lanbideen proportzioa eta hori etxeoandrea izatea lanbidetzat hartu izan dugula gure azterketan. Edo zerbait dago gaizki liburuetan edo Euskal Herrian emakume guztiek egiten dituzte lan berberak (eta ez da honela gertatzen).

Bibliografia

- Asocciation Européenne du Côté des Filles (1998a) *¿Qué modelos para las niñas?*. Paris : Du Côté des Filles.

- Asociation Européenne du Côté des Filles (1998b) *¿Qué ven los niños en los libros de imágenes?*. Paris: Du Côté des Filles.
- Colomer, T. (1994) "A favor de las niñas", *CLIJ* 57, 7-24.
- : (1995) "Sobre la representación del mal (y del poder). 24º Congreso Internacional del IBBY, 98-102.
- Etxaniz, X. (1997) *Haur eta gazte literatura*. Iruñea: Pamiela.
- Hunt, P. (1990) *Children's Literature*. London: Routledge.
- : (1996) *International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. London: Routledge
- Molina Moreno, M^a. M. (1997) "El personaje femenino en la literatura infantil y juvenil española contemporánea", Cantero, F. J.; Mendoza, A. eta Romea, C. (de.) *Didáctica de la lengua y la literatura para una sociedad plurilingüe del siglo XXI*. Barcelona: Universidad de Barcelona.
- Orquin, F. (1989) "La nueva imagen de la mujer" *CLIJ* 11, 14-19.
- : (1995) "Estereotipos en los libros no sexistas". 24º Congreso Internacional del IBBY, 106-108.
- Stephens, J. (1992) *Language and ideology in Children's fiction*. London and New York: Longman.
- Turin, A. (1995) *Los cuentos siguen contando*. Madrid: horas y HORAS.

SORKUNTZA

Nire itsaso ohartuak

BIDE-ERTZ

I.- Gune bozkariotsuan

Behingo lldoak atzenduta
naturari aspaldian sorturiko
poema galdua
berrizatzera nator,
izadiak jakitun izan nahi du
-bere ederraren ohardun-
zeren ederra ez da eder
doaien ezagumenean baizik.
Zerumuga zehaztuabeen tartetik
ederraren kontzientzia bilatzen dut
izadiak aitorten gazteak ukan ditzan,
ohianak inork sekulan jaigtitako eleak
goza ditzan.
Ederraren heldutasunak bere muztioa
begiaren oharpen zutian,
inguruko gauzen behakuntza geldian.

Hiriak anonimotasunean irensten
banau ere
-iragangaiztasun poetikoa hirian dastatzea
gaitza bada ere-
ahaleginduko naiz naturari
hitz ohartua eskaintzen,
gauzakien ertz apalek
ontologia sendoagora deitzen.

Hau. Hori. Hura.
Bakarrik bere presentzia ohartua:
itzala, harria, lurra,
daitekeenaren hats beroa.

Zentzuetara su gizen antzean
irudiak, antzak, hegiak,
zentzuetara salda bezala
Itsasoaren urdin gordina
—arrats erotikoen tanta mardulak / mahats-mozio bilduak—,
zentzuetara grinena Itsaso astinduak,
fosforoaren ahalegin gorriak.

Dena ur-jauzitan
gurpil eroaren abjadan,
aspaldiko ezina
uzta ugaritan hausten zait.
Hazien txalo artean
bolkanek populatzen naute,
matrize urdurien uholdean
kitarra fingabeek inarrostean.

Gogoeta sakonenean
objektuen ertzak haztatu ditut,
zelai horien larru zartatuak
nirean gorde,
eta alga biluzien dardarizo berdean
Itsaso ohartutan nenbilela jakin.

Begrada baldanean
gauzakien aldamenak nabarmen ditut,
galburuen opari makurtuetan
osamenaren atsegina dut;
helgaitza, murrizta zaidana ere
naturaren baitan zerbait umotua bihurtu dut;
oharmenean ez bada harria da ez-harri,
ibaia ez-ibai,
lizarra ez-lizar,
airea ez-aire.

Erakarri nauzu, natura,
 zure besoetara,
 erakarri ur zikinetatik urmael gardenera,
 oroimena berritu zait
 lilurazko palsaletan murgilduz.
 Maitasunak oro
 ene oroimenean pilatuta,
 izanak itzal zutiak –ertz hitsak–
 ene oharmenean gaindituta.
 Gizona ez da gizon
 baranoko izakien kontenplazioan baizik
 –behakizun ohartuan baizik–,
 gauzakien harridura (eta eskerrona)
 atxikimendu ohartuan, soilik, ematen da.
 Materia itsua da
 (harria, ura, lurra, metaleak
 hits eta opakua)
 ene kontenplazio geldian izan ezik.
 Gauza bakoitzari izena ezartzean
 oharmenetik helduriko harridura itsasten diot,
 gauzek bozkarioa
 harridura kontzientean txertatuta bakarrik.

Ametsen barrendik deus ez balego ere
 nik poema luzatuko nieke ingurukoel;
 amets egitea poema osatzea da.
 Denboraren tapizera makurtzen naizenean
 paradisuaren lorategira
 itzuli nahi izaten dut,
 harrizio primigenioek berritzen ditut
 paisala ikustean;
 gauzakien ontologia berregiten dut
 oharmeneranzko bidean,
 ederrera irekitzen dut harridura;
 naturaren eskaparatearen behakuntzak
 logos hertsien haraindi gauzetara hedatzen ditut.

Poetaren hitzak
 unearen distantziak gallentzen ditu,
 gizon zapalaren ohartezina gainditzen du,
 "hau bikain da", "hori lerdin da"
 oharmenari esker bidean esaten du.

II.- Behingo ildoak

Nik gustatu ditudan asealdiak
inork ez ditzake dasta,
nik besarkatu ditudan emanaldiak
inork ez ditzake atzeman.

Kaleak ez du ezagun arbolaren horma,
asfaltoak ez du ezagun
iratzearen lotsa gorria,
lehorrak ez du ezagun itsaso hedatuen sabela.

Poetak gauzen soinean atsedean zabala,
berak damaio urari (landare eta hegaztiei)
izanaren oharmena;
Poetak –gezurrik gabe–
bidaide ditu ura, ilargia, belarra;
urdina bere hoztasunean
–gorria bere goritasunean–,
ezin da ahantzi telurien dardaraz,
izana populatzen duten izen zutiez.
Poetak osin sakonean ditu asmo mugituak,
gurariak ikusi eta behatuen
bozkario ez-galduak ditu.

Urari ur dela jakinaraztea,
harriari harri dela ezagutaraztea
poetaren eginbehar lehendikoa da,
izakiak oro metaforaren larrean,
gauzak geometria gazteen bizkarrean,
eta gero arratsaren Ispilu ihesiak Ibaian
(eguzkiaren senidetasun oskorritsuetan).
Irudimenaren eta kontzientziaren zehar
zubi berriak eraikita,
natura ahantziak izate berriei lotuta.
Behin behatuta “ederra zara!” bozkarioz du berak esan,
poetak aldamenetara begi beroa jalgi du,
atzemanaren harriduran geratu da.

Oharmenean gauzek eder-mina,
landak, soroak, urak –bideak– izan-nahia,
izateak osatu-nahia,
landak landago, soroak soroago, urak urago
ene madura ohartuen zehar-meharretan.

Eguna sekretu ez susmatuetara erakarrita,
eskua asmo ez sentituetara bilduta.
Ona da harritzea,
bikalna izarren izua susmatzea
–eguneroko asperrari zurubi berriak bilatzea–,
baina hobea oraindik amets berriak ahalbidetzea,
natura zantzu berrietan ikustea,
isileko maila guztiak kontenplazioan desestaltzea.

Behatu eta isilean gordeak
misterioaren izua du,
gero kantua labeko opil bero bezala altxatzen da,
behakuntza lilura ez-ohikoetan hazten.
Jainko eta Jainkosen ohoretan
gorazarre konsziente berriak ditu naturak,
arbolak bere zuzterrak bilatzen ditu,
itsasoak hegi urrunagoak antsiatzen,
eta nire begian ontologia ukigabeak sortzen
sentiturikoak ohardunago egitean.

Gaur edo bihar –agian, inoliz ez–
materia adimen egingo da,
gaur edo bihar –ausaz, sekula ez–
nire lehia poema nagusi bilakatuko da.
Gauzak izanera lgotzen (udaberri apala uda gallen egiten),
izakiak golen mailara altxatzen
ene *itsaso ohartuan* ikasi dute.

III.- Lehia berean

Ene begiek ikusiaren oinazea,
hesi mugagabeen hedadura,
uraren ahanztura lhesiak
garalpen beroa.
Izatearen xarma gazteak
ongletorria hitzari,
misterioraren hegalak eskerrona
mirespenez behatzen dionari,
oharmenak mila adlera
sentsazio bakoitziari zuzenduta.
Astiro, aireak bere jatorria ezagutu du,
ura bere iturburuaz jabetu;
inguruan oro izanera ligo
harridura estetikoari esker.

Lurrarekin kutsatzen dut begirada,
ur berdearekin gaztetzen grina.
Haizearen oldea besoetan daramat,
koartzoaren seta galtza
irudian atzematen dut,
suharriaren su bertikala
irudimenean hertsatzen dut,
eta denekin poema ohartua eraikitzen dut,
bozkario baten olde konszientea jasotzen,
eta gero lurrak, urak, haizeak, koartzoak
eder-harriduraren uhinetan biltzen dira.

Hori dela eta, Kanpoko oro:
geologiaren gerrri zabal da,
harriaren teluria gaitz,
eguzkiaren klabe gori
—ene kontzientzian bilduta—;
oharmen eskerbera honetan
izakiek ezagumenean
irabazten dute ontologia sendoa;
izakiak ezagutuz badira
—ez-ezagutuz ez dira—
gauzak ez-gauza izatera lirts daitezke
bideko ohargabezian.

Hitsa eta argia, opakua eta gardena
 jakinaren olatuan.
 Jada, ez da nire bidean harri itsurik,
 ez ur itsurik,
 ez landa itsurik,
 ezereza gaintitu du
 ene kontzientziak,
 oihu gazte —edo irrintzi basati-bezala
 harro jaiki dira ene gogoeta ohartuak
 teluria agurtzera.

Gauzak badira
 poetak badirelako,
 harria (eta lurra eta ura eta argia) badira
 poema hau badelako,
 ikusiak oro ene metaforaren gailur ez-ahantzian.

Horregatik, algaren besoa nire begian lo dago,
 ozeanoaren soina nire begian lo,
 mendien simetria ene begian lo,
 labaren sukar iraulia ene soan lo.
 Dena ene begiradan,
 dena ene harriduraren bozkarioan.
 Ederra ez da eder,
 ozeanoa ez ozeano
 —mendia ez mendi, laba ez laba,
 ezta izarra izar—
 baldin ene poemaren hitz *ohartuan* (*harrituan*) ez bada;
 bere *ens* galanta ene begiradan.

Hitzak izena eman dio ikusiari,
 poesiak izadian misterioa atzi.
 Gelditu naiz, aztertu ditut esentziaren hutsarteak,
 eta existentzia estetiko bilakatu dut,
 naturaren altzoan oharmenak sorturiko eguzkiak
 jarri ditut.

IV.- Uhinak bere ildoa

Uhin batetik bestera,
 gune batetik bestera
 ildoaren luzea,
 uhinak lehia ontologikoan
 metaforari espazio ustekabekoak eskaini dizkio.
 Ausentziak, gune ez-ohartuak
 lore umil, hondakin zabar dira.

Lerroen ihesdura luzeagoa da
 oharmenaren urratsean;
 suaren mihla goriagoa
 -lurraren usain genitala sakonagoa-
 harrizlo estetikoarren esparruan.

Olde konstelatuak doaz
 oharkizunen bidean,
 gauza bakoltzaren erritmoa
 lehendiko izatearen berreskuraketan,
 dena gazte eta lerdin
 poemaren gune zutian,
 perfekzioak -ertz hertsia-
 ohardun;
 ibaiaren adarretan zubi berriak eraiki dira,
 gauzen azken gunetara iritsi
 materia gogartuaren saretan.

Arraina putzu sakonean datza,
 uharri biribila errearen magalean,
 arraina -harria-
 olde konszientean da murgil.
 Uhinari galderak egin dizklot,
 harriari itaunak zuzendu,
 eta *uhina* eta *harria*
 bestetariko *soin*, *itsaso*, *alor* bezain
 bizkor eta garden zutitu da.
 Uhinel, uharrie (lehen itsasoari bezala)
 nire dastamenak, ukimenak, entzumenak...luzatu dizkiet;
 ni eta uhina,
 ni eta harria
 ulermen astitsu bat-beraren harian.

Esperantza ahituak zokoratuta,
 adiskidego berriak sortu ditut
 -aditzel adberbio egokia erantsi diet-,
 egunabar berriak hedatuta sumatu ditut
 ontologia gazteekin,
 edonori emozio ukigabeak prestatu
 adiera nabarren errotan.

Ez nuen sinesten
 -eta ederrera allegatu nintzen-,
 ez nuen harritzeko ahalbiderik
 -eta behingoz izatearen gunean sartu nintzen-,
 pixkanaka abstraktutik zehatzera
 makurtu nintzen,
 ederra gauza oso mugatu, urri eta
 umiletan atzeman nuen,
 unearen soiltasuna
 emakumearen lehen irribarrean dastatu;
 mirespen umil hartan
 gozalba, estrata eta landak ederrago susmatu nituen,
 zaina lurpean opari gizen bezala sentitu
 harridura konszientearen mendean.

Ez nago biluz,
 hitzaren arkitekturan izanaren funtsa
 (harria, lurra, ura...)
 eraikitzen dihardut,
 poetak onartzen du isilbidea,
 harriaren opakotasuna,
 lurraren histasuna,
 harriari gogo eman dio,
 lurrari ezaguera itsatsi
 -euskal hitzaren geologia gaitzean
 kontzientziaren eskulturak eraiki-.
 Ura eskuetan eutsi nahi dut,
 materia inkonszientearen iluna
 gainditu behingoz.

Nire ibaiak, gutxi gorabehera,
 ur berak daramatza,
 ibai bazterretan hiri, zuhaitz, zume antzekoak
 hazitzen dira,
 eta nire konzientziaren eskerronean
ens ahantziak
 birreskuraketa estetikoaren bozkarloa du.

Atera naiz gauzakien leihoetara,
 irten naturara.
 Dagoeneko, badakit harria
 ez dela harri huts,
 jadanik badakit ura
 ez dela ihesdura hutsal,
 gaurdanik badakit bideko gauzakiak
 eder-ikaraz ene oharmenean daudela.
 Bai, hitz ohartuan ni harri naiz,
 ni ur naiz,
 ni zuhaitz naiz
 (lehendiko izaki hitsean eder-ikara desestalla...).

Izakiak ezagumen bero bihurtuta ageri dira,
 geografia opakoak
 teluria garden bihurtuta,
zerbait zen hura *norbait* itzulita,
 materia arrea gune ohartuetara etorrita...

Banan-bana, jardun dut behakuntza geldian,
 izakien zirrikituak oro
 hertsi ditut ene harrizian,
 maitasun berrien jariora sumatu dut
 gauzekiko so apalean,
 izadiari astiro soin zuriak haztatu dizklot
 eta kantu bero, hitz lerdin, gorazarre
 bilakatu da dena,
 ezkutu guztiak agerpen alai egin
 poema honen ertz ohartuetan.
 Ene begien harrizio gozoan gauaren jatorria
 –uharriaren loa,
 zuhaitzaren Itzala–
 egunero goretzi egin dut.

Gaurtik gerora poetari
 gal diezalokezue harria zer den,

ura zer den,
 lurra zer den,
 berak ongi ezagutzen du
 gune existentzial bakoitza;
 behatu, hurbildu, jabe izan konszienteki,
 damurik ez izan
 so sotilak hedatzean,
 sentsazioak irudien ibarrean barreiatu,
 laburra luzearekin ezkondu,
 zabala meharrarekin elkartu,
 eta denen gainetik
 itsaso ahantziak oharmenaren saria.

V.- Izatea eta ederra jasan

Ene begiak arras zabalik,
 urmael gardenaren senide ni,
 ederraren ohaide
 unibertsoaren ohatzean ni,
 orduel sekretu berriak ostuz
 harriduraren jabe ni,
 begiradaren estasi otzanean
 kreatzaille ni,
 izanari uherka berriak
 -arruari harpe ez-sospetxatuak-
 desestaltzen ni.

Oldeak bere ispilua du,
 baitan izanaren izenak
 deitura berriak ditu
 -berriro harriaren solnera makurtu naiz,
 gauzakien ertzak beste behin ezagutu ditut-,
 galderei erantzunak eman dizkiet.

Hits, mutu, kamuts zena
 ene hitz ohartuan lerdin bihurtu da,
 izanari oharmena erantsiz
 poeta honek izadlaren baitan
 edertasuna eraiki du.

Harria, lurra, mendia, arbola
zentzuen larrean,
Instantea betiraundez Igurtzita
begion arduran.
Horregatik da izakide poeta
sufrearen sukarrarekin,
izakide poeta
mendien harrobietatik ataratako katedralekin,
izakide poeta
emakumeen linea malguarekin,
izakide poeta,
agataren pitzadura bortitzarekin,
izakide poeta,
alzkoraren lehia eta trintxaren hortzarekin.
Bere gogoa, logosa eta ezaguera
naturaren soin nabarretan hedatuta,
izate opakoa
kontzientzia estetiko bezala autohaztatuta.

Sintesi nagusian
gorpuzkiak gogalde dira
soin hitsak oharkide.
begien harridura garalan.

Identifikazio berrien alorrean
Inguru —eta giro genesiko— ezjakinak
izatera iritsi dira izanaren baitan.
Nik erdituriko poemok
unibertso ohartuen soinean
oihartzun ez-ohikoak dituzten eralkuntzak dira,
aspaldiko *itsaso ez-ahantziak*.

Hiru poema

Koldo ZUBELDIA

I. Errealitatea

Errealitate baten iraultzailea
Errealitate batean bizi gara danok
Ez kupidarik besteek esaten dutena
Gu geu gara. Ez dugu behar kezkarik
Behar dugu errealitate horren jaun eta jabe izatea
Eta iraultzaile izan eta iraultzaile sentitu
Helburu guztiekin bat eta naturarekin ere bat egin eta
Harremanetan hastea

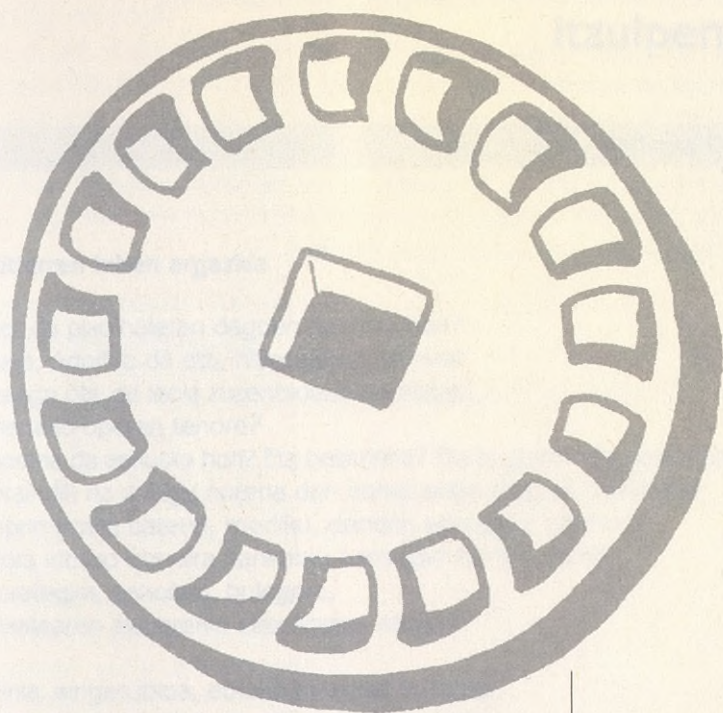
II. Zure begietatik

Zure begietatik nere maitea
Ikusten dut esperantza
Eta datorkit burura bizitza
Itxaropena dakarkigukeen gauzak
Dute mundu hontako giltza
Bestela alper alper gabiltza
Heldu zaigu itsaropenaren garaia
Hartzeko esperantza
Eta hortarako aurkitu behar dugu giltza
Aurkitzeko sutsuki bizitza
Bestela alferrik gabiltza
Orain udazkeneko kolorea
Gorri ostoeak
eta hartu adorea
Baita dotorea
Ez eman inori ahal dela amorea

Naturaren aurkako kolpea
Ez eman amorea
Horrela izanen da eta hobea
Eta dotorea
Iragaten dugu batzutan txarra bolada
Kirats zikin horri atxikitzen kolpeka baporea
Gauza ilun hauei ez diet batere adorea.
Inoiz asko gendeak begiratzen du
Nere atzetik inor badatorren
Eta ez dira konturatzen
Nere atzetik ez datorrela inor
Nik nere bidea egiten dudala
Eta bakarrik gainera
Non badirudien bidea bakarrik eta nekez gainera egiten dela.

III. Maitasuna

Maitasuna
Tasun guztiak bezala
Izugarrizko nekea
Galxo bat sendatzeranoko lana
Zaharturiko pertsona bat zaintzea bezain zaila
Eta batzutan atsegina eta bestetan desatsegina
Hala maitasuna
Guztiok onak bagina
Eta hemen gabiltza
Heriotzari
Kolpeka deika
Lau hortzekoarekin kolpeka
Belarra jaurtikika pilora
Beste kontu bat
Udaberrian
Txipirritak bolandan dabiltzanean
Hurrunez hurrun udako berotan ur freskotan
Igeri egitea bezalakorik.
Hurruna neguko
Ilunabar okrea
Aizkorriko mendia atzekaldean
Eguzki gorriaren ezken berotasunak
Iluntzeko ordu lasalak dakartzanean
Ortzadarra lau haizetan gure begibistan.

ITZULPENAK

Itzulpenak

Harkaitz CANO

Hitlerren lehen argazkia

Nor da pixoihaletan dagoen nanarru hori?
Hara, Adolfito da eta, Hitlerdarren semeal!
Izango ote da inoliz zuzenbidean lizentziatu,
Vienako operan tenore?
Norena da eskutxo hori? Eta belarriñoa? Eta begitxoia eta sudur ttipia?
Oraindik ez dakigu norena den esnez enpo dagoen sabeltxoa:
inprimitzaille batena, mediku, dendari edo apaiz batena?
Nora iritsiko ote dira hankatxo barregarri horiek, nora?
Lorategira, eskolara, bulegora,
alkatearen alabarekin ezkontzera, akaso?

Ninia, alingerutxoa, etxeko erregea, kuttuna...
Gaur urtebete dela, mundura etorri zenean
ez zen seinalerik falta izan zeruan eta lurtean:
udaberriko eguzkia, jeranioak leihoetan,
biradera-organoaren musika etxeko patioan
papel arrosaz bilduriko zortearen iragarle bat,
amaren erditzearen aurretiko amets profetikoa:
uso bat ametsetan –hau poza!–,
eskuetan usoa hartu –hainbeste itxaron diogun gonbidatua iristear da–
eta kax-kax... nor da? Adolfitoren bihotza da
taupatzen duena.

Lerde-zapia, txupetea, pixoihala, txintxirrina:
umea, jainkoari eskerrak eta hala bedi luzaro,

osasuntsu dago, katutxoa dirudi bere saskian.
Bere gurasoen antza du, eta baita familia albumetan ageri diren
munduko beste haur guztien antza ere.
Ez, orain marrutxorik ez, ados?
Oihal beltz horren azpian argazkilariak KLIK eginen du.

Klinger estudioa, Grabenstrasse Braunen
eta Braunen herri ttipi baina duina da,
konfiantzazko dendak, bizilagun onpuskak,
bizkotxo usaina eta arrain-olioz egindako xaboiarena.
Ez da entzuten zakurren zaunkarik, ez eta patuaren pausorik.
Historia irakasleak lepoaldeko korapiloa laxatu du
eta ahozabalka ari da koadernoan gainean.

Wisława SZYMBORSKA

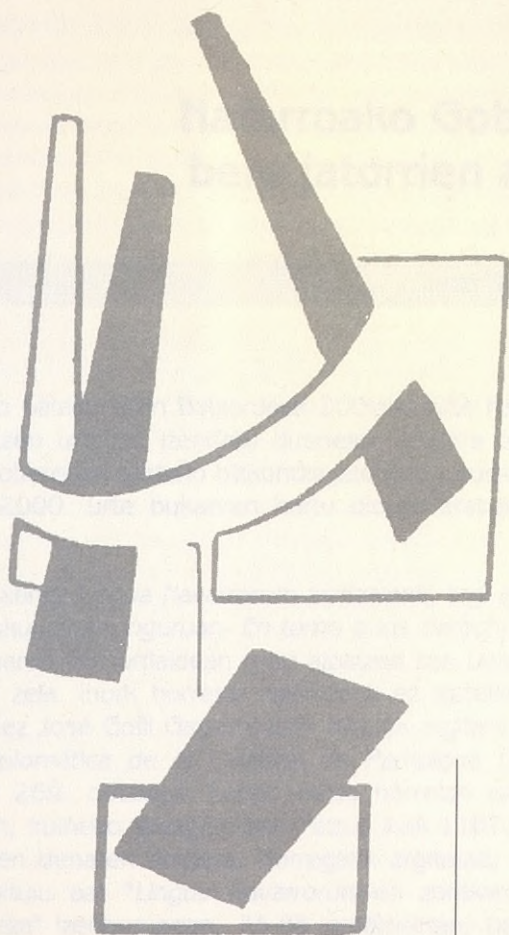
Prospektua

Antsiolitiko bat naiz.
Antsietataren aurka dagoen onena.
Etxean dihardut
baina nire eraginak bulegoan hasten dira,
azterketetara aurkezten naiz eta
epaltegien aurrera agertzen.
Katilu apurtuak konpontzen ditut.
Ez duzu ni Irentsi besterik
ur trago ttiki batekin nahikoa da.

Badakit zoritxarrari aurre egiten
berri txarrak jasaten
Jainkoaren hutsunea argiz betetzen
ondo ematen duen hileta kapelu bat hautatzen ere badakit.
Zeren zain zaude?
Izan konfiantza kimikaren errukian
oralndik emakume edo gizon gaztea zara
eta aurrerantz jarraitu behar duzu, goiari eutsi.
Nork esan du bizitzeak
ausardia eskatzen duenik?
Emaidazu zure amildegia,
loarekin jarriko diot biguingarria,
betirako eskerroneko izango zatzaizkit gero.
Sal lezadazu zure arima.
Ez zaizu, beste eroslerik aterako, ez ezazula pentsa.

Ez dago beste inongo deabrurik.

Wisława SZYMBORSKA

ADABAKIAK

Nafarroako Gobernuak bere jatorrien aurka?

Juan SAN MARTIN

Europako batasunaren Batzordeak 200leko urte hau bere barneko hizkuntzen urtetzat izendatu duenean, gezurra badirudi ere, Nafarroako Gobernuak bertako hizkuntza jatorria dn euskara baztertu nahirik edo 2000. urte bukaeran hartu dituen erabakiak ez dira zuzenak.

Antzina latinez *Lingua Navarrorum* zeritzalona, argi eta garbi utzi nuen *Giza eskubideen inguruan- En torno a los derechos humanos* (2000) liburuaren 68. orrialdean maiz alpatzen zen *Lingua Navarrorum* euskara zela. Inork horretaz zalantzarik ez izateko eran, hala agertzen denez José Gofli Gaztambidek bildurik argitara eman zuen *Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona* (1997). Ikus liburu honen 269. orrialdea. Lehen tomo horretan datorren 305 dokumentuan, Iruñeko apezpiku zen Petrus II.ak 1167. urteko agerietan agertzen denaren arabera. Horregatik argitaratu nuen liburu horretan kapitulu bat "*Lingua Navarrorum*-en zoritxarra edo giza eskubiderik eza" izenburupean, 73-83 orrialdeetan, beste zenbait xehetasun gaineratuaz.

Erdi Aroan, Nafarroako Erregetzaren garaian, idatzietan gehienbat latina erabili zen. Baina inork ez zuen zalantzarik *Lingua Navarrorum* zeritzan hura beraien euskara jatorria zela.

1512. urtean Gaztelak Nafarroa menperatzean gauzak aldatu ziren. Hortaz zerbait jakin nahi duenak Irakur beza J. Yanguas y Miranda Nafarroako artxibari zenaren *Historia de la conquista de*

Navarra por el Duque de Alba, general del ejército del rey Fernando el Católico (1843) deritzan liburua.

Ordutik sartu zuten Nafarroan gaztelera. Eta orain, euskararen aurka ari den Nafarroako Gobernuak zer du horretaz esatekorik? 2001. urtea europarren hizkuntza naturaleza alde agerrarazo duen Europako Batasunaren Batzordeari ere kontra egin behar ote dio? Era horretara, nora goaz edo zertan gabilta ONU berak 1948an agertu zuen Giza Eskubideen Adierazpen Unibertsalaren gomendio haiek kontutan hartu gabe? Gauza bera esan beharra dugu Unescoren 1953ko gomendiozko agiri hura alpatzeaz: *L'emploi des langues vernaculaires dans l'enseignement*.

Juan Carlos erregeak zentzu hobea erakutsi zuen 1976. urtean Dekretuz Euskaltzaindia onartzean, sarrerako hitzetan honela zioelarik: *"Hoy en general la preocupación que en España se siente por asegurar el mantenimiento y la supervivencia de esta lengua conservada, hablada y transmitida por el pueblo..."* Ondotik, 1918an Oñatin, Euskaltzaindiaren sorreran bere aitonak esan zituen hitzak gogoratu zituen. Azkenik era honetara bukatuz: *"Por ello nada mejor para la tutela e investigación de la lengua vasca que el reconocimiento por el Estado de la labor de esta Academia que Su Majestad el Rey Juan Carlos I quiere hacer patente, de acuerdo con las memorables palabras de se egregio abuelo"*. (Ikus Euskaltzaindiaren Euskera agerkaria, XXIV. 1978, 131-132 orrialdeak). Horrela izanik, zertara dator orain Nafarroako Gobernuaren burugabekeria hori? Erregeren esanei ere ez ote dio jaramonik egin behar?

Bere jatorriaren aurka jarri den Gobernu batengandik zer pentsa genezale? Gure hizkuntza bakar baten jabe direnen itsutasuna ote? Hala dirudi. Nafarroan bertan euskaraz ere aritzen direnak zer pentsatzen dutenaz arduratu gabe, ez deritzat legezko. Zeren hizkuntzak, bere baitarik, herrien izate naturalean oinarritzen baitira, eta ez da on politikaz era horretara nahasturik jartzea.

Oroi Euskaltzaindia lau probintzietako Diputazioek onarturik sortu zela. Nafarroako Foru Diputazioak bere onespren ofiziala eman zion 1919ko irailaren 3an. Eta erakundeak urre eztaletako bilera bereziak antolatu zituenean, orolgarri zaigu 1968ko abenduaren 4an Nafarroako Diputazioan egin zen ospakuntza, bertako diputatu nagusia buru zelarik eta Espainiako Akademien ordezkariak ere han zirelarik

(horretaz, ikus eta Irakur Euskera agerkariaren XVI. zenb., 1971. urtekoa, bere 16, 24-26 eta 199-203 orrialdeetan).

Euskaltzaindia, politikarien gainetik, era askotariko pertsonak osatzen dugu. Eta bere arautegiaren arabera, eginkizun nagusia, bereziki, lker eta jagon sailetan oinarritzen da, lau diputazioek onartu bezala. Horren arabera, Erakundearekiko eginkizuna, nire ustez, "Hizkuntza giza eskubideen arabera" zeritzan txostenean azaldu nuen. Uste dut, aski argi eta garbi agertu nuela (ikus zer nioen Euskera, XLIV, 1999ko lehen alearen 351-354 orrialdeetan). Askoz zabalago eta ageri gehiago eman ez idatzi nuen alpatu dudan *Giza eskubideen inguruan - En torno a los derechos humanos* (2000) liburu horretan, eta gaiok zehatzago jakin nahi dituenak bertara jo behar du.

Bakoitzak har beza errua bere lepora, espainiar sentitzen direnek ere jakin beharrezkoa dute, euskara dela Espainiaren hizkuntzarik zaharrena eta aurka ari direnek, sineskaitza badirudi ere, bertako jatorrizko hizkuntza naturala eta zaharrena denaren aurka ari direla.

Lingua Navarrorum, Europako hizkuntza jatorren urtean

Juan SAN MARTIN

Europako Batasunaren Batzordeak "Hizkuntzen Urtea" izendatu du 2001. hau, Hizkuntz aniztasuna Europako ondarearen aberastasunik funtsezkoenetako bat dela eta etorkizunean ere izan behar duela adierazi nahian.

Giza eskubideen inguruan (2000) liburuaren 73-83 orrialdeetan eman nuen "*Lingua Navarrorum*-en zoritxarra edo giza eskubiderik eza" zeritzan kapitulu bat, bereziki antzinatek izan dituen eragozpenak azalduz. Eta gaur oraindik bide horretatik jarraitzen du Nafar Gobernuak bere jokabidez erakusten digunez.

Euskarazko iragarkiak kentzea erabaki du Nafar Gobernuak, arrotzen hizkuntza balitz bezala, eta horren ondorioz bertako Gobernuburu den Miguel Sanz jaunak esan dituenak nahasmendurik aski sortu dute. Izan ere, gaur egungo politikariek, aholkulari egokiz hornitzen ez direnez, argi dago zenbait gaitan ahoa irekitzen duten bakoitzean zer nolako astakeriak esaten dituzten. Hala agertzen zaigu Sanz jauna eta iragan otsailaren 4an *El País* egunkariaren "Pais Vasco" silleko 4. orrialdean agertu zuenaren arabera.

Uste dut, herrialde batek historia egokirik baldin badu, Nafarroa dela horietako bat. Zeren ikus eta irakur besterik ez dugu Joseps de Monet-en *Annales del Reyno de Navarra* (1764). Lehen liburukiko 1. Kapituluaren 111. atalean, 4-5. orrialdeetan irakur genezale jonako hau: "Traen también por argumento su Lengua nativa Vascónica, que con ninguna otra de las Gentes, que en las Españas han entrado en número grande, y que pudiesse inmutar el Idioma natu-

ral, tiene comercio, ó afinidad alguna. La qual en lo antiguo fue común de todos los pueblos Vascones, como el mismo nombre de *Vascuence* lo dice: y el Rey Don Sancho el Sabio la llamó *Lengua de los Navarros*".

Gainera, lehen liburuki beraren XIII. zatian, 758-759. orrialdeetan, agertzen zaigu Nafar Erregetza 1053. urtean Bizkaialdearen jabe zela. Santxo jakitun hura izan zen 1180. urtean Gipuzkoan Donostia hiriburua sortu zuena eta 1181ean Arabako Gasteiz "Victoria" izenez. Horrez gainera ikus beste foru emaitza batzuk Tomás Urzainki eta Juan Mari Olaizolaren *La Navarra marítima* (1998) liburuaren 80-84. orrialdeetan.

Hala ere, horrek ez du esan nahi Araba, Bizkaia eta Gipuzkoa Nafarroa zirenik, baizik Nafarroako erregetzarekin zeudela. Gaztelako errege Alfonso VIII.a eskualde horietaz jabetzeak aldatu zituen gauzak. Hala ere, oroi Pasaia San Joan, Lezo, Errenteria, Olartzun, Hondarribia eta Irun Nafarroa zirela Alfonso VII.a Nafar erregetzari itsasorako irteera kentzearen jabetu zela hiri horietaz. Gertakizun horietaz publikatu nuen "Gaztelako erregeen menperatze hura eta XVI. mendeko gudua" zeritzan artikulua Hondarribia aldizkariaren 74. zenbakian (1997) argitasun zehatzak emanez. Eta honetaz ikus besterik ez dugu Fausto Arozenaren *Gipúzcoa en la Historia* (1964) liburuaren VIII. kapitulua eta arestian aipaturiko Tomás Urzainki eta Juan María Olaizolaren *La Navarra marítima* (1998), 111. kapituluko 3 eta 4. parteetan 50-62 orrialdeak.

Horrez gainera, oroi Nafarroako errege García Sánchez V. "Naxerakoak", 1051.ean eman ziela Bizkaiko monastegiei Privillegio berezia eta Sancho VI. nafar errege "Jakitun" hark Durangoko nekazariel foruak.

José Yanguas y Mirandak, ordea, *Diccionario de los Fueros del Reino de Navarra* (1828) liburuaren hitzaurrean 11. eta III. orrialdeetan, beste honako hau zioen: "De las indagaciones hechas a este efecto resulta, que los Navarros, conocidos antiguamente con el nombre de Vascones vivían libres e independientes cuando Roma, y Cartago se disputaban en España el imperio del mundo".

Ahoa ireki baino lehen, era horretako lekukotasunak gogoan izan behar litzukete.

Oraindik bada Lingua Navarrorum zalantzan jartzen duenik ere, euskararen ordeztako erromantze zaharra zela ziurtatu nahirik. Baina, J. Moret historiagile hark ez zuen zalantzarik.

Argiago jarri nahi duenak ikus beza José Goñi Gaztambidek IXXIII. mendeetako ageri bildumaz argitara eman zuen Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona, 829-1243 (1997), 305. agiriari buruz ari den hartan, 269. orrialdean, latinez irakur dezakegu honako hau:

“Erit autem talis diferencia Inter Orti Lehoarriz eta Açeari Umea eta successoress eorum, quod Orti Lehoarriz faciet ut lingua Navarrorum dicatur *unamaizter* et Açeari Umea faciet *buruçagi* quem voluerit”.

Lekukoaren deituz gainera, hor ditugu garbi asko bereaien ogi-bideko ofizioak. Eta agirion ondotik ulertu ezin duenak, euskaraz ikas edo dakienaren bidez jabetu zer esan nahi duen.

Horiek ezaguturik, harrigarria iruditzen zaigu Nafarroan bideetatik eta administraritzako bulegoetatik euskarazko iragarkiak kentzea. Hori, bereaien jatorrien aurka egotea baita. Eta hala izanik, hori baino lehen, hobe iruditzen zait nafar agintariek ezer baino lehenako bereaien deiturak (apellidoak) aldatzea, herri bati bere jatorria ukatu baino lehen.

Baita ere, jakin bezate Gaztelako errege Fernando Katolikoaren aginduz Albako dukeak 1512an Nafarroa hartuz, hilketak eta deserri-tasunak indarrez erabiliz, eta Gaztelaren menpekotasunean jarri zue-netik, Albret errege-erreginak koroarik gabe utzi zituztela. Horren lekukotasun zehatzak eskalari zizkigun Nafarroako artxibaria zen José Yanguas y Mirandak *Historia de la conquista del Reino de Navarra por el Duque de Alba, general del ejército del rey Fernando el Católico* (Iruñea, 1843). Nafarroako errege-erreginei, Pirinio mendien harandiko babesaz balliatuz, seigarren merindadea bakarrik gelditu zitzaizen; hau da, Nafarroa Beherea.

Ordurarte ez zen gaztelarrik Nafarroan eta XVI. mendearen azkenaldira arte euskarak oraindik Erriberako mugatera arte iraun izan zuen Iruñeko Apezpikutegiaren 1587. urteko ageriak erakusten duenez. Ikus eta irakur Manuel Lekuona zenak aurkitu eta argitara eman zuen agiri hura, “El Euskera en Navarra a fines del s. XVI”, *RIEV*, 1933, 365-374. orrialdeetan.

Euskarak geroztik ezagutu dituen eragozpenak ekarri zizkigun atzerapen handiak. Baina, hala eta guztiz ere, Nafarroako zenbait herrialdeetan oraindik bizi da bertako hizkuntza jatorra.

Eta 2001. urte hau Europako Batasunak bertako hizkuntzen urtetzat izendatua duenez. Ezin uka Europaren jatortasunekoa den euskara honi.

Kornotz

Erromatar jatorrizko lekuizena

Juan SAN MARTIN

Harrigarria iruditzen zitzaidan Jaizkibel mendiaren izena, bere etimologiaz haitzaren atzekaldea izanik, mendiaren bi aldeetan, hondarribiarren zein lezoar edo pasaiarrek ere berdín erabiltzea. Horregatik hasi nintzen Jaizkibel mendiaren itsashegalak ikertzen, bai toki izenez eta baita arkeologiaz ere. Tokizenei buruzkoa bildurik argitara eman nuen Euskaltzaindiaren *Euskera* agerkarian¹ eta arkeologia-koak "Luis de Uranzu" Kultur Taldearen Aldizkarian eta arkeologiakoak "Luis de Uranzu" Kultur Taldearen Aldizkarian.² Orduan konturatu nintzen haitz-gibela itsasaldeko hegala zela.

Adiskide nuen koldo Mitxelena hizkuntzalari ospetsuari horren berri eman nionean, hark ere harriturik jaso zuen Kornoz (= Kornotz) eta ez zuen inolako zalantzarik lekuizen hori erromarrendikakoa genuela; baina, batez ere, harritzen zuena zen orain arte nola inor ez zen horretaz ohartu.

Ahoz jaso nituenen artean, Kornuz eta Gornuz bezala erabiltzen zen baserri izena izan zen, eta Hondarribiako Udalaren artxibategian aurkitu nituen Erdi Aroko bi pertsona, 1481. urtekoak, Cornoz deitu-

(1) SAN MARTIN, J.: "Jaizkibel mendiko izen zahar batzuk", *Euskera*, XXXIII, 1988, 261-271 or.

(2) "Aralardik Jaizkibelera, lehen gizonen urratsak", *Bidasoako Ikaskuntzen Aldizkaria*, 16. zenbakia, 1998, 45-59 or. Eta "Páleo-litos garal-ko aztarnak Hondarribian", aldizkari beraren 19. zenbakian, 1999, 115-124 or.

ra zutenak.³ Baina, zerbait lehenagoko baten berri zekarten M. Larrañaga eta I. Tapiak Hondarribiako agiri zaharren bilketa liburuan, Corno jarriaz.⁴ Hura irakurtzeak zerbait harriturik utzi ninduen eta, Beñoña Andrés artxibategiko arduradunaren laguntzaz, blok begiratu genuen agiria, non garbi asko irakur zitekeen Cornoz.

Baina gure grafiaz Kornotz beharrezkoa noski, zeren bertakoek horrela ahoskatzen dutelako, gaur egun Kornutz erabiliaz. Latin hizkuntzatikako *cornu* (=adar) du sustraitzat -otz atzizkiarekin. Antzina-koek ez zekiten -otz afrikatu hori nola idatzi, ez gaztelaraz eta ez frantsesez ere, beraien ahoskeretan ez dutelako, eta horregatik -oz soilik jarri izan zuten hemengo euskaldunek ere hortik jarraitu zuten idatzirako -oz, beraien ahoetan -otz erabili arren.

Nik aztertu ditudan idazkietan, Kornotz etxea eralki baino lehenako, Artsuko Matxinen 1280. urteko berriak ematean agertzen da Cornuz bezala lehen aldiz.⁵ Baina badirudi izena ez dela garai bereko agirietatik zuzen jaso, baizik Diego de Urbina Erregeren heraldika armen arduradun zenak 1620an Cornuz ezkutua osatzeko eman zuen agiritik baizik.

Isastik inguru halek tokiz-toki kokatzean zioen: "Fuera de la villa en su jurisdicción en los cotos de Cornuz y Jaizubia son las casas parroquianas á ella Arsu A, Justiz A, Cornuz, por otro nombre Muguirio..."⁶ Eta Pierre-Henry de Lalanne-ek Arsu (Artsu) etxeari buruz ari zelarik beste honako hau zekarren: "La maison principale et primitive se dresse sur la montagne d' Oearso, aux confins de Cornuz".

(3) Archivo Municipal. Eef.: Sección C, Negociado 5, Serie 1, Lib 1, Exp. 2. Non agertzen dicen 148 lean Joanes de Cornoz eta Esteve de Cornoz.

(4) Miguel Larrañaga Zulueta eta Izaskun Tapia Rubio, *Colección documental del Archivo Municipal de Hondarribia*. Tomo 1 (1 186-1479). Fuentes documentales medievales del País Vasco, 17 48 (Eusko Ikaskuntza. Donostia, 1993), p. 97.

(5) CONDE DEL LLOBREGAT: *Noticias históricas* (segunda edición), San Sebastián, 1942, pp 91-92. Eta PORTU, Florentino: *Fuenterrabia. Notas históricas y curiosidades hasta 1969*, Fuenterrabia, 1975, 223-224 or.

(6) LOPE DE ISASTI: *Compendio historial de Guipúzcoa* (Obra escrita en el año de 1625, impreso en San Sebastián en 1850), p. 91.

Eta D. de Urbina-ren agiria dakar liburuaren azken partean, non jasotzen den: "Término llamado Cornuz a la falda Oriental del promontorio Olearso".⁷ Beraz, Jaizkibelen Ekialdeko lurraldea zen Kornotz, bertan alpaturiko etxeok eraiki baino lehenagotik. Eta, Jaizkibel bera, Erdi Aroan Jaizkidel bezala agertzen zena, erromatar geografoek alpatzen zuten hura omen. Adibidez, X. Plinio-k "promontorio Olearso"; baina P. Mela-k Oeason eta Strábon-ek OIáson.⁸

Izena eta izanaren azterketetan nenbillela, Pepita Aginaga Irondar adiskidak eskuratu zidan <cornuz-en> altonsemetzako esku-izkribuzko agiria, 1658. urtekoa, eta zenbait oharrekin argitara eman nuen Euskalerrriaren Adiskideen Elkarteko Buletinean.⁹

Kornotz izenari Euskal Herrian bertan, ez zail falta kidekorik. Antzina, Cornonium zeritzan hiri bat ba omen zen Nafarroan, Ptolomeok Euskaldunon lurrandean kokatzen zuena. J. Caro Barojarentzat, zalantzagarrria bazeritzan ere, Jaca aldetik mendebaldera eta "Graccuris"en iparraldean koka zezakeen.¹⁰ Eta M. J. Pérez Agorrearentzat, Erdi Aroan Mendabiaren iparraldean zen Cornio izan zitekeen.¹¹

Bestalde, oroi eta kontutan har, Cornúquiz Bizkalko toki-izen bat zela 1070. urteko agirietan agertzen denez, Lope Iñiguez kondeak San Milla-era eramana, halan jasotzen zuen L. Serranok.¹² Baina bada Gipuzkoan bertan ere zer ikusirik duen leku izena, Aloña men-

(7) LALANNE, Pierre-Henry de: Fontarabie. Ses monuments, son histoire, Paris, 1896, p. 52 y p. 218.

(8) GARCIA Y BELLIDO, Antonio: *España y los españoles hace dos mil años, según la Geografía de Strábon* Colección Austral, Madrid, 1947, pp. 38, 135 y 140.

(9) SAN MARTIN, J.: "Cornuz, notas sobre término y nobleza", *Boletín de la Real Sociedad Bascongada de los Amigos del País*, Vol. XLIV, 1988, pp. 525-532.

(10) CARO BAROLA, Julio: *Los vascones y sus vecinos*, San Sebastián, 1985, pp. 41 y 47.

(11) PEREZ AGORRETA, María Jesús: *Los Vascones. El Doblamiento en época romana*, Pamplona, 1986, p. 147 y lám. XIII en la p. 47.

(12) SERRANO, Luciano: *Cartulario de Sn Millán de la Cogolla*, Centro de Estudios Históricos, Madrid, 1930, CXII, pp. 210-211.

ditik Aizkorri bitartean, bada tontor eta lepoa Blozkornia deitzen direnak, Katabera meategien gainekaldean.

Corno (= adar) hitzaren kontzeptua da kontutan hartu beharrezkoa, erromarrek mendi gallur eta Itsasalderako lurraldeen puntel izen hori ematen ziotenez, zeren kontzeptu bezala oso zabaldua baita. Horren arabera, hor ditugu: Urnieta eta Andoain tartean Adarra mendia; Bizkaian Gorbearen iparraldeko Itxina harkaitzetan Atxadarra; Baxenabarrako Banka herriaren Ekialdean ere bada Adartza mendia. Edo, Alpes mendietan, alemanierazko hizkuntzaz izenak lekuko harturik, nonahi aurkitu genitzake -hom (=adar) daramatenak, adibidez: Bietschhom, Breithom, Finsteraarhom, Matterhom, Ritzihom, Schereckhhom, Weissshom, Weterthom eta abar. Baina Itsasaldera irteten diren puntetan oso ezaguna zaigu geografian "Cuerno de Africa" deritzana; horregatik, pentsatzekoa da Jaizkibel gallurretik Itsasalderako guztia izango zela komotz, eta gogoan har itsasalde horretara irtetzen den punta bera ez dela Higer, baizik Amuitz.

Olearso zen aldeko Bidasoaren behekaldean egin diren erromatar aurkikuntzak ezaguturik ez gaitu harritu behar Comotz (=Komotz) leku izena hor izateak. Nik neuk Hondarribian bertan aurkitu nuen "ara" erromatarren berri eman nuen Eusko Ikaskuntzak J. Caro Barojaren omenez argitaratu zuen lan hartan.¹³

Baina Hondarribian bertan, lehendikako hainbeste aurkikuntza azarnak hor ditugu lekuko; horregatik ez da harrigarria inguru berean Comotz (=Komotz) leku izena aurkitzea.

Euskal Herriko itsas-hegaleko erromatarren aurkikuntzel buruz, hor dugu, bilduma orokorrez, Milagros Esteban Delgadok argitaratu zuen *El País Vasco atlántico en época romana Iburua*.¹⁴ Zalantzarik gabe, lan ona burutu zuen. Baina, lehenik kontutan hartzekoak ditugu M. Martín-Bueno eta J. Rodríguez Salís ikertzailleen "The anchorage of el Cabo de Higer, Fuenterrabía"¹⁵ alde batetik eta "El Jaizki-

(13) SAN MARTIN, J.: "Ara romana en Hondarribia", *Julio Caro Barojari Omenaldia*, Eusko Ikaskuntza, Donostia, 1986, *RIEV*, Vol. 1, pp. 481-486.

(14) ESTEBAN DELGADO, Milagros: *El País Vasco atlántico en época romana*, Mundaiz, San Sebastián, 1990.

(15) MARTIN BUENO, M. eta RODRIGUEZ SALIS, J.: "The anchorage of el Cabo de Higer, Fuenterrabía". *Nautical Archaeology*, 4, London-New York, 1975.

bel y el Promontorio Olasso a propósito de un nuevo hallazgo numismática romano"¹⁶ bestetik, beralek zuzenean egin zituzten ikerketa lanak azalduz. Lan hauel gaineratu zizkion Martin-Buenok Bidasoaren Itsasalderako irteeran aurkitu ziren keramiken berriak.¹⁷ Eta horiel buruz A. M. Benito eta R. Emparanek egin zuten ikerlana.¹⁸

Jaizkibel gallurrean aurkituriko erromatarren diruak eta Bidasoaren ahoan keramikak, ez dut esan beharrik Erroma aldetik ekarriak zirela, ez hemen bertan eginak. Eta, horiek ez ezik, Irun eta Errenterian eginiko aurkikuntzak ere kontutan harturik, ulerkaitz zait M. Esteban Delgadok bere liburuaren 406. orrialdean Hondarribian aurkitu nuen ara erromatarrari buruz dioena: beste aurkikuntzokin ezer ikusirik ez duela bere ustez, denbora modemoetan ekarria izango dela azalduz.

Nire lanean adierazten nuenaren arabera, ordea, ez deritzat denbora modernoetan berriki ekarria, bai ordea inguruan diren antzinako beste aurkikuntzei lotu beharrekoa.

Alde batetik, Lapurdiko Getarian, J.L. Tobie irakasleak ikertu zuen harria hor da.¹⁹ Azparneko hilarrian aurkitua ere bai, P. Charritonek bere lan batean agertzen duena.²⁰ Eta horiek ere ez daude gure inguruko tokietako harriarekin eginak.

Baina, bada besterik ere: Zuberoko Atharratzetik laster, Aranhe gallurrean bada Maria-Maldalenaren kapera, non aurkitzen den III.

(16) J. Rodríguez Salis eta M. Martín-Buenoren "El Jaizkibel y el Promontorio Olasso a propósito de un nuevo hallazgo numismática romano", *Munibe*, 33, Donostia, 1981, pp. 195-196.. *Nautical Archaeology*, 4, London-New York, 1975.

(17) MARTÍN-BUENO: "Hallazgos cerámicos submarinos en Fuenterrabía", *Sautuola*, 11 (1976-1977).

(18) BENITO, A.M., EMPARAN, R.: "Anforas del yacimiento submarino del Cabo de Higuer, Fuenterrabía", *Colloqui "El vi en la antiquitat"*, Badalona, 1987, pp. 74-84.

(19) TOBIE, J.L.: "Découverte d'une épitaphe de début de l'Empire Romain..." *Bulletin du Musée Basque*, Bayonne, 1989, pp. 89-102.

(20) CHARRITTON, Pierre: *Brussain sa contribution aux études basques*, Paris, 1985, p. 48.

mendeko ara eromatarra Hondarribikoa bezalako harriz egina. Zenbaiten ustez Venus Jainkosaren ageri edo aztarna da, bertan latinez irarririk dauden hitzetariko bat "Heravscorritsehe" dioena, euskal jatorrizkotzat jotzen dena. Horretaz idatzi nuen artikulu bat.²¹

Bordeletik hurbil den Saintes hiriko erromatar aztarnen artean aurkitzen dira Hondarribiako eta Aranhekoaren antzeko zenbait ara. Beraz, zeren zalantza izan behar dugu Hondarribiako ara antzinatik bertan kokatua ez izateko? Jaizkibel gailurrean aurkitutako diruak eta Bidasoaren itsasaldeko ahoan, Amuitz puntaren aurrekaldeko urpean aurkituriko hainbeste keramikazko anfora zatiak ere ez baltziren hemen eginak, erromatarrek ekarriak baizik. Eta Aranhe zein Sainteskoak ere, ez dira bertako harriz, ezta bertan, eginak ere.

"Ara romana en Hondarribia" idazterakoan ez nintzen ausartu lehen edo bigarren mendekoa izango zen azaltzen. Uste hori bainuen A. Garcia y Bellidoren katalogazioan oinarriturik.²² Lana argitaratu geroztik, Florenziako museoan dauden arak ikustean, hango batek zeraman Hondarribian aurkituaren apaingura berdina eta nire usteak zuzen zebiltzan.

Dena dela, aldare-harri den ara beraren ondoan, gauzarik bitxienetakoa iruditzen zait Kornotz (Corno) leku izena, antzinatik belaunik belau eta ahoz-aho gure egunotara arte iraun duenez.

(21) SAN MARTIN, J.: "Barkoxeko altxorra eta "Heravscorritsehe" oroitarria", Bilboko *El Correo* egunkariaren *El Correo Escolar* Asterokoan, 1986ko azaroaren 6an.

(22) GARCIA Y BELLIDO, A.: *Arte romano*, Consejo Superior de Investigaciones Científicas, Segunda edición, Madrid, 1972.

Euskal literatur sorkuntza

2000n argitaratutako liburuen zerrenda

Juan Luis ZABALA

Oharrak:

- 1.- Parentesi artean ageri den data *Euskaldunon Egunkaria*-n liburuaren berri eman zenekoa da. Ezer alpatzen ez denean, *Kultura* sailean eman zen liburuaren berri; gainerakoetan, zehaztuta dago zein sailetan eman zen berria; D.A.dioenean, alpamena Durangoko Azokako gehigarrian egina dela adierazi nahi da. *Nafarkaria*, *Bizkaia* eta *Xingola* gehigarrietako alpamenen berri ez da ematen.
- 2.- Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiaren sailean ez da liburuaren aurreko argitalpenaren agortzearen ondoriozko berrargitalpen arrunten berri ematen.
- 3.- Litekeena da alpatutako liburuetakoz batzuk, *Saiakera*, *kazetaritza* eta beste sailean alpatuak batik bat, ez izatea berez, *stricto sensu*, literatur sorkuntzakotzat jotzeko modukoak, eta litekeena da, halaber, literatur sorkuntzatik hemen alpatutako batzuk baino gertuago dauden beste liburu batzuk kanpoan geratu izana. Mugak ez baltira beti oso garbi ageri.
- 4.- Zerrenda hau ez da oso-oso, literatur sorkuntzako hainbat liburuaren alpamenak falta dira: hainbat lehiaketarako lan saridunak biltzen dituzten liburu kolektiboak, saiakeratzat jotzeko moduko doktorego tesi batzuk, herri edo eskualde jakin batean baino zabaldu ez diren liburuak, zabalkunde eta promozio eska-sekoak...

- 5.- 1999ra bitartean XX. mende osoan zehar euskaraz argitaratutako liburu guztien zerrenda egina eta argitaratua du Joan Mari Torrealdaik, Gipuzkoako Foru Aldundiaren eskutik, *XX. mendeko euskal liburuaren katalogoa*-n. Katalogo horretako lau liburuki eman ditu argitara Torrealdaik, eta bosgarrenean 1999an eta 2000n argitara emandako liburu guztien zerrenda egingo du. Liburu horrek, ezeren okerrik ez dela, 2001ean argitaratuko du Torrealdaik.
- 6.- Zerrenda hau osatu eta hobetzeko asmoz, egile, argitaratzaile, banatzaile, saltzaile, bibliotekari eta irakurleei eskertuko genieke Informazioa Juan Luis Zabalarí bidaltzea. Helbidea: Euskaldunon Egunkaria. Gudarien Etorbidea, z./g. / 20140 Andoain (Gipuzkoa). Telefonoa: 943 300 222. Faxa: 943 300 255. Posta elektronikoa: pipi@egunkaria.com.
- 7.- Zerrenda hau Internet sarean dago, *Euskaldunon Egunkaria*-ren webgunean: www.egunkaria.com.

2000

1. Eleberria

- ARANA, Aitor: *Ipuin-entzulea*. Bilbo, Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 2000 (1999-XII-17; 2000-VI-17).
- ARANA, Aitor: *Onan*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-V-31).
- ATAÑO (Salvador Zapiain): *Ondareztat gorrotoa*. Olartzun, Sendoa, 2000.
- EPALTZA, Aingeru: *Rock'n'Roll*. Iruñea, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-4 *Begia* gehigarrian; 2000-XII-1).
- GABIRIA, Julen: *Connemara gure bihotzetan*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-II-19; 2000-III-18).
- GALARRETA, Xabier: *Gaueko abentura*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-X-3; 2000-XI-24).
- GORROTXATEGI, Aritz: *Kafkaren labankada*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2000 (2000-X-22).

- IRIGOIEN, Joan Mari: *Lur bat haratago*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IX-9 *Begia* gehigarrian; 2000-XII-5).
- ITURRALDE, Joxemari: *Euliak ez dira argazkietan azaltzen*. Donostia, Erein, 2000 (2000-IV-8).
- MUJIKA, Luis Mari: *Memoria galduak*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-XI-24; 2000-XII-27).
- ROZAS, Ixlar: *Edo zu edo ni*. Donostia, Erein, 2000 (2000-X-28).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Gorde nazazu lurpean*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XII-2; 2001-I-20 *Begia* gehigarrian).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Gudari zaharraren gerra galdua*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XII-2; 2001-I-20 *Begia* gehigarrian).
- SASTRE, Pablo: *Henriren irudia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XI-3).
- UGALDE, Martin: *Mohamed eta parroko gorria*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XII-15).
- ZABALA, Juan Luis: *Agur, Euzkadi*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-5).
- ZUBIZARRETA, Patxi: *Jeans-ak hozkailuan*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-22; 2001-I-18).

2. Ipuina

- ALDAI, Xabier: *Bazterrekoak*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XI-9; 2000-XII-7 *Barkatu, ama* gehigarrian).
- ALDAI, Xabier: *Bikote bat*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 1999 (1999-XII-11).
- ARANA, Aitor: *Atharratzeko erregina*. Alegia, Hiria, 2000. (2000-XI-24).
- ARRETXE, Jon: *Zazpi kolore*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XII-1 *Mundu mira* gehigarrian; 2000-XII-8 *Mundu mira* gehigarrian).
- ASKOREN ARTEAN: *Bilbao, ipuin biltegia*. Bilbo, Alberdania (Bilboko Udala, 2000 (2000-XII-26).
- ASKOREN ARTEAN: *Geroa oraino?*. Baiona, Malatz, 2000 (2000-IV-25).
- ASKOREN ARTEAN: *Gutiziak*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-XII-2).

- ASKOREN ARTEAN: *Puntu eta koma etilikoak*. Arrasate, Apocaliftin Kultur Elkarte, 2000 (2000-XII-6).
- ASKOREN ARTEAN: *Sagastiberri*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000.
- ASKOREN ARTEAN: *Tene Lehiaketa 2000*. Donostia, Debako Udala / Elkarlanean, 2000 (2000-I-9; 2000-IV-21; 2000-VI-15).
- EGIA, Lutxo: *Gosarian bota dit*. Bilbo, Bilboko Udala, 2000 (2000-IV-15).
- ELEXPURU, Juan Martin: *Hamaika ipuin*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-X-27).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Begiak itxi eta kitto*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-12).
- GURRUTXAGA, Iñaki: *Gabon Gasteiz*. Gasteiz, Arabera, 2000 (2000-XII-20; 2001-I-11 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- IRAOLA, Rufino: *Zaldiarangoak*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-XI-24).
- JUARISTI, Felipe: *Inazio Muniberen abenturak*. Zarautz, Ikeritz, 2000.
- LINAZASORO, Karlos: *Ez balego beste mundurik*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-14; 2000-XII-23).
- REKALDE, Paddy: *Sex-abaroa*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-XII-2; 2000-XII-5).
- TABERNA, Mikel: *Errege eguneko panpina*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2000 (2000-I-30).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *101 gau*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-X-7).
- URDANGA, Justo: *Infernuan idatziak*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-XI-24).
- URKIZA, Ana: *Desira izoztuak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-III-23).
- URRUTIA CAPEAU, Jose Enrike: *Izar beltzaren urtea*. Iruñea, Pamiela, 2000 (2000-III-30; 2000-V-31).
- ZALDUA, Iban: *Gezurrak, gezurrak, gezurrak*. Donostia, Erein, 2000 (2000-VI-15; 2000-VI-16).

3. Poesia

- ANSELMÍ, Luigi: *Gure ametsen gerizan*. Iruñea, Pamiela, 2000 (2001-I-4).
- IRASTORTZA, Tere: *Izen gabe, direnak. Haurdunaldi beteko khantoria*. Iruñea, Pamiela, 2000 (1999-XII-1 *Begia* gehigarrian; 2000-V-31; 2000-VI-7).
- IRIBARREN, Karmelo C.: *Gainontzekoa, kontuak dira*. Donostia, Erein, 2000 (2000-VI-17).
- LASA, Amala: *Geroaren aurpegia*. Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2000 (2000-VII-7).
- MEABE, Miren Agur: *Azalaren kodea*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-VI-1).
- OLASAGARRE, Juanjo: *Puskak biziz*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XI-18 *Begia* gehigarrian; 2000-XII-5).
- SUAREZ, Castillo: *Iragarki merkeak*. Gasteiz, Arabako Foru Aldundia, 1999 (1999-XII-11).
- SUAREZ, Castillo: *Mugarri estaliak*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-28; 2000-XI-15).
- URRUTIKOETXEA, Urtzi: *Utzidazu karmina kentzen*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2000 (2000-X-22).
- URKIZA, Ana: *Gela ilunetik*. Alegia, Hiria / Egan, 2000 (2001-II-16).
- ZABALA, Juan Luis: *Hautsia natza*. Bilbo, Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 2000 (1999-XII-17; 2000-VI-17).

4. Saiakera, kazetaritza eta beste

4.1. Biografia eta autobiografiak

- ADURIZ, Iñaki: *Eugenio Imaz: bizi-konpromisoa*. Donostia, Saturran, 2000.
- AGIRRE, Lorea: *Rosa Luxemburg*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-21; 2000-VI-10).
- AIZPURUA, Jexux / AIZPURUA, Jon: *Joxe Migel Barandiaran (1898-1991)*. Gasteiz, Eusko Jurlaritza, 2000 (2001-III-6).

- ALTZIBAR, Xabier: *Gilen Humboldt (1767-1835)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- ANDONEGI SANTAMARIA, Xabier: *Karlos Santamaria (1909-1997)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- ASKOREN ARTEAN: *Esteban, borrokaren ondarea*. Donostia, Arakatzen, 2000 (2000-IX-30 Politika sailean).
- ASKOREN ARTEAN: Kepa Junkera. *Trikitixa*. Bilbo, BBK Fundazioa, 2000 (2000-X-31).
- BARAIAZARRA, Luis: *Jon Lopategi, bertsozko mezularia*. Andoain, Bertsolari, 2000 (2000-X-31; 2000-XII-21).
- BERZAITZ, Pierre: *Madalena Jaureguiberry (1884-1977)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- ELORTZA, Jerardo: *Justo Garate (1900-1994)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- ETXEBARRIA, Igone: *Sorne Unzueta (1900-)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- GARMENDIA, Elixabete: *Gerhard Bähr (1900-1945)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- GARMENDIA, Elixabete: *Patxi Etxeberria (1900-1989)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- GERRIKAGOITIA, Tomas: *Arantza eta larrosa*. Oiartzun, Sendoa, 2000 (2000-V-28).
- IRIOMDO, Pepita: *Nire pausoak*. Zestoa, Danbolin-zulo, 2000 (2001-II-11 *Igandeko KZ* gehigarrian).
- ISASMENDI, Iñaki: *Nire denboraldiko ibilerak*. Azkoitia, Azkoitiko Udala, 2000 (2001-I-7 *Igandeko KZ* gehigarrian).
- KINTANA, Xabier: *Justo Mari Mokoroa (1901-1990)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- LASA, Xabier: *Piarres Erdozaintzi-Etxarten bizitza eta pentsamendua*. Donapaleu, Frantziskotar Argitaletxea, 2000 (2001-VI-1).
- OTAEGI, Lurdes: *Jon Mirande (1925-1979)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- PAGOLA, Rosa Miren: *Luis-Luziano Bonaparte (1813-1891)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).

- PEREZ GAZTELU, Elxabete: *Luis Villasante Kortabitarte (1920-2000)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- SATRUSTEGI, Jose Mari: *Alexander Tapia (1899-1957)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- SUDUPE, Pako: *Mikel Zarate (1906-1979)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- UNZUETA, Umberto: *Kennedy*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-21; 2000-IX-16).
- URKIZU, Patri: *Wentworth Webster (1828-1907)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Sebero Altube (1879-1963)*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2001-III-6).
- ZELAIETA, Angel: *Gabriel Aresti. Biografia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XI-23).

4.2. Saiakerak

- ALTUNA, Patxi: *Euskal bertsogintzaz*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2000 (2000-XII-28).
- ARANA, Anuntxi: *Mito hurbilak. Euskal mitologia jendeen bizitzan*. Balona, Gatuzain / Gure Irratia, 2000 (2000-VI-28; 2000-VII-8 Begia gehigarrian).
- ASKOREN ARTEAN: *Aita Zavalaren ohoretan*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2000 (2000-XII-28).
- ASKOREN ARTEAN (Itxaro Borda, Antton Luku, Mattin Hirigoién, Marko Armspach, Asisko Urmeneta): *Euskal Kama Sutra*. Balona, Gatuzain, 2000 (2000-XII-3; 2000-XII-22).
- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti (1933-1975). Gabriel Arestiren mundua. Erakusketa eta jardunaldiak*. Bilbo / Donostia, Bilboko Udala / Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000.
- AULESTIA, Kepa: *Gutun amaigabea*. Irun, Alberdania (2000-VI-14 Politika sailean).
- GARATE, Roman: *Nietzscheren inguruan: gizakia (duintasuna)-Jaungoikoa*. Bilbo, Deustuko Unibertsitatea, 2000.

- GARZIA, Joxerra: *Egonean doazen geziak*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-X-7; 2001-I-11).
- GUTIERREZ, Iratxe: *90eko hamarkadako narratiba berria: literatur kritika*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2000 (2000-XII-7).
- IRAOLA, Rufino: *Abaraska*. Alegia, Hiria, 2000 (2001-II-16).
- IRATZEDER (Xabier Diharce): *Biziaren airaldia*. Gero-Mensajero, 2000.
- ITURBIDE, Amaia: *B. Gandiaga, J.A. Artze eta X. Leteren poemagintza*. Donostia, Erein, 1999 (2000-III-4).
- IZTUETA, Paulo: *Euskal irakaskuntza autonomi aroan*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2000.
- IZTUETA, Paulo: *Hezkuntza, hizkuntza eta boterea Euskal Herrian*. Donostia, Utriusque Vasconiae, 2000.
- MORILLO, Fernando: *Erraldoi herrena*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-24).
- ODRIOZOLA, Joxe Manuel: *Nazio-identitatea eta eskola*. Bilbo, Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 2000 (1999-XII-17; 2000-VI-17).
- ORONoz, Belen: *Gazteri Berria, Kantagintza Berria*. Donostia, Erein, 2000 (2000-III-4).
- OTAEGI, Lourdes: *Joseba Sarrionandia. Marinel zaharraren kantua*. Bilbo, Labayru Ikastegia – Fundazioa, 1999 (2000-V-16).
- SAN MARTIN, Juan: *Giza eskubideen inguruan*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-X-19).
- TELLETXEA, Goio: *Txalapartatik modemera. Internet Euskal Herrian*. Balona, Gatuzain, 2000 (2000-XII-3; 2000-XII-30 Galak sailean; 2001-I-26 Gizartea sailean).
- ZABALETA, Iñaki: *Nazioa eta hezkuntza-sistema espainiarraren sorrera*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2000.
- ZABALA, Pello: *Naturaren mintzoa*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XII-1).
- ZABALO, Julen: *Abertzaleak eta ezkertiarak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-21; 2000-VI-16 Politika sailean).
- ZUAZO, Koldo: *Euskararen sendabelarrak*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-16).

ZUBEROGOITIA, Aitor: *Globalizazioaren adarrak*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-24).

4.3. Kronikak

ALBERDI, Pedro: *Satorrak baino lurperago*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-29).

ANSORENA, Jose Ignazio: *Mirri eta biok*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-24).

ARISTI, Pako: *Venezuela, iraultza isilaren hitzak*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-VII-13).

ASKOREN ARTEAN: *Urola garaia: mende bat iruditan*. Legazpi, Zum, 2000.

BARANDIARAN, Alberto: *Gaizkileen Faktoria (Ernest Hemingway euskaldunen artean)*. Andoain, Euskaldunon Egunkaria, 2000 (2000-V-14 Igandeko KZ gehigarrian; 2000-V-26).

BASTARRIKA IZAGIRRE, Iñaki: *Ene aberri ttikia barne begietan*. Hauts Urdina, Urretxu-Zumarraga, 2000 (2000-XI-28).

BASTERRETXE, Andoni: *Ene Ondarru*. Oiartzun, Sendoa, 2000.

CANO, Harkaitz: *Piano gainean gosaltzen*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XI-24; 2000-XII-28 *Barkatu, ama* gehigarrian).

ELIAS, Imanol: *Azpeltia. Gaztaroko kronikak*. Azpeltia, Azpeltiko Udala, 2000 (2000-XII-XII-4, Agenda sailean).

ERBITI, Fermin / MANERO, Javier: *Sanfermines. Sanferminak. Iruñea*, Nafarroako Ikastolen Elkarte, 2000 (2000-VII-6 *Sanferminetako* gehigarrian).

IRATZEDER (Xabier Diharce): *Lur sailduan hamar egunez bellari*. Gero-Mensajero, 2000.

KAZABON, Antton: *Bakoitzari berea*. Oiartzun, Sendoa, 2000 (2000-XII-21).

LANDABASO, Goizalde: *Korte bat, mesedez*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-IV-14; 2000-V-5; 2000-V-12 Agenda sailean).

LARRABURU, Colette / ETXEBERRI, Peio: *Euskal rockari buruzko inkesta*. Balona, Euskal Kulturaren Erakundea / Eusko Ikaskuntza (Atlantica aldizkarian), 2000 (2000-V-2).

TAMBOURIN, Marikita: *Euskal deituren kronika*. Baiona, Gatuzain, 2000 (2000-XII-3).

TORREALDAI, Joan Mari: *Artaziak. Euskal liburuak eta Francoren zentsura 1936-1983*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-IV-13; 2000-IV-16).

URAIN, Jokin: *Gatibu sortu nintzen*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-VI-15 Politika sailean).

VELEZ DE MENDIZABAL, Josemari: *Bizi izan juat*. Arrasate, Arrasateko Udala, 2000.

4.4. Elkarrizketa eta erreportajeak

PETXARROMAN, Iñaki: *Nafarroa: iragana eta geroa*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-VI-15 Politika sailean; 2000-VI-16 Politika sailean).

4.5. Bidaia liburuak

AINTZIART, Piarres: *Santiago oinez. Donibane Garazitik Konpostelara*. Baiona, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-14; 2000-IV-20).

MUÑOZ, Jokin: *Atlantidara biajia. Memory boom*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-IV-14; 2000-V-5).

4.6. Zientzia eta dibulgazioa

AGIRRE, Antxon: *Antzuolako larru ontzea*. Antzuola, Antzuolako Udala, 2000 (2001-I-2, Agenda sailean).

AKARREGI, Pedro: *Lan-giroko harremanak*. Usurbil, Elhuyar, 2000 (2000-II-2 Gizartea sailean).

ALBERDI LARIZGOITIA, Xabier: *Euskaltzaindiaren araugintza berria: Ikastaroa*. Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2000.

ALTONAGA, Kepa: *Pandaren aita, aita David*. Usurbil, Elhuyar, 2000 (2000-I-15 Gizartea sailean; 2000-I-23 Igandeko KZ gehigarrian).

- ALTUNA, Jesus: *Artearen sustraiak Gipuzkoan*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000 (2001-II-1).
- ARRIAGA, Jose Luis: *Euskal mitologia*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2000.
- ARRUABARRENA, Juan Mari: *Azken belaunaldia*. Donostia, Elkarlanean, 2000.
- ASKOREN ARTEAN (Jose Maria Izaga, Koldo Lizarralde, Karmelo Urangarin): *Antzinako lanbideak IV*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000 (2000-IV-12; 2000-IV-13 Iritzia saillean).
- ASKOREN ARTEAN (Iñaki Gonzalez Garai, Antxon Gaztañaga, Xabier Albizu): *Artea gazteentzat eta guztiontzat*. Donostia, Galak, 2000.
- ASKOREN ARTEAN: *Bidegileak bildumako 14, 15, 16 eta 17. zenbakia*. Gasteiz, Eusko Jurlarritza, 2000 (2000-II-16).
- ASKOREN ARTEAN: *Durungaldea gogoan*. Durango, Gerediaga / Eraz, 2000 (2000-II-19).
- ASKOREN ARTEAN: *Ermuko euskara*. Ermua, Ermuko Udala, 2000.
- ASKOREN ARTEAN: *Europako Batasuna XXI. mendean*. Donostia, Galak, 2000.
- ASKOREN ARTEAN (Harkaitz Cano, Juan Kruz Igerabide, Ludger Mees): *Humboldtengandik gaur egungo euskal literaturara*. Donostia, Euskal Editoreen Elkarte, 2000 (2000-X-17).
- ASKOREN ARTEAN: *Idazkera zibilizazio desberdinetan*. Donostia, Galak, 2000.
- ASKOREN ARTEAN: *Ilustrazioa European eta Euskal Herria*. Donostia, Galak, 2000.
- ASKOREN ARTEAN (Jose Ignacio Armentia, Jose Maria Caminos, Gorka Jakobe Palazio): *Kazetaritzaren hasi-masiak*. Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2000 (2000-III-8, *Unibertsitatea* gehigarrian).
- ASKOREN ARTEAN: *Klonazioa, eutanasia, transgenikoak, kontsumismoa...* (Mundu globalizatuaren erronketarako prestatzen). Donostia, Galak, 2000.
- ASKOREN ARTEAN: *Lankidetzeta. Arizmendiarrietaren eraldaketa proiektua*. Arrasate, Lanki Ikertegia, 2000 (2000-XI-29 *Unibertsita-*

- tatea gehigarrian; 2000-XII-1 Ekonomia sailean; 2000-XII-17 Igangandeko K2 gehigarrian).
- ASKOREN ARTEAN (Nagore Atela, Aurkene Isasi, Jon Vicente): *Pasaiako euskararen historia soziala*. Pasala, Pasaiako Udala, 2000 (2000-VIII-8, Irtitzia sailean).
- ASKOREN ARTEAN (Joxe Luix Agirretxe, Mikel Lersundi, Ortzuri Olaetxea): *Pasaiako hizkera*. Pasala, Pasaiako Udala, 2000.
- ASKOREN ARTEAN: *Zumaiako hitanoa*. Zumaiako Udala, 2000.
- BASANDERE TALDEA: *Historiako prozesurik garrantzitsuenak*. Donostia, Galak, 2000.
- BASANDERE TALDEA: *Sexuaren inguruko sinesmenak eta tabuak*. Donostia, Galak, 2000 (2000-III-31).
- BENGOETXEA, Aitor / IRURZUN, Koldo: *Zuzenbide sindikala*. Iruñea, Udako Euskal Unibertsitatea, 2000 (2000-VI-28 Unibertsitatea gehigarrian).
- BILBO, Migel Angel: *Lan-prestakuntza eta orientabidea*. Usurbil, Elhuyar, 2000 (2000-II-2 Gizartea sailean).
- CAMPOS, Miren Koro / RODRIGUEZ, Laura: *Emakume donostiarrek XIX eta XX. mendeetan bete zuten eginkizuna*. Donostia, Donostiako Udala, 2000.
- ELOSEGI, Migel Mari: *Piztizaleon urtekaria*. Usurbil, Elhuyar, 2000 (2000-XII-8 Mundu mira gehigarrian).
- ETXEBERRIA, Manu: *Zarauzko estropadak*. 25. urteurrena. Donostia, Elkarlanean, 2000.
- FOURCADE, Maite: *Usaiako Zuzenbidearen erabilera gaur egun Euskal Herrian*. Balona, Eusko Ikaskuntza, 2000 (2000-III-9).
- GAMINDE, Iñaki: *Zamudio berbarik berba*. Zamudio, Labayru Ikastegia / Euskaltzaindia / BBK Fundazioa / Zamudioko Udala, 2000 (2000-VI-27 Irtitzia sailean).
- GARATE, Gotzon: *Atzerriko eta Euskal Herriko Polizia Eleberria*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-9; 2000-XII-9 Begia gehigarrian).
- GARMENDIA, Juan / JUANES, Javier: *Udako festak*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000 (2000-IV-13).

- IBARRA, Irune: *Gustura idatziz*. Euba, Ibaizabal, 2000.
- IRAOLA, José Angel / SOROA, Marian: *Animalia Ikaskuntza. Oinarrizko fenomenoen praktika-gida*. Donostia, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2000.
- KORTAZAR, Jon: *Euskal literatura XX. mendean*. Prames, Zaragoza, 2000 (2000-XI-30).
- MUNGUL TALDEA: *Gure arbaso zaharren sukaldaritza. Elikadura-ohiturak kobazulotik monasteriora arte*. Donostia, Galak, 2000.
- MURUA URIBE-ETXEBERRIA, Aitziber: *Lezoko baserriak*. Lezo, Lezoko Unibertsitateko Udala, 2000 (2001-I-14 Agenda sailean).
- OSTOLAZA, Mariano: *Senda-belarrak*. Oiartzun, Sendoa, 2000.
- SAN MARTIN, Juan: *Eibar eta Elgetako Toponomastika*. Bilbo, 2000 (2000-XII-24; Gizartea sailean).
- SARDA TALDEA: *Ekologia eta ingurugiroaren gida*. Donostia, Galak, 2000.
- URKIZU, Imanol: *Panderoa: historia eta metodoa*. Ikerfolk (Jira Galdua aldizkarian), Donostia, 2000 (2000-III-14).
- URTASUN, Erlantz: *Euskara eta historia*. Donostia, Galak, 2000.
- ZUBIMENDI, Joxe Ramon: *Zubieta: mila urteko herria*. Usurbil, Noaua!, 2000 (2000-II-27, Igandeko KZ gehigarrian).
- ZULAIKA, Luis Mari: *Heziketa fisikoa eta autokontzeptua*. Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2000 (2000-III-26 Gizartea sailean).

4.7. Artikulu bildumak

- ASKOREN ARTEAN: *Gabriel Aresti*. Azpeitia, Azpeitiko Udala, 2000 (2000-XI-4).
- ASKOREN ARTEAN: *Estatu autonomikoa eta Euskal Herriko berezitasuna*. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 2000 (2000-VII-15 Gizartea sailean).
- ASKOREN ARTEAN: *Txillardegilagin giroan*. Miarritze, Udako Euskal Unibertsitatea, 2000 (2000-VII-13).
- IRAOLA, Rufino: *Biziaren bisutsak*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-V-27).

PERURENA, Patziku: *Etziko kontuak atzo*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-XII-2).

4.8. Testuliburuak

ALDEKOA, Iñaki / OLAZIREGI, Mari Jose: *Literatura Unibertsala (XVIII-XIX-XX mendeak)*. Donostia, Erein / EIZIE, 2000 (2000-IX-19).

4.9. Bibliografiak

URKIZA, Julen: *Aldizkari eta egunkarietako euskal bertso eta olerkien bibliografia*. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 2000 (2000-III-28; 2001-II-7).

4.10. Hiztegiak

ASKOREN ARTEAN: *Astialdirako hiztegia*. Bilbo, Euskalerriko eskautak / Urtxintxa Astialdi Eskola / Euskadiko Gazteriaren Kontseilua, 2000.

ASKOREN ARTEAN: *Elhuyar hiztegi berria*. Usurbil, Elhuyar, 2000.

ZAZPIAK BATMAN: *Mantxut?*. Lasarte-Oria, Argia, 2000 (2000-IX-29; 2000-X-25; 2000-XI-2 *Barkatu, ama* gehigarrian).

4.11. Gidaliburuak eta eskuliburuak

AMEZAGA, Elias / IDOIAGA, Petxo: *Ikus-entzunezko sektorerako laguntzen gidaliburuak*. Bilbo, Ibaia, 2000 (2000-VI-10 *Begia* gehigarrian; 2001-I-7 *Irrati-telebista* sailean).

ARTEAGA, Zigor: *Karrantzako naturaren gidaliburuak*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2000.

ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herriko kale antzerki ikuskarrien katalogoa*. Lekeltio, Lekeltioko Kale Antzerki Jaialdia, 2000 (2000-VI-22).

ASKOREN ARTEAN: *Euskal Literatura. Eskubide Eskuragarrien Gida*. Donostia, Euskal Editoreen Elkarteak, 2000 (200-X-17).

ASKOREN ARTEAN: *Gazteak eta euskara*. Donostia, Xangorin, 2000; koordinatzailea: Arantxa Urbe (2000-XII-21 Gizartea sailean).

ASKOREN ARTEAN: *Udal Gobernuaren Gidaliburua*. Gastelz, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 2000.

ASKOREN ARTEAN: *Zalantza-dantza*. Gastelz, Herri Ardularitzaren Euskal Erakundea, 2000.

EIZAGIRRE, Pako: *Kontuan hartull*, Gastelz, Eusko Jaurlaritza, 2000.

GALE, Patxi: *Bizkaiko gailurren katalogoa*. Bilbo, Bizkaiko Foru Aldundia, 2000 (2000-XII-8 Mundu mira gehigarrian).

ZUBIRI, Ilari: *Euskal gramatika osoa*. Bilbo, Didaktiker, 2000.

4.12. Argazki eta pintura liburuak

DALBRET, Mikel / MAIA, Jon: *Irudika idurika*. Balona, Gatuzain, 2000 (2000-XII-3; 2000-XII-9 Begia gehigarrian).

THURIN, Robert / BORDA, Itxaro: *Lau urtaroak Euskal Herrian*. Ziburu, Pimientos, 2000 (2000-VI-4).

ZIGOR (Kepa Akixo): *Zigor*. Miarritze, Atlantika, 2000 (2000-XII-20).

4.13. Marrazki liburuak

GARCÉS CARRO, Eva / GARCÍA, Itziar: *Euskal labirintuak eta pasadizoak*. Balona, Jean-François Sauré, 2000.

4.14. Txiste bildumak

AMONARRIZ, Kike: *Txorakikeriak 3*. Lasarte-Oria, Argia, 2000 (2000-XII-5).

4.15. Bestelakoak

ASKOREN ARTEAN: *Amodiozko gutunak*. Bergara, Bergarako Udala, 2000 (2000-II-12).

ASKOREN ARTEAN: *Emakumeak eta botere politikoa*. Bilbo, Sabino Arana Kultur Elkargoa, 2000 (2000-VI-23 Gizartea sailean).

ASKOREN ARTEAN: *Ohiko euskal mintzamoldeen antologia*. Euskaltzalndia / Euskadiko Kutxa, 2000 (2000-III-3 Gizartea sailean).

SALABERRI, Patxi: *Haizkora zuhaitzaren erroari kheinatzean (Axular gogoetak eta erranak)*. Iruñea, Pamiela, 2000 (2000-V-31; 2000-VI-9).

TORREALDAI, Joan Mari: *Euskal liburuen katalogoa 1997-1998*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000 (2000-III-10).

4.16. Literatur eta arte bildumak

ASKOREN ARTEAN: *Errealitatea, esperantza*. Bilbo, Elkarri, 2000 (2000-XII-5).

5. Antzerkia

BERZAITZ, Pier Paul / BERDOT, Jean: *Magdalena de Jaureguiberri*. Eskiula, Eskiulako Herriko Etxea, 2000.

GEREÑO, Xabier: *Benilde printzesa*. Bilbo, Xabier Gereño, 2000 (2000-XII-6).

GEREÑO, Xabier: *Etorkizuna bilatzen*. Bilbo, Xabier Gereño, 2000 (2000-XII-6).

GEREÑO, Xabier: *Ezkontzak konpontzen*. Bilbo, Xabier Gereño, 2000 (2000-XII-6).

GEREÑO, Xabier: *Iranera bidaia*. Bilbo, Xabier Gereño, 2000 (2000-XII-6).

GEREÑO, Xabier: *Kalean*. Bilbo, Xabier Gereño, 2000 (2000-XII-6).

GEREÑO, Xabier: *Teatroa 29*. Bilbo, Xabier Gereño, 2000 (2000-XII-6).

GEREÑO, Xabier: *Umezurtza*. Bilbo, Xabier Gereño, 2000 (2000-XII-6).

HIRIGARAI, Pantxo: *Lamindegiko laminak*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 2000 (2000-I-30).

UGALDE, Mikel: *Bake biltzarraren ildotik...* Bilbo, Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 2000 (1999-XII-17; 2000-VI-17).

6. Haur eta gazte literatura

6.1. Narratiba

AIZPURUA, Karlos: *Mattin*. Oiartzun, Sendoa, 2000.

ANDRINUA, A. Martzel: *Aita Patxi*. Euba, Ibaizabal, 2000.

ANSORENA, Jose Ignazio: *Gloria*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-X-11).

AÑORGA, Pello / MITXELENA, Jokin: *Bide magikoa*. Bilbo, Aizkorri, 2000 (2000-IX-23; 2000-XI-23).

AÑORGA, Pello / MITXELENA, Jokin: *Pottokoren otsoa*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-28).

ARANA, Aitor: *Erregina bahitua*. Sondika, Giltza, 2000 (2000-XI-22).

ARANA, Aitor: *Josu, Asier eta...* Bilbo, Gero-Mensajero, 2000.

ARISTI, Pako: *Nire Uztapide*. Andoain, Bertsolari, 2000 (2000-X-31; 2000-XII-21).

ARNAL GIL, Txabi: *Harri harrigarria*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2000 (2000-X-28).

ARRATIBEL, Joxe: *Etsai zaharra eta mendiko lehoia*. Donostia, Erein, 2000; apallatzaillea: Patxi Zubizarreta.

ARRATIBEL, Joxe: *Sorgina eta emakume ederra*. Donostia, Erein, 2000; apallatzaillea: Patxi Zubizarreta.

ARRIETA, Yolanda / DUESO, Antton: *Izar bat erori da zerutik lurrera*. Donostia, Baigorri, 2000.

ASKOREN ARTEAN: *Pinpirin eta florian*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2000 (2000-XI-29).

ATXAGA, Bernardo / VALVERDE, Mikel: *Xola ehizan*. Donostia, Baigorri, 2000.

AZKUE, Edurne: *Loteria-Billetea*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2000.

DUESO, Antton: *Matias Txipirogoitia almirantearen sudurreko granoa*. Donostia, Erein, 2000.

- EGAÑA, Andoni / EIBAR, Eider: *Urregorrizko kutxa*. Donostia, Baigorri, 2000.
- EGAÑA, Andoni / VALVERDE, Mikel: *Niri ez zait futbola gustatzen, eta zer?*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-22).
- EGAÑA, Andoni: *Zaudete geldi pixka batean*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-III-19; 2000-III-29).
- EGAÑA, Arrate / BONILLA, Lucia: *Eskolan*. Donostia, Baigorri, 2000.
- EGAÑA, Arrate / FERNANDEZ, Kristina: *Mari*. Donostia, Baigorri, 2000.
- ELEXPURU, Juan Martin / OKINA, Josu: *Fernando plaentziarra*. Donostia, Elkarlanean, 2000.
- ELEXPURU, Juan Martin / ZABALETA, Jon: *Txepetxa eta sugea*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-28).
- ELOSEGI, Amaia: *Asiakleta*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-25).
- ENBEITA, Jon: *Enbeitatarrak II*. Oiartzun, Sendoa, 2000 (2000-IV-21; 2000-VI-3).
- ENBEITA, Jon: *Enbeitatarrak III*. Oiartzun, Sendoa, 2000.
- EPALTZA, Aingeru: *Baloika*. Iruñea, Pamplena, 2000 (2000-IX-29; 2000-XI-4 *Begia* gehigarrian).
- ETXANIZ ERLE, Xabier: *Geure ipuinak*. Iruñea, Pamplena, 2000 (2000-XII-20).
- GARZIA, Joxerra: *Tunelaz bestaldean*. Arrgorriaga, SM, 2000 (2001-I-11).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Begi argi horiek*. Bilbo, Alzkorri, 2000 (2000-XI-23).
- IGERABIDE, Juan Kruz / VALVERDE, Mikel: *Durango Durango*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XII-20).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Maisu berria*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-X-11).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Sagutxo ameslaria*. Sondika, Giltza, 2000 (2000-XI-22).
- IGERABIDE, Juan Kruz / LUCAS, Belen: *Ttolo maitea*. Gastelz, Eusko Jaurlaritzak, 2000 (2000-II-8).

- IGERABIDE, Juan Kruz / OLARIAGA, Antton: *Txirri, Mirri eta Txiribiton. Alima polita*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-8).
- IRAOLA, Rufino: *Artxanberriren ziriak, Patxi Errotaren ugaritasuna, Jainkoaren ateraldiak*. Sendoa, Olartzun, 2000 (2000-IV-11).
- IRUSTA, Antton / GOMEZ, June: *Lau haizetara kontari*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2000 (200-X-28).
- ITURRALDE, Joxemari: *Kaliforniako neskak*. Euba, Ibazabal, 2000.
- ITURRALDE, Joxemari / MATTIN (Iñaki Martiarena): *Risky eta bere lagunak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-X-24; 2000-XII-19).
- ITURRALDE, Joxemari / ODRIOZOLA, Elena: *Zak zikoina*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-14).
- ITURRALDE, Joxemari / ZABALETA, Jon: *Ke gorria botatzen zuen tximinia*. Donostia, Balgorri, 2000.
- JUARISTI, Felipe: *Aduna eta aduanak*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XI-18).
- KAZABON, Antton: *Kanpai hotsak isiltzean*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2000 (2000-X-28).
- KAZABON, Antton: *Lanbro*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2000.
- KAZABON, Antton: *Momolo*. Euba, Ibazabal, 2000.
- KAZABON, Antton: *Pernando Amezketarra*. Olartzun, Sendoa, 2000.
- LANDA, Mariasun / BALZOLA, Asun: *Amona, zure Iholdi*, Donostia, Erein, 2000 (2000-X-21).
- LANDA, Mariasun / MITXELENA, Jokin: *Sorgina eta maisua*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VI-3; 2000-VII-4).
- LERTXUNDI, Anjel / OLARIAGA, Antton: *Musubero mon amour*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-21; 2000-V-11).
- LERTXUNDI, Anjel / MITXELENA, Jokin: *Nik erremerre hitz egiten dut, eta zer?*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-22).
- LINAZASORO, Karlos: *Bota gorriak*. Bilbo, Anaya-Haritza, 2000 (2001-III-27).
- LINAZASORO, Karlos / MONTXO: *Hugo*. Bilbo, Aizkorri, 2000 (2000-IX-23; 2000-XI-23).

- LIMAZASORO, Karlos / VALVERDE, Mikel: *Walter Sismoley Eliseo Ze-laietan*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-14).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Txakurraren alaba*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VI-24).
- MINTEGI, Migel Angel: *A zer gaupasal*. Euba, Ibaizabal, 2000.
- MORILLO, Fernando: *Sexu egunsentiak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VI-7; 2000-VI-15 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- MUGERTZA, Juan Luis: *Aruma, urrezko oihanean*. Desclée de Brouwer, 2000 (2000-X-28).
- MURUA, Iñaki: *Lazkao Txiki*. Olartzun, Sendoa, 2000.
- ORMAZABAL, Joxan / MITXELENA, Jokin: *Amona bizikletan*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XII-20).
- ORMAZABAL, Joxantonio / ODRIOZOLA, Elena: *Gorritxo eta Beltxiko*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-21; 2000-VI-3).
- ORMAZABAL, Joxan: *Josebiñe*. Donostia, Elkarlanean, 2000.
- ORMAZABAL, Joxan / LUKAS, Jesus: *Tartalo*. Donostia, Elkarlanean, 2000.
- ORMAZABAL, Joxan / VALVERDE, Mikel: *Txan magoa*. Donostia, Elkarlanean, 2000.
- SALABERRIA, Garbiñe: *Zazpimintzo herensugea eta Eider ederra*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2000.
- SANTA CRUZ, Jabi: *Moko-bilduma*. Euba, Ibaizabal, 2000.
- SANTISTEBAN, Karlos: *Beldurrak airean*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2000.
- SANTISTEBAN, Karlos: *Dorre dardaratsua*. Euba, Ibaizabal, 2000.
- TURRILLAS, Alex: *Joselontxo bildurbako*. Donostia, Baigorri, 2000.
- TURRILLAS, Alex / TREKU, J. Ignacio: *Martin Txiki*. Donostia, Baigorri, 2000.
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / BELMONTE, Jose: *Ausarta eta Panpoxa Tartakoen basoan*. Donostia, Elkarlanean, 2000.
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / MITXELENA, Jokin: *Aitonaren lora, Gasteiz, Eusko Jauriaritza*, 2000 (2000-II-8).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / MITXELENA, Jokin: *Kikik Koko nahi du*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-21; 2000-VI-3).

TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / ODRIOZOLA, Elena: *Oihaneko mutikoa*. Donostia, Balgorri, 2000.

TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / VALVERDE, Mikel: *Txan magoa*. Donostia, Elkarlanean, 2000.

URKIXO, Joanes: *Lur izeneko oihana*. Bilbo, Zubia-Alfaguara, 2000.

ZUBIZARRETA, Patxi / MITXELENA, Jokin: *Bakarrik eta Buztangabe*. Donostia, Balgorri, 2000.

ZUBIZARRETA, Patxi: *Magalik badaki*. Bilbo, Anaya-Haritz, 2000 (2001-III-27).

ZUBIZARRETA, Patxi / MATTIN (Iñaki Martiarena): *TitaNick*. Gasteiz, Eusko Jauriaritza, 2000 (2000-II-8).

6.2. Poesia

KAZABON, Antton / HERNANDEZ, Ander: *Killikolore*. Donostia, Elkarlanean, 2000.

KAZABON, Antton: *Matte-matte*. Bilbo, Gero-Mensajero, 2000.

SANTA CRUZ, Jabi: *Moko-bilduma*. Euba, Ibaizabal, 2000 (2000-XI-28).

6.3. Igarkizunak

TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / ODRIOZOLA, Elena: *Axa mixa zilarra*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-4).

7. Euskalduntzerako fikziozko liburuak

LARTATEGI, Josu: *Piztia Bilbon*. Bilbo, Aizkorri, 2000 (2000-XI-29; 2000-XII-8).

LARTATEGI, Josu: *Tigre birtuala*. Bilbo, Aizkorri, 2000 (2000-XI-29; 2000-XII-8).

PANTERAGORRI, Clousseau: *Zazpikotea sanferminetan*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2000 (2000-X-28; 2000-XII-8).

8. Literatur aldizkariak

- Bazka*, 2. zenbakia. Zarautz, Susa, 2000 (2000-V-17; 2000-XII-6).
- Behinola*, 2. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2000 (2000-VI-9).
- Behinola*, 3. zenbakia. Donostia, Galtzagorri, 2000 (2000-XII-6; 2000-XII-29; 2000-I-7 Agenda sailean).
- Beterriko Liburua*, 5. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2000.
- Beterriko Liburua*, 6. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2000 (2000-VI-17).
- Beterriko Liburua*, 7. zenbakia. Andoain, Larramendi Kultur Bazkuna, 2000 (2000-XII-6).
- Body milk*, 1. zenbakia. Errenteria, Mikelazulo Kultur Elkartea, 2000.
- Egan*, 2000ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea, 2000 (2000-V-11; 2000-V-27).
- Egan*, 2000ko 3-4. zenbakiak. Donostia, Euskalerrriaren Adiskideen Elkartea, 2000 (2000-XII-6; 2000-XII-14; 2001-II-16).
- Hegats*, 27. Zenbakia. Donostia, Euskal Idazleen Elkartea, 2000 (2000-XII-6).
- Hitzaletik*, 0. zenbakia. Hernani, Hitzaletik, 2000 (2001-II-1 *Barkatu, ama gehigarrian*).
- Idatz & Mintz*, 30. zenbakia. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2000 (2000-XII-6).
- Jakin*, 116-117. zenbakiak. Donostia, Jakinzaleak, 2000 (2000-III-29).
- Jakin*, 118. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2000 (2000-VI-1).
- Jakin*, 119. Zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2000 (2000-IX-10).
- Jakin*, 120. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2000 (2000-XI-19; 2000-XII-6).
- Jakin*, 121. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 2000 (2001-I-16).
- Maiatz*, 33. zenbakia. Balona, Maiatz, 2000 (2000-IV-25; 2000-VI-25; 2000-VI-30; 2000-XII-6).
- Karmel*, 229. zenbakia. Markina, Euskalerrriko Karmeldarrak, 2000 (2000-III-14).

- Karmel*, 230. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldarrak, 2000 (2000-VI-25).
- Karmel*, 231. zenbakia, Markina, Eusklaerriko Karmeldarrak, 2000 (2000-X-6).
- Karmel*, 232. zenbakia, Markina, Eusklaerriko Karmeldarrak, 2000 (2000-XII-6).
- Literatura. Agiriak & idatziak*, 1. zenbakia. Zarautz, Ikeritz, 2000 (2000-VIII-8).
- Literatura. Agiriak & idatziak*, 2. zenbakia. Zarautz, Ikeritz, 2000 (2000-VIII-8).
- Oihenart*, 18. zenbakia. Donostia, Eusko Ikaskuntza, 2000.
- Ostielal*, 17. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 2000 (2000-IV-9; 2000-V-4 *Barkatu, ama* gehigarrian).
- Ostielal*, 18. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 2000 (2000-VI-25; 2000-VI-29 *Barkatu, ama* gehigarrian).
- Ostielal*, 19. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 2000 (2000-X-5; 2000-X-12 *Barkatu, ama* gehigarrian; 2000-XII-6).
- Ostielal*, 20. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 2000 (2001-I-5; 2000-I-18 *Barkatu, ama* gehigarrian).
- Putz*, 2. zenbakia. Arrasate, Apocaliftin Elkarte, 2000 (2000-III-30 *Barkatu, ama* gehigarrian; 2000-IV-25).
- Putz*, 3. zenbakia. Arrasate, Apocaliftin Elkarte, 2000 (2000-VI-22 *Barkatu, ama* gehigarrian; 2000-VI-25).
- Putz*, 5. zenbakia. Arrasate, Apocaliftin Elkarte, 2000.
- Putz*, 6. zenbakia. Arrasate, Apocaliftin Kultur Elkarte, 2000 (2000-XII-6; 2001-I-25 *Barkatu, ama* gehigarrian).
- Zubizabal*, 1. zenbakia. Zarautz, Ikeritz, 2000 (2000-VIII-8).
- Zubizabal*, 2. zenbakia. Zarautz, Ikeritz, 2000 (2000-VIII-8).
- Zubizabal*, 3. zenbakia. Zarautz, Ikeritz, 2000 (2000-XII-6).
- Zubizabal*, 4. zenbakia. Zarautz, Ikeritz, 2000 (2000-XII-6).

9. Testu zahar, berrargitalpen, bilduma eta antologiak

- AGERRE SANTESTEBAN, Jose: *Gerra-ondoko olerki-lanak*. Iruñea, Iruñeko Udala, 2000; apailatzalea: Joxemiel Bidador (2000-VI-1; 2000-VI-6).
- AGIRRE, Domingo: *Sermoiak*. Bilbo, Labayru Ikastegia, 2000; apailatzalea: Sebastián García Trujillo.
- AMURIZA, Xabier: *Enaz banaz*. Andoain, Bertsolari, 2000 (2000-XII-21).
- ANONIMO: *Meditacione cerurat heltceco baitezpadacoac*. Baiona, Manucus, 2000; apailatzalea: Piarres Charriton (2000-V-5).
- ARANA, Aitor: *Haize gorria*. Alegia, Hiria, 2000.
- ARANA, Jose Ignacio: *Egunaria*. Donostia, Euskaltzaindia, 2000; apailatzalea: Patxi Altuna (2000-II-23; 2000-II-25 / 2000-III-3; 2000-III-5).
- ARANBARRI, Iñigo: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apailatzalea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- ARETI, Gabriel: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- ARETI, Gabriel: *Harri eta herri*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XII-13).
- ARREGI DIAZ DE HEREDIA, Rikardo: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- ARTZE, J.A.: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- ASKOREN ARTEAN: *Eibarko idazlien eta idazlanen antologia*. Eibar, Eibarko Udala, 2000; apailatzaleak: Antxon Narbaiza, Miriam Lizarralde, Enrike Izagirre.
- ASKOREN ARTEAN: *Euskalduna eta gaztea. Poesia eta etorkizuna. Beste sentimentalitatea*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000; apailatzalea: Jose Luis Padrón (2000-IV-11).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskaltzaleak zertarako?*. Zarautz, Ikeritz, 2000; apailatzalea: Leopoldo Zugaza (2000-VIII-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Hatsaren poesia. Olerki bilduma 2000*. Senpere, Hatsa elkarte, 2000; apailatzalea: Auxtin Zamora (2000-III-17).

- ASKOREN ARTEAN: *Hitzezko zubia. Euskal poesia 1990-2000*. Santiago, Letras de Cal, 2000; koordinatzailea: Jon Kortazar; Itzulpenak: askoren artean (2000-XII-9).
- ASKOREN ARTEAN (Jesus Flores, Santiago Ezkerra, Felipe Araña): *Sakanako euskal idazleen antologia*. Iruñea, Bierni / Nafarroako Gobernua, 2000 (2000-VI-6).
- ATXAGA, Bernardo: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzailea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- ATXAGA, Bernardo: *Chuck Aranberri dentista baten etxean*. Donostia, Erein, 2000.
- AZKUE, Resurrecion Maria: *Betiko ipuinak*. Alegia, Hiria, 2000; apallatzailea: Leticia Aristi (2000-V-27).
- AZKUE, Resurrecion Maria: *Gure ipuinak*. Alegia, Hiria, 2000; apallatzailea: Leticia Aristi (2000-V-27).
- AZURMENDI, Joxe: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzailea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- BERRIZBEITIA, Luis: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzailea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- BORDA, Itxaro: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzailea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- BUSTINTZA, Errose: *Errose Bustintzaren ipuinak*. Bilbo, Gero-Mesajero, 2000.
- EPALTZA, Aingeru: *Sorginkerien liburua*. Iruñea, Pamiela, 2000.
- ERDOZAINZI-ETXART, Manex: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- ETXANIZ, Nemesio: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzailea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- ETXANIZ, Nemesio: *Lan hautatuak*. Alegia, Hiria, 2000; apallatzaileak: Mikel Atxaga, Pako Sudupe, Gillermo Etxeberria (2000-V-27).
- ETXEBERRIA, Patxi: *Lan hautatuak*. Ehun urte (1900-2000). Alegia, Egan / Hiria, 2000; apallatzailea: Gillermo Etxeberria (2000-XII-14; 2001-II-16).
- FERNANDEZ, Idola: *Oroimenaren hitza*. Bilbo, Udako Euskal Unibertsitatea, 2000.
- GALARRETA, Xabier: *Gauak gauari*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-IX-1).

- HIRIART, J.: *Poema bakikoak*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-V-27).
- IBIÑAGABEITIA, Andima: *Erbestetik barne-minez. Gutunak 1935-1967*. Zarautz, Susa, 2000; apailatzaillea: Patri Urkizu (2000-V-13 *Begia* gehigarrian; 2000-V-19).
- IRAIZOZKO, Polikarpo: *Hitz lauzko lanak II*. Iruñea, Nafarroako Gobernua, 2000 (2000-XI-4).
- IRATZEDER, Xabier: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apailatzaillea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- KORTAZAR, Jon: *Euskal literaturaren historia txikia*. Donostia, Erein, 2000.
- LANDA, Mariasun / BALZOLA, Asun: *Joxepi dendaria*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XII-20).
- LEKUONA, Juan Mari: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- LERTXUNDI, Anjel: *Goiko Kale*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-VI-21).
- LIZARDI: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- MADARIAGA, Juan Ramon: *Orbanak*. Zarautz, Ikeritz, 2000.
- MIRANDE, Jon: *Obra osoa (I)*. Alegia, Hiria, 2000; apailatzailleak: Luis Mari Mujika, Txomin Peillen (2000-V-11; 2000-V-27).
- MIRANDE, Jon: *Obra osoa (II)*. Alegia, Hiria, 2000; apailatzailleak: Luis Mari Mujika, Txomin Peillen (2000-V-27).
- MITXELENA, Salvatore: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apailatzaillea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- MITXELENA, Salvatore: *Laburtuaz*. Zarautz, Ikeritz, 2000; apailatzaillea: Leopoldo Zugaza (2000-IX-9).
- MOGEL, Bizenta: *Ipuin onak*. Alegia, Hiria, 2000; apailatzaillea: Leticia Aristi (2000-XI-28).
- MOGEL, Juan Antonio: *Versiones bascongadas de varias arengas y oraciones selectas*. Zarautz, Ikeritz, 2000; apailatzaillea: Adolfo Arejita (2000-VIII-8).
- MONTOIA, Xabier: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- OTAMENDI, Jose Luis: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).

- ORIXE (Nikolas Orametxea): *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzailea: Koldo Izagirre (2000-VII-1; 2000-VII-26 Gizartea sailean).
- ORIXE (Nikolas Ormaetxea): *Gatañaro*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000 (2000-X-19).
- PEILLEN, Txomin: *Itzal gorria*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-XI-24; 2000-XII-26).
- PERURENA, Patziku: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).
- PERURENA, Patziku: *Euskarak sorgindutako numeroak*. Donostia, Erein, 2000 (2000-III-4).
- SANTA TERESA, Frai Bartolome: *Idazlan guztiak*. Bilbo, Euskalerriko Karmeldarrak / Euskaltzaindia / Bizkaiko Foru Aldundia / BBK Fundazioa, 2000; apallatzaileak: Julen Urkiza, Luis Baraiazarra (2001-I-4).
- UMANDI (Andoni Urrestarazu): *Asmo-iztegia (I)*. Gasteiz, UZEI, 2000 (2000-VI-9 Gizartea sailean).
- URRETABIZKAIA, Arantxa: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzailea: Koldo Izagirre (2000-VII-1).
- ZAITEGI, Jokin: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-12; 2000-XI-25).

10. Bertso liburuak

- ASKOREN ARTEAN: *Bapatean 99*. Donostia, Euskal Herriko Bertsozale Elkarte, 2000 (2000-VIII-5).
- ASKOREN ARTEAN: *Gipuzkoako Eskolarteko 20*. Bertsolari Txapelketa. Donostia, Ikastolen Elkarte, 2000.

11. Kantu liburuak

- ANSORENA, Jose Ignazio: *Euskal kantak*. Donostia, Erein, 2000.
- ASKOREN ARTEAN: *Akapela 99*. Baiona, Uhaina elkarte / Elkarlanean, 2000 (2000-IV-14; 2000-IV-16).

12. Disko-liburuak eta liburu-zintak

ATXAGA, Bernardo: *Hitz beste eginez*. Irrati mintzaldiak. Iruñea, Pamiela, 2000 (2000-XII-1).

MERIMÉE, Prosper: *Carmen*. Iruñea, Pamiela, 2000; itzultzailea: Maria Garikano; irakurlea: Jose Manuel Goikoetxea (2000-XII-1).

13. Komiki liburuak

ASKOREN ARTEAN: *Zitroi ur komikiak*. Iruñea, Napartheid / Txalaparta, 2000 (2000-X-11).

14. CD-ROM euskarrian argitaratuak

KRUTWIG, Federico: *La cuestión Vasca / Mao Tzedung Buruzagiaren Aiphuak / Ba hal du ethorkizuink Euskal Herriak Cyberneticaren garaian?*. Bilbo, Jakintza Baitha, 2000; apailatzailea: Josu Lavin (2000-II-9).

Lehen eranskina:

Geunkaria-ko *Begia* gehigarriko kritikak 2000an zehar

ALDAI, Xabier: *Bazterrekoak*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XII-9, Estibalitz Ezkerra).

ARISTI, Pako: *Venezuela, iraultza isilaren hitzak*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-X-14, Imanol Epelde).

ARRETXE, Jon: *Ostiralak*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (2000-I-29, Jose Jabier Fernandez).

ARRETXE, Jon: *Zazpi kolore*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XII-23, Ana Urkiza).

ASKOREN ARTEAN: *Tene Lehiaketa 2000*. Donostia, Debako Udala / Elkarlanean, 2000 (2000-VI-24, Amagola Iban).

AZURMENDI, Joxe: *Euskal Herria krisian*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (2000-IV-8, Markos Zapialn).

- BORGES, Jorge Luis: *Ipuin hautatuak*. Euba, Ibaizabal, 1998; Itzultzailea: Juan Garzia (2000-I-22, Jon Alonso).
- CANO, Harkaitz: *Pasaia blues*. Zarautz, Susa, 1999 (2000-III-18, Jose Jabier Fernandez).
- CAPOTE, Truman: *Kameleoientzako musika*. Iruñea, Igela, 2000; Itzultzailea: Xabier Olarra (2000-XII-16, Estibalitz Ezkerra).
- CRISTOBAL, Pilar: *Esku bakarrarekin irakurtzeko kontuak*. Tafalla, Txalaparta, 1999; Itzultzailea: Juan Martin Elexpuru (2000-IX-16, Amagoia Iban).
- EGAÑA, Andoni: *Zaudete geldi pixka batean*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-15, Amagoia Iban).
- ELEXPURU, Juan Martin: *Hamalka ipuin*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-4, Amagoia Iban).
- FORD, Ford Madox: *Historiarik goibelena*. Iruñea, Igela, 1999; Itzultzailea: Xabier Olarra (2000-I-8, Markos Zapiain).
- GABIRIA, Julen: *Connemara gure bihotzetan*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-V-6, Ana Urkiza).
- GUDULE (Anne Karali): *Bizitza atzeraka*. Donostia, Elkarlanean, 2000; Itzultzailea: Mikel Garmendia (2000-IX-9, Ana Urkiza).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Jonasen pena*. Bilbo, Aizkorri, 1999 (2000-II-5, Xabier Etaniz Erle).
- IRASTORTZA, Tere: *Izen gabe, direnak*. Haurdunaldi beteko khantoriak. Iruñea, Pamiela, 2000 (2000-IX-30, Ana Urkiza).
- IZAGIRRE, Koldo: *Fernandoren heriotza amezketarra*. Andoain, Bertsolari Liburuak, 1999 (2000-II-12, Markos Zapiain).
- JOYCE, James: *Dublindarrak*. Irun, Alberdania, 1999; Itzultzailea: Irene Aldasoro (2000-V-27, Markos Zapiain).
- LANDA, Mariasun: *Sorgina eta maisua*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IX-23, Ana Urkiza).
- LANDABASO, Goizalde: *Korte bat, mesedez*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-X-7, Ana Urkiza).
- LASA, Amaia: *Geroaren aurpegia*. Leloa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2000 (2000-X-21, Ana Urkiza).
- LERTXUNDI, Anjel: *Nire kuleroak*. Irun, Alberdania, 1999 (2000-II-19, Amagoia Iban).

- LOBEL, Arnold: *Sagu kontuak*, Kalandraka, 2000; Itzultzailea: Koldo Izagirre (2000-V-20, Xabier Etxaniz Erle).
- MEABE, Miren Agur: *Azalaren kodea*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-VI-10, Ana Urkiza).
- MONTOIA, Xabier: *Hezur gabeko hilak*. Zarautz, Susa, 1999 (2000-VII-8, Markos Zaplain).
- MUJIKA IRAOLA, Inazio: *Gerezi denbora*. Irun, Alberdania, 1999 (2000-IV-1, Jose Jabier Fernandez).
- OÑEDERRA, Lourdes: *Eta emakumeari sugeak esan zion*. Donostia, Erein, 1999 (2000-I-15, Amagola Iban; 2000-III-25, Mari Jose Olaziregi).
- ORONOZ, Belen: *Gazteri Berria, Kantagintza Berria*. Donostia, Erein, 2000 (2000-III-11, Amagola Iban).
- OTAMENDI, Jose Luis: *Euri kontuak*. Zarautz, Susa, 1999 (2000-III-4, Markos Zaplain).
- REKALDE, Paddy: *Whiskey koloreko gauak*. Tafalla, Txalaparta, 1999 (2000-VI-3, Laura Mintegi).
- ROZAS, Ixiar: *Edo zu edo ni*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XII-2, Ana Urkiza).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Aberriaren alde (eta kontra)*. Irun, Alberdania, 1999 (2000-V-13, Markos Zaplain).
- SAND, George: *Megu batez Mallorcan*. Euba, Ibalzabal, 1999; Itzultzailea: Miren Arratibel, Aintzane Atela (2000-II-26, Ana Urkiza).
- SARAMAGO, José: *Lisboako setioaren historia*. Euba, Ibalzabal, 2000; itzultzailea: Jon Alonso (2000-VII-29, Markos Zaplain).
- SAUREZ, Castillo: *Mugarri estaliak*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XII-30, Ana Urkiza).
- THOMAS, Dylan: *Artistakume baten erretratua*. Irun, Alberdania, 2000; itzultzailea: Koro Navarro (2000-VII-15, Jon Alonso).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / ODRIOZOLA, Elena: *Axa mixa zilarra*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-11, Xabier Etxaniz Erle).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *101 gau*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-XI-18, Imanol Epelde).
- URKIZA, Ana: *Desira izoztuak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VII-22, Imanol Epelde).

ZABALA, Juan Luis: *Agur, Euzkadi*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XI-25, Ana Urkiza).

ZALDUA, Iban: *Gezurrak, gezurrak, gezurrak*. Donostia, Erein, 2000 (2000-VII-1, Amagola Iban).

ZWEIG, Stefan. *Xake nobela*. Irun, Alberdania, 1999; itzultzailea: Xabier Mendiguren Bereziartu (2000-VI-17, Markos Zaplain).

Bigarren eranskina:

Egunkaria-ko Begia gehigarriko erreseina laburrak 2000n zehar

AGIRRE, Lorea: *Rosa Luxemburg*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VI-24).

AGIRRE, Joxean / MURUA, Jexux: *Joxe Agirre. Mozketaren maisua*. Andoain. Bertsolari Liburuak, 1999 (2000-II-19).

AIERBE, Gala / ITURRALDE, Joxemari: *Marmokiñe*. Donostia, Elkar, 2000 (2000-V-20).

AIZPURUA, Jexux / AIZPURUA, Jon: *Barandiaran*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (2000-I-22).

ALDAI, Xabier: *Bazterrekoak*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XI-11).

ANONIMOA: *Meditacione cerurat heltceco baitezpadacoac*. Balona, Manucius, 2000; apallatzailea: Piarres Charriton (2000-V-13).

ARANA, Aitor: *Erregina bahitua*. Sondika, Giltza, 2000 (2000-XI-18).

ARANA, Aitor: *Onan*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-VI-17).

ARISTI, Pako: *Venezuela, iraultza isilaren hitzak*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-VII-22).

ARRUTI, Joseba: *Churchill*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (2000-II-5).

ASKOREN ARTEAN (Iñaki Gonzalez Garai, Antxon Gaztañaga, Xabier Albizu): *Artea gazteentzat eta guztiontzat*. Donostia, Galak, 2000 (2000-IX-30).

ASKOREN ARTEAN: *Atxaga Baionan*. Alegia, Hiria / Egan, 1999; apallatzaileak: Iñaki Aldekoa, Guillermo Etxeberria (2000-I-8).

ASKOREN ARTEAN (Joseba Aurkenerena, Covadonga Garcia, Jon Zelaia): *Haur hizkera*. Bilbo, Gero-Mensajero, 1999 (2000-IV-8).

- ASKOREN ARTEAN: *Hitzezko zubia. Euskal poesia 1990-2000*. Santiago, Letras de Cal, 2000; koordinatzailea: Jon Kortazar; itzulpenak: askoren artean (2000-XII-16).
- ASKOREN ARTEAN: *Klonazioa, eutanasia, transgenikoak, kontsumismoa... (Mundu globalizatuaren erronketarako prestatzen)*. Donostia, Gaiak, 2000 (2000-XII-2).
- ASKOREN ARTEAN: *Munduko ipuin literarioak*. Bilbo, Gero-Mensajero, 1999 (2000-III-11).
- ARANA, Aitor: *Ipuin-entzulea*. Bilbo, Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 2000 (2000-VII-29).
- ARANA, Jose Ignacio: *Egunaria*. Donostia, Euskaltzaindia, 2000; apalatzalea: Patxi Altuna (2000-III-4).
- ASKOREN ARTEAN: *Euskal Herriko Eskolarteko XI. Bertsolari Txapelketa*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 1999 (2000-I-8).
- ASKOREN ARTEAN: *Gipuzkoako Eskolarteko 19. Bertsolari Txapelketa*. Donostia, Ikastolen Elkarte, 1999 (2000-I-15).
- ASKOREN ARTEAN: *Narrazioak eta olerkiak 1998*. Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 1999 (2000-II-12).
- ASKOREN ARTEAN: *Neoliberalismoa edo egungo gizartea irudikatzekeo zenbait zertzelada*, Udako Euskal Unibertsitatea, 1999; apalatzalea: Alberto de Abajo Gonzalez (2000-III-25).
- AULESTIA, Kepa: *Gutun amaigabea*. Irun, Alberdania (2000-VII-1).
- AZKARGORTA, Xabier: *Futbolsofia*. Irun, Alberdania, 1999 (2000-II-12).
- AZKUE, Resurreccion Maria: *Gure ipuinak*. Alegia, Hiria, 2000; apalatzalea: Leticia Aristi (2000-VI-3).
- AZURMENDI, Joxe: *Euskal Herria krisian*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (2000-II-26).
- BACON, Roger: *Unibertsitatea eta Zientzia Erdi Aroan*. Donostia, Jakin, 1999; itzultzailea: Josemari Rejillaga (2000-IV-15).
- BANDEIRA, Manuel: *Antologia*. Iruñea, Pamiela, 1999; itzultzailea eta apalatzalea: Joseba Sarrionandia (2000-II-12).
- BARANDIARAN, Alberto: *Gaizkileen Faktoria (Ernest Hemingway euskaldunen artean)*. Andoain, Euskaldunon Egunkaria, 2000 (2000-VI-17).

- BAROJA, Plo: *Maribeltxa. Alegia, Hiria*, 2000 (2000-XI-25).
- BASABERE TALDEA: *Sexuaren inguruko sinesmenak eta tabuak*. Donostia, Galak, 2000 (2000-V-6).
- BASTERRETXEIA, Andoni: *Ene Ondarru*. Olartzun, Sendoa, 2000 (2000-VI-10).
- BERRIZBEITIA, Luis: *Antologia*. Zarautz, Susa, 2000; apallatzalea: Koldo Izagirre (2000-VII-15).
- CALLEJA, Seve / MITXELENA, Jokin: *Potoloa naiz, eta zer?*. Donostia, Elkarlanean, 2000; Itzultzailea: Joxan Ormazabal (2000-XII-2).
- CAPOTE, Truman: *Kameleoientzako musika*. Iruñea, Igela, 2000 (2000-XI-25).
- Bertsolari aldizkaria, 37. zenbakia. Andoain, Bertsolari, 2000 (2000-V-27).
- DE LA MOTTE FOUQUE, Friedrich: *Ondina*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (2000-III-4).
- DOS PASSOS, John: *Manhattan Transfer*. Euba, Ibaizabal, 1999; itzultzaileak: Marcelo López de Arana, Iñaxio López de Arana (2000-I-15).
- DE JUANA CHAOS, Iñaki: *Egunak*. Tafalla, Txalaparta, 2000; Itzultzailea: Edorta Agirre (2000-IX-16).
- Egan* aldizkaria, 2000ko 1-2. zenbakiak. Donostia, Euskalerraren Adiskideen Elkarte, 2000 (2000-VI-17).
- Egan* aldizkaria, 2000ko 3-4 zenbakiak. Donostia, Euskalerraren Adiskideen Elkarte, 2000 (2000-XII-23).
- EGAÑA, Andoni: *Zaudete geld! pixka batean*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-III-18).
- EGAÑA, Arrate: *Printzesa puzkertia*. Arrigorriaga, SM, 1999 (2000-III-11).
- ELOSEGI, Amaia: *Asiakleta*. Donostia, Erein, 2000 (2000-IX-30).
- ENBEITA, Jon: *Enbeitatarrak II*. Olartzun, Sendoa, 2000 (2000-IV-8).
- ENBEITA, Jon: *Enbeitatarrak III*. Olartzun, Sendoa, 2000 (2000-X-7).
- EPALTZA, Aingeru: *Baloika*. Iruñea, Pamiela, 2000 (2000-X-21).
- ETXANIZ ROJO, Xabier: *Begiak itxi eta kitto*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-V-13).

- ETXANIZ, Nemesio: *Lan hautatuak*. Alegia, Hiria, 2000; apallatzalleak: Mikel Atxaga, Pako Sudupe, Guillermo Etxeberria (2000-VI-10).
- EZKIAGA, Patxi: *Udazkenerako hamar kanta*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (2000-II-19).
- GABIRIA, Julen: *Connemara gure bihotzetan*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-III-25).
- GALARRETA, Xabier: *Gauak gauari*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-VII-15).
- GALARRETA, Xabier: *Gaueko Abentura*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-X-7).
- GARZIA, Joxerra: *Egonean doazen geziak*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-X-21).
- GERRIKAGOITIA, Tomas: *Arantza eta larrosa*. OIartzun, Sendoa, 2000 (2000-V-27).
- GOENAGA, Aitzpea: *Antzezten... teketen ten!*, Donostia, Erein, 1999 (2000-IV-1).
- GORRINDO, Karlos: *Hodei artean kulunka*. Irun, Alberdania, 1999 (2000-III-4).
- GRIMM, Jacob / GRIMM, Wilhelm: *Grimm anaien ipuinak*. Iruñea, Pamiela, 1999; Itzultzailea: Genaro Gomez (2000-III-18).
- GURRUTXAGA, Iñaki: *Gabon Gasteiz. Gasteiz*, Arabera, 2000 (2000-XII-16).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Bestiario bat*. Alegia, Hiria, 1999 (2000-I-22).
- HARANBURU ALTUNA, Luis: *Seme*. Alegia, Hiria, 1999 (2000-II-5).
- HIRIART, J.: *Aberriaren poemak*. Alegia, Hiria, 1999 (2000-I-29).
- HIRIART, J.: *Euskal poema ederrenak*. Alegia, Hiria, 1999 (2000-I-15).
- HIRIART, J.: *Poema bakikoak*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-VII-29).
- IGERABIDE, Juan Kruz: *Maisu berria*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-X-14).
- IRAOLA, Rufino: *Artxanberriren ziriak, Patxi Errotaren ugaritasuna, Jainkoaren ateraldiak*. Sendoa, OIartzun, 2000 (2000-II-26).
- IRASTORTZA, Tere: *Izen gabe, direnak. Haurdunaldi beteko khantoriak*. Iruñea, Pamiela, 2000 (2000-IX-19).

- IRIBARREN, Karmelo C.: *Gainontzekoa, kontuak dira*. Donostia, Erein, 2000 (2000-VII-8).
- IRIGOIEN, Joan Mari: *Lur bat haratago*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XII-9)
- ITURBIDE, Amala: B. Gandiaga, J.A. Artze eta X. Leteren poemagintza. Donostia, Erein, 1999 (2000-III-11).
- ITURRALDE, Joxemari: *Euliak ez dira argazkietan azaltzen*. Donostia, Erein, 2000 (2000-IV-15).
- ITURRALDE, Joxemari: *Kaliforniako neskak*. Euba, Ibaizabal, 2000 (2000-XII-9).
- ITZAINA, Mixel: *Mixel Labéguerie. Kantu berritzaile eta politika gizona*. Donostia, Elkarlanean, 1999 (2000-VII-29).
- Jakin* aldizkaria, 115. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (2000-I-22).
- Jakin* aldizkaria, 118. zenbakia. Donostia, Jakinzaleak, 1999 (2000-VII-1).
- JAMES, Henry: *Aspernen paperak*. Iruñea, Igela, 2000; Itzultzailea: Juan Garzia (2000-XII-2).
- KAZABON, Antton: *Bakoitzari berea*. Olartzun, Sendoa, 2000 (2000-XII-30).
- KAZABON, Antton: *Momolo*. Euba, Ibaizabal, 2000 (2000-V-6).
- KAZABON, Antton: *Xenpelar*. Olartzun, Sendoa, 1999 (2000-I-29).
- Karmel* aldizkaria, 229. zenbakia. Markina, Euskalerriko Karmeldararak, 2000 (2000-III-25).
- Karmel* aldizkaria, 230. zenbakia, Markina, Euskalerriko Karmeldararak, 2000.
- LANDA, Mariasun / MITXELENA, Jokin: *Sorgina eta maisua*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VII-8).
- LANDABASO, Goizalde: *Korte bat, mesedez*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-VI-3).
- LASA, Amala: *Geroaren aurpegia*. Leioa, Euskal Herriko Unibertsitatea, 2000 (2000-IX-16).
- LERTXUNDI, Anjel / OLARIAGA, Antton: *Musubero mon amour*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-V-6).

- LEYTE, Arturo: *Heidegger: Hermeneutika eta Funtsezko ontologia*. Donostia, Jakin, 1999; Itzultzailea: Joxan Elosegí (2000-IV-8).
- LINAZASORO, Karlos: *Ez balego beste mundurik*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-18).
- MAUPASSANT, Guy de: *Fantasiatzko ipuinak*. Euba, Ibaizabal, 2000; itzultzailea: Josu Zabaleta (2000-XII-23).
- MENDIGUREN, Iñaki: *Ilunkerako xuxurlak*. Donostia, Kutxa Fundazioa, 1999 (2000-II-26).
- MENDIGUREN ELIZEGI, Xabier: *Txakurraren alaba*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VII-1).
- MIRANDE, Jon: *Obra osoa (II)*. Alegia, Hiria, 2000; apailatzailleak: Luis Mari Mujika, Txomin Peillen (2000-VI-24).
- MORILLO, Fernando: *Sexu egunsentiak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-VI-10).
- MUGERTZA, Juan Luis: *Aruma, urrezko oihanean*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 2000 (2000-XI-4).
- MUÑOZ, Jokin: *Atlantidara biajia*. Memory boom. Irun, Alberdania, 2000 (2000-V-20).
- MURGIL TALDEA: *Gure arbaso zaharren sukaldaritzza*. Donostia, Gaiak, 2000 (2000-XI-11).
- NÖSTLINGER, Christine: *Deabru jaun maitea*. Bilbo, Aizkorri, 2000; itzultzailea: Mari Jose Kerejeta (2000-IX-23).
- NÖSTLINGER, Christine: *Ezta inola ere!*. Bilbo, Aizkorri, 1999; Itzultzailea: Xabier Mendiguren Bereziartu (2000-I-29).
- ODRIOZOLA, Joxe Manuel: *Nazio-identitatea eta eskola*. Bilbo, Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 2000 (2000-VII-22).
- OLASAGARRE, Juanjo: *Puskak biziz*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XII-23).
- ORIXE (Nikolas Ormaetxea): *Gatañaro*. Donostia, Gipuzkoako Foru Aldundia, 2000 (2000-XI-18).
- Ostielal* aldizkaria, 18. zenbakia. Ordizia, Paperzaleak elkarte, 2000 (2000-VII-22).
- OSTOLAIZ, Mariano: *Senda-belarrak*. Oiartzun, Sendoa, 2000 (2000-VII-15).
- PEILLEN, Txomin: *Itzal gorria*. Alegia, Hiria, 2000 (2000-XII-30).

- PLATON: *Sokratesen defentsa*. Donostia, Jakin, 1999; Itzultzailea: Julian Peña (2000-IV-1).
- PERURENA, Patziku: *Euskarak sorgindutako numeroak*. Donostia, Erein, 2000 (2000-III-18).
- PETXARROMAN, Iñaki: *Nafarroa: iragana eta geroa*. Tafalla, Txalaparta, 2000 (2000-VII-8).
- RIOS, Alicia / BALZOLA, Asun: *Ipuin beteak*. Bilbo, Aizkorri, 2000; Itzultzailea: Mari Jose Kerejeta (2000-XI-11).
- ROZAS, Ixlar: *Edo zu edo ni*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XI-4).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Aberriaren alde (eta kontra)*. Irun, Alberdania, 1999 (2000-II-19).
- SAIZARBITORIA, Ramon: *Gorde nazazu lurpean*. Donostia, Erein, 2000 (2000-XII-9).
- SANTISTEBAN, Karlos: *Dorre dardaratsua*. Euba, Ibaizabal, 2000 (2000-V-13).
- SANTOS, Care: *Kurt Cobainen heriotza*. Bilbo, Desclée de Brouwer, 1999; itzultzailea: Alex Aldekoa-Otalora (2000-II-5).
- SASTRE, Pablo: *Henriren irudia*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-X-14).
- SUAREZ, Castillo: *Mugarri estaliak*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-XI-4).
- TORREALDAI, Joan Mari: *Artaziak*. Euskal Iburuak eta Francoren zentsura 1936-1983. Zarautz, Susa, 2000 (2000-IV-15).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola): *101 gau*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-X-14).
- TXILIKU (Jesus Mari Olaizola) / MITXELENA, Jokin: *Kikik Koko nahi du*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-V-27).
- TURGENEV, Ivan Sergeievitx: *Aita-semeak*. Euba, Ibaizabal, 1999; Itzultzailea: Jose Morales Belda (2000-I-8).
- UGALDE, Mikel: *Bake biltzarraren ildotik...* Bilbo, Euskaltzaindia / BBK Fundazioa, 2000 (2000-IX-9).
- UNZUETA, Humberto: *Kennedy*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IX-23).
- URAIN, Jokin: *Gatibu sortu nintzen*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-IX-19).

- URKIZA, Ana: *Desira izoztuak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IV-1).
- URTASUN, Erlantz: *Euskara eta historia*. Donostia, Galak, 2000 (2000-X-7).
- ZABALA, Juan Luis: *Agur, Euzkadi*. Zarautz, Susa, 2000 (2000-IX-23).
- ZABALA, Pello: *Naturaren mintzoa*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XII-16).
- ZABALO, Julen: *Abertzaleak eta ezkertiarak*. Donostia, Elkarlanean, 2000 (2000-IX-16).
- ZALDUA, Iban: *Gezurak, gezurak, gezurak*. Donostia, Erein, 2000 (2000-VI-24).
- ZAZPIAK BATMAN: *Mantxut?*. Lasarte-Oria, Argia, 2000 (2000-IX-30).
- ZIEGLER, Jean: *Gosea munduan neure semeari azaldua*. Tafalla, Txalaparta, 2000; *Itzultzailea: Andoni Eskisabel* (2000-XII-30).
- ZUAZO, Koldo: *Euskararen sendabelarrak*. Irun, Alberdania, 2000 (2000-XI-25).

2000ko Poesiari buruzko kaiera

Jon KORTAZAR

1. LIBURU ON BI

Urteak erdia eman duenean, hasi dira argitaletxeak poema liburuak argitaratzen, udaren usainez, agian, errazagoa delako poesia irakurtzea. Iaz, aspaldiko ohiturari muzin eginik, poema libururik argitaratu ez zuten Pamielak eta Susak –honek poema liburu bat argitaratu zuen, baina Interneteko bide berria erabiliz– liburu eder bi jarri dizkigute kalean.

Tere Irastortzaren *Izen gabe*, direnak da Iruñeako argitaletxeak eman duena eta Miren Agur Meaberen *Azalaren kodea* Susak esku artean utzi diguna.

Liburu desberdin bi, zalantzarik ez, baina aspaldian argitaratu diren onenak. Ea aurtengoak lazko uzta urriak ez bezala (8 liburu besterik ez) gainezka egiten duen! Ala izan dadila!

Izana eta izena

Tere Irastortzak bide luzea egin du euskal poesiaren alorrean. Astiro-astiro joan da bide luzea egiten. Garapen horren laburpen sakon eta intentsua da liburu hau. Irastortzak beti izan du poesia minimo baten aldeko zaletasuna. Hemen zerbait luzeago eman badu ere, isiltasunaren mugetan sentitzen duen larriduraren aitortpen mi-resgarria da liburuak eskaintzen diguna. Izenaren eta izanaren arteko

mugetan kokatzen da poeta isiltasunaren eta hitzaren arteko kinka larria garbitu nahi duenean.

Isila, hitza, poesia, mututasuna: gaztelerako poesian isiltasunaren poesia deitzen den mugetan kokatu du bere burua poetak, eta benetan poema sakon eta sarkorra sortu du. Sormenaren inguruko hausnarketa da berea.

Liburuak hiru alde nabarmen ditu: Sormin, Sormen, eta Sorzin, hirukoitasun paregabea bere hitzaren jarioari bidea emateko, Ibaia sortzeko.

Sorkuntza da minaren, menaren eta zinaren artean bidearen uztarrria eta bidezidor horretan poetak bere poetika aztertu du, inoiz ironiarik falta ez zaiola: "Luma hartzen dut Bic haren ordezt", nagusitu gara, eta zorrotz jokatzeko dugu gure buruarekin. Poema hunkigarriak dira autopoeitika horren bidean. Liburu honen argitalpenaren ostean ezin izango da ahaztu 66. orrialdeko poema borobila. Irastortzak ez du idazten "poetak Jainko izan nahi baitu" esaten dutenen eran, ezta ere "poetak profeta izan nahi" duenean erabiltzen duen tonuan, inola ere ez "poetak anphoran gorde nahi" duen hitzetan. Bere poesiak "hutsunea/ zabaltzen du/ -sortzeko espazioa behar da". Eta sormenaren espazio horren bila abiatu da beldur gabe. "Hutsegina- ren betegintzarrean aritzea/ bezala" dabilela adierazten du eta aitortzen poetak.

Inoiz baino estuago erantzun dio bere buruari jarritako erronka horri, eta poema liburuak bortizkeriarik gabe aurrera doa, hitzak espazioa eskatzen eta lortzen duen artean.

Morsea isildu zen

Miren Agur Meaberen eta Tere Irastortzaren poema liburuaren artean dagoen zubi bakarra izan daiteke hutsunearen gainetik komunikatu izan nahi hori. Kasualitatea al da poemategiko bertso batek honela esatea: "[maltasunak] ez du izenik, eta ez du izaerarik"?

Poema liburu batean mugak oso garrantzizkoak direla esaten dute teorikoek. Eta muga ederra eman dio Meabek bere liburuari. Azken poemak liburuaren nondik norakoa adierazten du: "Bestelako kodea aldarrikatu nahi dut:/ hitzarena ez bezalako kodea,/ hizkera ez-hitzezkoa [...] adierazi gura ez denaren adierazpena".

Hizkerak agian, traditzen gaitu. Baina ez dago traiziorik poemategi honetan. Dena da hizkuntza, dena da komunikazio gordina, zuzena, plazer estetiko zuzena.

Meabek ere liburu egituratua –beste alde batetik, Susako liburuak horrelako ohitura dute, egitura aldetik liburu biribilak egitearena– eskaini du. Lau kapituluz osatua: “Oharrak”, “Orbainak”, “Tatuajeak”, “Kontrazeluak”, liburuak gorputzak esaten duena adierazten du, adierazi nahi ez dena adieraziz.

Meaberen hizkera poetikoak forma ugariak ezagutzen ditu gorputzaren adierazl gura horretan: erotismoa presente dago, hizkera zientifikoak bere tokia du, orijinaltasunaren bila, agian, eta feminismo garbiak adierazi duenez, biologiak bere hizkera du liburuan. Nabari zaio idazleari barrokismorako eta jokorako zaletasuna, hizkeraren adierazpen hutsean jolasteko gogo arduragabea. Agian, norbaiti hutsalak irudituko zaizkio. Eta horretan bai direla desberdinak gaur hizpide ditugun idazle bak.

Egunerokotasunaren oihartzunak betetzen du poemategiko zenbait alor. Liburuan badago ikaragarri maite dudan poema bat: poetaren nitasuna plantxa egiten ari da sukaldean. Telebista piztua dago eta irudietan Afrikako sarraski lazarria agertzen da, ume bat ari da ama hilaren titia zurgatzen, eta hori ikusiaz esnea daro poetari. Ez dut inolaz ikusi hain ongi adierazia gure gaurko esperientzia telebistak duen indarraren aurreko erantzuna. Telebistak urrundu egiten gaitu, informatu bai, eta askotan, tragediaren aurrean zer egin ez dakigula jartzen gaitu. Hona hemen emakume baten erantzuna. Tragediaren aurrean konpromisoa.

Isiltasunaren eta hitzaren artean, ezerezaren eta adierazpenaren arteko espazioz hausnarketa eder bi gaurkoan, liburu eder bi.

2. Urrutiramendu tristea

Hautsia natza Juan Luis Zabalaren lehen poema liburua dugu. Nobelagile eta ipuinlari gisa ibilbide luzea egin ondoren, Zabalak ere pausuak eman ditu poesiaren alorrean. Beste narratzaile batzuek, eta gogora dator Pako Aristi, egin dutenaren antzera, berak ere kontakizunetik poesiara egin du bidea. Kontakizunaren indarra galdu gabe, inondik ere.

Narrazioaren indarra non-nahi agertzen da testuan, inoiz pisu handiegiaz. Historia bat kontatzera datorren ahotsa entzuten da egituran, liburuko elementurik garrantzitsuenean, agian. Poemategiak, poemaren eta musikaren artean salto eginez, kontzertu bateko abestiak balira agertzen ditu poemak: kanta errezitaldi batera gonbidatu du irakurlea eta honek jarraitu egin behar du musika taldeak eskaintzen diona. Narrazioaren lehen aztarnek eman diote hasiera liburuari: "Orain joko dugun kantua *Hautsia natza* deitzen da. Aspaldi egin genuen kantu hau, taldearen hasierako garalan.

Narrazio laburraren ondoren poemategiak bost ate eskaintzen ditu poetaren "amildegi ilun izarrezatuari" begiratzeko, bost leiho, bost ikuspegi.

Izenburua, garbi da, Lizardiren bertso baten moldapenetik badautor ere: "Kemenak huts eta nekez bainoa,/ zalantza dut nahastu naizelakoa", poetaren iruditeria guztiz hiritarra da: konpresorak eta huts-ponpak, gozodendak eta samur-etxeak, museoak eta parnasoak, garraioak eta lstripuak eta, bukatzeko, hiltegiak, hilerrriak eta infernuak. Bost leihoon bidez Zabalak egunerokotasuna eta hausnarketa nahastuz zentzu osoa eman dio bere lanari: haustura, gale-
ra, etsipenaren inguruan taiutzen ditu bere zentzu hariak egileak eta indar handiz moldatzen du espresio poetikoa.

Eguneroko egoera eta betiko galeraren artean agertzen da poetaren zentzua, eta poemaren batzuk indarge sentitu baditut ere, oro har liburuaren koherentziak, paradoxak, itxaropenik gabe agertzen den adierazmoldeak eramaten dute irakurlea ia arnasa hartzeko betarik gabe idazleak markaturiko zuzen edo okerbidera. "Helduak gara jatorrizko ezerez hutsal hartara". Ezerezaren eta hutsalaren artean mugitzen den ahotsak hilerrria izango du azken pausaleku. Hilerriarekin batera elurra da liburuko azken sinboloa: dena galdu dena adierazten duen metafora, isiltasunarena, dena berdintzen duenarena, heriotzak bezala. Liburu itxia, sendoa, gogorra zenbalte-tan... iluna, amildegira egindako begirada.

Casti Suarezren bigarren liburuak, *Bitaminak* deiturikoak, desberdin jokutzen du. Zabalak "Dena oker dago/ Galtzen ari gara" badio, Suarezek "Poesiak iraultza ekarriko baitu/ seguru" aldarrikatu du. Joera malenkoniatsua ez da falta liburuan, baina joera ez da, urrunik ere, iluna.

Bitaminak izena ere joera baikorretik dator: poesia bizitzarako bitamina da, poesiak baditu bere joera ezkutua bizitza begien aurrean jartzeko.

Batasunik ez duen poemategiak tendentzia desberdinak agertu ditu. Izenburutzat aukeraturiko izenagatik, beharbada, zientziaren hiztegiak pisu handia du liburuan, zientziarekin ere poesia egitea posible dela esango balgu bezala. Exotismoaren adierazmoldeak biltzen ditu poema liburuko hainbat testu, bigarren batasun haria lotuz. Hirugarren bidea, poesiari buruzko hausnarketan datza, eta Casti Suarez ikusten diodan joeraren adibiderik argiena litzateke bide hau. Oraindik, balna, badago beste gai bat, beste bide bat, beste hari bat liburuaren barnean, bere lehen liburuan hain nagusi zen amodio faltaren agerbidea da, hain zuzen ere azkena.

Agian, hari larregi, bide larregi batera ibiltzeko. Horregatik esperimentazio gisa ulertu dut *Bitaminak* hau, heltzen ari den ahotsaren tonu aurkitze-salo gisa. Bideak zabalik daude, poesiaren bitaminak zain.

3. Ahotsen zeinuak

Jarraipen poetikoaren bidetik agertu dira 2000. urte honen azken garaletan poema liburu bi. Bata, hotsik sortu gabe etorri da, Luigi Anselmiren *Gure ametsen gerizan*; besteak harrabots pixka bat sortu du agertu aurretik, eta Juanjo Olasagarreren *Puskak biziz* da. Biak idazle entzutetsuen lanak, bata eta bestea desberdinak.

Luigi Anselmik lan luzea egin du euskal poesigintzan. Eta oraingo hau bere laugarren poema liburu da euskaraz, noizbehinka euskara eta erdara tartekatzen duen poeta baita.

Jarraipen liburuia deitu dugu, lehendik oso esku trebez erabilitako bideak agertzen baititu hemen ere. Hiru-lau lerro nagusitan mugitu da Luigi Anselmi eta lerroon jarraibidea da oraingo hau.

Hasteko, elegia joera da berea; elegia: sentipen xume eta txikiz egunerokotasunari buruz aritzea, amodioa eta grina, eta detalle txikia. Urte asko daramatza Anselmik lan horretan, eta tonua oso ondo erabiltzen daki, tonu kontua baita gehienbat bere poesiaren arazoa. Tonu txiki horretan hurbiltzen zaio irakurleari eta ahotsaren xumetasunak irakurleak senti dezakeenarekin bat egiten du. Historia luzeko

eta trebezia handiko kontua beraz. Bere norabidea, bere nortasuna zela den oso ondo dakien poetaren ahotsa dugu hemen.

Ahotsak xume eta baxu hitz egiten du, baina badaki zeintzuk diren gizarteak dituen arazoak. Izenburuak alpatzen duen "ametsen geriza" beste nonbait dagoen bidea baita: "Zer egin genezake/ gure ametsen gerizan/ burutu diren sarraski/ eta bidegabekeria orok/ ametsetan segiltzea/ eragotz ez diezaiguten?" Bai, ongi dago galdera, baina errealtatea aurrean dago.

Tonua xumea da. Poetak bere berezitasuna adierazten du: "Olerkaria,/ jende gehiena oinutsik/ dabilen herriko/ oskigilea". Eta horrela poetak bere ikuspegia agertzen du, ironiaz, hizjokoz, ikuspegi berria eman nahiz gauzel eta egoerei.

Baina elegia da berea, gauzel buruzko begirada urruna, eta adiskidez inguratua. Poemen gainean jarritako eskaintzak oso ongi adierazten dute poeta lagun talde baten partaide dela. Eta poema liburu horrek badu bere parekotasuna bere idazle taldean parte hartzen duen J.E. Urrutia Capeau narrazio laburren liburuarekin. Biak agertzen dira batera idazle talde baten –edo adiskide talde- partaide gisa.

Eta idazle honen –talde horren?– ezaugarri nagusia da Bizkaitik zuberera bultzatzea, eta zubereraren eragin handiz aritzea. Esanguratsua da liburu honetan poema bat zubererara itzulia agertzea, azken batean, hizkuntza diglosikoetan diren ezaugarriak aurre-aurrean baitira: urrun eta nostalgikoa den zerbaiten goraiatzea, hizkera berezi baten agerpena. Baina ez dakit hori zuzenegia den; bestera, bai badakit ez dela bidea, nahiz eta idazle talde baten ezaugarria izan.

Bestelakoa da Olasagarrek egin duen jarraipen bidea, ez baita hizkera eta euskalkiaren aldetik gertatu. *Gaupasak* (1991) eta *Bizi puskak* (1995 eta 1996) eman ondoren, *Puskak bizi* (2000) eman du argitara, aurrekoaren ahotsaren jarraipen gisa. Eta jarraipena da liburuan lehen-lehenik nabaritzen dena, planteamendua ez dela aldatu, alegia, nahiz eta pertsonaia berriak sartu diren testuan (Tartean, Paul Austerren horizontean, txakur bat, txakur poeta).

Ezagutzen ez duenarentzat azaldu beharko litzateke, Olasagarrek oso egitura nabarmena asmatu zuela bere bigarren libururako, eta hemen hura agertzen duela berriro. Hor ditugu pertsonaia desberdinak, poema liburuak agertu baino lehenago banan-banan

aurkeztuak, antzerki lanean bageunde bezala, pertsonalak. Pertsonala bakoitzaren azpian bere nortasun-talukera: zein izen duen, zer historia duen. Pertsonaia bakoitza eratzeko joera honetan Olasagarrenen poesiarren lehen indarra nabaritzen dugu: historia bat osatu du eta historia horretan kasualitateak (koadrilak Baionara egindako bidala hori) eta gaur egungo zenbait arazok (homosexualitateak, HIE-Sak, emigrazioak) garrantzia hartzen dute testuan.

Aurkezpen horretako pertsonaien ahotsak osatzen dute poemategia, bakoitzak bere egoera nagusi horretatik bere poemak egiten ditu, eta ahotsen jokoeak lientzo oso bat agertzen dute. Muralista nagusiaren lana da Juanjo Olasagarrek egin duena, bizitza asko bildu, pertsonaia bakoitzari bere ahotsa hemen eta denen artean herri bateko etsipena eta sufrikarioa adierazi.

Poemak bere horretan onak dira, baina pixka bat hotzak; egitura nagusiak, planteamendu orokorrak poema bakoitzaren indarrari lagunduko ez balio bezala.

Guztiak sufrikarioaren agerpena egiten du, ahots bakoitzaren itzalak zentzu desberdina du, baina hor dago poema, ederra da bere horretan, baina osotasunak galtzen duela uste dut, noizean behin. Banan-banakakoak osoa agertzeko nahikoa ez balu bezala.

Ahots desberdin horiek Pessoren oihartzuna gogoratzen dute, bakoitza bere tragedia puskarekin, heriotzatik hain hurbil, ez-ulertzetik hain hurbil....

Poeta berrien ildotik

Castillo Suarezren poesiak loraldi ederra ezagutu du azken urte biotan, lau poema liburu argitaratu ditu epe laburrean; egia da bi poeta berrientzako liburu kolektibo gisa agertu direla Iruñeako Udalarren eskutik eta zallak direla aurkitzen. Orain bere izenez atera ditu bi, bat edizio instituzionalean. Arabako Foru Aldundian, eta bestea edizio komertzialean, Susa argitaletxearen eskutik. Hark Ernestina de Champourcin lehiaketa irabazi zuen, eta *Iragarki merkeak* izenburupean eman da sarian irabazle gertaturikoa. Bigarrenak, *Mugarri estaliak* deitura duena, orain arteko lana biltzen du poema berriei batera, eta nolabait poetaren plazaratzea adierazten du. Lau liburu

urte bitan, gaur egunean dagoen poesiaren eskasian, lan erraldoia dirudi. Eta noizbehinka presazkoa.

Eta, agian, hasieran zuen freskotasuna desagertzen joan zala azken pausuetan. Halaz ere, poetak merezi zuen agerpen publikoa, eta lortu du bere liburu honekin.

Casti Suarezen obran poema ederrak, esanguratsuak, brillanteak aurkitzeko modua dago, baina era berean bidea zabalik dagoela erakusten du, aurrera egingo duela. Agian, oso denbora laburrean lau liburu argitaratzeak ez dio onik egin, eta hausnarketa puntu batean dagoela ikus dezakegu bere azken liburuan. Aurreko hirurak, sariak irabazi ondoren argitaratuak batasun handiagoa zuten espresio aldetik. *Mugarri estaliak* liburua aurrera pausua da; aurreko hiru libururen poemak aukeratu ditu (ez askorik, egia esan) eta berriak plazaratu, obra berri baten eraikuntza sortu arte. Baina nik lehen haiek zuten batasun joera ez diot ikusten honi.

Suarezek bide berriak ireki dizkio aspaldiko kopia zaharrari. Ez du honen irudi mundua erabiliko, baina bai uste gabeko azken kolpea bilatzen duela bere poemetan. Hauxe izan da *Iragarki merkeak* liburuak erabili duen teknikarik nagusiena. Idazleak egoera bat azaltzen du, eta egoera bukatzeko ezusteko galanta ematen du iragarkiak testura ekarriz, batez ere, sentsibiltatearen eta arruntasunaren arteko kontrasteak adierazten zuen joera nagusi hori: "Ez dut sekula tangorik dantzatu/.../ Esanen nizuke:/ "Erakutsi dakidan guztia,/ ez dakidana ez baitut jakin nahi"/. Se necesita pescadera en hipermercado de Pamplona". Ahotsen jokoak espresibitate handia eman dio testuari, nitasuna, elkarrizketa, iragarki merkea, hiru planoen arteko jokoak indarra damalo testuari. Ugariak dira gainera, liburu honetan, idazketari buruzko hausnarketak.

Mugarri estaliak liburua hiru alditan banatu du poetak: "Bidala antolatuak", bidalaren gaiaren inguruan, "Maitasuna zedarritzen dute", maitasunaren gaiaren ingurukoak, eta "Sententzia balio-gabea", idazketa prozesuari buruzko aldea. Egia esateko horiek izan dira orain arte idazleak izan dituen gai nagusiak. Hausnarketa, absurduaren aurrean, bidalaren izaera (ezinegona, eta jarraitu beharra) eta maitasuna eta desamodioa. Eta gaien bilduma lan aldetik ordenazio berriak liburu berria sortu du.

Kontuak oker ez baditut egin, bere guztia ageriko lehen liburuak, hasieran eta bukaeran bildu ditu aurreko liburuetan aurkitzen ziren poemak: "Bidaia antolatua" aurretiaz ezagunak ziren poemez osaturik dago, eta "Sententzia ballogabea" azken partean agertu ditu berriz aurrekoetan ziren poemak. Bigarren aldea da, beraz, berriena. Eta alde hau esplorazioa lana da, sentimenduetan eta hitzetan. Kontraste jokoak desagertu egin dela esango nuke, nitasuna nagusitu, eta bertso bakoitzarentzat uzten den baleztapenaren indarra areagotu.

Baina, agian, kontraste faltak eragin die oraingoan monotonia puntu bat poemel. Halaz ere, badira arrazoiak Casti Suarezek etorkizunean egingo duen lanaren zain izateko.

Ana Urkiza ere idazle oparo gisa agertu da aurton. Ipuin liburuak agertu ondoren urtearen azkenetan poema liburuak eman du argitara Hiria argitaletxean, zatiren bat Egan aldizkarian ere agertu delarik.

Gela ilunetik liburuak izenburuan jarri ditu poesia honen zenbait ezaugarri: gelatik idazten du poetak, esan nahi da, subjektibitate, ikuspegi pertsonaletik, norberaren irizitik, eta iluntasunak hausnarketa sasola adierazten du. Intimitatearen hausnarketa da poema oso laburrez agertzen dena liburuan.

Poemategiak alde bi ditu, "Bere ildoan" eta "Bidazia", eta bakoitza bost sailetan banandua da, hamar gai desberdin alpatzeko asmotan. Denbora, gauaren sorgindura, gelaren intimitasuna, barkadatea eta karrika, heriotza, paisaia estilizatua, itxaropena eta ametsa, hitza, maitasuna, poesia eta ahaztura... Bidaia luzea norberaren barnealdean eta kanpo aldetiko ikuspegian.

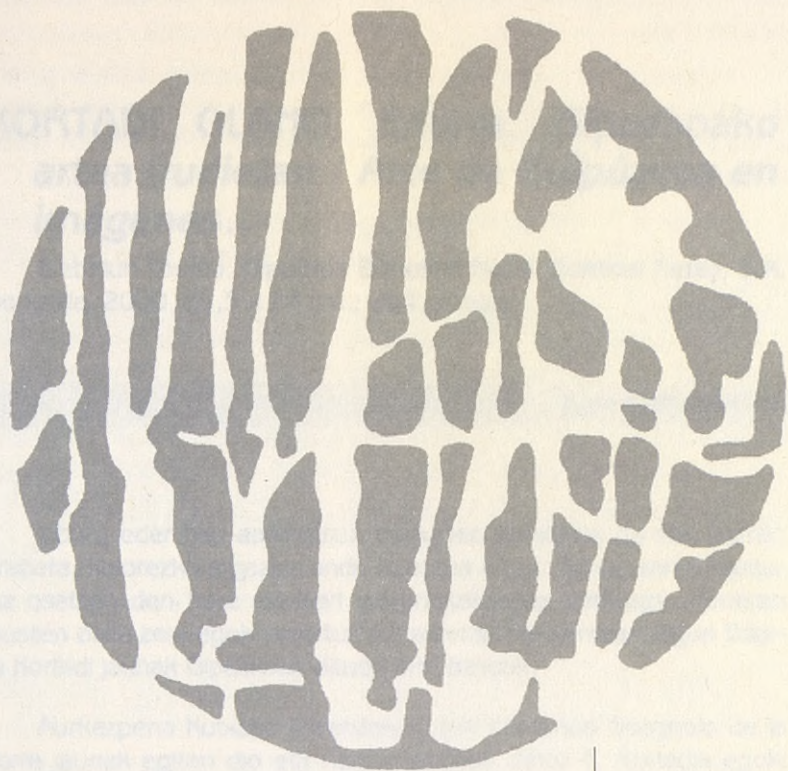
Gaiaren zikloa zabala bada ere, poesiaren moldeak antzekoak da beti: poema txiki, niriñoak, pentsakizun jokoak, inpresioak, zertzeladak, pintzeladak errealtateari buruz, ikusitakoari buruz, pentsatukoari buruz.

Poemaren arintasunean oinarrituko inpresioa da nagusi obra honetan: pentsakizun joko arin bat, hitz kontraste xumea. Itziar Rozas prologo-egileak ongi adierazi du zeintzuk diren poesia honen bihotza eta gunea: "*Gela ilunetik* lanaren poemak arnas sakonekoak diren arren, unean uneko inpresioak ere badaukazkigu. Urkizak inpresioak azaltzen dizkigu, laburrak, segundo bakar batean adierazi eta ondoren geuk irensten ditugunak".

Pintzeladok horregatik hartzen dute gehienetan haiku itxura —poesia japoniarraren Intentsitate nahia—, edo adagio formula, pentsakizunaren jokoak.

Arintasunaren eta laburtasunaren mugetan Jokutzen duelarik, poemaren itxurak eta idazkerak lan handia egiten dute irakurlearengana heltzeko orduan, horregatik poemaren alde desberdinek garrantzia handia dute, kontrastea askotan bertsoen distribuzioetan agertzen baita.

Inpresioaren nagusitasunean hizkerarekin egin duen lana, hizkeraren aberastasuna estimatzen diot Urkizari, baina neurri berean, poesia ikusia iruditzen zait egiten duena. Agian, edizioak ere ez du laguntzen, poemak bata bestearen ondotik, hurrenkera hutsean emateak ez die laguntzen testuel. Testuen isiltasun jokoak, eta handia da alor honetan egindako lana, inpresioaren ostean irakurketa zabalteko ahalegina, paperaren espazio zabalagoa eskatzen du. Inpresioa beti da Inpresio eta irakurle batzuek jada ikusia dutena aurkituko dute hemen; beste kasu batzuetan ordea, pentsakizunak aurkikuntza ederrak eskaintzen ditu.

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

KORTADI OLANO, Edorta. *Gipuzkoako artea irudietan / Arte de Guipúzcoa en imágenes.*

Elbidun liburua. Gipuzkoa Donostia Kutxa. Editorial Nerea, S.A. Donostia, 2000. 31,5 x 24 zm.; 204 orrialde.

Juan SAN MARTIN

Liburu eder hau apaintasun txukunez aurkeztua da eta, horren arabera, kolorezko argazkiz ondo hornitua dator. Baina, zortzi kapitulu osatzen den bere edukiarl garrantzizkoagoa deritzagu. Horietan ikusten baita zein egoki aztertuz eta adieraziz eskaintzen digun Edorta Kortadi jaunak Gipuzkoak dituen arte balloak.

Aurkezpena Kutxako lehendakari den Fernando Spagnolo de la Torre jaunak egiten dio eta horren ondotik datoz E. Kortadik egoki idatzirik honako kapituluok: Historiaurrea, Erromanizazioa, Erromanikoa, Gotikoa, Pizkundera, Barrokoa, Erromantizismoa eta Abangoardiak. Esan bezala, denak argazkiz ongi hornituak.

Lehenik harpeetan aurkituriko edukia dator, tresneria, hezur landu eta marrazkidunak, Ekain eta Altxerriko pinturak, eta jarraian trikuharriak, harrespilak, Axtrokiko kelta ontziak eta abar. Ondotik, erromatarren tresneria, diru, irudi, kristal eta zeramikazko ontziak

Erromanikoaren aztarnak, ordea, Astigarribiako San Andres Apostoluaren elizatik hasten dira, Irungo Junkalگو Andra Mariarekin jarraitzeko. Orobat, Leintz aldeko ermita erromanikoen agiriak eta abar. Baina, horien artean ez zen gaizki etorriko Eibarko San Andres parrokian den San Pedoren harrizko irudi ederra ere.

Gotikoa askoz ugariagoa da eta hor datoz zenbait eliza eta irudi eder, Gipuzkoa guztian agertzen direnak, zenbait dorretxe eta etxe tartean direla.

Pizkundeak ere eskaintzen digu arte balio ederriki, etxeez gainera, zenbait eskultore ezagunen lanak eta, beréziki, aldareak. Horiek eransteakoak dira Donostian Elizbarrutiko museoan gordetzen diren hainbat pieza ederrei.

Barrokkoa ez da gutxiagorako, zeren hor sartzen baitira elizarik anitz Loiolako basilika barne dela, baina, aldi berean, baita herrietako zenbait Udaletxe ere.

Erromantizismoak berez dakar orokortasuna eta Neoklasikotik Modernismora garamatza. Bertatik laster sartuko gara Abangoardietan, bai arkitekturan, eskulturan eta pinturan. Horien artean datoz, besteak beste, egile aipagarri hauek: Gregorio Azpiazu, F. Arzadun, J.M. Aizpurua, F.J. Saenz de Oiza, M. Oriol, R. Moneo, X. Unzurrunzaga, Peña Gantxegi, Nikolas Lekuona, C. Arruti, Jorge Oteitza, E. Txillida, X. Alvarez Eulate, R. Ugarte, R. Mendiburu, J. R. Anda, R. Ugarte, N. Basterretxea, B. Ameztol, A. Nagel, C. Gangutia, R. Balerdi, A. Arias, Zumeta, J. L. Goenaga, J. R. Amondarín, eta abar barne direla.

Holako liburu baten aurrean, hitzak ez dira aski. Bakoitzari hobe zaio liburura zuzen jotzea. Bada hor zer irakur, zer ikus eta zer ikas.

Izan ere, Edorta Kortadik bere idatzian gure eskuotara hain ongi eskaintzen dizkigu, mendez-mende, datozkigun arte ondasunen baliok, garai bakoitzaren historia oso ongi eta zehatz adieraziz, eta bertan agertzen dizkigun irudiak hor daude edonork begiz hobeto ulertzeko eran.

Kutxari eskertzekoa da holako lan bikaina argitaratzen hain ongi lagundu diolako.

SAN MARTIN, Juan. *Giza eskubideen inguruan.*

Elkarlanean, S.L. Donostia, 2000. 21 x 14 zm.; 159 orrialde.

Xabier ARANBURU SAGARTZAZU

Juan San Martinen argitara berri duen liburuak Giza Eskubideen Inguruan izena du.

Irakurtzen gasiz gero, erraz sumatzen ditu irakurleak hiru berezitasun:

Lehenengoa, San Martin jauna sei urtez Ararteko izan zena, hain erraz erabiltzen baititu giza eskubideen kontzeptu eta ideiak. Bigarren, klarki dagoela Juan San Martinen gaztetatik zin egin zuela euskararen alde bere bizitza jartzea, erabiliz, ikertuz eta idatziz. Eta azkenik, bere erudizioa; hainbat irakurketa, hainbat estudio, hainbat lan buruz argi eta begiak zorrotz irekiak eginak.

Gaurko munduan Giza Eskubideen Ideia eta izena ere asko erabiltzen dira eta askotan pentsatzen dugu gaur egun sortutako gaizak direla, eta gainera kanpoan, guregandik urrun. Eta ez da hori egia. Giza eskubideetan euskaldunok asko egin dugu. San Martinen liburuaren lehenengo hitzak hauek dira:

"Euskal herritarrok inora joan beharrik ez dugu giza eskubideak zer diren jakiteko. Historian zehar, bertako seme-alabagandik adibide eredugarriak ez zaizkigu falta, eta horiek ikasi eta jarraitu beharrezkoak iruditzen zaizkit".

Hor dago, argi handiz hornitua, Frantzisko Vitoriakoa, arabar familian jaioa. Parisen ikasle, gero Sorbonako Unibertsitatean irakasle, bai eta Valladolid eta Salamancako Unibertsitateetan ere. Bere

garalko problemei erantzunak emanaz, gaur egungo Nazioarteko Zuzenbidea sortu zuen.

Bere ondokoa, Martin Azpillikueta, "Doktor Nabarro" izenarekin ezagutzen dena, nafarra noski, Frantziako Toulousen ikasketak eginak, Salamancako unibertsitatean irakasle, Portugalera irakasle bezala deitua, eta azkenik, Erroman hiru Aita Santuen aholkulari izana. Lege gauzetan trebea.

Alta Larramendi, Xabier Munibe eta bere lagunak "Azkoltiko zalduntxoak" deitu izan zirenak ilustrazio garaian. Eta gure mendean ahaztu ezin dezakegun Jesus Galindez, amurriarra.

Askok jakingo ez dutena zera da: 1948. urtean ONUk mundu osora azaldu zituen Giza Eskubideen Adierazpen Unibertsalaren testu beerbera euskaldun batek bultzatua eta idatzia izan zela. Gizon hori, ama euskaldunaren bitartez, Lapurdiko hiriburuan, hau da, Baionan jalo zela. Bere izena René Cassin, Oxford eta Maguntziako unibertsitatean izendatua eta 1968. urtean Bake Nobel Saria irabazi zuena. Hala dio Juan San Martinen bere liburuan.

Giza Eskubideak direla eta, egileak sakonki erabiltzen ditu Euskararen Eskubideak, edo hobeto esateko, gizonak dituen eskubideak hizkuntza erabiltzeko.

Gai horretaz kapitulu ederrak ditu Juan San Martinen. Alpatuko ditu euskara, Lingua Navarrorum-en zoritxarra edo giza eskubiderik eza. Euskararentzat eragozpenak Araban. Euskara epaitegietan eta abar.

Gezurra dirudite euskararen inguruan gertatuak eta gertatzen ari direnak. Gai honetaz espreski idatzitako beste liburu bat badu Juan San Martinek, Euskararen ostarteak deitzen dena.

Bi liburu *-Giza eskubideen inguruan* oraintxe argitaratu berri dena eta bi urte lehenago argia ikusi zuen *Euskararen ostarteak*-hauk dira euskaldun ohartu batek irakurri behar dituenak.

Buka dezagun *-dastamen ona utzita-* Ramon Menéndez Pidal jakitunak, 1921. urtean Euskal Herriari esan zizkion hitzekin eta liburu honen egileak jaso zituenak: "...erlikiarik agurgarrienaren jabe zarete. Beste batzuek izan dezakete arte balio hoberik, baina ez da zuona bezalako garrantzia duen beste hizkuntzarik, zeren bere ikerketa sakondu gabe inoiz ere ezingo dira ezagutarazi antzinako zibilizazioaren ibilerak".

“Eta zer?” SAILA: Anjel Lertxundi, Silvia Ugidos, Andoni Egaña eta Seve Calleja.

Elkarlanean, 2000

Ana URKIZA

Konplexuak? Zer da hori?

Konplexuen jatorria ez dago “akatsa” edo “ezberdintasuna” duenarengan, ingurukoek “akats” edo “ezberdintasun” hori antzemateko eta onartzeko, deltzeko zein errespetatzeko duten zaltasunean baizik. Hauxe da Anjel Lertxundiren “Nik erremerre hitz egiten dut, eta zer?” liburutik berreskura dezakegun ideia, “Eta zer?” sailaren betebeharra edo helburua azaltzeko.

Elkarlanean argitaletxeak, konplexuak uxatzeko edo ezberdintasunak modu baikorrean hartzen edo ulertzen ikasteko asmoz dakarkigu “Eta zer?” bilduma. Sail hau, oraingoz, lau tituluk osatzen dute: Silvia Ugidos-en “Nire aita etxeakoandrea da, eta zer?”, Andoni Egañaren “Niri ez zait futbola gustatzen, eta zer?”, Seve Callejaren “Ni potoloa naiz, eta zer?”, eta Anjel Lertxundiren “Nik erremerre hitz egiten dut, eta zer?”.

1. Ezaugarri amankomunekoak

“Eta zer?” bildumako lpuinetan, amankomunekoak edo konstanteak diren ezaugarriak aurkituko ditu irakurleak. Hauetako elementu batzuk, bildumaren irakurketa bideratzeko balio dute, eta gainerantzekoekin, irakurlea jostari arituko da, lpuinei, aurrekoen egiturari jarraiki, berak amaiera eman nahian.

Ezaugarri amankomuneko horiek, besteak beste, hauexek dira:

1. Ezaugarri estetikoak

Lau liburukiek, azalari dagokionean, diseinu berari erantzuten diote: lau zatitan banatutako azala dute, atal bakoitza kolore batean, eta bi irudi edo marrazki txertatuta. Titulua laukietako batean kokatuta, eta "Eta zer?" galdera, azalaren erdian.

Testuari eta irudiei indar edo leku bera ematen zale. Orri bana aldiro. Marrazkiak Mikel Valverde eta Jokin Mitxelenarenak dira, irudi bikainak, ia-ia testua irakurri gabe ere jarrai daitezkeenak.

2. Egiturazko ezaugarriak

Egiturari dagokionean, ipuin guztietan agertzen den egitura bukaerakoa da. Hau da, lehenik arazoa planteatzen da, gero, arazo horren inguruko zenbait gertakizun deskribatzen dira, eta azkenean, gertakizun horietako bat bide, soluzioa edo irtenbidea datorkio irakurleari.

Egitura, bestalde, pertsonaien heldutasun prozesuaren erakusgarri ere ba da. Arazoa, kanpotik edo objektiboki begiratuta, pertsonalengan dago. Bereziak direnak pertsonaiak dira. Bereztasun hori onartzen edo errespetatzen ez dutenak "besteak" edo "lagunak" badira ere, arazoa pertsonalengan dago. Eta egituraren arabera erakutsiko zailo irakurleari, pausuz-pausu, pertsonalaren izaera nola heltzen doan, "Eta zer?" axolagabe batez bukatzeraino.

"Eta zer?" galdera, heldutasun seinalea da. Eragileek gaixotasuntzat edo normaletik kanpo dagoena baztertzeko erabiliko dituzten argumentu edo ekintzen aurrean defendatzeko erabilitako galdera erretorikoa.

3. Galaren aurkezpena

Azaletik begiratuta, bildumak jorratzen duen gai nagusia konplexua dela badirudi ere, identitatea da areago lantzen dena; hau da, nor bere identitatea zehaztu eta definitzearena. Gai hau aurkezteko, galaren inguruan bi sujetu aurkezten zaizkigu: pertsonaia bera eta "besteak" (ikastetxeko edo parkeko lagunak). "Besteen onarpenaz" ari zaizkigu pertsonaiak. Baina besteen onarpenak, lehenik eta behin, guk geure burua onartzea suposatzen du. Besteen onarpenaren prozesuarekin batera, pertsonaiak bere burua identifikatzea dalar. Arazoa kanpoan antzematen da baina arazo/konplexu hori barruan ere badago; pertsonalaren helgabetasunagatik apika, besteen

errespetu faltagatik beharbada. Arazoa bietan dago. Arazo hori kanpora proiektatzen da eta kanpo gertakizun bat izanen da, gehientsuenetan, aipatu identitatea aurkitzen edo indartzen lagunduko diona pertsonalari. Konplexuarekiko hausnarketak, beraz, ziklo zehatz bat ixten du. Pertsonalaren barrutik kanpora azaleratzen da; kanpoan arrazol/gertakizun batzuek esker ulertu egiten da; ezberdintasuna barneratzen. Finean, onartze/ez onartze prozesu bat da.

4. Pertsonalak

Pertsonaia nagusiek ez dute ez adin ez sexu markaturik (testuari dagokionean). Lehenengo pertsonan kontatuko dituzte beren istorioak eta beti izanen dute lagun eta etsai bat, mundu ikuskera, bi polo horietan ulertuko dutelarik.

Gurasoak eta anai-arrebak, beti, bigarren planoan agertzen dira.

5. Espazioak

Bi espazio nagusitan barrena mugitzen dira pertsonalak: etxean eta ikastetxean (edo parkean). Hauexek dira, lau ipuinetan, espazio amankomunekoak. Etxea laguna zale, ezberdintasunak existitzen ez duen espazioa baita, eta ikastetxea edo parkea etsaia, ezberdintasuna azaleratzen den lekua baita.

6. Goltizenak

Ipuin guztietan agertzen dira goltizenak: erremerre, potolontzi, marisukalde... Umeen mundura hurbiltzen laguntzen digun elementua berau.

Hizkera erraz eta lineal batean kontatuak, zortzi urtetik gorako haurrentzat zuzendutako ipuin sorta hau oso egokia dela esan liteke ikastetxeetan zein etxean materiale didaktiko bezala erabiltzeko.

2. "Arazoa ez dago niregan"

"Nik erremerre hitz egiten dut, eta zer?", Anjel Lertxunki

Betori arazo bezala aurkeztuko zaila bere erre ezin esana: arazo egingo zaila hobe esan. Gurasoen esanetan, akatsa dela ulertuko du bere ezin esana, eta ustez senda daitekeen zerbait dela jakitean,

gaixo ote dagoen galdetuko du. Beraz, hasieran beretzat normalaren barruan dagoena, gerora, arazo bilakatuko da.

Betori gurasoek erremerre eta kirrimarro dela esan diote. Erreak ez omen ditu ondo ahoskatzen. Betori, ordea, beste guztien antzera hitz egiten duela iruditzen zailo, harik eta eskolara joaten den arte. Eskolan, lagunak burlaka hasiko zaizkio eta Beto orduantxe konturatuko da bere ezberdintasunaz. Gurasoek Rosa izeneko logopeda batengana eramango dute, Betoren "akatsa" sendatzeko. Zergatik joan behar du berak logopedarengana ordea? Horrek gaixo dagoela esan nahi al du? Betok berehala ulertzen du ez dituela sekula erreak ondo esango, eta beraz, soluzio bat aurkitzen du: erreak dituzten hitzak saihestuko ditu eta horien ordeaz, errerik ez dituztenak erabiliko. Horrela, hiztegia izugarri aberasten du eta irudimena lantzen.

Behin, eskolara Susana izeneko neskato bat etortzen da, zizibaz dena. Susanak ez dio Betoren erre esan ezintasunari erreparatzen eta lagunmin egiten dira. Susanari esker onartuko du bere ezberdintasuna eta erremerre izatearen alde onak kontutan hartuta, "Nik erremerre hitz egiten dut, eta zer?" esango du.

Elementu guztien bateratzea

Lehenaldi zurrunbilatsu batetik, argira egiten duen orainaldira jauzi egiten du Betok; denbora iragaite honetan, espazioaren, egituraren eta pertsonaien tratamendua guztiz lotuta daude. Paralelismoa dago, egituraren aukeraketa, pertsonaien izatearen eta espazioaren erabileraren artean. Hiru elementuok lotura daukate.

Bi denbora nagusi aurkezten ditu liburuak:

- 1.- Lehenaldia edo Betok "arazoa" zuela aurkezten dena. Gaixo dagoenik onartzen ez duen denbora. Eta denbora honi dagozkion pertsonaiak gurasoak, lagunak eta logopeda izango dira.
- 2.- Orainaldia: arazorik ez dueneko. Denbora berri honetako pertsonaia Susana da. Eta bere burua desberdina dela onartuko du.

Kanpo egiturari dagokionean, bi atal nagusi bereiz daitezke: lehen atalean arazoa aurkezten da eta bigarrean, arazoari irtenbidea ematen zailo.

Kanpo egituraketa orokor honi, barne egituraketa sailkatuago bat dagokio, eta honetan, lau azpisail bereizten dira:

- 1.- Betoren arazoaren aurkezpena (etxean).
- 2.- Betoren arazoaren harrera (eskolan).
- 3.- Betoren arazoa zuzendu nahia (logopedaren kontsultan).
- 4.- Beto irtenbidea aurkitu nahian erreak saihestea erabakitzen du.
- 5.- Beto Susana ezagutzen du.

Lehenengo hiru azpiatalak kanpo egituraren lehen zatia dagozkio, hau da, arazoa edo akatsa deskribatzen den aldiari, eta azken bi azpiatalak, kanpo egituraren bigarren zatia dagozkio: irtenbidea edo soluzioa aurkitzen denekoari.

Egiturekin batera, lau espazio agertzen dira: barne egiturari dagozkion lehenengo hiru atal bakoltzari espazio bat dagokio eta kanpo egituraren bigarren atalari laugarrena:

- 1.- Etxea: Beto etxean esango diote lehenbizi erremerea dela.
- 2.- Eskola: Beto eskolan kontu emango da bere desberdintasunaz.
- 3.- Logopedaren etxea: arazoa sendatzeko lekua izanen da.
- 4.- Laugarren espazioa, espaziorik eza litzateke: Rosa eskolan ezagutzen du baina Rosarekin izango duen harremana ez zaio espazio eta denbora finko bati egokitzen. Rosa aurkezteko ez dauka espazio premiarik.

Arestian deskribatutako egiturak, espazioak ezezik, pertsonalak ere harremanatzen ditu:

- 1.- Etxeko pertsonaiak = gurasoak dira.
- 2.- Eskolako pertsonalak = lagunak.
- 3.- Medikua = Rosa da.
- 4.- Benetako laguna = Susana.

Gurasoak, lagunak eta logopeda "arazoa" ikusten duten pertsonaiak dira. Betorengan eragina izango dutenak. Pertsonaia hauen aurrean, haserre agertzen da. Ez da eroso sentitzen. Erantzun bat bilatu beharra dauka. Ez dute den bezala onartzen.

Susana oster, inguruko enraginik nozitzen ez duen pertsonaia da. Ez dauka ezer azaldu beharrik. Susanarekin ez dauka arazorik. Susanak ez dio arazorik ikusten. Susanak, beretzat ezkutagarri den

Roberto izena polita dela esaten dio. Susanarekin ez dauka ezer ezkututzen ibili beharrik. Susanarekin Beto da. Den bezala onartzen du.

Zernahi ulertzeko

Irakurketa anitz eskaintzen ditu liburuak:

- 1.- *Errespetua, berdinen artean*: lehen irakurketa batean, badirudi, egilea zera esatera datorkigula: "akatsak" ditugun arte ez ditugula besteenak ulertzen. Nolabait esateko, errespetua, berdinen artean ernetzen dela lehenbizi.
- 2.- *Lengoiaren erabilera baztertzaila*: lengoiaren erabileraz ere emateko du Lertxundik hausnartzeko paradarik. Lengoaia dela dirudi, bazterrazten gaituena: erreak ondo ahoskatzen dituenari, zergatik deitu behar diogu erremerre edo kirrimarro? Izendatetik bertatik datorkigu baztertea. Bazterketa horren aurrean, irtenbidea ere, lengoiaren beste erabilera bat egitean datza: hau da, erreak sailhestuz hitz egitean. Beto erremerre edo kirrimarro deitzea baztertzaila dela konturatzen da, gurasoek, beldurrez, "baita zera! Ikasiko du ondo hitz egiten" esan eta medikuarengana eramaten dutenean. Ingurukoek (gurasoek, lagunek, medikuak) ezagutaraziko diote Betori bere ezberdintasunaren berri eta ezberdintasun hori akats bezala aurkeztuko diote.
Susana ezagutu eta gero, "Orain ez naiz Gogorengana joaten" dio. Erre ez esatea jadanik "akats" ez denean, ez dauka medikuaren premiarik.
- 3.- *Irtenbidea defentsa da*: lehenengo garaian, erremerre dela onartzen ez duelarik defendatuko du bere burua. Erremerre izatea ezezkorra da. Bigarren garaian, erremerre dela onartuz defendatuko du. Erremerre izateak badauzka bere alde onak ere (irudimena, hiztegi aberastasuna...).

Ezberdinak ez direnei zuzendutako liburuak

Izen-abizenen aukeraketak, esaldien joskerak eta erredun hitzen eta hitz hauekin eraikitako esaldien eraiketak aberats eta egoki egi-

ten dute testua; "r" fonema "g"-ez ordezkatzek oso entretenigarri egiten du irakurketa, irakurlea, minutu batzuez, erremerre izatera bultzatzen duelarik testuak.

Ipuinaren irakurketa bukatzean, zera pentsa lezake batek: erremerre hitz egiten duten guztiek ez dutela errerik gabe hitz egiteko irudimen eta hiztegi aberatsaren jabe egiteko aukerarik. Ez eta zizibaza hitz egiten duen Susana bat ezagutzeko modurik ere. Nola beraz, konplexua uxatu?

Kontua da, liburua hain zuzen ere eragileel zuzenduta dagoela eta ez erremerre edo kirrimarroel. Errea ondo esaten ez dutenek ez dute arazorik, erreak galzki esaten dituztela ikusi eta ulertzen ez dutenek baizik.

3. "Aitak ipuinak kontatzen dizkit"

"Nire aita etxeoandrea da, eta zer?", Silvia Ugidos

Silvia Ugidos-ek, "Nire aita etxeoandrea da" ipuineko pertsonaiaren ezberdintasun edo berezitasun bat izan beharrean kontakizunaren ardatz, oraindik orain etxeo zereginak emakumeari dagozkio-la pentsatzen duen gehiengoaren ustea du eztabaldagal: Lucilaren aita etxeoandrea da.

Gizonezkoak eta emakumezkoak

Eskolan aitaren lanbideari buruzko idazlan bat egiteko eskatu diote. Lucilak bere aita etxeoandrea dela esaten duenean, gelako guztiak barrezka hasi zaizkio. "Hobe espaziloko supereroia dela esan banu..." pentsatzen du lehenengo. Baina berehala gogoratuko du, aitarekin oso ondo pasatzen duela etxean: tangoa dantzatzen irakatsi diola, pastelak esku gabe jaten, haizea nondik datorren azaldu diola, errezetekin ipuinak egiten... Idazlana, azkenean, aitarekin bizitako pasarte gogoangarriekin osatuko du.

Egituraketa klasikoari erantzuten dion ipuin biribil hau, lau ataletan osatu du Ugidos-ek:

Lehenengo atalean, arazoaren planteamendua egiten da eta planteamenduak eskolan du leku. Aitaren lanbideari buruzko idazlan

bat egiteko eskatu diote Lucilari eta aita etxeakoandrea dela esatean, aita Marisukalde bat dela esango diote. Bigarren atalean, aitaren lana zertan datzan eta Lucilak aitarekin bizi duen harremanaren deskribapena egiten da. Atal hau etxean kokatzen da. Lucilaren deskribapena oroltzapenean oinarritzen da: tangoa dantzatzen eta pastela esku gabe jaten ikasi zueneko, soinekoa erori zitzaieneko, haizea nondik datorren azaldu zioneko, errezetarena,... Hirugarren atalean, aitaren lanbideari buruzko balorazioa egiten du Lucilak. Aita zoragarria dela konturatzen da eta etxeakoandre izatea gogorra dela. Laugarren atalean, Lucilak idazlana eskolan irakurtzen du. Atal honek ere, eskolan du leku.

Bi pertsonaia dira nagusi Silvia Ugidos-en ipuinean: aita eta Lucila. Neba, katua, auzokoa, ikaskideak etab. aipatzen diren arren, gorpurik gabeko pertsonaiak dira. Amaren figura oster, ez da agertzen. Ez da aipatu ere egiten. Seguraski, idazleak nahita aldera utzitako elementua izanen da: Ugidos-en ekarpen nagusienetariko bat zalantzarik gabe. Aitaren lanbidea, normalean amek betetzen duten rolaekin konparatu beharrean, gainontzeko umeen aiten kasuarekin konparatzen du. Hau da, Lucilaren ustez, beste umeen aitak etxera oso nekatuta itzultzen dira eta ez dizkiete ipuinik kontatzen. Gizonezkoaren papera du idazleak mintzagai eta ez emakumearena.

Etxeko giroaz

Ipuina Lucilaren habitat naturalean kokatzen da: eskolan eta etxean. Eskola izango da arazoa planteatzen zaien lekua, eta etxea, oster, arazoari erantzuna aurkituko diona.

Ipuin honetan Silvia Ugidos-ek egiten digun beste ekarpen bat honako hau da: aitak, momentu batean, lana ondo egin behar dela dio; lanbideak ez du inporta. Lucilarentzat, oster, lana ondo betetzaren kontzeptupean bi ideia daude: eginbeharra edo betebeharra batetik (aitak nahiko ondo egiten duela dio), eta hurbiltasuna bestetik (arrazoi hauxe benetan baloratuko duena). Lucilarentzat etxeakoandre izatea ez da etxearen ardura eramatea bakarrik. Etxekoandre izate horren barruan ulertzen du Lucilak aitak berarenganako duen begirunea, kontaktua, harremana, elkarrekin bizi dute-

na, etxeke berotasuna... Hau da, etxeakoandrea izateak, etxeke giroa zaintzea suposatzen du. "Aita batzutan oso nekatuta ikusten dut" dio, baina halere, ipuinak kontatzen ditu. Eta azken finean, horixe da beste gauza guztien gainerik baloratzen duena. Ugidos-ek, beraz, erroartearen utzi dituen esaldien bidez, etxeakoandreaen figura defintzen duen ideia hurbiltasuna dela diosku, eta ez, sexua. Lucilak ez du behin ere esaten bere aita gizona denik. Sexuak ez dio inporta.

4. "Ardiak bezala"

"Niri ez zait futbola gustatzen, eta zer?", Andoni Egaña

"Niri ez zait futbola gustatzen, eta zer?" ipuineko protagonistari, tituluak dioen bezala, ez zait futbola gustatzen. Berari, animaliak gustatzen zaizkio: intsektuak eta narrastiak. Aita ostera, futbolzale amorratua da. Arrazoi hori dela medio, aitak bere semea "arraroa" dela uste du eta semeare ere bere aita "arraroa" iruditzen zait, futbola zozokeria handi bat dela uste duelako. Bi arrazoi azpimarratzen ditu protagonistak futbola ez gustatzeko: lehena, gelakoek behin, futbolearen jokatzeko bere sugandila ontzia hartu eta apurtu zituelako, eta bigarrena, ez zaitolako ardiak bezala denak gauza bera egiten ibiltzea gustatzen.

Ipuinaren kanpo egitura borobila da, hasierako ideia azpimarratuz emango baitio Egañak bukaera ipuinari. Kontakizunean zehar arrazoiak ematen joango zaigu futbola zergatik ez zaiton gustatzen azalduz; hasieran egiten duen baleztapena defendatuko du ipuin guztian zehar, defentsa horretan egingo dituelarik idazleak bere ekarpenak.

Barne egituraketa eta denboraren tratamendua oso egokia ez bada ere, Andoni Egañaren ekarpena, futbola gustuko ez duen baten ikuspegia azaltzean datza eta "arraroa" terminoa erlatibizatzean. Horrela bada, Egañak hiru pertsonaia mota deskribatuko ditu, pertsonaia bakoitzari adjektibo edo kalifikatzaile bat erantsiko diolarik. Hala nola, protagonista nagusia "arraroa" izango da, aita "galxoa", eta lagunak "ardiak".

Andonik protagonistaren ahotan jartzen dituen ideiak edo ekarpenak ardiaren irudia eta frustrazioaren ideia dira. Ardiaren irudiari dagokionean, futbola gustatzea eta futbol jarraitzaile izatea, finean,

ardiak bezala ibiltzea dela dio, denak batera eta batek esaten duenari jarraika. Ideia honekin batera, ardi beltzaren figura azpimarratzen du protagonistak, hau da, artaldean ezberdina denarena. Artaldean beti batek esaten duena egiten dela dio eta hori pertsonalitate falta iruditzen zaio, berezitasunik ez izatea, alegia. Frustrazioaren ideia kasuan, ezinaren aurrean hartzen ditugun ballabideen edo eta ihesbideen aurkezpena egiten du. Ideia gordinegia, beharbada, ume baten ahotan jartzeko. Aitaren futbolzaletasuna frustrazio baten ondorio gisa azaltzen du protagonistak. Eta berari agitutako gertakizun batekin konparatuko du. Protagonistak ezin du muskerrik harrapatu zaila delako, eta horregatik, musker baten argazkia jarri du karpetan eta egun guztia hari begira pasatzen du, aitak bere gaztetako futbolari argazkiari bezala. "Futbolari ona izan balitz", dio protagonistak, "aitak ez luke argazkiari horrenbeste begiratu beharrik izango".

"Arraroa" terminoak ere erabilera edo esanahi ezberdinak izango ditu Egañaren ipuinean: semeari animaliak gustatzea, aitarentzat, arraroa izatea da; baloiaren atzetik ibiltzea, protagonistarentzat, arraroa da; balta gola sartu ondoren txorakeriak egiten ibiltzea ere. Ardi beltza ere, artalde zuriaren barruan, arraroa da. Baina kasu honetan, arraro izate horixe da, hain zuzen ere, protagonistak aldarrikatuko duena.

Protagonistak berak markatzen du distantzia futbolzaleen eta bere Niaren artean. Erabiltzen duen similitzarekin gainera, bere burua ardi beltzarekin parekatzen du eta lagunak, denak batera doazen artaldearekin.

Egañak kontakizunari zentzua emateko erabili dituen espazioa etxea eta ikastolako jolastokia dira. Bal batean eta bal bestean, protagonistak bere leku pribatuaren aldarrikapena egingo du. Bere espazioa markatuko du. Leku batean zein bestean, protagonistarena bakarrik izango den espazioa gorailpatzen da. Jolastokia ez da berea bakarrik litzatekeen espazioa, eta ondorioz, arrotz zaio.

"Niri futbola ez zait gustatzen, eta zer?" ipuina bildumako ezberdina dela esan genezake. Ipuin honetan ez dago protagonistaren futbolzaletasun eza ulertarazteko edo azaltzeko gertatuko den zer-bait. Ez dago "Eta zer?" sailleko beste hiru ipuinetan bezala, arazoaren aurrean irtenbidea edo ulertze bidea eskainiko duen gertakizunik.

Protagonistak tonu Ironikoa eta mendekua nahi duenarena erabiliko du futbola ez zaiola gustatzen azaltzeko. Haserreak eraginda bezala.

Pertsonaia ezberdinen jarrerak kontrajarriak izaten bukatzen dute; irakurleari utziko zailo bere irakurketa propioa egiten.

5. "Tripontzia baina bonbero"

"Ni potoloa naiz, eta zer?", Seve Calleja

"Ni potoloa naiz, eta zer?" Ipuin liburuko protagonista potoloa da. Betidanik izan da potoloa. Jalo zenetik. Beti jan izan du asko. Berak, handia egiteko jaten duela dio. Eta amona du aliatu handiena, amonak ematen baitzikio gozokiak. Inork ez du berarekin jolastu nahi motela delako baina indartsua ere ba da. Behin, putzura erori zen neskato bat atera zuen eta ordudanik aurrera parkeko lagunek aintzakotzat hartuko dute.

Bildumako beste hiru ipuinetan bezala, honetan ere, gertakizun klabe bat dago, zelnaren ondorioz, protagonistaren jarrera eta bere buruarekiko duen ikuspegia aldatu egiten den.

Egiturari dagokionean, lau atal nagusi ditu ipulnak:

- 1.- Jalotza ingurukoak kontaktzen dituenekoa: garai honetan jadanik potoloa zen. TRIPAZAKU eta TRIPONTZI deitzen zioten.
- 2.- Medikuak gizenegi dagoela esaten dionekoa: inork ez du berarekin jolastu nahi. GOZOBONBA, POTOLONTZI, TXITXIBOLATXO eta GOZOLO-BONBOLO deitzen diote.
- 3.- Putzura eroritako neska salbatzen duenekoa: hemen, protagonistaren alde ausarta/indartsua agertzen da. Ondorioz, denek onartzen dute. Orain, amonaren gurgildun aukia eramaten du. Amonak MAITEA deitzen dio.
- 4.- Handia izango denean suhiltzaillea izan nahi duela erabakitzen du. BONBERO deitzen diote.

Lehenengo bi ataletako kalifikatiboak ezezkorrak dira eta bigarrenengoak, aldiz, baikorrak, lehena eta orainaren erakusgarri.

Callejaren ipuinean salto bi nabari dira kontaktaren linealtasuna apurtzen dutenak: amona erori eta gurgildun aukian ibiltzen hasten dela jakinarazten denean bata, eta orain, amona gurgildun aukian

eramaten duela parkera azaltzerakoan. Bi datu hauek sorpresaz harapatzen dute irakurlea.

Kontakizuneko pertsonalekin, aldiz, hiru multzo bereiz litezke:

- 1.- Ni eta amona: Amona konplizea du, bere gizentasuna onartzen eta zaintzen duen bakarra. Amonaren irudia zalantzarria egin dakiguke hala ere, ez baitakigu, konplize gisa agertzen den pertsonaia hau zenbateraino zaion onurakor protagonistari. Gustukoa edo arrunta ez duen egoera baten mantentzen laguntzen dio amonak protagonistari; medikuak esaten duenari muzin egiten dio; etxekoek hartutako erabakiak ez ditu errespetatzen. Eta azkenean, gurpildun aukiarri bultz egiten bukatzen du protagonistak. Bere adineko ume batentzako hain arrunta ez den egoera batean. Amonaren figuraren defentsa arriskutsuegia ez ote den galdetuko du irakurleak.
- 2.- Alta, ama eta arreba: anekdotikoak izango dira.
- 3.- Lagunak, putzutik ateratako neska eta suhiltzaileak: anekdotikoak dira baita baina ipuineko gertakizunerako ezinbestekoak.

Seve Callejak bi espazio nagusi deskribatzen ditu: etxea eta parkea eta bien erabilera berdintsua da kontakizunean. Etxean amona izanen du protagonistak lagun, eta gainontzekoak, nolabait, etsai. Parkean berdin: denak izango ditu etsai, amona izan ezik.

“Eta zer?” bildumako beste hiru ipuinekin konparatuz, hauxe litzateke gertakizunik arruntena edo sinpleena. Baina konplexuaren barneratze/kanporatze prozesua hobekien erakusten duena da.

Ipuin honetan, besteen onarpenaz gain, pertsonaiarena berarena da azpimarratzen dena. Hau da, parkeko lagunek onartu egiten dute neska putzutik ateratzen duenean, baina garrantzitsuena zera da: orain BONBERO deitzen diotela, eta hori, protagonistari gustatu egiten zalola. Egia esan, sekula ez zailo axola izan potoloa izatea, eta orain, are gutxiago.

URKIZA Ana, *Gela ilunetik,*

Hiria & Egan, 2000.

Iguriki zaio

txalupa eguzkiari

goizaldeko bainuan.

Haitzuloko mitoak dio, ezagutzarik edo esperientziarik ez duen pertsona bat hormara begira jarriz gero eta horma horretara irudi ezberdinak proiektatuz gero (demagun, su aurrean dantzan dabilen norbaiten isla), esperientzia edo ezagupenik gabeko izaki horren sormen ahalmena sustatu egiten dela. Izaki horren sormena, balitekeela, esperientzia dugunok ezagutzen dugun errealtatetik at kokatzea; balitekeela, irudimenak, usteak edo beldurrak eragindako errealtate berri bat asmatzea...

Imajina dezagun orain, ezagutza edo esperientzia (eskarmen-tua) duen pertsona bat, idazle bat, goizaldean, gela ilun batean, leihotik sartzen zalon argia edo flexo txiki bat lagun duela. Ikiltasunak gogoeta egitera gonbidatzen du, birpasatzera, esperientziak hausnartzera, egindakoak eta egin gabe utzitakoa birbazkatzera... Bere burua aurkitzera, azken finean.

Bada, idazle hori ni neu naizela esan nezake. Goizaldeko orduetan, leiho aldamenen jarri eta aurreko egunak eskaini dizkidan errealtate puskak edo flashak aztertuz, gozatuz eta sufritud.

Gela ilunetik, argazki instantaneoz betetako poema liburua da. Flashak dira bertan kontaktzen direnak. Flashak bertan sentitutakoak. Poesia, niretzako, sentsazio laburren deskribapena baita edo beren laburtasunean, osotasunaren ordeko sinboloa.

Sentsaziotik sentsaziora, ordea, flash batetik bestera, denbora dago tarte, distantzia luzeak daude, esperientzia ezberdinak, sentipen ugari... Poema liburuaren lehen atalean, "Bere Ildoan", idazlea edo bidaztia, bidea eginez doa, denbora ulertuz, gauzez oroituz, kaletik hartutakoak papereratzuz, bere burua korapilatuta sentituz...

Bigarren atalean, "Bidaztia", bidazti horrek argi bat dakus; leiho irekitik itxaropen argia antzemango du, hitzean edo poesian aurkitu du bere lhesa, baita maitasunean, eta azkenean, ubeldutako sentsazioak edo esperientziak ditu gomuta.

Gela ilunetik, bizitza sentsazioetan edo bulkadetan ulertzen eta gozaten duen idazle baten ibilbidea da. Poema bakoitza bulkada bat da, poemarioa bulkada aro bat; eta iragana, esperientziaren oinarri. Poema bakoitzari orri bat dagokio, poema bakoitzari geltoki bat; poema bakoitza zalantza bat da, poema bakoitza irtenbide bat.

Gela ilunetik, argira nahi duen poema liburu da. Gauzez idatzti ondoren, idazleak hurrengo egunaren argia dastatu nahi izaten duen bezala. Bere mundutik irten eta bizi dela baieztatzea.

Ibilbide honetan, DENBORA, DENBORAREN JOAN ETENGABEA, BAKARDADEA, MAITASUN EZA, ESPAZIOAREN ESKURAEZINTASUNA, HERIOTZA ETA NORABIDERIK EZA izan ditut kezka. Arriskua eta segurtasunik ezaren irudi ostera, KALEA, GAUA ETA ABULIA erabili ditut. Arrisku eta ezinegona eta arttega sortu didaten gal hauen aurrean, babesia NIRE GELAN, KURTINA ATZETIK ZELATEAN ETA NIRE BAITANGOAREKIN HITZ EGITEAN aurkitu dut.

Ibilbide luze honetan bidalalagun izan ditudan elementu konstanteak ITSASOA, ZERUA, EGUZKIA, ILARGIA, IZARRAK, GAUA ETA EGUNA izan dira. Garrantzitsuena, denetan, noski ITSASOA. ITSASOA, kezka eta irtenbide oren iturri gisa.

Poesia bera bezala.

Poesia da hitza,

poesia ahaztura.

Poema kuttunenak:

Pintore ameslaria

Bidazti motxila hartuta

Inspirazioaren bila da abiatu...

Urrun da Joana...

Urrun da ibilia...

Paisaia margulak bisitatu ditu...
Eta azkenean,
Ametsak pintatzea
Du deliberatu.

Betiraunde,
arana mendi
bizkarrean...
Betiraunde,
Itxaropen txinparta
su hautsetan...

Hator gaudimen
ene magalera
hator, arren,
biharko penak umeltzera...

Ustea
kimera bat da,
baita Itxarotea
eta maitasun galduaren
igurikitzea...
Hobe da uztea
gorrotoa aspertzen
eta geroa egutegitik kitatzen
ametsak kolorez pintatzen baino...

Fruituak aske du uste
bere burua
zuhaitz tiranoaren behatzetatik
ihes egiterakoan,
ankerki,
lur elharren kontra
Istripatzen den arte.

Krisketa jarri diot
ametsari,
barruan
inor ere sar ez dadin.

Itxaroitearen parusiaz
maiteko zaitut
 baita
gezurraren gainean
sinatzera behartuta ere.

Ixiltasuna idatziko dut
damu naizenean,
ixiltasuna
errudun epaitzen nautenean...
 Azken guraria eskatzeko tenorean
 ixiltasuna gordeko dut
hitz idatzia
-altxorren sekretua- nere baitan.

Ahaztu
nire aitaren etxea,
alde
nire oroimen idatzitik...
Enoratu
 den-denaeta hasi,
 huts hitsetik.

Mintzo naizeno
ene desira grinak ditut
aitor
bizi-indarraren sekretu.
 Ixil nadinean
desiraren sua zait iraungiko
eta heriotzaren beso sendoetan
itoko naiz
 nakar
 ahots eske.

IRAOLA, Rufino. *Zaldiarangoak*,

Hiria argit., 2000, 207 or.

Luis Mari MUJICA

Rufino Iraola idazlea imajinarioa –bere baitan ehoturiko irudimena– harrotuz datorkigu goian aipaturiko ipuin-liburuarekin. Ipuinak, gehienbat, solteak eta laburrak dira, baina, orokorrean, esan daiteke ezaugarri batek lotzen dituela nexo biribil batean, erruralitate nabar batean ondutako pasarteentzako bitxitasunak. *Zaldiarangoak* deituriko liburukia iturri eta eredu askotariko ildoetan sartzen da; batzuetan, autobiografikoa ere badela esanen litzateke. Egun, hiritartasuna modan dagoelarik ere, erruralitate ondu baten aztarrenak eta ibilbideak isladatzea guretzat adierazkor eta gustagarri egiten da, bertako ipuin-bilduma ez baita etnografismo petoan garatzen den horietakoa, erruralismo nabar eta tragediazko trama batean, baino, ezusteko lirikotasun oldeak –eta inprobisazio bisemiko baten pasarteak– ematen direlarik, literaturaren baitan zerbait esanguratsua (eta are originala) eskainiz. *Zaldiarangoak* ipuin-bildumak sorpresa on bat ematen digu; nahiz guretzat joera personal baten bideetan erruralitate dibertsifikatu bati atxikiriko kontakizunak beti gustagarri izan, liburu honen kasuan gure inpresioa ez dela doanezkoa, ez da laudorio hutsa. *Zaldiarangoak* gazi-gezak, xumetasun onirikoak, aldarte intimoak eta beste pasadizo “zakarragoak” korapilatzen dizkigu; liburukiak, orriak pasatzen doazen arabera, ez du gainbehera egiten.

Gaiak oso desberdinak dira; batzuetan, nexu fabulatiboa urria da (aldarte existentziala delarik nagusi), bestetan, ordea, ezusteko baten abantaila du kontakizunak. Ipuin modernoetan, maiz, trama eskasa bilakatzen da, apenas, aportazio bibentzial hutsera hedatzen den –sentimentuzko isurpen informal huts (edo eta datu soil) batera irtezez, baina, hala ere, aparteko xarma jasotzea lortzen du. Iraolak

ongi daki ipuin naïfak, xaloak eta konplexuak korapilatzen –noiz adierazpen existenzial sotilak ekartzen, noiz ustekabeko jukutriak aporteratzen–.

Ipuin zenbaitek merezi du bere alpamena. Kontakizun txokante, bitxi edo aldrebesen artean *Ganbarakoak* deituriko saila legoke. "Katakumeak labean erreta" izenekoak atentzioa ematen dio irakurleari. Bertako kontakizunak erruralismo bortitz, errealista –baina sotil– baten ildotan sartzen dira. Labean jazotakoak badu bere drama: "Begietan kanika zuri bina zituzten, gogor-gogor eginik; gorriak ikusita joan ziren koitaduak!"(1°). "Amonaren ideologia" izenekoak liburu guztian erlijioak –bal zuzen, eta bal zeharbidez– duen papera (eta gatazka existenziala) nabarmen jartzen digu. Amona elizara joaten zeneko pasartea adierazgarria da, elizakoa izaki erritorik garrantzitsuena berarentzat: "Dotore preparatzen zen: ile urdina dena orraztu "agua-colonia" eta guzti, abrigo beltza jantzi..., guanteak, mantallina beltza burutik behera, errosarioa eta meza-liburua eskuetan eta ni eskutik ninduela joaten zen" (11). Kontutan izan, Iraolaren liburukian ez dagoela –lexikoaren sallean– inolako markaje garbizalerik, ze maiz jotzen du kanpoko esamolde eta mallebuetara, intuitzen baitu mallebuek euskal jatorrizko ordainek baino bizitasun gehiago dutela... "Amonaren heriotza" delakoan emakume jaileratsu (baina ez santujale) baten irudia eskaintzen zaigu; halako autonomia isladatzen du, ezen apaizaren beharrik ez du ikusten, eta heriotzari aurre egiteko patxada berezia dager. "Hori esan eta barrez-barre hil zen. Ez zuen ematen hilda zegoenik ere, nahiz eta haren masail gorriak apur bat berdetu"(14). Hil-hurrean tunel zuri baten ikuskizunaz ere aritzen da... *Ganbarakoak* saileko fabulazio guztiak bizikizunak dira –bibentziak–, sarritan, nexu fabulatibo urrikoak, baina sugerenteak... Pentsatzekoa zen bezala, beste batean, Pio XII.a eta Joan XXIII.a aitasantuak kontrajartzen dizkigu. Kurioski, Joan XXIII.a aitasantu dioxoso amonaren heriotzarekin ahokatzen digu ipuingileak (eta bali-teke, imajinariotik harantz, gertakizun izatea kontakizuna...). Hain zuzen, amona hiltzean alta santu patxarosoaren argazkia, iltzetik askatuta, hormatik lurrera erortzen azaltzen da. "Txorimaloaren ipuinak" ongi profitatzen du berez hain esanguratsu gertatzen den elementu bat. Aitonak eginiko txorimaloak ez du Izurik sortzen (kontraesan ironiko hunkigarri bat iragartzen baino), ze bere soinean, ihes egin ordez, txoriek habia moldatzen dute. Hori guztia maitasu-

nezko adierazpen liriko bezala hartu behar da... Eta amonak, altonari burla egin bide zion, txorimaloaren egitekoa okertzean xumetasuna isladatzen du, espero ez zen ironia poetikoz... "Hala eta guztiez ere txoriek, janaldi ederrak egin ondoren, txorimaloaren galtzen xarrateratik barrena sartu eta kusoaren lau aldetan kabi bana egin zuten. Amonak barre egiten omen zion". (19-20). "Gure astoa" ipuintxoak (beste orri batean ere hurbiletik garatuko duena) lirikotasun xumezko pasarte dugu. Lagun aparta zuen narratzaileak, nonbait, astotxoak. Horregatik oititzen da ipuingilea J. Ramón Jiménez poetak, behin, protagonistatzat jarri zueneko *Platero* delakoaz. "Katuak eta zakurrak baino askoz kuttunagoa, noski" zuen bera. Astotxoarekin eginiko joan-etorriak, lasterketak, sentimentuak, eta abar modu egokian deskribatzen dira bertan. Aberea hiltzerakoan zer eginen duen ere pentsatzen du, hots, madariondopean lurperatzea ala putreei jangarritzat botatzea (hau krudelagoa izaki...). Azkenean, astotxoak –pena handiz– Zumarragako ferian saltzen du, mende laurdena lehenago aberea erosi zuen leku berean... Destinoa, sentimenduak, errukia korapilatuta ageri dira ipuin elemental honetan. Geroago agertzen da, berreginik, ipuin osoa, eta, garbiro esateko, ez astoa –ez eta autorea– ez dira jadanik *Platero*, J. R. Jiménez. Beti kariñoz mintzo da astoari buruz; berak jarri zion lehenik eskua, eta lehenengo iraula ere berak emanarazi. Hona deskripzio apal eta adierazgarri bat: "Gure etxera etorri hintzenez nolakoa eta zer hintzen: Belarri tentedun sei hilabeteko astakume bat besterik ez" (59).

Eta, nola ez, oraindik amodiozko pasarteak hain bibentzial eta aldartetsu diren ipuinetan. "Eskola eta Benantxi" deiturikoan Benantxi neskarekiko amodio-galdak, maitasunaren lehen zertzelada inozoak lerro gozotan azaltzen dizkigu idazleak. Oro fresko, zuzen eta lotsarik gabe doa... Irri egiterakoan neskari kuleroak ikusten dizkio mutilak, eta eskua ematen altxa dadin. Idazten dena baino zerbait gehiago sugeritzen du ipuingileak, eta neskak erakutsiriko uzkurta-suna ere (amodiozko joko bezala...) xinpatiko bilakatzen da. Gero margaritak moztu eta eskura ematen azaltzen da mutila, bere lehen sexu-esperientziak aitortuz, orobat ("...Eta oso txikitatik ordura arte lehenengo aldia zen ohea bustitzen nuela...") (30).

"Altonaren babarrunak" ipuintxoak, berriz, baserri giroko pasarte berezia erakusten digu, *indoabaz* hots, Indietako babaz edo babarrunaz, zakua nork lehenago bete, apustua aurkeztuz. Alpagarri alto-

naren pertsonala kutuna –baratzeko lanetan lagungarri izan nahi zuena–, balna bizitzaren nekea sentituz ezintasuna agertzen duena –bilobaren arteko pasadizo bitxiak argitan jarri–. *Txata*, arratol-txakurra, ezin daiteke ahantz, edozein baserriko koadro poetikoren paradigma bezala... Altonaren anaiazen herioa ere sartzen da kontakizunean, eta erremate ezinobea du: “Gertakariaren aurrean behera begira jarri zen aitona eta babarruneen orde negar-malko potzoloak erortzen ziren aitonaren saskira” (85). Eta, oraindik, altonaren zuhurtzia Julian bilobari eginiko onespenean, baserria gobernatzeko mutikoa hautatzen baitu. “Maria Luisa” Ipuinak aparteko ukitu sentimentala du, hobe esan, lirikoa, ezen, parajeen deskribapena ez ezik (Larraizko sailtan gabilitza, eta bertako ermitaren kontakizunetan...) fedezko eskariak (euria lehorte garaian...) azaltzen dira, eta kanposantuko erremateak poesi-olde nagusia du. Amona hil zenean, ez zioten koroarik jarri, umil-umil ehortzi zuten, eta bere lur gainean bi lirio eder jaio ziren. Eta horren ondoren poesiazko klimax ederra: “Eta Maria Luisaren otoitzik gabe ere berdin hazten zirela loreak pentsatu zuten. Neguak erasan ez zien lirio xuri bakarti eta bakarrak” (90).

“Udaberrian” ipuinak esperatzekoak diren pasadizoak eskaintzen dizkigu, eta, besteen artean, hegaztiena, hots, txantxangorriarena. Kuestio ez datza zer dioen horretan, nola esaten duen (ze olde sentimentaletan txertatzen duen) auzian baino... Bertan tradiziotik harturiko istorio polita dakar, ze *“aida, gorri; aida, zuril”* delakoa guk gerok haurtzaroan jaso dugu; kontestualizazio egokian kokatzen du. Poetikotasun paregabea du honakoak: “Amabirjina garraioan zebilen, eliza egiteko harriak garraiatzen. Sasiarte batetik pasatzerakoan arantza sartu zitzaion begian...” . Kontakizun naïf eta polita..., eta inozotasunaren aldetik erremate ezin politagoa: “Aingeruek deiturik, txantxangorriak sokorritu zuen. Hego lumarekin malakoak lehortu, mokotxoarekin begia igurtzi zion, azkenik, Ama Birjinari, oinazeak aldunduz”. Eta erremate berean beste hegazti umil baten lagunkidetzeta sotila: “Txepetxak eusten zion argiari”. Hau poesia hutsa da, erruralitate ondu baten plano xumetan emaniko isurpe-na...

Nola ez, oraindik aipatzekoak “Ardi beltza” Ipuina, esposito zen umearen istorioa (gurasoen izena ezagutu nahi zuena, eta, azkenik, bere alita fraideen jendetakoa zela aitortzen diguna...), hemen ere aldarte erlijioso-etikoen muturrak tenkatzen dira). Oraindik “Sorgina”

katu bihurturikoa (Euskal Herrian kontakizun zaharren tradizioan *katuaren* imajina askotan azaltzen da), "Evaren oroitzapenak", aita gali-ziar baten pasadizio bitxiak, amaren afektibitate gatazkak, emetasun hilduratuaren samina, eta "Elkarren maisu" izenekoa (non erlijiozko duda-mudek erremate kontraesankorra duten, ze Iraolaren imajinarioan fedeak gatazka bezala asko kontatu bide du...), eta orobat, "Hotzikara beroa", non lehengo bide inozotik mutiko baten lehen organosmoa nola gauzatu zen kontatzen zaigun.

Egia esan, *Zaldiarangoak* liburukian agertzen diren ipuinek irakurtzea merezi dute, ipuin-bildumaren interesa, orriz-orri, ez baita galtzen, eta euskal kontestualizaziozko kontakizunetan hariak –bere errealismo gazi-gezakioan– poesiako puntua mantentzea lortzen du. Niretzat erruralismo literario xalo (baino ez etnografiko huts) den honek beste esperimentalismo fabulatibo anitzek baino funts eta grazia gehiago du. Gomendagarria egiten da, bada, irakurketarako hemengo ipuin-bilduma.

IZTUETA ARMENDARIZ, Paulo.

***Euskal irakaskuntza autonomi aroan
(1983-1994),***

Utriusque Vasconiae argit., 202 or.

Luis Mari MUJICA

Beti da pozgarria argialetxe berri bat sortzea, eta oraingoan gure agur ona eman behar diogu P. Iztuela eta Jokin Apalategiren eskutik datorkigun editore-etxeari. Bere izenburua gure Oihenarte historigile eta poeta handiaren liburuki baten ildotik datorkigu. Badi-rudi editoreen asmoa soziologia, kondaira, pentsamendu eta filosofi arloetara hedatzea dela. Ziur, *Utriusque Vasconiae* argialetxe berri honek bere lekua ukanen du euskal munduaren esparru zabalean, eta editoreen ekintzak oihartzun egokia dezala espero dugu suharki.

Hemen adierakizun dugun liburukia P. Iztueta soziologoa ren eskutik dator, zifraz eta datuz ongi hornitua, eta, noski, hezkuntzari loturiko soziologiaren esparru batean. Bertan 1983-1994. artean emaniko hezkuntz-arazoak ukitzen dira. Bi muga daude lan honetan, bat Euskal Herriko hezkuntzari itsatsia, bestea elebitasunarekin zerikusia duten arazoak, eta, zehazkiago, Euskal Eskola Publikoaren legea aldarrikatzen denekoa. Liburuan zifrak biziki ugaltzen dira, hau eta hura saretuz, eta hezkuntzan elebitasunaren inguruan emaniko proposamenak, ekintzak, kontraesanak, eta abar hurbiletik ukitzen dira. Ikastolen garadurari garrantzi handia ematen zaio, eta bertan garbi ikusten da bere bilakaera ez dela guztiz erregularra izan, jarrera burokratizatzaileetatik sorturiko oztopoen ikusmirak argitan uzten baitira. Iztuetak eskaintzen digun liburukiko lan batzuk, dena den, argitaratuak izan ziren han-hemen aldizkari batzuetan, baina hemen-goldumak irakurleari osotasun baten abantaila ematen dio ("Bere

garaian idatzi eta argitaratu bezala doaz guztiak, ortografiaren aldetik zerbait gainbegiratura, baina edukia batere aldatu gabe, zeren, orduko hezkuntza-errealitateari buruzko interpretazioan asmatua ala ez, horrela ematen batitute zintzoenik beren garaiko lekukotasuna" (13 or.).

Autoreak eskola elebidunen auzia aztertzen du –eta bereziki euskal irakaskuntzaren baitan zeuden botere-hipotesiak(adibidez, autonomiazko egoera politikoari atxikitako baldintzak, zeinetan Irizpide pedagogikoak baino gehiago, maiz, politikoak presentzia zuten).

Iztuetaren lan soziologiakoa datu ugariz hornitua ageri da, eta besteen artean, ikasle-mota, ikastola-kopurua, euskararen ezagutza, ikasle-irakasleen kopurua, euskararen egoera eskola publikoetan, populazio-mugimendua, matrikulazio-eboluzioa, ikasleriaren garadura lurraldeen arabera, hizkuntz ereduak, EGA tituludunen portzentalak, hizkuntza ereduak mailaz-maila, eta abar. Liburuak, bestalde, oinarritzko dokumentu zenbait ematen digu (hala-nola, Euskal Eskola Publikoaren aldeko oinarritzko agiria, "Sortzen" mugimendua, Armentiakoa agiria eta Euskal Eskola Publiko Berria eraikitzeko proposamena).

Autorea kontzeptualizazio hirukoitzez hasten da, *tempus rememorandi* (gaurkotasan prozesuaz), *tempus monendi* (hezkuntza elebidunaz, 1983. aldean) eta *tempus agendi* (1993.ean lorturiko Euskal Eskola Publikoaren Lege) delakoez, hirurak uztartuz. Lehenengo *tempus*-ean Iztueta euskal irakaskuntzan jarri beharreko presuposuetaz ari zaigu; irakaskuntza publikoaren inguruan eginiko gogoetak dakartza, autorearen irizpidean euskararen arazoak ez baitira mugatzen auzi pedagogiko eta literarioretara, soilik, baita soziologiara ere... Iztuetak hizkuntzaren soziologia erakitzean "erresistentziaren teoria" gogoratzen digu, metodologiako oinarri bezala, Willis eta Giroux amerkarren formulak eta teoriak kontutan izanik. Beraz, Iztuetak bere izkribuel "erresistentziaren teoria" aplikatzen die, ezker abertzalearen praxiaren eskabideak kontutan dituela. Liburuia ulertzeko "erresistentzien paradigma" horiek aintzakotzat eduki behar dira. Ondorio bezala, autorea ezker abertzalearen gogoeta, hizkuntz aldakuntza, prozesu-bide nabar eta ikuspuntu berrien plataformak aztertzeraz abiatzen da. *Boterea*, *kontra-boterea* eta haien artean sorturiko gatazken plataforma isladatuko da bertan. "Arestian esandakoetatik ateratzen dugun ondorioa da, gurera etorrira, ezker aber-

tzalearen esparruan garatu den eta garatuz datorren kulturgintzaren azalpenean ez duela mimetismoak funtzionatzen, kultur produzioen zein erreprodukzioan parte hartzen duten gizarte-egileak, esan bezala, mota askotakoak baitira, ez bakarrik erakunde politiko-sindikalekoak, baita ezain botere-sostengurik ez dutenak ere" (16).

Bigarren epealdian, hots, proposaturiko *tempus monendi* delakoan, lztuetak taulak eta datuak luzatzen dizkigu oparo, ikuspuntu berriak emanez, eta garaiko sistema edukatiboaren kontraesanak ezker abertzaleen ikusmira nazional batetik nola gaintitu proposatuz, besteen artean. 1983. urtean oraindik, gehienbat, erdalduna zen eskola nola euskaldundu arazoari garrantzia egotzen zail lurraldetasuna eta euskararen lehentasuna kontutan izanik. Hizkuntz sistema propioa aldarrikatzen da liburukian argitutako mugimenduan; EIKER-ri EEPA (Euskal Eskola Publikoaren) alternatiba kontrajartzen zail. Eskola publiko horrek doantetasuna eta euskaltasuna izanen ditu ardatz nagusi. Liburuan argi uzten dira garaiko egoera gaintitzeko proposaturiko prozesuak (beti datu zehatzei hedadura egokia emanez). Nabarmen geratzen dira Euskal Eskola Publikoaren baitan sorturiko erresistentziak eta euren kronika, hau da, protagonistak, bidean sorturiko tirabirak, hikamikak eta beste aldarte anitz...). Datuak, bereziki, Euskal Elkarte Autonomaren esparrukoak dira, baina, ahal izanda, Nafarroa eta Iparralde ez dira alboratu uzten. Era berean E.K.B.-k planteamendu berrietan ukan zuen rola garbi uzten da (begirada orokorrak, hezkuntz arazoak, garaiko jarrerak, alternatibak eta bestelako formulak eskainiz...). EEPA-ren ibilbideak neurtzeko derri gorrezkoa egiten da, bada, eskuetan dugun liburukia. Esparru horretan sintesi bezala hau dio: "EIKE eta EEPAren alternatiben arteko eztabaida honetan gauza bat da ziurra: biek aldarrikatzen dutela Euskal Eskola Nazionalaren erakuntza, baina ez bide beretik. Batek, gizarte-mugimenduari eraginez eta ekinez, goldea sare publikoan sartzen du. Arriskatu, baina sartu. Besteak, berriz, printzipio oso nazionalak aldarrikatzen ditu, baina lehengoari eusten dio. Seguraski, dagoen lekuan eroso sentitzen delako" (26).

Hirugarren epealdian edo *tempus agendi* delakoan Euskal Eskola Publikoaren Legea (1993) azaltzen da, non azpimarratzen den urte horretan lorturiko legea ez zela 80.eko hamarkadan hasiriko ldoaren gailurra baino. Lege horren koherentzietan geratzen da autorea, Euskal Herriari, egitate nazional bezala, dagokion gailentasuna era-

kutsiz. Bere aldarrikapenetan sakontzen du, hots, eskola horrek euskalduna izan behar duela, titularitatez publikoa, finantziaketa publikoaz sostengatua –eta, antolakuntzaren aldetik, autonomo eta demokratikoa–. Beraz, irakasleriaren euskalduntasunean azpimarraketa berezia egiten da, ongi jakinik, zertan zetzan aurreko prozesu pedagogikoaren akats handienetako bat. Honela, 1993. urtean aro berri bati ematen zailo hasiera. Federazioaren Elkartearen anbiguotasunak gainditu nahi izan ziren, eta herri mugimenduen Islada erresistentzi-giroan kokatu, tarteko pasotismo joerak eta bestelako oztopoak atzera uzteak ekarri zuen egoera berria azpimarratuz.

Gure artean, euskal irakaskuntzari ikusmira egokia bota nahi dionak, badu, zinez, liburuki honetan prozesu-lan eta ikuspegi-tresna ongi hornitua, ze euskal eskola publikoaren inguruan sorturiko auzi guztien kondaira eta erantzunak eskaintzen zaizkio.

Egin zaitez HARPIDE

Egin ezazu
HARPIDE
berri bat

eta Eskaitzazu

- Liburuak doan
- Liburuak %eko 40 merkeago
- Orixeren Lan guztiak 6.000,
pezetan (berez 35.000, balio dute).
- Bibliotekak:

DOAko harpidetza
2001ean.

EGAN bilduma DOAN
(agortua ezlik)

Oharra: Ez da salmenta, EGAN-en eskaintza da.

Informa zaitez: EGAN

**Peña y Goñi, 5-2º
DONOSTIA - 2002**

Egunkaria

azala
eta mamia.

Egunkaria Harpidetza Txartela

Izen/deiturak

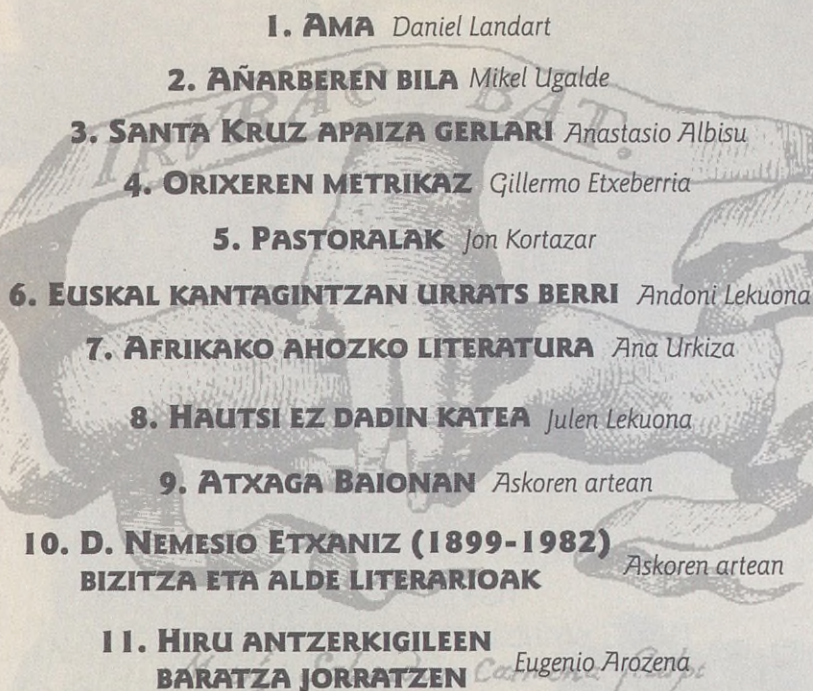
Helbidea

Posta kodea Herria

Telefonoa

Euskaldunon Egunkaria.
Gudarien Etorbidea z/g. 20140 Andoain

EGAN BILDUMA

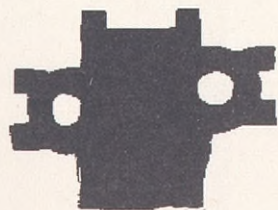
-
1. **AMA** *Daniel Landart*
 2. **AÑARBEREN BILA** *Mikel Ugalde*
 3. **SANTA KRUZ APAIZA GERLARI** *Anastasio Albisu*
 4. **ORIXEREN METRIKAZ** *Gillermo Etxeberria*
 5. **PASTORALAK** *Jon Kortazar*
 6. **EUSKAL KANTAGINTZAN URRATS BERRI** *Andoni Lekuona*
 7. **AFRIKAKO AHOZKO LITERATURA** *Ana Urkiza*
 8. **HAUTSI EZ DADIN KATEA** *Julen Lekuona*
 9. **ATXAGA BAIONAN** *Askoren artean*
 10. **D. NEMESIO ETXANIZ (1899-1982)**
BIZITZA ETA ALDE LITERARIOAK *Askoren artean*
 11. **HIRU ANTZERKIGILEEN**
BARATZA JORRATZEN *Eugenio Arozena*

Bildumaren arduraduna: GILLERMO ETXEBERRIA

Argitarapen honen edizioko laguntzaile:

En la edición de esta publicación colabora:

kutxa

zuri esker
gracias a ti

Juan Luis ZABALA. Euskal literatur sorkuntza 2000n argitaratutako liburuen zerrenda	197
Jon KORTAZAR. 2000ko Poesiari buruzko kalera	235

KRITIKAK ETA ERRESEINAK

Juan SAN MARTIN. Gipuzkoako artea irudietan / Arte de Guipúzcoa en imágenes (Édorta Kortadi Olano)	247
Xabier ARANBURU SAGARTZAZU. Giza eskubideen inguruan (Juan San Martin)	247
Ana URKIZA. "Eta zer?" saila. (Anjel Lertxundi, Silvia Ugidos, Andoni Egaña eta Seve Calleja)	251
Gela Ilunetik. (Ana Urkiza)	263
Luis Mari MUJIKA. Zaldiarangoak. (Rufino Iraola)	267
Luis Mari MUJIKA. Euskal irakaskuntza autonomi aroan (1983-1994). (Paulo Iztueta Armendariz)	272

EGAN

Euskalerrriaren Adiskideen Elkarte
BOLETIN-aren euskarazko gehigarria

Urteko harpidetza	2.500 pta.
Atzerrian	2.800 pta.
Dendan ale bakoitza	2.000 pta.

BOLETIN

De la Real Sociedad Bascongada
de los Amigos del País

Suscripción anual	3.000 pta.
Número suelto	2.000 pta.

**EUSKALERRIAREN ADISKIDEEN ELKARTEKO
"BOLETIN"-AREN EUSKARAZKO GEHIGARRIA**

Idazkaritza: Euskal Herriaren Adiskideen Elkarte. Gipuzkoako Saila
3.263 Postakutxatila — DONOSTIA